

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ»**

**ІННОВАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТИ,
ЕКОНОМІКИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗІЇ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СОЦІУМУ**

*Матеріали VIII Міжнародної науково-
практичної конференції*

21-22 травня 2024 р.

м. Кам'янець-Подільський, 2024 р.

Рекомендовано поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (протокол №10 від 16.05.2024).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: **Тріпак М. М.:** Заслужений працівник освіти України, академік НАН вищої освіти України, ректор НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія, кандидат економічних наук, доцент; **Сімашкевич М. Є.:** голова Кам'янець-Подільської районної ради, голова Ради стейкхолдерів НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Посітко М. В.:** український політик, громадський діяч, міський голова м. Кам'янець-Подільського; **Роберт Хей:** член ради директорів, співзасновник та директор Sunflower Community Fund; **Жуховський Іренеуш:** ректор Міжнародної академії Прикладних наук в Ломжі, д-р інженер, професор (Республіка Польща); **Шарлович Зоя:** кандидат педагогічних наук, ад'юнкт Міжнародної академії Прикладних наук в Ломжі (Республіка Польща); **Марек Хамот:** ректор Університету економіки в Бидгощі проф. WSG, др. (Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy, Республіка Польща); **Гарбарець І. А.:** в. о. директора ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Лаврук О. В.:** доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, в. о. проректора з науково-педагогічної роботи, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Гуменюк І. Л.:** кандидат економічних наук, доцент, в. о. декана факультету економіки, управління та діджиталізації, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Палилюцько О. М.:** кандидат історичних наук, доцент, в. о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Бачинська О. М.:** кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри публічного управління, менеджменту та інклюзивної економіки, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Сидорук Л.М.:** кандидат педагогічних наук, т. в. о. завідувача кафедри цифрових, освітніх та соціо- економічних технологій, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Тимків А. О.:** кандидат економічних наук, завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Столяренко О. Б.:** кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської; НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Скрипник А. Ю.:** доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Завадська І. М.:** кандидат історичних наук, доцент, в.о.завдувача кафедри професійної та спеціальної освіти, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Волошук М. Б.:** керівник відділу міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи, викладач кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Шевчук О. В.:** кандидат педагогічних наук, викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»; **Михайлик А. О.:** кандидат історичних наук, доцент, провідний фахівець відділу міжнародних зв'язків, комунікації та інноваційно-наукової роботи, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут».

М 75 Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму: Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кам'янець-Подільський, 21-22 травня 2024 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО КПДІ, 2024. 298 с.

Збірник містить матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, яка відбулась 21-22 травня 2024 р. у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський), з актуальних питань економічної науки, освіти і соціальної роботи в умовах сьогодення.

Відповідальність за висвітлений матеріал у публікаціях несуть автори наукових праць.
Видано в авторській редакції.

Зміст

СЕКЦІЯ I «ПАРАДИГМА РЕАБІЛІТАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ».....	11
<i>Мар'ян Тріпак, Ярослава Топорівська, Святослав Топорівський</i>	
Соціально-економічні передумови інклюзії людського капіталу	11
<i>Лілія Войнич, Віолета Гераймович, Богдана Гераймович</i>	
Вплив реабілітаційних програм на продуктивність праці та економічне зростання.....	14
<i>Олена Бачинська, Ганна Сиротюк</i>	
Соціально відповідальна поведінка бізнесу в умовах війни в Україні.	16
<i>Ангелія Вольська, Олександр Вольський</i>	
Фінансова інклюзія – питання сьогодення.....	19
<i>Ірина Гарбарець</i>	
Становлення та розвиток фінансової інклюзії.....	21
<i>Тамара Герасимова, Альона Годованюк</i>	
Соціально-економічний розвиток країни в умовах війни.....	23
<i>Ірина Гльос</i>	
Організація податкових консультацій щодо ведення податкового обліку та складання податкової звітності	26
<i>Ірина Годнюк, Тетяна Шикерява</i>	
Цифрова трансформація розвитку людського капіталу.....	29
<i>Ірина Гуменюк, Михайло Коновал</i>	
Фінансова інклюзія важливий фактор у сприянні розвитку фінансової системи	33
<i>Ірина Годнюк, Людмила Гнатишин</i>	
Людський капітал – джерело економічного зростання.....	34
<i>Сергій Давиденко</i>	
Основні принципи та підходи до класифікації фінансових інструментів	37
<i>Аліна Заточня</i>	
Особливості шерінгової економіки та її функції в сучасному суспільстві.....	44
<i>Сергій Камінський, Анастасія Бучок</i>	
Вплив війни на ринок нерухомості України.....	46
<i>Юрій Клапків</i>	
Страховання в системі фінансової інклюзії та ексклюзії домогосподарств.....	49
<i>Олег Коркушко, Андрій Хлібороб</i>	
Валютні важелі НБУ: нові можливості для бізнесу.....	51
<i>Роман Кучер</i>	
Оптимізація податкової бази України в умовах сучасної економіки	54
<i>Володимир Кушнір, Людмила Кушнір</i>	
Особливості формування нормативно-правової бази діяльності органів виконавчої влади в сучасних умовах	56
<i>Олександр Лаврук, Наталія Лаврук</i>	
Актуальні проблеми організації інклюзивного професійного навчання державних службовців України.....	60
<i>Олександр Любченко, Уляна Савків</i>	
Стратегії конкурентного розвитку підприємництва	63

<i>Тарас Маршалок, Людмила Валіцька</i>	
Стан фінансування державного бюджету України під час великої війни – тенденції та прогнози	65
<i>Лариса Мосора</i>	
Основні причини привабливості чеського та польського ринку праці для українських мігрантів.....	67
<i>Юлія Нежид</i>	
Облік цільового фінансування: компенсація роботодавцю за облаштування робочого місця для особи з інвалідністю	70
<i>Анна Попадюк</i>	
Форфейтинг: поняття, схема роботи та переваги	73
<i>Уляна Савків, Валентина Прохорова</i>	
Фінансовий контролінг підприємства в системі антикризового управління.....	75
<i>Уляна Савків, Галина Сидор</i>	
Лідерство в умовах невизначеності та шляхи удосконалення лідерських якостей.....	78
<i>Ольга Свирида</i>	
Тенденції розвитку інформаційних технологій в системі обліково-аналітичного забезпечення	80
<i>Ярослав Сушарник, Алла Сушарник</i>	
За межами мейнстріму: альтернативні шляхи економічної думки	83
<i>Андрій Тимків, Оксана Агрес</i>	
Діалектика інклюзивної економіки.....	85
<i>Віталій Толуб'як</i>	
Добровільна участь у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні – основні аспекти здійснення	87
<i>Наталія Шевчук</i>	
Оцінка вартості людського капіталу в контексті інтегрованої звітності	90
<i>Юрій Шевчук</i>	
Комп'ютерні мережі та розвиток інформаційного суспільства.....	92
СЕКЦІЯ II «ОСВІТА І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ»	95
<i>Тайса Боровисюк</i>	
Метод проєктів як ефективна освітня технологія в інклюзивному середовищі	95
<i>Людмила Валіцька, Людмила Безпалько</i>	
Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців з особливими освітніми потребами у закладі фахової передвищої освіти	98
<i>Ольга Василяк</i>	
Аналіз статистичних даних щодо розвитку інклюзивної освіти в Україні.....	103
<i>Марина Волощук</i>	
Викладання іноземної мови у дискурсі інклюзивної освіти та інклюзивного навчання: виклики та перспективи	107
<i>Інна Гордеева</i>	
Підготовка проектних менеджерів через колаборативне навчання у віртуальному освітньому середовищі.....	110

<i>Інна Гуменюк</i>	
Соціалізація студентів з особливими освітніми потребами: актуальність проблеми	112
<i>Леся Данилевич</i>	
Психологічна служба як елемент освітнього простору в інклюзивних освітніх інституціях	115
<i>Євгенія Деревенко</i>	
Актуальні питання системи освіти для дітей з особливими освітніми потребами в сучасному вимірі	118
<i>Оксана Дмитрієва</i>	
Особливості підготовки кадрів спеціальності 016 Спеціальна освіта в умовах воєнного стану	121
<i>Тетяна Докучина, Світлана Михальська</i>	
Робота психологічної служби інклюзивного закладу освіти з батьками.....	124
<i>Олена Дужева, Надія Пецанюк</i>	
Моделі та теорії дії стресостійкості особистості.....	127
<i>Ірина Завадська</i>	
Інклюзія в освітньому процесі як одна із форм соціалізації дитини з особливими освітніми потребами	130
<i>Раїса Козак</i>	
Технологія організації занять в інклюзивних групах закладів фахової передвищої освіти за рубежом.....	133
<i>Оксана Комарніцька</i>	
Основні моделі організації інклюзивної освіти у закладах вищої та передвищої освіти	136
<i>Микола Лесик, Уляна Савків</i>	
Особливості розвитку освітньої індустрії в Україні	140
<i>Оксана Марунчак</i>	
Роль освітніх технологій у забезпеченні охорони праці в умовах інклюзивної освіти	142
<i>Тетяна Марчак</i>	
Особливості психокорекційної роботи зі студентами з особливими освітніми потребами	145
<i>Вероніка Мельник</i>	
Теоретико-методичні підходи професійної підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти	147
<i>Людмила Мельник</i>	
Організація роботи інклюзивно-ресурсного центру з батьками дітей з особливими освітніми потребами.....	150
<i>Юлія Мельник</i>	
Сучасна соціальна політика Євросоюзу щодо молоді з інвалідністю	152
<i>Artur Mykhailyk</i>	
To the issue of globalization processes in modern Ukrainian education..	156
<i>Інна Михайлова</i>	
Використання генеративного штучного інтелекту в освітній діяльності.....	158

<i>Анатолій Михальський, Олена Рурак</i>	
Психологічні особливості стресостійкості студентів з особливими освітніми потребами в сучасних умовах	161
<i>Олена Паламар</i>	
Корекційна робота з розвитку зорового сприймання у дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку	165
<i>Людмила Перхач, Соломія Кавуза</i>	
Формування особистості молодшого школяра з особливими освітніми потребами в умовах війни	167
<i>Володимир Присакар</i>	
Формування професійно-етичної культури у майбутніх соціальних працівників	170
<i>Сергій Рибак</i>	
Роль релігійних громад та діячів в питаннях соціальної реабілітації та інклюзії	173
<i>Андрій Семенець</i>	
Освіта осіб з особливими освітніми потребами: історичний аспект..	175
<i>Людмила Сидорук</i>	
Використання онлайн-калькуляторів у процесі математичної підготовки здобувачів освіти в умовах інклюзії	179
<i>Олег Складанівський</i>	
Організація військового обліку в системі управління персоналом закладів освіти	182
<i>Анатолій Скрипник, Вікторія Боденчук</i>	
Вплив соціальних та сімейних факторів на рівень тривожності у юнаків призовного віку	187
<i>Анатолій Скрипник</i>	
Методи навчання студентів з особливими потребами на заняттях з історичних дисциплін.....	190
<i>Ольга Столяренко, Оксана Палилюлько</i>	
Професійна підготовка науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі.....	193
<i>Олена Чупрінчук</i>	
Формування іншомовних компетентностей застосуванням комунікативних методик.....	196
<i>Володимир Шевченко</i>	
Засоби навчання у вищій школі.....	199
СЕКЦІЯ III «СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: СУЧАСНІ УМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»	202
<i>Лариса Гапоненко, Олена Чаркіна</i>	
Діалогічні аспекти програми групової корекції з розвитку інтросуб'єктної взаємодії матері з дитиною	202
<i>Kateryna Harbarets</i>	
Purposeful application of generative AI tools in the learning process in higher education.....	205
<i>Ірина Демченко, Наталія Ревнюк</i>	
Креатотерапія як метод психолого-педагогічного супроводу, відновлення та гармонійного розвитку особистості	208

<i>Анна Катеринич</i>	
Принципи визначення критеріїв рівня соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в контексті соціально-педагогічної практики	211
<i>Ірина Любезна</i>	
Бібліотека ім. Л. Каніщенка ЗУНУ у безбар'єрному освітньому і науковому просторі	213
<i>Юлія Михальська, Юлія Височанська</i>	
Психологічні аспекти реабілітації хворих після ішемічного інсульту	215
<i>Віктор Петренко, Наталія Жияк</i>	
Вплив ментальних станів людини на дослідження та реабілітацію при ПТСР	218
<i>Оксана Петренко, Наталія Жияк</i>	
Арт-терапія як інструмент реабілітації у військовий час для дітей та дорослих	221
<i>Катерина Пилипенко</i>	
Розвиток інклюзивного туризму в Україні в умовах затребуваності. 225	
<i>Віталій Співак</i>	
Особливості фінансової і соціально-психологічної допомоги дітям з інвалідністю	229
<i>Ольга Столяренко, Григорій Кормильський</i>	
Специфіка прояву депресії у військовослужбовців учасників бойових дій	233
<i>Наталія Сторожук, Марина Квітінська</i>	
Значення соціальної роботи з молоддю та молодіжної роботи у сучасній Україні	236
<i>Віктор Федорчук, Надія Белан</i>	
Психологічні чинники резильєнтності як умова адаптації молоді до воєнного стану	238
<i>Віктор Федорчук, Вікторія Венгерська</i>	
Вивчення чинників тривожності в дітей молодшого шкільного віку	241
<i>Віктор Федорчук, Аліна Роїк</i>	
Особливості адаптації людей похилого віку до умов воєнного стану	244
<i>Анастасія Філонова, Олена Маловічко</i>	
Аналіз діяльності установ в місті Запоріжжя, які працюють в сфері соціальної реабілітації дітей які стали жертвами домашнього насилля	247
СЕКЦІЯ IV «ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ»	249
<i>Мар'яна Буйняк</i>	
Порівняльна характеристика розвитку дітей з нормотиповим розвитком та розладами спектру аутизму раннього віку	249
<i>Ангелія Вольська, Валентина Загалевич</i>	
Техніки формування асертивності особистості як важливої властивості при вирішенні конфліктних ситуацій	252
<i>Оксана Глов'юк</i>	
Вплив неформальних груп на особистісний розвиток сучасного підлітка	256

<i>Дарія Дерев'яга, Тетяна Грубі</i>	
Профілактика інтернет-залежності сучасних підлітків та способи формування їх ефективної комунікації.....	259
<i>Альбіна Фаїн, Наталія Жиліяк</i>	
Соціальна адаптація підлітків з набутими вадами опорно-рухового апарату: виклики, завдання.....	262
<i>Марина Колісник</i>	
Психологічні аспекти інклюзивного навчання	264
<i>Людмила Комарніцька</i>	
Теоретичні засади дослідження психологічних особливостей резильєнтності.....	266
<i>Яна Крушевська, Олександр Шевчук</i>	
Вплив соціальних мереж на психічне здоров'я підлітків	269
<i>Маргарита Кудінова, Анна Єременко</i>	
Психоемоційний стан дітей-біженців: теоретичний аналіз проблеми	274
<i>Геннадій Кучеров</i>	
Вплив сім'ї на емоційну сферу дитини.....	278
<i>Іларія Мельник, Олександр Шевчук</i>	
Вплив мультфільмів на формування особистості дитини на ранньому та дошкільному етапах розвитку	280
<i>Ліана Онуфрієва</i>	
Психологічна реабілітація військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом	283
<i>Людмила Романовська</i>	
Арттерапія як метод психологічної допомоги підліткам	286
<i>Оксана Старик</i>	
Виховання позитивних емоцій у студентів з особливими освітніми потребами під час вивчення дисципліни «Українська мова»	289
<i>Ольга Столяренко, Анна Беляк</i>	
Психологічні особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку.....	291
<i>Оксана Чайковська, Галина Білошніченко</i>	
Психологічні детермінанти морального вибору в підлітковому віці ..	294
Алфавітний покажчик	296

Шановні учасники і гості
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
«Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та
соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної
реабілітації соціуму»!

Сердечно вітаю учасників нашої конференції, яка об'єднує науковців навколо вирішення актуальних проблем освітнього, економічного і соціального розвитку нашої країни. Її організація і проведення стало можливим завдяки мужності і героїзму Збройних сил України, завдяки героїзму тих, хто віддав найдорожче – власне життя – за свободу нашої країни і життя її громадян, нас з вами. Вклонимося Світлій Пам'яті Героїв!

Серед учасників конференції багато представників закордонних закладів вищої освіти, міжнародних організацій, центрів, інституцій з Польщі, Ізраїлю, Італії, Німеччини, Туреччини, інших країн ЄС. Уряди цих країн, суспільство і окремі особистості, у важкий для України час протягнули руку допомоги нашій державі, її громадянам, не залишили наодинці з підступним агресором. Від імені колективу інституту та від себе особисто висловлюю щире подяку за підтримку, комунікацію та вірне плече допомоги нашим міжнародним партнерам, адже лише разом ми сильніші і непереможні!

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» у восьмий раз виступив науковою платформою, яка об'єднала вчених і освітян з усіх куточків України: Мукачєва і Тернополя, Запоріжжя і Кривого Рогу, Дніпра і Хмельницького, Києва і Хортиці. Всі зусилля та здібності наукової спільноти спрямовані не лише на економічний розвиток нашої країни, яка, на жаль, переживає зараз важкі часи, але й розбудову в ній соціально-ринкової моделі економіки, яка б дозволила всім, незалежно від фізичних можливостей, відчувати кожного члена суспільства захищеним, важливим та потрібним. Саме про це наша конференція, адже під час нашої міжнародної конференції існуючі проблеми сьогодення виносяться не лише на обговорення, а й обґрунтовано осмислюються, а також сміливо пропонуються цілеспрямовані наукові вирішення, здійснюється обмін досвідом і результатами науково-дослідної діяльності.

Хочу подякувати нашим співорганізаторам і учасникам: ректорам та керівникам, студентам та викладачам Західноукраїнського національного університету, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Криворізького державного педагогічного університету,

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії, Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (м. Запоріжжя) та багатьох інших закладів вищої освіти і освітніх установ.

Віримо, що наступна, дев'ята конференція відбудеться вже під мирним небом сильної і квітучої європейської держави – України!

Я вітаю усіх і зичу кожному цікавої і плідної роботи, інформативних доповідей та обміну науковим досвідом, думками та ідеями !!!

Слава Україні!

З повагою – ректор

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,

**Заслужений працівник освіти України, академік НАН
вищої освіти України, професор кафедри фінансів, обліку та
оподаткування ім. С. Юрія,**

кандидат економічних наук, доцент

Мар'ян ТРИПАК

СЕКЦІЯ I «ПАРАДИГМА РЕАБІЛІТАЦІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ»

Мар'ян Тріпак,
кандидат економічних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
академік НАН вищої освіти України,
ректор Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Ярослава Топорівська,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства та
методики музичного мистецтва, Тернопільський національний
педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Святослав Топорівський,
студент кафедри театрального мистецтва,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗІЇ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство шляхом їх навчання для подальшого працевлаштування є проблемою будь-якої держави. Розглядаючи нині виховання, навчання та соціалізацію зауважимо, що остання є більш широким поняттям. Соціалізація регулюється інституційним соціально-економічним механізмом, тобто за умови функціонування спеціальних освітніх закладів вищої освіти загальнодержавного значення. При цьому, звертаємо увагу на те, що виховання моральних взаємовідносин студентів в умовах інклюзивної освіти імпліцитно включено в процес соціалізації (див. рис. 1).

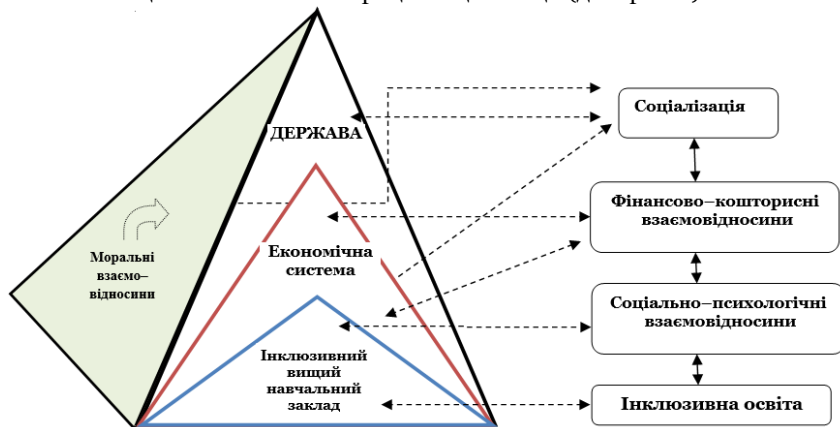

Рис.1. Економічна модель соціалізації індивідів інституціоналізації інклюзивної спеціальної освіти*

*Примітка: Власна розробка

Таким чином, схематично можна уявити основні грані соціалізації – інклюзивна освіта, фінансово–кошторисні та соціально–психологічні взаємовідносини, а також моральні взаємовідносини студентів спеціального закладу вищої освіти загальнодержавного значення.

Інклюзивна освіта сприяє соціалізації усіх студентів, виховуючи моральні взаємовідносини не тільки через зміст, методи, форми навчальної і методичної діяльності, але й через здобуття досвіду спільної діяльності, міжособистісних відношень, спілкування, взаємної турботи.

Соціально-економічні передумови соціалізації інклюзивних закладів освіти загальнодержавного значення є процесом активної, отже, вибіркової, узгодженої з системою власних потреб і цінностей у сфері економіки, інтеріоризації економічних суспільних цінностей, процес активного включення студента, як індивідуума у систему економічних відносин. Такий аспект дає можливість розуміти особистість як суб'єкт економічних відносин в якості творця системи власних економіко-психологічних якостей держави і відповідної державної установи зокрема.

Становлення суб'єкта соціуму як суб'єкта економічної соціалізації є процесом системним. Його системоутворюючим чинником доцільно розглядати економічну суб'єктність особистості, основним показником якої є система економіко-психологічних якостей, завдяки яким суб'єкт соціуму в умовах інклюзії ефективно вибудовує відносини з іншими суб'єктами економіки. Для з'ясування особливостей інклюзивної вищої освіти сформовано систему показників економічної суб'єктності особистості та обґрунтовано економічну модель соціалізації інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення. Показано, що економічний досвід суспільства, закарбований у економічних ціннісних репрезентаціях, в процесі соціалізації асимілюється особистістю в тій мірі, в якій цього вимагає як економічне оточення, тобто інші суб'єкти економічних відносин, так і власні потреби активно включатись у останні і навіть вибудовувати згідно з особистіснозначущими сутностями, що зумовлює суб'єктне ставлення особистості в інклюзивних процесах державотворення.

Існування спеціалізованих закладів вищої освіти стимулюватиме підготовку та навчання у професійне життя осіб з інвалідністю. Для суб'єкта соціуму з інвалідністю фізичний дефект це чинник у їхньому житті, що може бути причиною недостатнього рівня усвідомлення власного «Я», появи порушень взаємовідносин з навколишнім світом та між окремими психологічними компонентами (зокрема, між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між ідеальним та реальним образом себе, зокрема у соціально-економічному аспекті).

Адаптація осіб з інвалідністю у суспільство на сьогодні є проблемою для будь-якої держави, з одного боку – це економічний тягар, з іншого – людський капітал, так як, із загального числа осіб з інвалідністю майже половина – це особи працездатного віку які потребують працевлаштування.

Тому, інклюзію необхідно розглядати як вигідний напрям соціального інвестування в людський і інтелектуальний капітал, який є основою сталого розвитку країни.

Фінансування інклюзивної освіти необхідно розглядати як реформу, що має на меті ліквідацію соціальної ізоляції надвразливої категорії осіб, яка є наслідком негативного ставлення до різноманітності. В таких обставинах є

доцільним проведення заходів щодо пошуку науково-обґрунтованої моделі організації інклюзивного середовища вищої освіти як механізму системної професійної соціально-психологічної соціалізації відповідно до теорії людського капіталу на основі закладів освіти загальнодержавного значення.

Інституційна професійна соціалізація повинна впроваджуватися через соціально-економічний механізм функціонування спеціальних вищих навчальних закладів загальнодержавного значення (рис. 2).

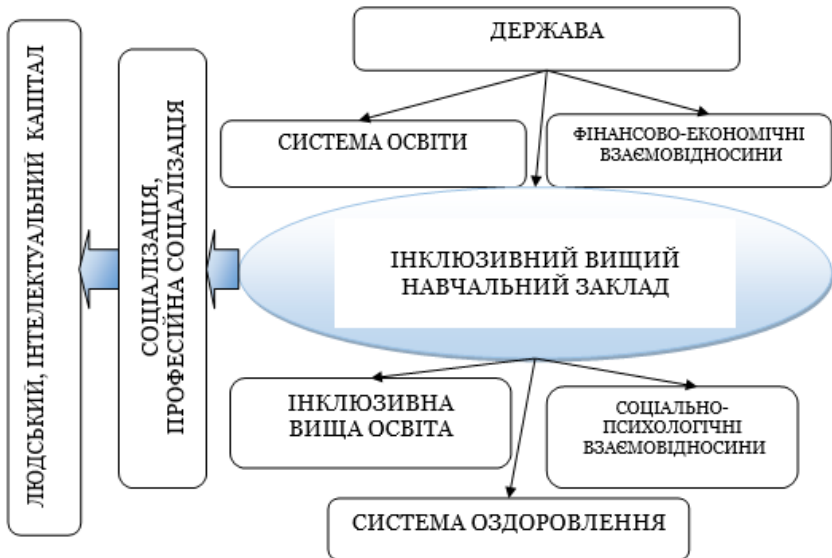

Рис. 2. Економічні передумови формування людського, інтелектуального капіталу на основі соціалізації за допомогою інклюзивних закладів вищої освіти загальнодержавного значення*

*Примітка: Власна розробка

В контексті досягнення цілей інклюзивного розвитку дуже актуальною для України є проблема подолання глибокої диспропорційності соціально-економічного простору, зменшення між- та внутрішньо регіональних асиметрій. Подальший розвиток регіонів потребує формування інвестиційно-інноваційної інфраструктури регіону, яка повинна об'єднувати інвестиційну та інноваційну діяльність в єдине ціле з метою спрямування інвестиційного ресурсу на започаткування інноваційних освітніх інклюзивних інституцій.

Соціально-економічні зміни, процес глобалізації та інтеграції нині спричиняють необхідність перетворень у всіх сферах життєдіяльності людського капіталу. Орієнтація на створення сучасного, інтегрованого у світове та здатного до саморозвитку виробництва є пріоритетом сучасної державної інноваційної політики України.

Лілія Войнич

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту ім. професора Є. В. Храпливого,
Львівський національний університет природокористування

Віолета Гераймович

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Богдана Гераймович

здобувачка вищої освіти,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВПЛИВ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПРОГРАМ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

Ефективність економічної системи будь-якої країни значною мірою залежить від здоров'я та продуктивності її робочої сили. Одним із важливих аспектів підтримки та покращення продуктивності праці є наявність ефективних реабілітаційних програм, які спрямовані на відновлення здоров'я та працездатності осіб, що постраждали від травм, хвороб чи інших негативних факторів. У сучасних умовах, коли стресові навантаження, захворювання та травми стають все більш поширеними, роль реабілітаційних програм набуває особливої актуальності.

Реабілітаційні програми не лише сприяють покращенню здоров'я окремих індивідів, але й мають значний вплив на загальну продуктивність праці та економічне зростання країни. Повернення працівників до повноцінної професійної діяльності після реабілітації дозволяє знизити витрати на соціальне забезпечення, зменшити втрати робочого часу та підвищити рівень зайнятості. Окрім того, такі програми можуть сприяти підвищенню мотивації та задоволеності працею серед робітників, що в свою чергу позитивно впливає на економічну ефективність підприємств та економіки загалом [2].

Аналіз впливу реабілітаційних програм на продуктивність праці та економічне зростання дозволяє виявити ключові фактори успішності цих програм, оцінити їх економічну ефективність та розробити рекомендації для покращення їхньої реалізації. Дослідження цієї теми є надзвичайно важливим для розуміння ролі реабілітації в сучасній економіці та для формування ефективної державної політики у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення.

Одним із найцікавіших аспектів дослідження впливу реабілітаційних програм на продуктивність праці та економічне зростання є виявлення прихованих економічних переваг, які часто залишаються поза увагою. Наприклад, ефективні реабілітаційні програми не лише допомагають окремим працівникам швидше повернутися до роботи, але й мають позитивний вплив на всю робочу силу через підвищення морального духу та зменшення стресу серед колег.

Крім того, інноваційні підходи до реабілітації, такі як використання телемедицини та віртуальної реальності, відкривають нові можливості для відновлення здоров'я працівників. Телемедицина дозволяє проводити

реабілітаційні сесії дистанційно, що знижує витрати на транспортування та надає можливість охопити більше пацієнтів. Віртуальна реальність, у свою чергу, може використовуватися для фізичної та психологічної реабілітації, допомагаючи працівникам швидше відновлювати свої професійні навички.

Ще один цікавий аспект — економічна вигода від зменшення витрат на соціальне забезпечення. Коли працівники швидко повертаються до роботи після травм або хвороб, знижується потреба у виплатах за лікарняні листки та інші види соціальної допомоги. Це дозволяє державі економити значні кошти, які можуть бути спрямовані на інші важливі соціальні програми або інвестиції в інфраструктуру [1].

Не менш важливим є вплив реабілітаційних програм на інклюзивність ринку праці. Відновлення працездатності людей з особливими потребами сприяє їх інтеграції в робочу силу, що не лише підвищує їхню якість життя, але й збагачує економіку новими талантами та навичками. Інклюзивність на робочому місці сприяє більшому різноманіттю та інноваціям, що є ключовими факторами економічного зростання.

Окрім того, довгострокові дослідження показують, що інвестиції в реабілітаційні програми мають високий коефіцієнт повернення інвестицій (ROI). Це означає, що кожен долар, вкладений у реабілітацію, приносить значний економічний зиск через підвищену продуктивність, зниження витрат на охорону здоров'я та покращення загального добробуту населення.

Таким чином, реабілітаційні програми є важливим інструментом не лише для підтримки здоров'я працівників, але й для стимулювання економічного зростання. Використання новітніх технологій, підтримка інклюзивності та стратегічне управління ресурсами дозволяють досягти значних позитивних результатів для економіки країни в цілому.

Реабілітаційні програми відіграють ключову роль у підвищенні продуктивності праці та стимулюванні економічного зростання. Вони забезпечують швидке та ефективне повернення працівників до робочого процесу після травм або хвороб, що сприяє зниженню витрат робочого часу та зменшенню витрат на соціальне забезпечення. Це, у свою чергу, дозволяє державі економити значні кошти, які можуть бути спрямовані на розвиток інших важливих соціально-економічних програм.

Отже, реабілітаційні програми є важливим інструментом для підтримки здоров'я працівників та стимулювання економічного зростання. Ефективна реалізація цих програм вимагає використання новітніх технологій, стратегічного управління ресурсами та підтримки інклюзивності на ринку праці. Це дозволить досягти значних позитивних результатів для економіки країни в цілому та сприяти створенню більш стійкої та процвітаючої економічної системи.

Список використаних джерел:

1. Розвиток громади = розвиток громадянського суспільства: цільові програми. URL: <http://www.stepngo.in.ua/longread-mistsevi-programy>
2. Сафонов Ю. М., Матукова-Ярига Д. Г. Перспективні напрями удосконалення механізмів регулювання закладами охорони здоров'я. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5623>

Олена Бачинська

кандидат економічних наук, викладач
в.о. завідувача кафедри публічного управління, менеджменту
та інклюзивної економіки
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Ганна Сиротюк,

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри економіки,
Львівський національний університет природокористування

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ПОВЕДІНКА БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Військові дії стали викликом для соціально відповідальних суб'єктів бізнесу та вимагає від них чіткої позиції, із урахуванням морально-етичних міркувань. Соціальна відповідальність, зазвичай, передбачає досягнення компромісу між соціальним і фінансовим аспектом в ухваленні економічних, фінансових та інвестиційних рішень.

Російське вторгнення в Україну призвело не лише до масового відтоку цивільного населення, але й до виходу та відходу сотень компаній, які побоювалися потенційних фінансових, репутаційних і правових наслідків якщо залишатися активними в зоні бойових дій. Ряд компаній залишилися мотивуючи це різними поважними або менш переконливими причинами. Хоча наслідки відходу та перебування ще повністю не проявилися, з самого початку стало очевидним, що більшість компаній виявилися непередбаченими до такого розвитку подій. У зонах конфлікту бізнес ніколи не є нейтральним і рішення компаній залишитися чи вийти завжди впливають на динаміку конфлікту та на повсякденне життя звичайних людей, які опинилися у вирі війни. У цьому контексті ризик того, що бізнес може бути причетним до грубих порушень прав людини є надзвичайно високим і гострим.

Міжнародне право у сфері прав людини дозволяє державам відступати від міжнародних зобов'язань у галузі прав людини у випадках надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою», а також під час війни чи інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації. Тому в Україні були внесені ряд змін та доповнень до нормативно-правової бази для підтримання економічної ситуації в країні, однак у той же час це послабило правовий захист працівників, зокрема:

- Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1], яким для працедавця передбачається можливість призупинення трудового договору без жодної оплати праці у разі неможливості виконувати роботу за таким договором;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» [2], у якому зазначається, що працедавець може укласти трудовий договір з нефіксованим робочим часом без зазначення графіка роботи у разі, якщо відсутня гарантія, що така робота буде надаватися постійно.

За результатами Всеукраїнського соціологічного репрезентативного дослідження, проведеного у серпні-вересні 2022 р., найпоширенішими

порушеннями серед 6,5% респондентів були: припинення виплат раніше наданих доплат (премій) (56%), невивплата заробітної плати (53,8%), зниження заробітної плати (50,9%). Інші порушення стосувалися вимушеної неоплачуваної відпустки (39,9%), незабезпечення безпеки та безпечності працівників (38,8%) та тиску з боку працедавця, який змушує працювати більше (31,7%). Близько третини респондентів було звільнено (28,2%). Найбільша кількість порушень спостерігалось в таких галузях, як: транспорт (19,2%), фінансові та страхові послуги (18,6%), водопостачання та поводження з відходами (15,4%), охорона здоров'я (14,7%), оптова та роздрібна торгівля (12,8%). Найменшу кількість порушень повідомлялося у видобувній промисловості (2,2%), сфері відпочинку та розваг (2,3%), сільському господарстві (2,5%), юридичних послугах (2,9%) [3].

У жовтні 2023 р. Європейська Бізнес Асоціація провела дослідження ринку праці для визначення тенденції під час воєнного стану щодо персоналу, якими є заплановані зміни в контексті підвищення/скорочення зарплат на 2024 рік, яким є ставлення до дистанційної роботи, плани компаній по відношенню до працівників, що перебувають за кордоном, тощо. В дослідженні взяв участь 131 фахівець зі сфери управління персоналом (37% керівники департаменту, 32% менеджери середньої ланки, 26% топ менеджмент, 5% молодший персонал). Ключові результати цього дослідження зображено на рис. 1 [4].

Рис. 1. Результати дослідження ринку праці в Україні проведені Європейською Бізнес Асоціацією у 2023 р.

Вітчизняний бізнес практично із перших днів війни активно включився у нові реалії функціонування і усю свою соціальну відповідальність направив на підтримку ЗСУ, територіальної оборони, лікарень, різних організацій, які допомагають постраждалим, тимчасово переміщеним особам та усіх потребуючим у час повномасштабного вторгнення рф.

Г. Миськів та І. Пасінович [5], у межах КСВ компаніям пропонують реалізовувати такі заходи:

- робота з персоналом (реалізація освітніх проєктів – навчання і тренінги, створення інклюзивних робочих місць, психологічна підтримка);
- корпоративне волонтерство (залучення на добровільних засадах працівників компанії до різноманітних заходів соціального і екологічного спрямування, наприклад, робота з дітьми-сиротами чи самотніми людьми);
- співпраця з громадами (участь у відбудові соціальної інфраструктури);
- реалізація екологічних ініціатив (наприклад, висаджування дерев, очищення територій від будівельного сміття тощо);
- допомога рго вопо (надання професійних послуг добровільно та безоплатно для тих, хто не має коштів для їх оплати);
- благодійна допомога (виділення бізнесом коштів, матеріальної не грошової допомоги чи послуг, інших ресурсів для громади), спонсорство.

Крім того слід пам'ятати, що від КСВ бізнес отримує і ряд вигод, до яких відносяться:

- збільшення залученості співробітників та їх лояльності до компанії;
- формування довіри стейкхолдерів до компанії;
- зниження репутаційних ризиків та критичності сприйняття діяльності компанії, простіше подолання кризових часів;
- впровадження інновацій;
- заощадження коштів завдяки впровадженню концепції «зеленого офісу»;
- залучення інвестицій та вихід на нові ринки [6].

Отже, сьогодні соціально-економічний ефект від посилення КСВ бізнесу в умовах війни проявляється у підвищенні репутації компанії, зміцненні національної єдності, підтримці економіки та зайнятості населення, зростанні довіри споживачів до компанії та розширенні їхньої кількості, а також забезпеченні соціальної стійкості. КСВ можна розглядати як інвестицію, що сприяє формуванню позитивного іміджу компанії відповідно до нових суспільних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року №2136-IX52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2136-20#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18 липня 2022 року №2421-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2421-20#Text>
3. Відповідальна поведінка бізнесу в часи війни в Україні. Дослідження контексту. URL: <http://surl.li/omumh>
4. Дослідження ринку праці України (заголовок з екрану). URL: <https://eba.com.ua/doslidzhennya-rynku-pratsi-ukrayiny-2/>
5. Миськів Г.В., Пасінович І.І. Сталий розвиток і соціальна відповідальність в умовах війни в Україні. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/apr/30048/vse4-23-38.pdf>
6. Гусева О.Ю. Соціальна відповідальності бізнесу в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 4. С. 47-55.

Ангелія Вольська

*кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,*

Олександр Вольський

*студент Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗИЯ – ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Світова фінансова криза дала потужний поштовх розвитку фінтех-компаній, у яких обсяг транзакційних витрат був значно нижчим порівняно з традиційними учасниками ринку. Фінтех-компанії поступово почали серйозно конкурувати з банками та різного роду фінансовими посередниками, що прискорило процес створення інновацій завдяки появі багатьох фінтех-стартапів. Завдяки стрімкому розвитку фінтеху у сфері фінансів з'являються нові послуги, а традиційні стають швидшими, зручнішими, ефективнішими, менш витратними та більш доступними. Фінтех-стартапи значно прискорили процес демократизації цифрових фінансових послуг, вони буквально вриваються на цей прибутковий ринок, успішно витісняючи конкурентів, які використовують традиційні технології, завдяки більш привабливим для клієнтів рішенням. Фінтех не лише формує нові бізнес-моделі, а й виконує важливу функцію – розширює доступ населення та фірм до фінансових послуг, що називається «фінансовою інклюзією».

Фінансова інклюзія – це одна з ключових глобальних ініціатив, спрямованих на забезпечення того, щоб всі люди, незалежно від їхнього соціального становища, місця проживання та економічного статусу, мали доступ до фінансових послуг та ресурсів. Фінансова інклюзія сприяє зменшенню нерівностей та відкриває можливості для економічного зростання та підвищення життєвого рівня населення [1].

Поняття фінансової інклюзії виникло на основі концепції, згідно з якою розвиток має поширюватися на всі сфери, а не лише на рівень ВВП, забезпечуючи тим самим стале зростання. Що є важливим, оскільки інклюзивне зростання, а не лише економічне, для досягнення стабільного та стійкого економічного розвитку дедалі більше визнається на глобальному рівні. Наразі поняття фінансової інклюзії займає центральне місце серед політиків, дослідників, центральних банків та інших зацікавлених сторін для досягнення загальної мети інклюзивного та сталого зростання. Фінансова система відіграє життєво важливу роль, надаючи послуги зі збережень, платежів та управління ризиками людям з різноманітними потребами. Інклюзивна фінансова система забезпечує широкий доступ до фінансових послуг без економічних та неекономічних бар'єрів.

Фінансова інклюзія, яка забезпечує простий доступ, доступність і наявність фінансових послуг для всіх верств суспільства, має переваги для економіки, оскільки вона може підвищити ефективність розподілу ресурсів та одночасно скоротити використання неформальних джерел кредитування.

Інклюзивною фінансовою системою вважається та, в якій більшість людей мають доступ до фінансових послуг і користуються ними. Такі системи забезпечують людям ширший доступ до фінансових ресурсів, необхідних для задоволення їхніх потреб, зокрема для накопичення на старість, інвестування в освіту, отримання вигоди від бізнесових можливостей, а також для подолання фінансових потрясінь. Відсутність можливості користуватися такими фінансовими послугами може призводити до стійкого збереження нерівності доходів і уповільнювати економічне зростання. Значна кількість людей немає доступу до фінансових послуг, які слугують зазначеним цілям, зокрема до банківських рахунків і електронних платежів. Вони користуються готівкою. Не маючи доступу до фінансових послуг, що дозволяють робити заощадження і брати позики за допомогою формальних механізмів, люди без банківських рахунків з меншою ймовірністю можуть знайти кошти для покриття непередбачених витрат.

Розширення фінансових можливостей населення, підприємств і організацій збільшує швидкість і обсяги надання кредитів, грошових переказів, платежів, страхових послуг, доступу до формування та використання заощаджень. Цифровізація економіки сприяє розвитку фінансової інклюзії, а та в свою чергу забезпечує залучення додаткових ресурсів в економіку для подальшого використання різними інститутами ринку, наприклад, у межах кредитування, страхування, платіжних послуг. Фінансова інклюзія сприяє включенню суб'єктів ринку у формальну економіку, уникаючи переходу в тіньовий сектор. Задіяні таким чином фінансові ресурси використовуються для оптимізації фінансових потоків в загальноекономічних інтересах держави, для досягнення цілей сталого розвитку та структурної трансформації фінансової системи і національної економіки.

Однак недостатньо лише створити технічні умови для використання фінансових продуктів і послуг, тобто забезпечити доступ населення до фінансової системи. Необхідно також вивчати реальні, сучасні та модернізовані потреби споживачів і зосередити різноманітні зусилля на їх повному задоволенні. Зауважимо, що загальні обсяги інвестицій у фінтех-сектор по всьому світу знизилися до шестирічного мінімуму, склавши \$113,7 млрд за 4 547 угодами, порівняно з \$196,6 млрд за 7 515 угодами у 2022 році. Про це йдеться у звіті KPMG Pulse of Fintech за друге півріччя 2023 року. Зниження можна пояснити низкою глобальних конфліктів, зокрема війною в Україні та бойовими діями на Близькому Сході, високими відсотковими ставками та стабільно високим рівнем інфляції в багатьох країнах, а також відсутністю можливостей для виходу з інвестицій.

Попри загальне зниження, інвестиції в proptech (технології у сфері нерухомості) зросли до рекордного рівня – \$13,4 млрд. Це свідчить про зростання інтересу до інновацій у секторі нерухомості. \$2,3 млрд інвестицій у 2023 році – другий за величиною показник за всю історію. Збереженню позитивної динаміки інвестицій в ESG-фінтех-рішення сприяли рішення як урядів, так і бізнесів, які беруть на себе зобов'язання щодо досягнення нульового рівня викидів та впроваджують різні регуляторні зміни. Очікується, що динаміка збережеться й у 2024 році.

Загалом сфера здійснення платежів залишилася найпотужнішою сферою інвестицій у фінтех у світі у 2023 році: обсяг інвестицій становив \$20,7 млрд. порівняно з \$58 млрд у 2022 році.

Також виділялося фінансування секторів insurtech (технології страхування) (\$8,1 млрд), криптовалюти та блокчейн (\$7,5 млрд), regtech (\$2,6 млрд), а також кібербезпеки (\$1,3 млрд) [2].

Отже, фінансова інклюзія відкриває комплекс можливостей, пов'язаних зі створенням і, головне, широким доступом користувачів до нових фінансових інструментів. Важливо відзначити здатність цифрових грошей задовольняти зростаючі потреби громадян, бізнесу, фінансових інститутів і навіть держави у грошових розрахунках. Вони також відкривають нові канали розповсюдження фінансових продуктів, розширюють горизонти грошових розрахунків з використанням цифрових технологій, сприяють досягненню лідерства в новій економіці.

Список використаних джерел:

1. Aleo і Фінансова Інклюзія: Доступ до Фінансових Послуг для Всіх. URL: <https://medium.com/@for.aleo.13/aleo-%D1%96-%D1%84%D1>
2. Інвестиції у світові фінтех-компанії впали до шестирічного мінімуму – звіт KPMG. URL: <https://ain.ua/2024/03/18/investyciyi-u-finteh-kompaniyi-svitu-vpaly-do-shestyrichnogo-minimumu/>

Ірина Гарбарець

*в.о. директора, викладач економічних дисциплін,
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ

Фінансова інклюзія – це значимий елемент в системі сучасних економічних відносин та підсистема інклюзивної економіки, що забезпечує доступність фінансових продуктів для усіх членів суспільства не залежно від особливостей кожного з них.

Фінансовий продукт як особливий різновид товару проявляє себе через комплекс споживчих властивостей послуги яку можна отримати придбавши цей вид продукту. Тобто вкладаючи кошти на депозит чи отримуючи кредит споживач фактично придбає фінансовий продукт (кредит чи депозит) однак в результаті користується послугою кредитування або вкладення коштів. Саме тут важливо забезпечити доступність такої послуги для споживача через товарну, цінову, збутову та комунікаційну політику «виробника» фінансового продукту (банку, страхової компанії, кредитної спілки, тощо).

Саме з огляду на необхідний комерційний ефект для «виробників» фінансового продукту та забезпечення концептуальних засад інклюзивної економіки, а саме рівність та доступність, й існує модель фінансових відносин, що визначено як фінансову інклюзію.

Становлення і розвиток фінансової інклюзії – це необхідний атрибут економічних відносин ХХІ століття. «Фінансова інклюзія являє собою

сукупність усіх можливих методів та інструментів, які застосовуються задля досягнення високого рівня розвитку фінансових послуг у відповідності до міжнародних стандартів» [1]. Ознаками цього процесу нині є забезпечення технічної та фізичної доступності послуг, прагнення до справедливого розподілу фінансових ресурсів, рівність соціальних та економічних можливостей, фінансова грамотність, технологічна інноваційність та регуляторна підтримка держави.

З огляду на етапи розвитку фінансового ринку в ретроспективі та тенденцій у перспективі, можна виділити наступні вагомі чинники становлення фінансової інклюзії:

1. Формування стійкої фінансової системи, а відтак, забезпечення визначальної ролі фінансових установ як ключових суб'єктів соціально-економічного розвитку. Це обумовило зародження ідеї максимально стабільної клієнтської бази, як джерела ресурсного забезпечення для фінансових установ.

В Україні цей період займав з 1991 по 1999 роки і характеризувався створенням дворівневої банківської системи, збільшенням кількості банківських установ, появою суб'єктів фондового ринку, створенням української фондової біржі, появою перших кредитних спілок та визначення ролі Національного банку України як головного регулятора шляхом набуття чинності Закону України «Про Національний банк України» [2].

2. Глобалізація фінансових відносин привела до оновлення управлінських систем, формування особливих підходів до фінансових ризиків та уникнення фінансових криз. Глобалізація призвела до поглибленої стандартизації та уніфікації у діяльності суб'єктів фінансового ринку. Це призвело і до інтеграції соціальних стандартів у фінансову діяльність, зокрема забезпечення безбар'єрності, соціальної адаптації, фінансової грамотності, доступності та рівності можливостей.

Українська фінансова система пройшла цей період з 2000 року по 2018 рік, коли на вітчизняному фінансовому ринку відбулося ряд важливих подій, зокрема «входження іноземного банківського капіталу, здійснення грошової приватизації, створення КУА, рейтингових агентств, зростання обсягів банківського кредитування сектору нефінансових корпорацій, започаткування традиції комплексного обслуговування клієнтів» [3, с.83].

Водночас, цей етап характеризувався посиленням відповідальності фінансових установ за результати своєї діяльності, за прозорість діяльності керівництва фінансово-кредитних установ, структури та складу їх бенефіціарів. Усе це сприяло фінансовій інклюзії опосередковано через формування довіри до фінансової системи, а відтак створення свого роду фінансової екосистеми країни.

3. Цифровізація, фінтех та інновації, як пріоритетні напрямки розвитку фінансового ринку, визначили особливості процесу формування основних засад фінансової інклюзії. Посилені глобальними проблемами пандемії та війни в Україні, техно-іноваційні детермінанти стали базовими для фінансового ринку.

Чи не єдиним шляхом до забезпечення процесу включення кожного члена суспільства до фінансових відносин стала цифрова грамотність, яка поряд із фінансовою грамотністю утворила ядро фінансової інклюзії.

В Україні цей етап становлення та розвитку фінансової інклюзії розпочався з 2019 року і триває до нині.

Важливо зазначити, що Національний банк України при формуванні фінансової стратегії до 2025 року (реалізація якої була, нажаль, призупинена у 2023 році через війну в Україні [4]) визначив одним із стратегічних напрямів саме фінансову інклюзію, а отже цілком свідомо регулятор обрав важливий шлях до побудови життєздатних фінансових відносин та заклав фундамент до розвитку суспільства рівних можливостей. І теоретики і практики висловлюючи сподівання про перемогу у війні, окреслюють шляхи відновлення країни, одним із яких, безперечно, є дієва система фінансової інклюзії.

Список використаних джерел:

1. Винник Р. Розвиток фінансової інклюзії в Україні. Економіка та суспільство, 2021. (31). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-31-45>
2. Закон України «Про Національний банк України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>
3. Савенко Д. О. Становлення та розвиток інфраструктури фінансового ринку України. Інвестиції: практика та досвід. № 4. 2020. С.81-85
4. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (припинена у 2023 році). URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/develop-strategy2023>

Тамара Герасимова, Альона Годованюк
*викладачі Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільського фахового коледжу
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Розвиток соціально-економічної системи - це складний процес, що відбувається в динамічних умовах зовнішнього середовища, що вирізняється високим ступенем невизначеності, та характеризується суперечливими трансформаційними перетвореннями у самій системі, її будові, змінами внутрішніх параметрів її функціонування.

Сьогодні однією із найважливіших проблем людства є сталий соціально-економічний розвиток, сутність якого полягає в максимальному збільшенні економічних та соціальних вигод від процесу розвитку системи національного господарства за умови у перспективі захисту та відтворення природних ресурсів. З економічного погляду - сталий розвиток означає не лише зростання національної економіки та збільшення доходів на душу населення, а й покращення всіх елементів соціального забезпечення. Сталий розвиток має супроводжуватися необхідними структурними змінами в економічній та соціальній сферах.

Уже третій рік поспіль українські новини спершу втішають та заспокоюють, а потім можуть послабити надію наших співвітчизників в перспективі на майбутні події. Звістки про ракетні атаки, розстріли

військовополонених, підлив Каховської ГЕС виринали так само несподівано, як і повернення наших дітей, цивільних та бійців додому, просування ЗСУ на полі бою й виділення пакетів допомоги від союзників.

«Другий рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну розпочався зі слів надії про те, що він стане останнім і, головне, переможним для України» Про це говорив Президент і попередній Головнокомандувач ЗСУ. На те, що рік запам'ятається перемогою у війні, очікували й українці. Згідно із соціологією, третина українських біженців воліла повернутися додому» [3].

Війна російського агресора проти України вимагає від держави перегляду підходів до створення та практичної реалізації власної стратегії сталого соціально-економічного розвитку.

Головним фактором сталого розвитку національного господарства є максимальне використання принципів ринкової економіки та основна роль, як регулюючому всіма економічними та соціальними процесами в Україні відводиться органам законодавчої та виконавчої влади. Сталий соціально-економічний розвиток означає реалізацію трьох взаємопов'язаних та взаємозумовлених цілей (рис. 1).

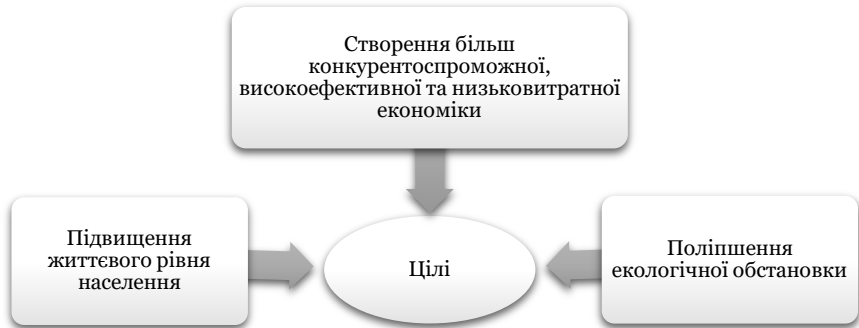

Рис. 1. Цілі соціально-економічного розвитку

Важливим фактором економічного розвитку України є забезпечення високого рівня життя населення, тобто соціальної сфери. Задоволення потреб суспільства виступає метою економічного розвитку, що у поєднанні з екологічною безпекою суспільства створює можливість сталого розвитку. Соціалізація економіки передбачає економічні трансформації, які базуються на поєднанні особистісних і суспільних інтересів суспільства.

«Соціалізація економіки пов'язана із соціальною спрямованістю процесу виробництва, гуманізацією праці та життя людей, з зменшенням соціальної диференціації та превалюванням значення соціальної сфери у масових суспільних явищах та процесах. Соціалізація має пронизувати всі сфери економічної діяльності. Центром розподілу соціально-економічного розвитку країни повинна бути особистість разом з її різноманітними потребами. Результатом соціалізації економіки є якісні зрушення в сукупності потреб, структурі попиту та споживання, способі та якості життя, умовах розвитку людини. Головною ознакою сприятливої спрямованості політики держави є зростання доходів населення та національного благоустрою» [1].

Щодо сьогодення, відносно стану та розвитку соціальної сфери України, в умовах військових дій, то варто зазначити, що в цілому, в країні відбувається занепад і руйнування українських населених пунктів; ринок праці характеризується загостренням проблем зайнятості. Все це відбувається з причин руйнування та знищення українських міст і сіл, знищення господарств, підприємств, що призвело до відсутності робочих місць і становить загрозу демографічному відтворенню. Сьогодні Україна є найбільш замінованою країною у світі.

«За даними Світового банку, розмінування територій України коштуватиме 37,4 млрд. дол. США протягом 10 років» [2].

Повномасштабне вторгнення РФ стало небувалим випробуванням не тільки для суспільства, але й для всієї економіки України, всіх господарств. Зароблені кошти держава вимушена спрямовувати на оборону, а решта видатків на освіту, медицину й пенсії покриваються завдяки фінансовій допомозі від міжнародних партнерів (ЄС, США, МВФ та ін..).

Ця допомога приблизно дорівнює тому, що ми самі заробляємо (крім фінансової, тобто різниці між доходами й витратами, – 1,572 трильйона гривень. Отже, Україні не вистачає на покриття всіх витрат майже стільки ж, скільки вона має заробити у 2024 році.

Бюджет України складається з двох частин, із яких перша-безпекова частина, фінансується самостійно, а друга частина - цивільна, фінансується завдяки коштам партнерів.

На 2024 рік бюджет ухвалений бюджет і доходи держави становитимуть 1,768 трильйона гривень, а видатки – 3,355 трильйона гривень. Дефіцит бюджету, тобто різниця між доходами й витратами, – 1,572 трильйона гривень. Отже, Україні не вистачає на покриття всіх витрат майже стільки ж, скільки вона має заробити у 2024 році.

Сьогодні вся територія України перебуває під постійними обстрілами, ракетними та дронними ударами, частина земель окуповані з 2014 року, частина з 2022 року. Після початку повномасштабного вторгнення в Україні склалася гуманітарна катастрофа, страждають всі без винятку господарства.

Навіть в таких умовах, держава продовжує своє функціонування, вишукує можливості для ведення бізнесу, розробляються нові зразки озброєння, відбувається допомога завдяки волонтерських програм соціального та гуманітарного спрямування. Все це свідчить про готовність суспільства стати учасниками процесу відбудови економічної, політичної, соціальної систем держави.

На інформаційному сайті «Слово і діло», 03 травня 2024 року, за прогнозом НБУ, що буде далі з українською економікою «Національний банк погіршив прогноз зростання економіки України на цей рік – з 3,6% до 3% – через наслідки масштабних атак росії на енергетичну інфраструктуру. Тепер його оцінка навіть трохи песимістичніша, ніж у Міжнародного валютного фонду та Світового банку, які очікують зростання ВВП країни на 3,2%. [4].

Раніше Національний банк прогнозував зростання ВВП на 2024 рік на рівні 3,6%, але через удари по енергетичній інфраструктурі та очікуваний дефіцит електроенергії (на рівні 5%, як передбачає регулятор) цифру було скориговано до 3%.

Війна змінила Україну і в майбутньому ці зміни визначатимуть ситуацію в Україні та її розвиток, впливатиме на здобуття Перемоги над ворогом,

відновлення територіальної цілісності, післявоєнну відбудову, що поєднуватиметься з модернізацією відповідно до завдань набуття готовності вступу до ЄС. Після війни Україна матиме можливість перезавантажити свої політичну та судову системи і стати повноправною частиною Європи.

Статус кандидата України на членства в ЄС робить Україну особливо привабливою для іноземних інвесторів. Однак, щоб реалізувати ці можливості, потрібно вирішити низку проблем, пов'язаних із руйнуваннями та переміщенням людей, які спричинені повномасштабною війною агресора.

Список використаних джерел:

1. Буряк Є.В., Редько К.Ю., Чорновол А.О., Орленко О.В. (2022). Соціально-економічні аспекти сталого розвитку України в умовах війни (євроінтеграційні аспекти). Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Вип. 34. 2022 р. С. 135–143. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7221052>
2. Мкртчян Е. П'ять проєкцій гуманітарного розмінування України. Інформаційне агентство «Interfax-Україна», 23.11.2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/blog/949637/html/>
3. Поя А. Яким був другий рік повномасштабного вторгнення: головні дати. Українська правда «Життя». Агентство «Інтерфакс-Україна». 24.02.2024 р. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/yakim-buv-drugiy-rik-viyni-dati-yaki-potribno-pam-yatati-300179/>
4. Як відновлюватиметься економіка України найближчими роками: прогноз НБУ. Інфографіка аналітичного порталу «Слово і діло». 03.05.2024 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/05/03/infografika/ekonomika/yak-vidnovlyuvatymetsya-ekonomika-ukrayiny-najblyzhchymy-rokamy-prohnoz-nbu>

Ірина Гльос

магістр з обліку і аудиту

голова циклової комісії обліково-економічних дисциплін, викладач

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НРЗВО Кам'янець-подільський державний інститут

м. Кам'янець-Подільський, Україна

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ ЩОДО ВЕДЕННЯ
ПОДАТКОВОГО ОБЛІКУ ТА СКЛАДАННЯ ПОДАТКОВОЇ
ЗВІТНОСТІ**

Загальноприйнятим є підхід, при якому акцент у податкових відносинах робиться саме на обов'язках платника податків. І це не дивно, адже сфера оподаткування характеризується імперативним методом правового регулювання (метод владних велінь) та фіскальним ухилом в податковому правозастосуванні. В якості основного завдання податково-правового регулювання визначається забезпечення економічної основи існування держави. Формування такого економічного базису пов'язують з належною реалізацією платником податків відповідних податкових обов'язків. При цьому правам платника податків не прийнято приділяти значної уваги.

Однак такий підхід не є послідовним, адже низка прав платника податків у рівній мірі спрямована на реалізацію як приватного інтересу правозобов'язаного учасника податкових відносин, так і на забезпечення реалізації публічного інтересу – формування економічної основи функціонування держави.

Платник податків, який одержав запитувану ним податкову консультацію щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів – це платник, який потенційно у подальшому належним чином виконає свої податкові обов'язки. Безумовно, консультування у галузі оподаткування надає відповідні гарантії платнику податків (приватний інтерес), проте вона у той же час поінформує платника податків про порядок реалізації його прав та обов'язків, що сприятиме правомірній поведінці платника податків (публічний інтерес). Відповідно право на податкове консультування має важливе значення для забезпечення послідовного функціонування як податкової системи загалом, так і діяльності конкретного платника податків. Консультації у сфері оподаткування щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів забезпечують визначеність податкового правозастосування, а це щонайменше запорука стабільного розвитку податкових відносин.

Однак на сьогоднішній день механізм податкового консультування щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів є далеким від ідеалу. Правове регулювання податкового консультування містить як низку формальних, так і ряд змістовних суперечностей, які не сприяють належній реалізації покладених на консультації у сфері оподаткування функцій. Платник позбавлений правових гарантій, тоді як владна сторона перебуває у становищі перманентного конфлікту з платником податків – це все наслідки непослідовного конструювання окремих положень правового механізму податкового консультування. Отже, існує об'єктивна необхідність трансформувати підходи до податкового консалтингу щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів.

У чинному законодавстві обов'язкові вимоги до консультацій у галузі оподаткування описані лише частково [1]. Цей опис надається окремо для індивідуальних та узагальнених консультацій у галузі оподаткування. Основна відмінність індивідуальних консультацій у галузі оподаткування від узагальнених полягає в тому, що методика надання індивідуальних консультацій у галузі оподаткування визначена Податковим кодексом України, а в разі проведення узагальнених консультацій у галузі оподаткування – керуватись потрібно Наказом «Про затвердження Порядку надання узагальнюючих консультацій у галузі оподаткування» № 811 [2].

Уніфікована програма податкової консультації щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів має наступний вигляд: постановка проблеми, наведення нормативного підґрунтя, обґрунтування застосування законодавчих норм, висновок щодо практичного застосування аналізованих норм [5].

Призначення консультацій у галузі оподаткування є багатовекторним. Такий підхід обумовлюється специфікою функціональної спрямованості

податкового консалтингу. Отже, завдання консультацій у галузі оподаткування полягає в наступному:

- надання консультаційних послуг фізичним та юридичним особам незалежно від форм власності та організаційно-правових форм щодо визначення та реалізації їх прав та обов'язків як платників податків і зборів (обов'язкових платежів), застосування законодавства про податкові платіжі і збори (обов'язкових платежів);

- надання необхідних рекомендацій щодо визначення бази оподаткування, обчислення податків і зборів (обов'язкових платежів), отримання пільг відповідно до чинного законодавства, дотримання порядку нарахування та сплати податків і зборів, розробці варіантів організації оподаткування з урахуванням особливостей діяльності юридичних та фізичних осіб;

- повідомлення про зміни законодавства про податки і збори (обов'язкові платежі);

- надання роз'яснень щодо практичного застосування відповідних законодавчих та нормативних актів;

- сприяння правильному нарахуванню та повній сплаті податків і зборів (обов'язкових платежів), здійснення моніторингу змін у відповідному законодавстві;

- ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів;

- представництво інтересів юридичних та фізичних осіб в органах, що контролюють справляння податків і зборів (обов'язкових платежів);

- проведення перевірки обліку податків і зборів платників податків і зборів (обов'язкових платежів) на відповідність чинному податковому законодавству та виконання завдання з надання впевненості відносно звітності зі справляння податків і зборів на замовлення платників податків у відповідності до норм і правил податкового консалтингу;

- участь у підготовці та розробці нормативно-правових актів, що стосуються інтересів податкових радників та платників податків [3; 4].

Саме тому, консультації у сфері оподаткування щодо ведення обліку податків і зборів та складання звітності зі справляння податків і зборів, слід розглядати як комплекс методичних та контрольних дій, за результатом протікання яких відбувається продукування консалтингової податкової послуги. Варто зазначити, що консультації у сфері оподаткування є універсальним методом управління податковими ризиками. Однак, таке управління ефективне лише у разі мінімізації або повної відсутності ризиків у відносинах «консультант-клієнт».

Список використаних джерел:

1. АС „Податковий блок”: офіційний веб-портал Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/arkhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/proekt--modernizatsiya-derj/podatkovui-blok/> (дата звернення: 15.01.2022).
2. Загальнодоступний інформаційно-довідковий ресурс ДПСУ. URL: <https://zir.tax.gov.ua/> (дата звернення: 15.01.2022).
3. Про податкове консультування в Україні: проект Закону від 10 липня 2008 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF24900B.html (дата звернення: 15.01.2022).

4. Рачинський Р. М. До питання використання програмного забезпечення АІС «Податковий блок». Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 7–8 вересня 2018 р. Київ: Центр правових наукових досліджень. 2018. С. 57–60.
5. Тучак Т.В., Богдан С.В. Концептуальні засади становлення та функціонування інституту податкового консультування: Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Випуск 1 (18). С. 312–316.

Ірина Годнюк,
канд. екон. наук, доцент кафедри
фінансів, обліку та оподаткування ім. С.Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Тетяна Шикерява
здобувач першого бакалаврського рівня
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Людський капітал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, мотивації, умінь, які сприяють продуктивності праці людини й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника. Це джерело економічного зростання, частина інтелектуального капіталу та головний чинник забезпечення розвитку економіки країни, та її цифровізації [2].

В умовах сьогодення спостерігається стрімкий розвиток новітніх технологій, а цифровізація економіки займає визначну роль в економічному зростанні країни та підвищенні її конкурентоспроможності на світовій арені. Серед основних трендів цифровізації економіки передове місце займає автоматизація технологічних процесів, розвиток розумних мереж (Smart Grids), штучний інтелект (Artificial intelligence), інформаційні бізнес-платформи, що дозволяють керувати більшістю управлінських процесів [5].

Згідно з визначенням Українського інституту майбутнього, цифрова трансформація (цифровізація) - це впровадження цифрових технологій у всі сфери життя: від взаємодії між людьми до промислового виробництва, що характеризується перенаправленням діяльності з реального світу в онлайн середовище [4]. Отже, цифрова трансформація впливає на кожний аспект життя, спричинює зміни в суспільстві, викликаючи його турбулентний стан.

Український інститут майбутнього визначив основні тренди в Україні до 2030 визначив, що цифровізація як окремих бізнесів, так і цілих галузей, створення цифрових платформ для розвитку людського капіталу є одним із головних трендів сьогодення [8].

«Європейська бізнес асоціація» (ЕВА), у 2021 році сформували індекс цифрової трансформації, на основі результатів аналізу даних від 130 генеральних, операційних та технічних директорів компаній, членів Європейської Бізнес Асоціації. Інтегральний показник індексу цифрової трансформації України становив 2,81 з 5 балів, який був розрахований за 5 ключовими аспектами [6].

Найбільшим показником згідно проведеного дослідження був рівень цифрової трансформації компаній, а основні інвестиції, серед компаній-респондентів, вкладались у [6]:

взаємодію з клієнтами (75%);

аналіз даних (55%);

управління взаємодією зі співробітниками (48%) [6]

Існує багато перешкод на шляху до цифрової трансформації у світі бізнесу, включаючи застарілу правову базу, недостатнє покриття та доступ до Інтернету, невідповідність системи освіти новим викликам суспільства та брак висококваліфікованих кадрів у сфері цифровізації. Однак, експерти відзначають гнучкість та швидку адаптивність людського капіталу України завдяки високому рівню освіченості, якісної освіти та активного самонавчання [4].

Особливу увагу варто приділити саме використанню штучного інтелекту (ШІ), як фактору розвитку та росту економічного прогресу економіки організації. Застосування та впровадження ШІ в діяльність підприємств є достатньо новим, однак все частіше стає об'єктом наукових досліджень. Багато вчених займаються вивченням питань впровадження та використання ШІ.

На нашу думку для ефективного використання ШІ для розвитку людського капіталу організації в першу чергу необхідно цифровізувати HR-систему підприємства, оскільки вона є основою розвитку та збереженню персоналу. Дослідження за цією тематикою доводять, що компанії, які впевнено залучають технології штучного інтелекту в управлінські процеси та цифровізують HR-систему, є значно успішніші ніж компанії, які досі використовують перевірені роками, але застарілі технології. Компанії, що досі бояться залучати інновації та цифровізувати систему управління персоналом, ризикують зазнати значних фінансових втрат та залишитись без талановитого персоналу [3].

Цифровізація системи управління персоналом повинна об'єднувати у собі мобільні додатки, соціальні мережі, доповнену реальність тощо. Такі впровадження покращать роботу персоналу та кандидата, сприятимуть їх розвитку та вдосконаленню. Це забезпечує збільшення потенціалу розвитку людського капіталу, сприяє економії часу, ефективно автоматизувати процеси взаємовідносин у колективах для уникнення та залагодження конфліктів, та сприяти комунікації персоналу із керівництвом [4].

Натомість, якщо розглядати питання саме розвитку людського капіталу компанії, впровадження технології, ШІ не може повністю замінити людини, але переймає на себе частку її професійного функціоналу. До таких напрямів може бути підбір, на основі аналізу ШІ. Технології штучного інтелекту можуть ефективніше і швидше здійснювати опрацювання та аналіз великого масиву даних, пошук додаткової інформації, що значно полегшує роботу і підвищує її ефективність

Використання технології штучного інтелекту в системі управління персоналом має ряд переваг та недоліків, які відображені в табл.1.

Інформаційні, цифрові та віртуальні технології мають довготривалий вплив на ринки праці, структурно змінюючи характеристики людського капіталу. Більшість сучасних досліджень визначає продовження змін, які вносять технології у розвиток людського капіталу, що буде пов'язано з покращенням якості професійних навичок. З огляду на це, гнучкість та адаптивність працівників стають важливішими факторами, адже автоматизація витісняє некваліфікованих та не здатних до адаптації фахівців [7].

Переваги та недоліки при використанні ШІ

Переваги	Недоліки
Економія часу при доборі кандидата; зменшення упередженості при підборі кандидатів на вакансію;	Написання тестових завдань кандидатами за допомогою ШІ;
Збереження інтелектуального капіталу організації; автоматизація процесів навчання та підвищення кваліфікації персоналу, їх аналіз та корегування;	Оволодіння деяким програмним забезпеченням вимагає відповідних технологічних знань пов'язаних із програмуванням та ІТ-сферою; впровадження цифрових технологій ШІ може бути обмежено сприйнятим персоналом старшої вікової групи (чат-боти, інтерактивні анкети, за стосунки для відео-конференцій тощо);
Зменшення ризиків втрати персональних даних підлеглих; скорочення часу на виконання рутинних робочих завдань; зменшення фінансових витрат компанії тощо.	Скорочення робочих місць у зв'язку з автоматизацією робочих процесів; встановлення та обслуговування цифрових технологій може бути затратним для організації.
У сфері кібербезпеки штучний інтелект є потужним союзником у виявленні потенційних загроз і реагуванні на них. Системи безпеки на основі штучного інтелекту підвищує загальну стійкість бізнесу до кіберзагроз захищаючи компанії та їх користувачів від потенційних фінансових ризиків.	Надмірна довіра до систем штучного інтелекту призводить до залежності, яка несе в собі потенційні пастки. Несправності або помилки в системах ШІ можуть призвести до операційних збоїв, що ставить під сумнів надійність процесів, керованих штучним інтелектом.

Джерело складено за даними [7]

Удосконалення програм підвищення кваліфікації, спрямованих на підвищення цифрового інтелекту працівників та ефективності людського капіталу підприємства або організації в цілому стане необхідним кроком до впровадження цифрових трансформацій з можливістю подальшого переходу до віртуалізації [1].

Для цифровізації людського капіталу необхідно ввести в дію необхідні законодавчі регулятори, що спростять і дадуть можливість закладам освіти, підприємствам та працівникам переходити до навчання та перекваліфікації адаптуючись до нових реалій цифровізації та, в подальшому, віртуалізації суспільства. Створення стратегій цифровізації розвитку людського капіталу та підприємства в цілому дасть змогу для подальших ефективних рішень та збільшення продуктивності.

Список використаних джерел:

1. Гинда С.М., Приймак В.І. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку людського капіталу в Україні*. Молодий вчений. 2015. № 7. Ч. 1. С. 100-104.
2. Годнюк І. В. Розвиток людського капіталу як стратегії управління інтелектуальним капіталом в інклюзивному середовищі. Вектор Поділля: наук. журн. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ "Економічна думка", 2019. Вип. 2. С 53-63
3. Близнюк В.В. Людський капітал як фактор економічного розвитку (еволюція методологічних підходів та сучасність). *Економіка і прогнозування*. 2005. № 2. С. 32-37.
4. Жуковська В.М. Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 2. С. 13 –17.
5. Єршова О.Л., Бажан Л.І. Штучний інтелект – технологічна основа цифрової трансформації економіки. *Статистика України*. 2021. № 3. С. 47–55.
6. Індекс цифрової трансформації. *Європейська бізнес асоціація: вебсайт*. 2021. ЦВЕ: <https://eba.com.ua/yevropejska-biznes-asotsiatsiya-zapuskaye-indeks-tsyfrovoyi-transformatsiy/> (дата звернення: 14.02.2024).
7. Мельничук В. Е Бояринова К. О Цифровізація розвитку людського капіталу <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/278414/273134> (дата звернення: 14.02.2024).
8. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього: вебсайт. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 14.02.2024).

Ірина Гуменюк

доцент кафедри фінансів,
обліку та оподаткування ім. С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський

Михайло Коновал

здобувач вищої освіти,
магістр Львівський національний
університет природокористування,
м. Львів

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР У СПРИЯННІ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

Фінансова інклюзія – це процес створення умов у державі, за яких всі верстви населення мають рівний доступ до всіх фінансових послуг та можуть користуватися усіма фінансовими продуктами. Звертається увага на необхідність офіційного регулювання цього процесу на законодавчому рівні, що сприятиме розвитку фінансової інклюзії. Міжнародний досвід підтверджує, що фінансова грамотність, фінансова інклюзія та захист прав споживачів фінансових послуг є важливими для розвитку фінансових можливостей громадян і сприяють стабільності фінансової системи в цілому.

Фінансова інклюзія включає три основні аспекти:

- Забезпечення доступності до фінансових послуг - це означає впровадження більш розвинутих інфраструктурних рішень як з боку держави, так і з боку бізнесу.
- Захист прав споживачів фінансових послуг - це включає в себе прийняття регуляторних та законодавчих заходів для забезпечення відповідних правових гарантій.
- Підвищення рівня фінансової грамотності - це сприяє розвитку знань та навичок у сфері фінансів серед населення.

Вчені відзначають, що фінансова інклюзивність є ключовим чинником для успішного функціонування економіки. Фінансова система є основою економіки, і чим ефективніше вона працює, а також чим більше громадян в неї включені, тим краще працює економіка країни. Тому важливими виникають питання доступності до фінансових послуг, співпраці держави з бізнесом та підвищення фінансової грамотності населення з метою активної участі у фінансовій системі країни. Очевидно, що чим більше громадян користується фінансовими послугами, тим вище рівень добробуту та якість життя в країні.

Центральною стратегічною метою у цьому контексті виступає фінансова інклюзія. Це означає розширення доступу до різноманітних фінансових послуг та поширення їх використання серед всіх верств суспільства за допомогою як існуючих, так і новаторських підходів, включаючи фінансову грамотність та освіту. Мета полягає в досягненні фінансового добробуту та економічної та соціальної інклюзії шляхом створення умов, за яких всі верстви населення мають рівний доступ до усіх фінансових продуктів та послуг.

Ураховуючи, що фінансова інклюзія збільшує можливості для будь-якої людини, сприяючи доступу до кредитів та підприємництва, вона також допомагає країні стати більш стійкою у протистоянні кризовим ситуаціям. Для кожного українця це означає можливість готуватися до швидких змін і непередбачених обставин, які характеризують останні десятиліття життя у нашій країні. У контексті повномасштабної війни в Україні, проблеми формування фінансової політики набувають особливого значення, особливо коли стійкість державних фінансів ослаблена, а загрози валютної стабільності існують.

Отже, фінансова інклюзія системи - це процес, який забезпечує доступ до фінансових послуг та інструментів для всіх верств населення, сприяючи їхньому економічному зростанню і покращенню життєвого рівня. Вона передбачає створення фінансових послуг та інструментів, які будуть доступні і прийнятні для всіх категорій населення, включаючи тих, хто раніше не мав такого доступу. Фінансова інклюзія є ключовим елементом економічного розвитку, оскільки вона розширює доступ до фінансових ресурсів та збільшує можливості для економічного зростання.

Список використаних джерел:

1. Латковський П. П. Фінансова інклюзія як один із орієнтирів сприяння розвитку фінансової системи. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 2. - С. 39-42.
2. Фінансова інклюзія як драйвер економічного зростання: що потрібно робити державі, бізнесу та громаді. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-inklyuziya>

Ірина Годнюк,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування ім. С.Юрія, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна

Людмила Гнатишин

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування, Львівський національний університет природокористування

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ – ДЖЕРЕЛО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Людський капітал є джерелом соціально-економічного зростання, частиною інтелектуального капіталу, який разом з фінансовим капіталом формує ринкову вартість компанії [2]. Здоров'я, знання та професійні навички населення забезпечують підприємницькі структури важливим ресурсом для розвитку й підвищення ефективності їхньої діяльності,

роблять їх гнучкішими та готовими до інновацій. Це набуває дедалі більшого значення в умовах глобалізованого й конкурентного світового господарства. Події 2020–2022 рр. у нашій державі не сприяють розвитку людського капіталу. Пандемія COVID-19 і повномасштабне російське військове вторгнення на територію України негативно позначаються на всіх складових поняття людського розвитку. Ці чинники згубно впливають на здоров'я населення країни, якість освітнього процесу тощо [3].

Людський капітал формує 70% національного багатства розвинутих країн і тільки 30% національного багатства України. В цілому очікується негативний вплив війни на всі складові людського капіталу, з найбільшим впливом на умови життя та економічне виробництво, що ймовірно, спричинить довгостроковий негативний вплив на економічний та соціальний добробут населення в Україні [4].

Згідно з прогнозом Світового банку, ВВП України у 2023 році складав 6537,8 млрд грн., що незважаючи на збільшення порівняно з 2022 р. на 5,5% є приблизно на чверть менший, ніж у 2021 році [4].

Для відновлення економіка повинна зростати темпами щонайменше 7% ВВП в рік. Для таких темпів розвитку потрібні люди. І навіть за умов повернення частини вимушених мігрантів, до 2032 року країні може не вистачати 4,5 млн працівників.

Станом на травень 2023 року постійне населення України, за оцінками експертів, становить 29 млн осіб, з них працює лише третина. За даними соціологів, від початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну за кордон виїхали і не повернулися 8,6 млн українців [6].

Вже зараз український бізнес відчуває брак людей. У найближчий рік, при збереженні поточних темпів відновлення, в Україні не вистачатиме робочої сили (labor force). Індустріальний сектор очікує, що на одну вакансію влітку 2024 року буде, в середньому, 0,75 претендента. Україні загрожує структурне безробіття та кадровий голод одночасно. На ринку праці величезна кількість безробітних людей із кількома вищими освітами. При цьому жорсткий дефіцит кваліфікованих працівників та робочих рук.

Також важливою проблемою є кількість людей з інвалідністю. За півтора року повномасштабного вторгнення кількість українців з інвалідністю зросла на 300 тисяч. Раніше в Україні проживало 2,7 млн людей з інвалідністю, а тепер цей показник сягнув 3 мільйонів [1].

Така ситуація вимагає винайдення нових ефективних рішень стосовно виходу із кризової ситуації, розробленні заходів щодо відновлення людського капіталу в повоєнний період.

Розвиток людського капіталу – це здоровий шлях підвищення економічного зростання будь якої країни, що сприяє підвищенню продуктивності праці, а отже, і рентабельності, і конкурентоздатності. Отже, чим більше інвестовано у розвиток людського капіталу, тим більш продуктивною та вигідною є людська праця, доходи людини, її потреби як споживача, її роль як економічного агента [2].

План України передбачає розбудову безпечного та інклюзивного освітнього середовища для доступу до якісної освіти, трансформацію професійної освіти, удосконалення системи реабілітації осіб з інвалідністю, покращення охорони здоров'я, гендерної рівності, реалізацію житлових програм, реформу соціального захисту, створення сталої системи переходу

від військової служби до цивільного життя, розробку демографічної та міграційної стратегії, пенсійну реформу.

Цілі стратегії відновлення мають охоплювати три площини:

Перша – повернення громадян України на Батьківщину,

Друга – вибудовування ефективної системи формування, розвитку та збереження людського капіталу країни, що передбачає покращення його якісних характеристик: здоров'я, освіти, професійних навичок тощо.

Третя зорієнтована на зміцнення трудових ресурсів країни [5].

Завданням політики розвитку людського капіталу щодо осіб з інвалідністю є право на працю. Але важливою проблемою постають інваліди війни, які отримали важкі психологічні та фізичні травми. Неможливість, а деколи і небажання себе реалізувати в нових незвичних для себе умовах стає великою проблемою для країни, що потребує розробки нової соціальної політики.

Також, враховуючи виклики, пов'язані з людським капіталом, Україні варто йти одночасно трьома шляхами:

- збільшення народжуваності та повернення вимушених мігрантів;
- заміна людей технологіями й підвищення продуктивності праці;
- запрошення іноземців до України.

З огляду на вищенаведене, необхідно розробити комплекс заходів, щодо:

1. Економічного стимулювання роботодавців: Надання пільгових умов кредитування; Компенсація витрат на створення спеціальних робочих місць; Надання гарантованого державного замовлення; Покриття витрат на навчання особи з особливими потребами; Субсидування фонду оплати праці осіб з інвалідністю; Дотації при збереженні робочих місць осіб з особливими потребами;

2. Некономічного стимулювання: Широке інформування потенційних роботодавців з працевлаштування осіб з особливими потребами, а також про існування вигідних економічних стимулів;

3. Створення фонду розвитку людського капіталу за допомогою запровадження нового, додаткового податку для підприємств, що працюють у сфері ІТ технологій.

4. Розробки нової методики оцінки людського капіталу з урахуванням інклюзії - комплексного індексу інклюзивності людського капіталу, метою якого є стійке підвищення рівня життя населення, а не лише збільшення виробництва товарів та послуг та інше [6].

Світовими лідерами стають ті країни, де краще за інші використовують людський капітал. Україна є частиною глобальної економічної системи яка завжди конкурувала за людський капітал. Тому в умовах війни та у повоєнні роки набуває великого значення працювати над відновленням та розвитком людського капіталу що веде до інновацій, соціального благополуччя, підвищення продуктивності, сприяє економічному зростанню країни та покращує якість життя її громадян.

Список використаних джерел:

1. Грішнова О., Брінцева О. Формування людського капіталу у сфері охорони здоров'я: проблеми та напрями зменшення фіктивізації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Економіка, 2019. Том 2. № 203. С. 11–16.

2. Годнюк І. В. Розвиток людського капіталу як стратегії управління інтелектуальним капіталом в інклюзивному середовищі. Вектор Поділля: наук. журн. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ “Економічна думка”, 2019. Вип. 2. С 53-63
3. Годнюк І.В. Соціальний капітал як складова людського капіталу в інклюзивному середовищі. Проблеми обліку і звітності. Вектор Поділля : наук. журн. Кам'янець-Подільський: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ “Економічна думка”, 2020. Вип. 3. С. 38-51.
4. Зубчик О.А. Індекс інклюзивного розвитку як сучасний інструмент аналізу державної політик. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Том 29 (68) № 1 2018. С. 86-91
5. Розвиток людського капіталу – один з ключових напрямків роботи Уряду над Планом України в рамках програми Ukraine Facility URL: <http://surl.li/mskqi> (дата звернення: 01.05.2024).
6. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. Український інститут майбутнього. URL: <http://surl.li/fwhon> (дата звернення: 01.05.2024).

Сергій Давиденко
*аспірант, ННЦ «Інститут аграрної економіки»,
м.Київ, Україна*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Здійснюючи операції на фінансовому ринку, його учасники вибирають відповідні фінансові інструменти для їх проведення, які поділяються на різні види залежно від способів, цілей, методів, форм накопичення коштів [3, с.86].

Опрацювавши масив наукової літератури щодо існуючих підходів до класифікації фінансових інструментів, було встановлено, що вітчизняні науковці пропонують широкий спектр класифікацій фінансових інструментів. Проте переважна більшість науковців, серед яких доцільно відзначити В.М. Федосов, С.І. Юрій, М.В. Грідчина, В.П. Ходаківська, О.М. Рикова, Г.В. Сиротюк, Л.П. Петришин, Р.А. Слав'юк, Л.Д. Тулуш [3, 4, 2, 1] у своїх наукових працях пропонують класифікацію фінансових інструментів за наступними ознаками:

- за видами фінансових ринків;
- за характером фінансових зобов'язань;
- за пріоритетною значущістю;
- за гарантованістю рівня доходності;
- за рівнем розвитку;
- за рівнем регулювання;
- за цілями обліку відповідно до П(С)БО 13.

Детальний опис класифікації фінансових інструментів за вищезазначеними ознаками приведено в Таблиці 1 [2, с.11].

Таблиця 1.

Класифікація фінансових інструментів

Класифікаційна ознака	Вид фінансового інструменту	Характеристика фінансового інструменту
За видами фінансових ринків	Інструменти кредитного ринку	Гроші та розрахункові документи
	Інструменти фондового ринку	Різноманітні цінні папери
	Інструменти валютного ринку	Національна та іноземні валюти, розрахункові валютні документи, окремі види цінних паперів
	Інструменти страхового ринку	Страхові послуги
За характером фінансових зобов'язань	Інструменти без подальших фінансових зобов'язань	Інструменти, які є предметом здійснення самої фінансової операції, і при їх передачі продавці не несуть додаткових фінансових зобов'язань (валютні цінності)
	Боргові фінансові інструмент (інструменти позики)	Інструменти, які характеризують кредитні стосунки між їх покупцем і продавцем та зобов'язують боржника погасити у передбачені строки їхню номінальну вартість і сплатити додаткову винагороду у формі відсотка (кредитні інструменти та боргові цінні папери)
	Пайові фінансові інструменти (титули власності)	Інструменти, які підтверджують право їхнього власника на частку в статутному капіталі їх емітента і на отримання відповідного доходу (прості акції, депозитарні розписки, інвестиційні сертифікати)
За пріоритетною значущістю	Первинні фінансові інструменти (інструменти першого порядку)	Інструменти, які характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом і підтверджують прямі майнові права або відносини кредиту (акції, облігації, чеки, векселі)
	Похідні (інструменти другого порядку, або деривативи)	Інструменти, які підтверджують право або зобов'язання їхнього власника купити або продати первинні фінансові інструменти або реальні активи, що обертаються, на заздалегідь визначених умовах у майбутньому (опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти)

За гарантованістю рівня дохідності	З фіксованим доходом	Інструменти, які мають гарантований рівень дохідності при їх погашенні (облігації, якщо інше не передбачене умовами емісії; привілейовані акції; векселі)
	З невизначеним доходом	Інструменти, рівень дохідності яких може змінюватися залежно від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти з плаваючою процентною ставкою тощо)
За рівнем ризику	Безризикові	Інструменти, диверсифікований ризик яких дорівнює нулю (зодденне казначейське зобов'язання)
	З низьким рівнем ризику	Інструменти, диверсифікований ризик яких зведений до мінімуму (короткострокові ОВДП, ОЗДП)
	З помірним рівнем ризику	Інструменти, диверсифікований ризик яких відповідає середньоринковому (депозитні сертифікати, короткострокові корпоративні облігації)
	З високим рівнем ризику	Інструменти, диверсифікований ризик яких істотно перевищує середньоринковий (довгострокові корпоративні облігації, акції)
	З найвищим рівнем ризику	Інструменти, які використовуються для здійснення спекулятивних операцій (акції венчурних підприємств, венчурних ІСІ)
За рівнем регулювання	Емісійні	Інструменти, що посвідчують однакові права їхніх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент); їх випуск відбувається з дозволу та під контролем НКЦПФР (акції, облігації, сертифікати ІСІ тощо)
	Неемісійні	Інструменти, які емітент видає конкретному набувачу; при їх випуску не вимагається здійснювати реєстрацію емісії (вексель, коносамент, закладна, форвард тощо)
За цілями обліку відповідно до П(С)БО 13	Фінансові активи	Грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти; дебіторська

		заборгованість, не призначена для перепродажу; фінансові інвестиції, що утримуються до погашення; фінансові активи, призначені для перепродажу; інші фінансові активи
	Фінансові зобов'язання	Контрактне зобов'язання щодо передачі грошових коштів або інших фінансових активів іншому підприємству або щодо обміну фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах (фінансові зобов'язання, призначені для перепродажу, та інші фінансові зобов'язання)
	Інструменти власного капіталу	Контракти, які підтверджують право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов'язаннями (прості акції, частки та інші види власного капіталу)
	Похідні фінансові інструменти	Інструменти, які не потребують початкових інвестицій, розрахунки за якими провадитимуться в майбутньому, а їхня вартість змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів, валютного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших змінних, що є базисними (ф'ючерсні контракти, форвардні контракти та інші похідні фінансові інструменти)

Варто підкреслити, що вище наведена класифікація фінансових інструментів є найбільш поширеною, проте кількість класифікацій є значно більша враховуючи той факт що фінансові інструменти класифікують за ознаками випуску, обігу, погашення, ліквідності. [3, с.87]

Як приклад альтернативних класифікацій розглянемо класифікацію за міжнародними стандартами що наведена у Системі національних рахунків - 2008. Відповідно до даної класифікації категорії фінансових інструментів розміщені за ступенем ліквідності:

- Монетарне золото та спеціальні права запозичення.
- Готівкова валюта та депозити.
- Боргові цінні папери.
- Позички.
- Акціонерний капітал та акції інвестиційних фондів.
- Програми страхування, пенсійного забезпечення та стандартизованих гарантій.
- Похідні фінансові інструменти та опціони на придбання акцій працівниками.
- Кредиторська та дебіторська заборгованість.

Найбільшу ліквідність мають фінансові інструменти, що обмінюються за вимогою і без штрафних санкцій на інші фінансові активи, товари чи послуги. До них відносять золото, готівку, та депозити. Найменшу ліквідність мають кредиторська та дебіторська заборгованість [2, с.44]

Розгорнута класифікація, що базується на міжнародному стандарті Системи національних рахунків 2008 приведена в табл. 2.

Таблиця 2

Класифікація фінансових інструментів у Системі національних рахунків – 2008

Класифікація фінансових інструментів за ступенем ліквідності	Характеристика фінансових інструментів
1. Монетарне золото та спеціальні права запозичення (СПЗ)	<p>Монетарне золото – золото, що належить органам грошово-кредитного регулювання (або іншим суб'єктам, які перебувають під їх фактичним контролем) і є резервним активом.</p> <p>Спеціальні права запозичення (СПЗ) – міжнародні резервні активи, що створюються МВФ і розподіляються серед його членів на додаток до наявних резервних активів</p>
2. Готівкова валюта та депозити	<p>Готівкова валюта – банкноти та монети, що мають фіксовану номінальну вартість і випущені або дозволені до випуску центральним банком або органами державного управління.</p> <p>Переказні депозити – усі депозити, що можуть бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) обмінені на банкноти й монети на вимогу за номінальною вартістю без штрафів або обмежень; б) безпосередньо використані для здійснення платежів чеком, переказом, поштовим переказом, списанням, зарахуванням або іншими засобами платежу.
3. Боргові цінні папери	<p>Боргові цінні папери – це інструменти в обігу, що є свідченням борг (векселі, облігації, депозитні сертифікати у вільному обігу, комерційні папери, боргові зобов'язання, цінні папери, що забезпечені активами та інші подібні фінансові інструменти, що зазвичай підлягають торгівлі на фінансових ринках).</p>
4. Позички	<p>Позички – фінансові активи, що</p> <ul style="list-style-type: none"> а) виникають, коли кредитор надає кошти безпосередньо дебітору; б) оформлюються документами, що відсутні в обігу.
5. Акціонерний капітал та акції інвестиційних фондів	<p>Акціонерний капітал – всі інструменти та документи, що підтверджують вимоги на залишкову вартість активів корпорації або квазікорпорації після задоволення вимог усіх кредиторів.</p> <p>Включає:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) акції, що включені до лістингу; б) акції, що не включені до лістингу;

	<p>в) інші види участі в капіталі.</p> <p>Інвестиційні фонди – установи колективного інвестування, за допомогою яких інвестори об'єднують кошти для інвестування у фінансові або нефінансові активи.</p> <p>Фонди грошового ринку – інвестиційні фонди, які інвестують виключно або переважно в короткострокові цінні папери грошового ринку, такі як казначейські векселі, депозитні сертифікати і комерційні папери.</p> <p>Акції та паї фондів грошового ринку є вимогою на частини вартості чистих активів заснованого фонду грошового ринку. Акції і паї інших інвестиційних фондів є вимогою на частину вартості чистих активів заснованого інвестиційного фонду за винятком фондів грошового ринку.</p>
<p>6. Програми страхування, пенсійного забезпечення та стандартизованих гарантій</p>	<p>Страхові технічні резерви (крім резервів зі страхування життя) включають попередні виплати чистих страхових премій (крім премій зі страхування життя) і резерви для покриття неврегульованих вимог за страховими відшкодуваннями (крім відшкодувань зі страхування життя)</p> <p>Права на отримання виплат зі страхування життя та анuitетам – відображають обсяг фінансових вимог власників полісів до установ, що надають послуги зі страхування життя або виплати анuitетів</p> <p>Права на пенсійне забезпечення - відображають обсяг фінансових вимог як теперішніх, так і майбутніх пенсіонерів до їх роботодавців або до фонду, що вибраний роботодавцем для виплати зароблених пенсій відповідно до умов трудового договору між роботодавцем і працівником</p> <p>Резерви для врегулювання вимог за стандартизованими гарантіями – складаються з попередніх чистих платежів і резервів, що необхідні для покриття неврегульованих вимог за стандартизованими гарантіями</p>
<p>7. Похідні фінансові інструменти та опціони на придбання акцій працівниками</p>	<p>Похідні фінансові інструменти – фінансові інструменти, що пов'язані з конкретним фінансовим інструментом, або показником, або товаром, завдяки чому конкретні фінансові ризики можуть бути предметом обміну на фінансових ринках в їх власній якості</p> <p>Опціон на придбання акцій працівниками – це угода, що укладена на певну дату (дату гранту), згідно якою працівник може придбати певну кількість акцій роботодавця за встановленою ціною (ціною виконання) або у встановлений момент часу (дата передачі) або протягом певного періоду часу</p>

	(період використання), що настає негайно за датою передачі
8. Інша кредиторська та дебіторська заборгованість	Комерційні кредити та аванси – комерційні кредити на товари та послуги, що надаються корпораціям, органам державного управління, некомерційним організаціям, домогосподарствам та іншому світу, і аванси за незавершену роботу (якщо вона таким чином класифікована у складі запасів матеріальних оборотних засобів) або за виконану роботу Інша дебіторська або кредиторська заборгованість (виключаючи комерційні кредити та аванси) – інша дебіторська та кредиторська заборгованість, крім описаної раніше, тобто не пов'язана з наданням товарів і послуг

Узагальнюючи вищенаведений матеріал хочемо зазначити що чітка класифікація фінансових інструментів розкриває глибше їхню сутність. Але класифікація фінансових інструментів, як система постійно модернізується та вдосконалюється, оскільки це є основною вимогою до складових динамічних систем, до яких належить і фінансовий ринок, і економіка в цілому. Ці перетворення викликані змінами у чинній нормативно-правовій базі, використанням передового досвіду розвинених країн, інноваційними методами управління фінансовим ринком та широким колом інших факторів. [3. с.87]

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко М.Я., Лузан Ю.Я., Саблук П.Т., Тулуш Л.Д., та ін. Фінансовий словник-довідник. Київ. ІАЕУААН, 2003. 507 с.
2. Коваленко В.М. Зростання ролі держави в удосконаленні фінансових інструментів управління економічними процесами. *Фінансові інструменти сталого розвитку економіки. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (14 квітня 2021р.)*. Чернівці. Чернівецький нац. ун-т. 2021. С. 43-46.
3. Рикова О.М. Щодо трактування економічної сутності фінансових інструментів та їх класифікації. *Економіка та держава*. 2011. №1. С. 85-87.
4. Слав'юк Р.А. Фінансові інструменти: оцінка і відображення у звітності банків. Монографія. Київ : УБС НБУ, 2015. 307 с.

Аліна Заточня
аспірантка кафедри економіки та
міжнародних економічних відносин
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ШЕРІНГОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ ФУНКЦІЙ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

За останні роки швидкий розвиток технологій, а особливо інформаційно-комунікаційних, кардинально змінив спосіб, яким ми взаємодіємо та споживаємо ресурси. Завдяки зростанню доступності Інтернету та розвитку мобільних додатків, виникла можливість швидкого обміну ресурсами та послугами між користувачами. Це стимулювало виникнення шерінгової економіки – нового типу економічних відносин, що базуються на спільному використанні та обміні ресурсами. Шерінгова економіка відкриває широкі можливості для оптимізації використання ресурсів, зменшення відходів та формування спільнот, що активно сприяє її поширенню та розвитку в сучасному світі.

Окремі аспекти та особливості шерінгової економіки розкрито в працях відомих дослідників: К. Краус та Н. Краус [1], Н. Галуцьких [2], Р. Ботсман та Р. Роджерс [3], Л. Лессіг [4], та ін.

Шерінгова економіка існувала ще з давніх часів, коли люди ділилися один з одним різними благами (запрошували в гості, ділилися речами і знаряддями праці) [2, с.14]. При цьому, факторами, які призвели до розвитку та поширення саме сучасної шерінгової економіки, є такі: розвиток цифрових технологій; розповсюдження екологічних проблем; стрімке зростання населення та підвищення рівня бідності.

Вважається, що першим вченим, який використав термін «шерінгова економіка» (англ. sharing economy), був професор Гарвардського університету Л. Лессіг у 2008 році [4]. Але у своїй книзі він вживав цей термін лише в контексті культури та мистецтва, а не фізичних ресурсів. А основою шерінгової економіки вважається явище шерінгу (англ. sharing), що буквально означає «обмінюватися або ділитися чимось».

Відповідно до американського онлайн-словника Мерріам-Вебстер, шерінгова економіка – це економічна діяльність, яка передбачає, зазвичай онлайн, купівлю або продаж фізичними особами, як правило, тимчасового доступу до товарів або послуг [5]. Однак для визначення сутності шерінгової економіки, варто розглянути її основні характеристики:

- довіра, тобто постачальник повинен бути в змозі довіряти своїм споживачам в оплаті, і, у свою чергу, споживачі повинні мати можливість довіряти тому, що постачальник поставить те, про що було домовлено [1];
- доступ до права власності, який означає, що користування перевагами товару чи послуги не потребує власності на них. Наприклад, замість того, щоб купувати автомобіль, споживач може подумати про те, щоб взяти його напрокат або позичити [6];

- раціональне споживання та використання ресурсів, що дає змогу протидіяти гіперспоживанню [3], що в свою чергу вирішує безліч соціальних та екологічних проблем;
- прозорість і відкритість при обміні інформацією між користувачами, що надає більше можливостей для взаємодії та комунікації між ними;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє практикувати широкий спектр діяльності шерінгової економіки серед людей як локально, так і глобально.

Таким чином, з перелічених вище характеристик, можна зробити висновок, що шерінгова економіка являє собою систему взаємозв'язаних економічних, соціальних і культурних відносин, що активно використовує інформаційні технології та сприяє формуванню довіри в суспільстві, а також оптимізації обігу ресурсів та їх ефективному використанню.

Крім цього, шерінгова економіка виконує ряд важливих функцій, які впливають на економіку, суспільство та культуру, зокрема [6]:

- розвиток культури довіри у суспільстві;
- кругообіг ресурсів та їх повне використання, що має безпосередній екологічний ефект;
- збільшення асортименту товарів/послуг та підвищення їхньої якості для забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності;
- підвищення рівня доступності деяких товарів/послуг для широкого кола людей, зменшуючи витрати та обмеження, пов'язані з традиційними методами отримання цих товарів/послуг;
- поширення інформаційно-комунікаційних технологій та їх інтеграція у різні сфери життя суспільства;
- поява нових сфер зайнятості для населення тощо.

Отже, розвиток технологій у сполученні з виникненням шерінгової економіки свідчить про перехід до нового етапу економічного розвитку, де спільне використання ресурсів стає ключовим принципом. Ця тенденція не лише сприяє оптимізації використання ресурсів та зменшенню екологічного впливу, але й відкриває широкі можливості для соціальної взаємодії та формування спільнот. Шерінгова економіка виявляє свою актуальність та значущість у сучасному світі, привертаючи увагу як споживачів, так і підприємців. Заснована на принципах співпраці та довіри, вона відображає потребу у нових, більш стійких та ефективних моделях спільного використання ресурсів, сприяючи тим самим розвитку більш справедливого та екологічно свідомого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Краус К. М., Краус Н. М., Голубка С. М. Шерінгова економіка: цифрова трансформація підприємництва на шляху до індустрії 4.0. *Ефективна економіка*. 2021. № 8.
2. Галуцьких Н. А. Основні драйвери виникнення та розвитку шерінг-економіки в світі. *Економічні студії*. 2021. № 2 (32). С. 13-22.
3. Botsman R., Rogers R. *What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption*. Harper Collins Publishers: New York, 2010. URL: https://books.google.com.ua/books?id=LiC2foFeXQYC&hl=ru&source=gbs_navlinks_s (дата звернення 12.05.2024)

4. Lessig L. Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy. Bloomsbury Academic: London, 2008. URL: <https://textbookequity.org/Textbooks/Remix.pdf> (дата звернення 12.05.2024)
5. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення 12.05.2024)
6. Belyh A. An Introduction to Sharing Economy. *Cleverism*. 2019. URL: <https://www.cleverism.com/introduction-to-sharing-economy/> (дата звернення 12.05.2024)

Сергій Камінський

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри економіки та фінансів підприємства,
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

Анастасія Бучок

*здобувач вищої освіти
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ, Україна*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РИНОК НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ

Війна завжди має руйнівний вплив на всі сфери життя країни, а ринок нерухомості не залишається осторонь в цьому процесі. Україна, ведучи боротьбу за свою територіальну цілісність, вже майже десятиліття переживає воєнні події на сході країни. Ця війна має комплексний вплив на всі аспекти суспільного життя, але однією з найбільш вразливих сфер є ринок нерухомості.

Військові дії, окупація територій, переміщення населення, зруйновані будівлі та майно - все це лише деякі аспекти, які впливають на ринок нерухомості в умовах війни. Цей вплив може бути негативним і тривалим, змінюючи не лише цінову динаміку, але й структуру ринку, попит та пропозицію, а також інвестиційний клімат.

Протягом передвоєнного 2021 року в Україні спостерігався значний ріст пропозиції нового житла, досягнувши свого піку. Введено в експлуатацію 11,4 мільйони квадратних метрів житла, що стало найвищим показником за останні 30 років.

У 2022 році тенденція зберігалася активною, проте військові події раптово спричинили зупинку будівництва. Багато забудовників призупинили роботи на будівельних майданчиках, деякі навіть не відновлювали їх досі. Як результат, обсяг введеного в експлуатацію житла в 2022 році склав 7,1 мільйонів квадратних метрів, що на 38% менше, ніж у 2021 році (рис.1).

Скорочення в обсягах нової пропозиції стало загальним явищем по всій Україні, за винятком окремих областей. Найбільший спад в будівництві відбувся в східних та південних областях, де обсяги введення нового житла в експлуатацію впали на 70–90% у порівнянні з попереднім роком[1].

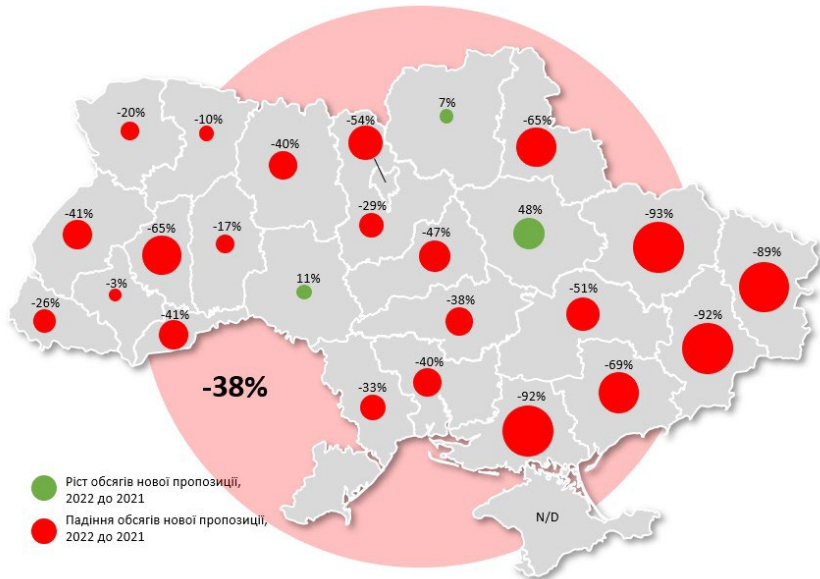

Рис.1. Пропозиція нового житла[1]

Незважаючи на продовження обстрілів та руйнування населених пунктів, будівництво не припинилося, але обсяги будівництва значно зменшилися. Проте, національний ринок нерухомості виявляє неймовірну стійкість і здатність функціонувати в умовах надзвичайних обставин. Відбувається поступове відновлення в усіх сегментах ринку нерухомості, при цьому спостерігається зростання попиту на комерційні об'єкти, який значно знизився після початку повномасштабного вторгнення.

На даний час, спостерігається відновлення на ринку нерухомості, незважаючи на триваючу війну в Україні. Продажі та купівля нерухомості відбуваються за значно зниженими цінами порівняно з передвоєнним періодом, проте ціни на оренду стабілізувалися, в залежності від конкретних регіонів та міст.

Однією з актуальних тенденцій є нестабільність цін на нерухомість. Ця динаміка цін залежить від регіону: у західних районах ціни вищі та менше коливаються, а на півдні, сході та півночі вони нижчі зі значними змінами. Викликане воєнними подіями зниження попиту та продажів поступово компенсується відновленням економічних показників[2].

Іншим важливим трендом є безпека локації. Потенційні покупці цікавляться нерухомістю в більш безпечних регіонах країни, де менше ймовірність обстрілів або руйнувань. Вони також звертають увагу на наявність автономних систем енергопостачання та теплопостачання, бомбосховищ, паркінгів закритого типу та надійного енергозабезпечення.

У ринку нерухомості спостерігається тенденція до зростання цін на оренду. На початку війни ціни впали майже вдвічі, але вже через півроку

почали зростати. Станом на даний момент вони залишаються на рівні приблизно на чверть нижче, ніж перед війною.

Покупці та орендарі продовжують звертати увагу на стан об'єктів та їх зовнішній вигляд, оскільки естетичність має значення навіть у воєнний час. Один із трендів у житловому секторі - це панорамні вікна, особливо популярні у приватному секторі та будинках, розташованих у мальовничих місцях.

Попит на купівлю нерухомості зростає в центральних та західних регіонах, причому показники перевищують навіть довоєнні. У східних регіонах попит майже відсутній, а південні області вважаються нестабільними. Але середні показники на загальнодержавному рівні вже досягли довоєнних значень.

У перші місяці війни люди шукали житло переважно у обласних центрах, які вважалися відносно безпечними, зокрема, великі квартири для сімей. Зараз основний попит спрямовується на квартири на нижніх поверхах, з наявністю бомбосховищ та паркінгів поруч, а також на нерухомість у регіонах з відсутністю військової інфраструктури.

Купівля нерухомості у центральних та західних регіонах України набуває популярності. У Київській області зростає попит на приватні будинки, що може бути пов'язано з потребою у автономних системах енергозабезпечення.

На первинному ринку, незважаючи на спад попиту, окремі сегменти починають проявляти ознаки відновлення. Більшість покупців виявляють інтерес до об'єктів, які знаходяться в завершальній стадії будівництва. Популярність елітного сегменту та нових проектів знизилася.

В умовах війни змінилися і підходи потенційних клієнтів. На первинному ринку переважають покупці з ВПО та сім'ї військових з високим рівнем доходів та можливістю доступу до пільгових кредитів. У столиці популярні об'єкти на передмісті, що дозволяє задовольнити потреби покупців із пільговою категорією.

Відновлення країни після війни позитивно позначиться на зацікавленості у нерухомості, що призведе до зростання обсягів продажів у майбутньому. Важливим чинником для подальшого розвитку ринку буде політика держави та проведення реформ у будівельній сфері. Наприклад, можна згадати програму доступних кредитів «Оселя», фінансування будівництва та відновлення пошкоджених будівель[3].

Український ринок нерухомості, хоч і зазнав важких випробувань через війну, демонструє великий потенціал для відновлення та розвитку у період після конфлікту. Фахівці передбачають, що після завершення військових дій цей ринок виявить стрімке зростання, особливо за умови підвищення інвестицій на відновлення країни та її інтеграцію до міжнародних економічних структур, таких як Європейський Союз.

Прогнозується, що попит на нерухомість буде зростати, особливо в житловому секторі, що зумовлено великим потоком біженців, які повернуться в країну, а також активнішою діяльністю як національних, так і закордонних інвесторів. Повернення біженців та стабілізація економіки підштовхнуть до стабілізації цін на нерухомість, що сприятиме подальшому розвитку ринку.

Ключовими факторами успіху у відновленні ринку нерухомості будуть не лише макроекономічні показники, але й дієві державні програми підтримки та відбудови. Нерухомість залишатиметься однією з найважливіших галузей для національної економіки, а залучення іноземних інвесторів у нові проекти сприятиме її активному розвитку. Таким чином, ринок нерухомості України матиме великі перспективи у період після війни, адаптуючись до нових умов і відновлюючись з новим ентузіазмом.

Список використаних джерел:

1. Ринок нерухомості під час війни/Forbes/ дата звернення: 01.05.2024р/ URL: <https://forbes.ua/money/budivnitstva-ne-zapuskayutsya-popitunemae-ale-tsini-ne-padayut-doslidzhennya-rinku-nerukhomosti-pid-chas-viyuni-vid-ernst-amp-young-13032023-12337>
2. Тенденції ринку нерухомості України/ Команда UC.Market/ дата звернення: 05.05.2024р/ URL: <https://blog.youcontrol.market/tiendientsiyi-rinku-nierukhomosti-ukrayini/>
3. Оренда та купівля квартири: як війна змінює ринок нерухомості в регіонах України/Марія Мигал/ URL: <https://iaa.org.ua/articles/orenda-ta-kupivlya-kvartury-yak-vijna-zminyuye-rynok-nerukhomosti-v-regionah-ukrayiny/>

Юрій Кляквіс

*Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, обліку та банківської справи
Навчально-науковий інститут бізнесу і менеджменту
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»(Україна)
Лодзьський університет (Польща)*

СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ ТА ЕКСКЛЮЗІЇ ДОМОГОСПОДАРСТВ

У сучасному світі проблематика фінансової ексклюзії та інклюзії стала досить поширеною, хоча саме явище фінансової ексклюзії існує у світі вже протягом тривалого часу. Цьому питанню було приділено значно більше уваги, коли стало очевидним, що воно стосується всіх суспільств, навіть країн з високорозвиненими фінансовими системами. Одними із серед перших авторів, які визначили поняття фінансової ексклюзії були Е. Лейшон і Н. Тріфт. У своїй науковій праці 1995 року, "Географія фінансової ексклюзії: фінансове відчуження у Великій Британії та Сполучених Штатах" [1], вони вказали на те, що через розташування інституцій фінансової системи не всі громадяни Сполучених Штатів та Великої Британії мають однаковий доступ до фінансових продуктів і послуг.

Сучасні умови функціонування домогосподарств призводять до того, що вони стають схильними до різних фінансових проблем, які називаються шоками або фінансовими кризами. Незважаючи на негативні явища, які можуть впливати на їх фінансове становище, деякі домогосподарства досить добре дають собі раду [2], тоді як інші опиняються у кризі. Якщо вони не можуть її подолати, статують надто заборгованими або стикаються із

фінансовою інклюзією. Здатність уникати криз або впоратися з ними, коли вони виникають, називається фінансовою стійкістю домогосподарства. У цьому процесі страхування може відігравати важливу роль, надаючи фінансовий захист в разі негативних подій, таких як страхові виплати під час природних катастроф, медичних витрат або втрати доходу внаслідок непередбачуваних обставин.

Фінансова стійкість - це заявлена, підтверджена здатність домогосподарств пережити фінансові кризи та зберегти можливість отримання грошових коштів на непередбачені витрати. Вона стосується в основному раптових подій, які призводять до фінансових потреб у короткостроковій перспективі, таких як нещасний випадок, захворювання, крадіжка, тимчасове зниження доходів. У той же час, у контексті уміння впоратися з фінансовими проблемами середньо- та довгострокової природи, спричиненими такими обставинами, як втрата роботи, інвалідність, пожежа в будинку або перехід на пенсію, говорять про фінансову безпеку домогосподарства, яку в більшості випадків дозволяє забезпечити система страхування [3].

Страхування дозволяє підтримувати фінансову стійкість, яка є важливою умовою досягнення фінансової незалежності домогосподарства, що надає як відчуття стабільності функціонування, так і можливість його розвитку [4].

Фінансова інклюзія відноситься до заходів, які здійснюються на користь фінансово виключених осіб, які вже стикаються з цією проблемою або знаходяться під реальною загрозою. Згідно з представленою концепцією відповідні ініціативи повинні здійснюватися в сферах, відповідальних за фінанси, таких як захист споживача, відповідальний постачальник послуг та розвиток фінансової грамотності.

Фінансове ексклюзія, спричинена невідповідним управлінням фінансовими ризиками у повсякденному житті, є важливою соціально-економічною проблемою, яка торкається численних домогосподарств. Тому цілком обґрунтовано вживати інклюзивні заходи у сфері захисту споживачів фінансових послуг.

Економіка стійкого розвитку приймає недосконалість ринку, проявлену, серед іншого, у різноманітних нерівностях чи несправедливостях, як норму і відкидає ідею саморегулювання ринку, підкреслюючи роль держави у захисті слабших суб'єктів, шляхом створення відповідних правових регуляцій, держава може запобігати фінансовим проблемам домогосподарств, ще до їх виникнення, або брати участь у їх вирішенні за допомогою законів. Захист споживачів, незважаючи на численні переваги, має також свої недоліки, що спонукає до використання таких інструментів як соціальне страхування чи комерційне страхування [5]. Адже, виникає загроза перерегулювання ринку, який, теоретично, має бути вільним, небезпека виключення з доступу до кредитних продуктів господарств з нестабільними доходами призводить до стимуляції користання із пропозицій сектора тіншового банкінгу, а також фактичного сприяння неправильним економічним уявленням і трансферу відповідальності за фінансові рішення.

Таким чином, для забезпечення ефективної фінансової інклюзії та зменшення ексклюзії, необхідно розвивати доступні та масові страхові продукти, а також здійснювати освітню роботу серед населення щодо

важливості страхування та його можливостей для захисту майна та фінансової стабільності.

Список використаних джерел:

1. Leyshon A., Thrift N., Geographies of financial exclusion: Financial abandonment in Britain and United States. Transactions of the Institute of British Geographers., 1995, vol. 20, no. 3, 312-341.
2. Bednarczyk, T. Mikroubezpieczenia–innowacja produktowa czy powrót do korzeni?. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, 2016, (415), 23-32.
3. Solarz M. Ochrona konsumenta a wykluczenie finansowe stanowiące wynik niewłaściwego zarządzania ryzykiem finansowym codzienności. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 330, 2015, N4. P.378-386.
4. Kryvoslyk T., Dymnich O., Stetsyuk T., Baranov T., Britchenko I., Trynchuk V. Financial capacity of insurance companies as a factor of stable development of the Ukrainian insurance market. Studia Universitatis Vasile Goldis, Arad - Arad. Economics Series, 2024, Vol 2, 34 Issue, p. 57-85.
5. Klapkiv L, Klapkiv J, Rynek ubezpieczeń na Ukrainie: główne problemy i czynniki determinujące jego rozwój, Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych. 2017, N 24, p.50-64.

Олег Коркушко

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів, обліку та оподаткування ім. С.Юрія
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

Андрій Хлібороб

*здобувач освітнього ступеня «магістр»
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВАЛЮТНІ ВАЖЕЛІ НБУ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ БІЗНЕСУ

Нещодавно в Україні стартували нові правила щодо купівлі валюти для українських компаній. Серед них - скасування обмежень на придбання валюти для оплати імпорتنих послуг, лізингових та орендних платежів. Також, виявлено зміни в умовах стосовно погашення зовнішніх боргів та виплати дивідендів. За словами фахівців, ці заходи можуть призвести до збільшення попиту на іноземну валюту та підвищення тиску на гривню в найближчий час.

Для підтримки вітчизняного бізнесу, Національний банк України постановою Правління НБУ «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18» від 03.05.2024 № 56 прийняв найбільший пакет пом'якшень валютних обмежень для підприємств з початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої країни [2].

Національний банк України зняв усі обмеження на валютні операції щодо імпорту робіт та послуг, що призвело до втрати актуальності певних регулятивних постанов Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 року, зокрема №153 "Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту" [1]. Додатково, НБУ дозволив бізнесу придбавати валюту та здійснювати перекази за кордон для оплати аеропортових та портових зборів, штрафів, членських внесків, а також витрат представництв іноземних авіакомпаній та міжнародних карткових платіжних систем на рахунок нерезидентів - юридичних осіб, що мають інтереси в Україні, представлені цими представництвами. За оцінками Національного банку України, ці заходи сприятимуть поступовому збільшенню надходження експортної виручки в Україну.

Черговим кроком у послабленні обмежень стало дозволення бізнесу репатріювати "нові" дивіденди. Тепер компанії можуть репатріювати дивіденди, отримані за корпоративними правами або акціями за кордон, які були нараховані з початку 2024 року [2]. Ця ініціатива не застосовується до дивідендів, сплачених з нерозподіленого прибутку за попередні періоди або резервного капіталу. Однак, для забезпечення макрофінансової стабільності, Національний банк встановив щомісячний ліміт на рівні 1 млн євро для репатріації "нових" дивідендів. Виконання цього обмеження буде контролюватися за допомогою автоматизованої системи моніторингу НБУ під назвою "Е-ліміти".

Таке розширення можливостей для виведення дивідендів може сприяти привабленню іноземних інвестицій та стимулювати розвиток бізнесу в Україні. Компанії отримають більшу свободу щодо розпорядження своїми фінансовими активами, що може позитивно позначитися на їхній інноваційній діяльності та розвитку нових проєктів. З іншого боку, встановлення щомісячного ліміту для виведення дивідендів може захищати внутрішню економіку від можливих негативних впливів, таких як значний відтік капіталу. Цей захід дозволить зберегти деяку кількість коштів в країні для подальшого інвестування в місцеві галузі та проєкти.

Таким чином, баланс між стимулюванням інвестицій та збереженням макроекономічної стабільності може бути досягнутий завдяки цим заходам, що сприятиме зростанню економіки та підвищенню конкурентоспроможності України на світовій арені.

Наступним очікуваним кроком у полегшенні обмежень став дозвіл переказу коштів за кордон пов'язаних з лізингом або орендою. Тепер юридичні та фізичні особи-підприємці можуть відправляти кошти за кордон для розрахунків за договорами лізингу або оренди без додаткових обмежень, що стосуються об'єкта лізингу або оренди, а також дати укладання договору. Раніше така можливість була доступна лише для лізингу або оренди транспортних засобів. Це розширення можливостей для переказу коштів за кордон у зв'язку з лізингом або орендою може стимулювати розвиток бізнесу та збільшення обсягів міжнародних угод. Юридичні та фізичні особи-підприємці тепер матимуть більше гнучкості та можливостей для укладання угод з іноземними партнерами без додаткових обмежень, що сприятиме розвитку міжнародних економічних зв'язків та залученню іноземних інвестицій. Це може також сприяти удосконаленню бізнес-процесів та зростанню конкурентоспроможності українських компаній на світовому ринку.

Ще один крок на зустріч бізнесу стосується обмежень у частині погашення "нових" зовнішніх кредитів, отриманих у іноземній валюті з-за кордону після 20 червня 2023 року, які мають бути зараховані позичальникам через українські банки [2]. Заборона купівлі валюти для погашення "нових" кредитів буде застосовуватися лише до короткострокових кредитів з строком до одного року. Крім того, НБУ дозволить бізнесу придбати іноземну валюту для оплати відсотків з "нових" кредитів, незалежно від терміну користування кредитом.

Ці зміни в правилах погашення зовнішніх кредитів можуть відкрити нові можливості для українських компаній щодо фінансування своєї діяльності. Полегшення у доступі до зовнішніх кредитів може допомогти підприємствам залучати необхідний капітал для розвитку своїх проєктів та бізнес-ініціатив. Зокрема, можливість погашення кредитів через українські банки сприятиме зменшенню валютного ризику для позичальників та сприятиме стабільності фінансової системи. Також, дозвіл на купівлю іноземної валюти для сплати відсотків з кредитів незалежно від їхнього терміну може допомогти компаніям у керуванні своїми фінансовими потоками та покращенні їхньої платоспроможності.

Національний банк України дозволив оплачувати відсоткові платежі за "старими" зовнішніми кредитами, які, згідно з умовами кредитного договору, мають бути сплачені з 24 лютого 2022 року [2]. В рамках одного договору для прострочених (на 1 травня 2024 року) відсоткових платежів надається можливість переказу не більше 1 млн. євро в еквіваленті за один календарний квартал. Проте це обмеження не поширюється на майбутні планові відсоткові платежі. Це рішення Національного банку може допомогти підприємствам зменшити фінансовий тиск, який вони відчують внаслідок великої кількості прострочених платежів за зовнішніми кредитами. Зокрема, можливість переказувати обмежену суму коштів на оплату прострочених відсотків допоможе підприємствам вирішувати невиконані зобов'язання та відновлювати свою фінансову стабільність.

Дуже важливою ініціативою НБУ також є можливість представництвам міжнародних карткових платіжних систем та іноземних авіакомпаній переказувати іноземну валюту своїм материнським компаніям, а також збільшення лімітів на корпоративних картках у гривні для здійснення операцій за межами України та інші важливі ініціативи.

Загалом, такі ініціативи створюють сприятливий клімат для міжнародної співпраці та розвитку бізнесу, сприяючи зміцненню позицій України на глобальній арені.

Список використаних джерел:

1. Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2024р. №153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2022-п#Text>
2. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 24 лютого 2022 року № 18: Постанова Національного банку України від 03.05.2024р. №56. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_03052024_56

Роман Кучер

аспірант кафедри Фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Одним із важливих понять, яке визначає ефективність податкової системи, є поняття "податкова база". Вона визначає обсяг доходів або активів, які підлягають оподаткуванню в межах певної податкової системи. Згідно з термінологією податкова база – це сукупність доходів, активів або транзакцій, які підлягають оподаткуванню згідно з встановленими податковими ставками та правилами. Вона може включати різноманітні складові, такі як заробітна плата, прибуток від інвестицій, продаж майна тощо. Податкова база формується на основі законодавства країни та може відрізнятися в залежності від конкретної держави [1].

Роль податкової бази у функціонуванні податкової системи:

1. Джерело доходів держави. Податкова база визначає обсяг доходів, які держава може збирати у формі податків. Чим ширше податкова база, тим більше доходів може отримати держава для забезпечення різноманітних потреб, таких як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура тощо.

2. Ефективність та справедливість системи. Правильно сконструйована податкова база сприяє підвищенню ефективності та справедливості податкової системи. Широка та рівномірно розподілена податкова база дозволяє зменшити ставки податків для всіх платників та знизити ініціативи для ухилення від оподаткування.

3. Стимулювання економічного зростання. Податкова база впливає на економічне зростання через вплив на інвестиції, споживчу активність та інші економічні фактори. Створення привабливого податкового середовища з широкою та стабільною податковою базою може сприяти збільшенню інвестицій та підтримці підприємництва.

4. Управління ризиками та прогнозування. Інформація про податкову базу дозволяє державним органам ефективно управляти ризиками та прогнозувати надходження до бюджету.

Аналіз податкової бази допомагає у прийнятті стратегічних рішень щодо фінансової політики та бюджетування. Податкова база визначає обсяг доходів, які держава може отримати у формі податків, та грає ключову роль у функціонуванні податкової системи.

Податкова база в Україні охоплює широкий спектр джерел доходів, що включають, але не обмежуються, такими категоріями як заробітна плата, проценти з банківських вкладів, прибуток підприємств, доходи від нерухомості та продаж майна, дивіденди, інші інвестиційні доходи, а також надходження від незалежних джерел, таких як оренда та роялті [2].

Проте, українська податкова база також стикається зі значними проблемами. Одна з найбільших проблем - це тіньова економіка, яка створює значні втрати для бюджету через ухилення від сплати податків. Не ефективний механізм контролю за оподаткуванням і велика кількість недекларованих доходів також впливають на склад та обсяг податкової бази. Це може призводити до значних втрат у доходах держави та ускладнювати

фінансове планування та реалізацію соціальних програм. Однією з ключових проблем податкової бази в Україні є складність податкового законодавства та непрозорість його застосування. Це ускладнює процес декларування та сплати податків для платників і може створювати амбігівності та можливості для різних тлумачень правил оподаткування. Така ситуація може викликати недовіру між платниками податків та державними органами та сприяти уникненню або ухиленню від сплати податків. Розширення впливу цифрової економіки також має вагомий відбиток на формування податкової бази через виникнення нових джерел доходів, таких як електронна торгівля та криптовалюти. Уряд повинен постійно адаптувати податкове законодавство до змін у структурі економіки, щоб забезпечити ефективне збирання податків та стимулювати розвиток бізнесу [3].

Проте, в українській податковій базі є потенціал для розвитку. Зокрема, реформи у напрямку спрощення податкового законодавства та процедур можуть сприяти збільшенню декларованих доходів і зниженню рівня тіньової економіки. Впровадження ефективних механізмів контролю та аудиту може допомогти підвищити рівень дотримання податкових обов'язків і забезпечити більшу чесність у сплаті податків. Крім того, розвиток інвестиційного та бізнесового сектору також може сприяти розширенню податкової бази шляхом збільшення обсягів господарської діяльності та прибутків. Аналіз поточного стану податкової бази України відображає як позитивні аспекти, так і проблемні питання. З розвитком ефективних стратегій реформ і політик можна забезпечити стабільний ріст податкових надходжень та зростання економіки в цілому, що відповідає стратегії сталого розвитку країни.

Посилення співпраці з міжнародними організаціями та впровадження міжнародних стандартів також може підвищити прозорість та привабливість українського бізнес-середовища для іноземних інвесторів. Вироблення комплексної стратегії, спрямованої на подолання податкових викликів, буде ключовим для забезпечення стабільного економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності України на світовій арені. Податкова база визначає обсяг доходів та активів, що підлягають оподаткуванню, і її оптимізація має на меті максимізувати надходження до бюджету держави, забезпечуючи при цьому стабільність та розвиток економіки. Однією з основних стратегій є удосконалення системи податкового адміністрування, що охоплює впровадження сучасних технологій та електронних систем моніторингу та звітності, що дозволить уникнути податкових зловживань та ухилення від оподаткування. Важливим елементом такої стратегії є розвиток електронного адміністрування податків, яке спрощує процедури податкового обліку та зменшує бюрократичні бар'єри для платників податків. Важливою стратегією є посилення боротьби з податковими ухиленнями та уникненням податків. Це може бути досягнуто шляхом посилення контролю за фінансовими операціями, виявленням та покаранням порушників податкового законодавства, а також сприянням впровадженню міжнародних стандартів звітності та обміну податковою інформацією. Крім того, однією з ефективних стратегій є спрощення податкової системи та зменшення податкового тиску на підприємства та громадян. Це може

містити зменшення податкових ставок, скорочення числа податкових пільг та зменшення адміністративних обмежень для бізнесу. Спрощення податкової системи сприятиме підвищенню довіри до податкової системи та збільшенню виплати податків. [4].

Ефект впровадження стратегії оптимізації податкової бази має суттєвий вплив на економічний розвиток. Широка та стабільна податкова база створює сприятливе середовище для бізнесу та інвестицій, що сприяє збільшенню обсягу виробництва, залученню іноземних інвестицій та стимулює розвиток нових технологій. Оптимальна податкова система може забезпечити стабільні надходження до бюджету, що дає можливість фінансувати соціальні та інфраструктурні проекти, а також зменшує необхідність в запозиченні коштів та сприяє зниженню державного боргу.

Список використаних джерел:

1. Податкова система: навчальний посібник / Ю. Б. Іванов, В. Ф. Тищенко, О. Є. Найдено та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 408 с.
2. Пасічний М. Фіскальна результативність податкової системи України Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. № 3. С.116-130.
3. Лейфура М.В. Система оподаткування як фактор тінізації підприємницької діяльності в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип. 7(5). С. 40-44.
4. Радова О.В., Ілюхіна Н.П. Проблемні аспекти оподаткування доходів фізичних осіб та їх вплив на формування фінансових ресурсів. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2017. № 4. С. 281-287.

Володимир Кушнір,
кандидат економічних наук,
бухгалтер аутсорсингової компанії
«ТОП КЛАС», м. Київ,

Людмила Кушнір,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
фінансів, обліку та оподаткування ім. С.Юрія
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах воєнного стану Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, військове командування, військові адміністрації, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України та іншими законами України.

На підставі аналізу норм Конституції України можна стверджувати, що органи виконавчої влади відрізняються від інших державних органів за своєю компетенцією. Органи виконавчої влади не приймають законів, як Верховна Рада, а забезпечують управління економікою всієї країни, вирішують усі управлінські справи [1]. Виконавчою владою охоплюються майже всі сфери суспільного життя: соціальна, економічна, бюджетно-фінансова, культурна, сфера забезпечення прав і свобод людини та громадянина, обороноздатності та національної безпеки України тощо. Масштаби функціонування виконавчої влади є найбільш широкими в державі. До сфери її безпосереднього відання належать величезні правові, інформаційні, економічні, технічні, ідеологічні, організаційні та інші ресурси. Виконавча влада спирається на значну територію та контингенти людей, збройні сили, спеціалізовані примусові установи. Іншими словами, у ній сконцентрована фактична державна міць. Окрім того, виконавча влада від інших гілок влади відрізняється за своїм призначенням, змістом діяльності. Організувати реалізацію прийнятих законів – основний обов'язок, що покладається на органи виконавчої влади. Виконавча влада становить широку сукупність державних органів та установ, які здійснюють владно-політичні та владно-управлінські функції у відповідній сфері і забезпечують реалізацію прийнятих законів і рішень на всій території країни. Саме у співвідношенні двох елементів (рішення та виконання) і проходить розподіл між представницькою й виконавчою гілками влади [2, с. 78]. Органи виконавчої влади мають державно-владні повноваження, без яких «орган держави втратив би свою специфіку, не зміг би виконувати покладені на нього завдання, забезпечити своє призначення в механізмі держави». Обсяг і характер їх повноважень залежать від місця даного органу в системі органів виконавчої влади.

Виконавча влада, реалізується у двох напрямках: зовнішньому, спрямованому за межі країни, та внутрішньому, спрямованому всередину країни. Також виділяють дві форми реалізації виконавчої влади: правову та організаційну. Правова форма реалізації виконавчої влади втілюється у двох видах діяльності: правотворчість і застосування права. При цьому правотворча діяльність органів виконавчої влади реалізується в рамках так званої регламентарної влади – право уряду та інших органів виконавчої влади регулювати суспільні відносини нормативними актами (регламентами), юридична сила яких є нижчою за закони. Регламентарна влада, застосування права та організаційна формає тими напрямками, саме завдяки яким здійснюється поточне управління державними справами. Саме тому, виконавчу владу, діяльність якої спрямована всередину країни, слід визначити як управлінську [3, с. 68].

Потрібно зазначити, що на сьогодні в юридичній науці немає єдності підходів щодо критеріїв класифікації форм діяльності органів державного управління. Організаційна діяльність не потребує повного й точного юридичного оформлення, не пов'язана з виконанням юридично значущих дій, тобто вони не тягнуть за собою правових наслідків. Наприклад, Міністерством юстиції України підготовлено проекти: Загальної концепції правової реформи в Україні, яка спрямована на розвиток і реформування

українського законодавства та системи права; Концепції реформи адміністративного права України; Цивільного процесуального кодексу України. Остаточо так і не прийняті надзвичайно важливі у цьому контексті закони України «Про закони та законодавчу діяльність», «Про нормативно-правові акти». Виникає нагальна потреба прийняття нормативного акта у вигляді закону, який би створив ієрархію підпорядкованості нормативно-правових актів. Отже, у перспективі розвиток законодавства повинен здійснюватися з врахуванням таких чинників: 1) задоволення найважливіших суспільних потреб за допомогою законів, які готуються на підставі наукового аналізу та прогнозів; 2) законодавче забезпечення державних реформ і програм з найвагоміших напрямів економічного і соціального розвитку України. Правові форми діяльності будь-яких органів державного управління, у тому числі й центральних органів виконавчої влади, характеризуються низкою ознак, які відрізняють їх від інших організаційних форм. Отже, під правовими формами діяльності центральних органів виконавчої влади України слід розуміти сукупність зовнішньо виражених юридично значущих дій, спрямованих на забезпечення законності правових приписів, їх відповідності змісту управлінської політики, а також сприяння досягненню цілей управлінського впливу.

Закордонний досвід реформування державних установ, на які покладені відповідні функції органів виконавчої влади дає можливість визначити, що реформування здійснюється, по-перше, завдяки оптимізації кількісного складу цих органів, і, по-друге, завдяки оптимізації функціональних обов'язків, з метою усунення дублювання завдань та функцій окремо взятих державних органів виконавчої влади. Напрями міжнародної практики організації та функціонування системи органів виконавчої влади необхідно використовувати при здійсненні адміністративної реформи в Україні з метою побудови дієвої, ефективної, здатної до виконання покладених завдань на органи, які складають систему виконавчої влади.

Отже, дослідження показали, що основними напрямками реформування органів виконавчої влади є: наукове та інформаційне забезпечення системи державного управління, формування механізмів наукового та інформаційного моніторингу її діяльності; нормативно-правове втілення в правові механізми реформування органів виконавчої влади ідеї «служіння народowi»; запровадження нових форм і процедур діяльності органів виконавчої влади; удосконалення фінансово-правового забезпечення функціонування системи органів виконавчої влади; удосконалення системи оцінювання ефективності діяльності органів виконавчої влади в Україні; контроль та нагляд за діяльністю органів виконавчої влади в Україні як напрям реформування; запровадження нової ідеології співпраці органів виконавчої влади з іншими гілками державної влади та органами місцевого самоврядування; удосконалення кадрової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і підвищення престижності державної служби. У зв'язку з чим перспективними поступовими кроками підвищення ефективності системи органів виконавчої влади в Україні визначені: реалізація заходів, спрямованих на наукове обґрунтування

стратегічних засад побудови та діяльності державних органів; здійснення комплексу організаційно-функціональних та компетенційних заходів із ліквідації зайвих адміністративно-бюрократичних структур, радикального реформування системи публічних фінансів, делегування нових, ширших повноважень для демократично вибраних місцевих влад, підвищення ефективності всієї системи органів виконавчої влади; підвищення матеріально-технічного забезпечення органів виконавчої влади за рахунок використання коштів, вивільнених під час ліквідації структур, виконуючих дублюючі функції, а також підвищення ролі та місця, а також престижності державної служби в Україні; удосконалення підбору, підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців; створення єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи органів виконавчої влади і забезпечення доступу до неї всіх територіальних підрозділів означених органів, відповідно до виконуваних ними функцій; оптимізації взаємодії органів виконавчої влади на «горизонтальному» рівні; підвищення доступності державних послуг фізичним та юридичним особам; створення єдиного контрольно-наглядового органу за діяльністю органів, які становлять систему виконавчої влади, та посилення юридичної відповідальності державних службовців. Але у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України[4], а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" (пункт 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 "Про введення воєнного стану в Україні».

Список використаних джерел:

1. Конституції України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Костенко О.О., Грущинська Н.М. Формування та реалізація кадрової політики в органах публічної влади: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економічний простір*. 2020. № 158. С. 77–82.
3. Олуйко В. Особливості реформування публічної адміністрації в Україні. *Вісн. держ. служби України*. 2021. № 3. С. 67-73.
4. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Олександр Лаврук

доктор наук з державного управління, доцент,
в.о. проректора з науково-педагогічної роботи
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Наталія Лаврук

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ

Інклюзивне професійне навчання публічних службовців України є пріоритетним напрямом у системі кадрового забезпечення державного управління для комплектування високоефективними та компетентними кадрами в умовах війни. В процесі оптимізації та реформування системи державного управління в Україні, а також інтеграції її до європейського товариства – стає необхідною підготовка ефективних кадрів публічної служби для втілення завдань держави та реалізації прав громадян. Проблемою організації навчання та підготовки державних службовців займалися вчені: В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, І. Пахомов, Т. Кагановська, А. Оболонський, І. Задоя та багато інших.

Основним напрямом реформи державної служби в Україні є оптимізація системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, спроможних до впровадження нововведень в умовах воєнного періоду, які здатні самовіддано відповідати за прийняті рішення, володіють необхідними знаннями та з повагою ставляться до національного розвитку України. На даний момент в Україні відбувається оптимізація та модернізація інституту державної служби й системи професійного навчання в умовах воєнних дій – проводяться структурні реформи, зокрема, реформування державного управління, державної служби, системи освіти державних службовців.

Розвиток та модернізація системи професійного навчання державних службовців тісно пов'язана із формуванням якісної системи державної служби в Україні особливо в умовах війни, яка здійснює інтеграцію у європейське співтовариство. Фактично організація функціонування державної служби пов'язана із якісним підвищенням професіоналізму державних службовців та рівнем їхньої освіти, яка, своєю чергою, пов'язана із розбудовою та розвитком системи професійної підготовки.

Національне агентство України з питань державної служби (НАДС) сформувало перспективну систему підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців, яка чітко організована у сукупність елементів (кожен із яких є правовим інститутом

та складною підсистемою), діяльність яких спрямована на досягнення єдиної мети – забезпечення державних органів необхідною кількістю високопрофесійних і всебічно підготовлених державних службовців, що володіють сучасними науковими знаннями, навичками й уміннями й здатні до ефективного здійснення цілей і функцій правової держави у своїй практичній діяльності, особливо в умовах війни.

Навчання державних службовців в Україні періодично оцінюється Програмою SIGMA відповідно до європейських принципів державного управління, що також передбачено Стратегією реформування державного управління України на 2022-2025 роки (РДУ). Для проведення такої оцінки НАДС щорічно проводить моніторингове дослідження, збираючи інформацію від державних органів про організацію навчання їх працівників. За результатами періодичної оцінки отримуються об'єктивні висновки від зовнішніх експертів (фахівців Програми), а також їх пропозиції/рекомендації для підвищення ефективності організації професійного навчання.

Результати 2023 року показують, що професійне навчання пройшли 74417 державних службовців, з яких: 152 державні службовці категорії «А» (71 %), 19516 державних службовців категорії «Б» (48 %), 54749 державних службовців категорії «В» (45%). у 2023 р. Загалом частка державних службовців, які пройшли професійне навчання у 2023 році, становить 46 %. Це на 13 % більше, ніж у 2022 році, але на 14 % нижче, ніж заплановано Стратегією РДУ (60%). Витрати державних органів на підвищення кваліфікації державних службовців становлять в середньому 0,03 % від фонду оплати праці держслужбовців 2023р., що на 0,01 % більше, ніж у 2022 році, водночас це, нажаль, на 1,47 % нижче запланованого показника у Стратегії РДУ.

Результати НАДС, щодо професійного навчання державних службовців категорії «Б» і «В» територіальних органів влади у розрізі адміністративно-територіальних одиниць показують, що найбільша частка державних службовців, які пройшли професійне навчання у звітному році, від загальної кількості державних службовців відповідного територіального органу припадає на Черкаську (87 %), Волинську (74 %), Вінницьку (64 %), Житомирську (58 %), Івано-Франківську (56 %), Тернопільську (54 %), Львівську (51 %), Хмельницьку (50 %); найменша частка – на Херсонську (31 %), Запорізьку (26 %), Київську (24 %), Донецьку (22 %), м. Київ (21 %).

Система професійного навчання державних службовців може успішно реалізуватися лише за умов системного та обґрунтованого індивідуального плану, в якому враховано потреби професійного навчання, який створює мотиваційний механізм та стимулює державних службовців до постійного оновлення своїх знань і професійних компетенцій. Нажаль механізм визначення потреб державних службовців є недосконалим, бо у професійному навчанні не забезпечується зв'язок між системною підвищення кваліфікації державних службовців і практикою державного управління. Також на етапі впровадження знаходиться система моніторингу та оцінювання якості надання освітніх послуг провайдерами із професійного навчання державних службовців відповідно до європейських

стандартів забезпечення якості освіти. Ринок освітніх послуг із професійного навчання у сфері державного управління має ряд обмежень, не створено дієвого мотивованого механізму співпраці різних суб'єктів професійного навчання.

Виконавши системний аналіз сутності професійної підготовки державних службовців, можна дійти висновку, що система кадрового забезпечення державного управління потребує подальшого удосконалення, особливо збільшення фінансування професійного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців. Для забезпечення цілеспрямованості та випереджувального характеру професійного розвитку державних службовців в умовах війни та здійснення системних реформ в Україні державним органам на центральному та місцевому рівні доцільно збільшити видатки на підвищення кваліфікації державних службовців апарату цих органів, наблизивши їх до нормативно дозволених розмірів.

Необхідно продовжити роботу, спрямовану на формування дієвої системи мотивації державних службовців до навчання, що ґрунтується на прямому кореляційному зв'язку між результатами професійного розвитку та навчання і проходженням державної служби. Запровадження в органах державної влади стратегічного планування та координації діяльності з питань професійного розвитку державних службовців має стати одним із пріоритетів, щодо посилення інституційної спроможності державної служби. Потребує вирішення питання про відновлення конкурсів на зайняття посад державних службовців в умовах воєнного стану, а також сприяти розширенню асортименту та джерел фінансування відкритих та доступних програм навчання та підготовки державних службовців. Подальшого дослідження у сфері професійного навчання державних службовців потребує система перепідготовки і спеціалізації державних службовців в умовах воєнного стану та після воєнного періоду відбудови.

Список використаних джерел:

1. Національне агентство України з питань державної служби. URL: <https://nads.gov.ua>
2. Аналітичний звіт щодо організації професійного навчання державних службовців у 2023 році. НАДС. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/професійне_навчання/Сигма_2023.pdf
3. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>
4. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

Олександр Любченко

*здобувач за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна, м. Івано-Франківськ*

Уляна Савків

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту і маркетингу,*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна, м. Івано-Франківськ*

СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Міжнародні ринки характеризуються високим рівнем конкуренції та зростаючими вимогами до конкурентоспроможності товарів і послуг. Сьогодні стабільного успіху досягають компанії, які використовують ефективні конкурентні стратегії. Тому вивчення сучасних конкурентних стратегій та отримання конкурентних переваг є важливим завданням для суб'єктів господарювання. Оскільки поведінка компанії на ринку характеризується комбінацією власних стратегічних ідей, існує багато способів досягти успіху в конкурентній боротьбі.

М. Портер класифікує конкурентні стратегії компаній на основі конкурентних переваг. Основними видами конкурентних стратегій компаній він визначає такі: стратегія цінового лідерства, стратегія диференціації та стратегія концентрації [2].

Перевага стратегії цінового лідерства полягає в тому, що вона дозволяє пропонувати нижчі ціни, ніж у конкурентів, при тому ж рівні прибутку. В умовах цінової війни фірми отримують перемогу завдяки кращим стартовим умовам. Цінові лідери обирають низький рівень диференціації продукції та ігнорують сегментацію ринку. Вони працюють на середнього споживача і знижують ціни.

Перевагою цінових лідерів є наявність бар'єрів для входу на ринок. Тому вони є відносно захищеними доти, доки вони утримують свою цінову перевагу. Основна небезпека для цінового лідера полягає в тому, що конкуренти знайдуть способи знизити витрати (наприклад, за рахунок технологічних змін).

Метою стратегії диференціації є отримання конкурентної переваги шляхом створення продуктів і послуг, які споживачі вважають унікальними. При цьому компанії можуть використовувати вищі (преміальні) ціни. Перевага стратегії диференціації полягає в тому, що вона захищає компанію від конкурентів і забезпечує конкурентну перевагу доти, доки споживачі залишаються лояльними до її продукції. Основним викликом для таких компаній є збереження своєї унікальності в очах споживачів.

Стратегії концентрації обирають обмежену групу сегментів на ринку. Маркетингові ніші можуть бути диференційовані за регіонами, типами споживачів або асортиментом продукції. Після вибору сегментів компанії використовують або підхід диференціації, або підхід цінового лідерства. Якщо застосовується підхід цінового лідерства, вони конкуруватимуть з ціновими лідерами в тих сегментах ринку, де останні не мають переваг. Якщо вони застосовують підхід диференціації, вони виграють, диференціюючи себе в одному або декількох сегментах. Враховуючи загрозу того, що компанії створюють схожі продукти, а цінові лідери приваблюють клієнтів низькими цінами, компанії з цією стратегією повинні постійно захищати свою нішу.

Ф. Котлер розглядає стратегії компанії з точки зору їхньої конкурентної

позиції та маркетингової орієнтації. Відповідно до цього підходу автор виокремлює чотири типи маркетингових конкурентних стратегій: стратегії ринкових лідерів, стратегії претендентів, стратегії послідовників та нішеві маркетингові стратегії [1].

Лідерами ринку є компанії, які займають найбільшу частку ринку. Вони визначають зміни в ціновій політиці, напрямок інновацій та інтенсивність рекламної і збутової діяльності. Таким чином, виступають законодавцями комплексу маркетингу на конкретному ринку. Лідери ринку існують у кожній галузі, кожному секторі бізнесу, кожному продукті та на кожному географічному ринку.

Стратегія претендентів (компаній, що посідають друге або третє місце у своїй галузі) – це стратегія, що базується на атаці на позиції лідера. Конкретні дії компаній, що претендують на лідерство, виражаються у наданні знижок, пропозиції найдешевшої або найкращої продукції, розширенні асортименту, технологічних інноваціях, підвищенні рівня обслуговування, зниженні виробничих витрат та інтенсифікації реклами.

Послідовники – це компанії, які успішно працюють на ринку і маркетингова політика яких спрямована на утримання та захист своєї частки ринку, а не на завоювання лідерства на ринку. Політика полягає в тому, щоб слідувати за лідером і утримувати існуючих клієнтів. Кожен послідовник має невелику конкурентну перевагу на цільовому ринку і не може бути агресивним по відношенню до існуючої конкурентної структури ринку. Доцільність використання стратегії послідовників пояснюється тим, що лідер ринку бере на себе всі ризики, пов'язані з продуктом і ринком. Витрати і ризики при цьому значно нижчі, оскільки послідовник просто імітує успішний і перевірений ринком досвід лідера.

Нішеві компанії – це ті, які обслуговують невеликі сегменти ринку, якими знехтували великі компанії. Основна ідея стратегії ринкової ніші полягає у спеціалізації на певному сегменті ринку. Цю спеціалізацію можна класифікувати за такими критеріями, як географія, кінцеві споживачі, співвідношення ціна/якість, послуги та тип споживача.

Стратегія ринкової ніші є найбільш ефективною для невеликих компаній, які тільки виходять на ринок. Залежно від співвідношення темпів зростання компанії до ніші, може бути використана стратегія утримання позиції, розширення за межі ніші або лідерства в ніші.

Якщо припустити, що місткість ринку становить 100%, то частки лідерів, претендентів, послідовників і ніш розподіляються наступним чином: лідери ринку – 40%, претенденти – 30%, послідовники – 20%, ніша – 10% [1].

Компанії, які прагнуть зберегти конкурентну перевагу, повинні постійно вдосконалювати свої продукти та послуги, враховуючи мінливі потреби споживачів та технологічний прогрес. Крім того, ключовими елементами успішної стратегії є формування та підтримка партнерських відносин з постачальниками та клієнтами, а також здатність адаптуватися до змін у правовому та економічному середовищі.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко С. М., Свиринюк О. В. Аналіз сучасних стратегій конкуренції. *Ефективна економіка*. 2020 р. URL : <http://surl.li/tpbrt>
2. Портер М.Е. Стратегія конкуренції. Пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. К. : Основи, 2009. 390 с.

Тарас Маршалок

Доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку,
аудиту та оподаткування
Хмельницький національний університет

Людмила Валіцька,

викладач Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

СТАН ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ – ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГНОЗИ

В результаті повномасштабного вторгнення росії в Україну було завдано величезного удару не лише по безпеці та гуманітарній сферах нашої країни, а й по державних фінансах. Зокрема у 2022 році, Україна була змушена збільшити видатки державного бюджету в 1,8 разів у порівнянні до 2021 року – з 1,4 трлн грн (54,3 млрд дол) до 2,7 трлн дол (83,6 млрд дол). Тоді як у 2023 році видатки уже сягнули 4,0 трлн грн (109,8 млрд дол). В основному видаткова частина держбюджету зросла за рахунок видатків на безпеку та оборону, які у 2022 та 2023 роках в доларовому еквіваленті у порівнянні до 2021 року зросли у 4,3 та 6,5 разів відповідно.

Таблиця 1

Бюджетні показники у 2022 та 2023 роках, млрд дол

Показники	2022	2023	Різниця (% р-до-р)
Доходи (всього)	55.3	73.1	+32.2
Гранти	14.2	11.6	-18.3
Неподаткові доходи	11.7	28.6	+38.4
Податкові доходи	29.4	32.9	+12.1
Видатки (всього)	83.6	109.8	+31.3
Безпека та оборона	47.8	71.9	+50.5
Баланс	-28.3	-36.5	+29.0
Баланс (без грантів)	-42.5	-48.1	+13.2
Чисті запозичення	26.6	34.2	+28.6
Позики	40.5	46.1	+13.8
Погашення позик	-13.9	-11.9	-14.4

В той час, якщо порівняти бюджетні показники у 2022 та 2023 роках, то протягом цих років спостерігався їх приріст – доходи бюджету загалом зросли на 32,2%, з яких податкові – на 12,1%, неподаткові – на 38,4% (таке зростання відбулося завдяки військовій допомозі, яка також, в основному, зараховувалася до неподаткових доходів). Дещо зменшився обсяг залучених грантів – із 14,2 млрд дол у 2022 році до 11,6 млрд дол у 2023 році (-18,3%), водночас зросли запозичення - із 40,5 млрд дол у 2022 році до 46,1 млрд дол у 2023 (Таблиця 1).

Також варто зауважити, що суттєво – на 29% зріс дефіцит державного бюджету (з 28,3 млрд дол до 36,5 млрд дол), який було профінансовано, в

основному, за рахунок запозичених на внутрішньому (15,5 млрд дол) та зовнішньому (30,9 млрд дол) ринках фінансових ресурсів (Таблиця 2).

Таблиця 2
Джерела фінансування державного бюджету у 2022-2023 роках, млрд дол

Ресурси	2022	2023	Різниця (%. р-до-р)
Внутрішні ресурси бюджету	62.1	76.9	23.8%
Облігації внутрішньої державного позики	20.9	15.5	-25.8%
Власні доходи бюджету (без грантів)	41.2	61.4	49.0%
Частка внутрішніх бюджетних ресурсів	66.5%	64.4%	-
Ресурси бюджету із зовнішніх джерел	31.3	42.5	35.8%
Зовнішні позики	16.9	30.9	82.8%
Гранти	14.4	11.6	-19.4%
Частка доходів державного бюджету із зовнішніх джерел	33.5%	35.6%	-

Після повномасштабного вторгнення росії, фінансова система України перебуває у значній залежності від іноземних коштів – у 2022 році загалом залучено 31,3 млрд дол, тоді як у 2023 ця сума зросла до 42,5 млрд дол.

Потреби України у 2024 році приблизно складуть 38-40 млрд дол зовнішньої фінансової допомоги, яку Уряд очікує отримати у поточному році (Таблиця 3).

Варто зауважити, що фінансові потреби не знизяться і у 2025 році, адже існує велика імовірність, що війна продовжуватиметься і у наступному році. Що створюватиме значний фінансовий тиск на бюджет. Тому вже тепер, Уряд має спрямовувати усі необхідні зусилля для пошуку ресурсів для фінансування державного бюджету.

Таблиця 3
Потенційні джерела фінансування державного бюджету у 2024-2028 роках, млрд дол

млрд дол США	2024	2025	2026	2027	2028
Гранти	3.2	1.6	0.5	0.3	0.0
ЄС	3.2	1.6	0.5	0.3	0
МВФ					
Світовий Банк					
США					
Позики	31.6	13.6	9.8	1.0	1.4
ЄС	13.9	11.8	7.2	1.0	1.4
МВФ	5.4	1.8	2.6		
Світовий Банк	4.5				

США	7.8			
Всього (Г+П), \$	34.8	15.2		
Внутрішні позики	12.9	12.9		

Загалом, фінансова стійкість України у наступні роки, з одного боку, залежатиме, на жаль, від ритмічності і обсягів зовнішньої допомоги, яка після початку повномасштабного вторгнення стала основним джерелом фінансування решти (окрім військових) видатків державного бюджету (іноземна фінансова допомога не може бути спрямована на фінансування військових видатків бюджету). З іншого, так як головним ризиком і дестабілізуючим фактором для фінансової стійкості України залишається війна, то залежно від інтенсивності бойових дій, масштабів наслідків терористичних атак, які вчиняє агресор, і визначатиметься вектор економічного розвитку України у майбутньому. А це, у свою чергу, матиме значний вплив на ресурсну базу для власних доходів бюджету і визначатиме наші потреби у додатковому фінансуванні потреб. Отже, майбутня економічна ситуація в Україні, на наш погляд, сьогодні виглядає досить не визначеною і, на жаль, не до кінця прогнозованою.

Лариса Мосора

*кандидат наук з державного управління,
доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківського національного технічного університету
нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ПРИВАБЛИВОСТІ ЧЕСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО РИНКУ ПРАЦІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

Глобалізаційні процеси, які є ознакою сучасного розвитку суспільства, сприяли зростанню міждержавних переміщень населення, призвели до кардинальних змін у масштабах і структурі світових міграційних потоків, надали імпульс для формування принципово нової міграційної ситуації у світі. Під впливом процесів глобалізації здійснюється формування нового міжнародного розподілу праці, в якому мігранти відіграють важливу роль, заповнюючи економічні ніші в галузях економіки країн, у які вони мігрують.

За даними ООН, в 2023 році в світі нараховувалось понад 258 млн мігрантів, тобто 3,5% від загальної кількості жителів нашої планети. За останні два десятиріччя кількість мігрантів збільшилася майже 100 млн осіб, і все вказує на те, що їх чисельність буде зростати далі. Країни Європейського континенту прийняли близько 84 млн мігрантів, що складає 11% від усього населення Європи. Дві третини з них мігрували всередині континенту, а головними причинами зміни країни проживання і праці залишаються економічна, військові конфлікти та війни [2].

В останні десятиріччя демографічні процеси в багатьох європейських країнах набули негативних тенденцій. Старіння і скорочення населення

неминуче призводить до зростання дефіциту робочої сили та його поповнення за рахунок імміграції. Трудова міграція стала головною складовою та сполучною ланкою, за допомогою якої країни з надлишком робочої сили втягуються в коловорот глобальних соціально-економічних процесів.

Незважаючи на усі потрясіння, які сьогодні відбуваються в глобальному світі (пандемії, війни), чимало європейських економік потребують нову робочу силу. І якщо уряди багатьох країн ще досі думають над питанням відкриття кордонів для працівників зі Східної Європи, то, для прикладу, Польща і Чехія завдяки спрощеним процедурам масово працевлаштовують громадян з інших країн, у тому числі і з України, уже протягом десятиріччя.

В Чехії та Польщі безробіття залишається на досить низькому рівні. В обох країнах не вистачає працівників у промисловій та будівельній галузях, складських робітників, зварювальників та слюсарів [5].

Людських ресурсів бракує не лише в Польщі, Чехії чи Німеччині, але і в інших європейських країнах. Проте, саме в цих країнах, за даними соціологічних опитувань Групи EWL, що проводилися протягом останніх чотирьох років, найбільше хотіли б працювати українці. Це також чітко проявилось з початком військової агресії російської федерації проти України. За даними МЗС України станом на червень 2023 року за кордоном перебуває 8 млн 177 тис. українських громадян. Найбільше українських громадян в Польщі – 1546 тис., Німеччині – 1022 тис. та Чехії – 474 тис.[1].

Щодо Чеської Республіки, то в країні тривалий час спостерігається рекордно низьке безробіття. За даними статистичного агентства Європейської Комісії Евростат, упродовж останнього десятиліття рівень безробіття в Чехії не перевищував 7%. А перед спалахом пандемії (2019 р.) стабільно був на рівні 2% і незначно збільшився в пандемічний 2020 рік – 2,6%, а в наступні роки збільшилося лише на 0,2 відсотки. Чеська економіка інтенсивно зростає і тому дефіцит кадрів стає дедалі помітнішим. Чехи шукають спеціалістів, соціальних працівників та медсестер. Не вистарчає також працівників на будівельних майданчиках та в автомобільній промисловості. Відсутність достатньої кількості працівників означає зростання видатків на оплату праці. Роботодавці змушені підвищувати ставки заробітної платні, щоб залучити нових працівників.

Як і в Чехії, у Польщі завдяки ефективній державній політиці безробіття також залишається на досить низькому рівні. За останнє десятиліття найвищий рівень безробіття за формулою Евростату було зафіксовано у 2013 році (понад 10%). Відтоді рівень безробіття весь час зменшується. У 2019 році він становив 3,3%, а через рік, попри пандемію, продовжив знижуватись до рівня 3,2%.

Світ рухається у напрямку відкритих ринків праці, це явище глобальне. Польща усвідомила це ще в 2007 році, значно спрощуючи процедуру працевлаштування для своїх східних сусідів. У результаті, кількість іноземців, що працюють над Віслою зросла вдсятеро, сягаючи 2 млн осіб, а дві третини з яких – це українці [4]. Сьогодні іноземці становлять невід'ємну частину польського ринку праці. Вони працевлаштовуються туди, де є дефіцит кадрів, і таким чином зменшують кадровий голод.

Як показують дослідження, більшість трудових мігрантів з України обирають Польщу. Уряд країни прийняв найбільш ліберальне

законодавство щодо економічних мігрантів з-посеред усіх країн Євросоюзу. До основних факторів, які приваблюють українських громадян на роботу в Польщу є:

- географічна, культурна та мовна близькість. Українці досить швидко інтегруються в місцеве середовище, а це дозволяє ефективно виконувати роботу та пристосовуватися до нових обов'язків;
- економічний фактор. Громадяни України можуть розраховувати в Польщі на заробітки значно вищі, ніж на батьківщині;
- для українців в Польщі діє простий і швидкий спосіб легалізації працевлаштування. Спрощена процедура дозволяє працевлаштувати українців у Польщі на основі декларації про доручення роботи. Цей документ видає не воєвода, а повітове управління праці, реєстрація займає до семи робочих днів. Період, протягом якого роботодавець може доручити за цією схемою працю іноземцеві уряд збільшив з 6 до 24 місяців. Дозвіл на працевлаштування оформляє роботодавець, а сама процедура є чіткішою і простішою від чеської чи інших сусідніх країн [3].
- сприятливі умови для навчання та можливість знайти роботу. Реформи в українській освіті, а в подальшому і воєнна агресія росії проти України вплинули на інтерес до освітньої пропозиції польських університетів. У 2022/23 навчальному році кількість студентів з України зросла на 12 тис. осіб і складає сьогодні більше 48 тис. студентів [6].

Отже, підбиваючи підсумки короткого дослідження варто зазначити, що трудові мігранти з України останніми роками все частіше цікавляться працевлаштуванням як у Чехії, так і в Польщі. Остання виграє з точки зору географічної близькості, мови та культури. Чехія вабить дещо вищими заробітками, ніж у Польщі, дещо нижчими податками та більшою кількістю вакансій. Водночас Польща залишається країною першого вибору для іммігрантів з України. Причина – значно ліберальніша і швидша процедура легалізації працевлаштування та перебування.

Зараз найбільша проблема для України – це нестача людей, а саме нестача платників податків. Суспільство має зрозуміти, що для підтримки наших воїнів потрібні люди, які сплачують податки. Тому державна політика України у сфері міграції повинна бути спрямована на повернення українців з-за кордону, сприяти безпеці країни, нарощуванню її економічного потенціалу та зростанню добробуту населення, створення необхідних умов для повернення та реінтеграції українських мігрантів в українське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Вінокуров Я. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? *Економічна правда за 10 січня 2023 року*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/>
2. Зимін А. Довоєнні мігранти і біженці з України в Польщі: чим вони відрізняються та хто з них повернеться. URL: <https://www.euointegration.com.ua/project/2021/workineu/article10.html>
3. Колодзейчик М. Куди ідуть працювати українці: порівнюємо Польщу та Чехію. URL: <https://www.euointegration.com.ua/project/2021/workineu/article3.html>

4. Кузенко М. Польща спрощує працевлаштування іноземців: що зміниться для громадян України. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article51.html>
5. Польща манить заробітчани легкістю працевлаштування, Чехія – заробітками. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/project/2021/workineu/article3.html>
6. Скільки українських студентів навчається у Польщі? *Український соціальний портал*. URL: <https://www.sestry.eu/statti/skilki-ukrayinskih-studentiv-navchaietsya-u-polshchi>

Юлія Нежид

*доктор філософії з менеджменту, старший науковий співробітник
відділу обліку та оподаткування ННЦ «Інститут аграрної економіки»,
науковий співробітник
ТДВ «Інститут обліку і фінансів»,
м. Київ, Україна*

ОБЛІК ЦІЛЬОВОГО ФІНАНСУВАННЯ: КОМПЕНСАЦІЯ РОБОТОДАВЦЮ ЗА ОБЛАШТУВАННЯ РОБОЧОГО МІСЦЯ ДЛЯ ОСОБИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

На сьогодні важливою складовою інклюзивного та соціально-відповідального середовища є створення та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, незалежно від їх фізичних чи ментальних особливостей. Відображенням цієї соціальної парадигми є розуміння не лише ключових потреб людей з інвалідністю, а й визнання та реалізація їх права на працю та участь у громадському житті. Забезпечення рівних можливостей на ринку праці для всіх членів суспільства – це не лише моральна необхідність, але й економічна доцільність, що сприяє збільшенню загального рівня зайнятості.

Зайнятість – це складна сфера виробничих відносин, яка є «лакмусовим папірцем», який відображає соціально-економічний розвиток держави, ефективність реалізації інституційних заходів [1].

Тому створення умов для осіб з інвалідністю до працевлаштування розширює пул кваліфікованої робочої сили, що своєю чергою сприяє підвищенню продуктивності підприємств, зниженню рівня бідності та соціальної напруженості в суспільстві, загальному покращенню якості життя та добробуту кожного громадянина.

Зростання кількості людей з інвалідністю в Україні є дійсно серйозною проблемою, яку посилює повномасштабна війна, яку 24 лютого 2022 р. розпочала РФ на території України. Станом на вересень 2023 р. Міністерство соціальної політики України повідомило, що кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тис. осіб за півтора року війни [2]. Це значне збільшення, яке становить понад 10% від загальної кількості осіб з інвалідністю в Україні до початку війни та свідчить про серйозний вплив війни на здоров'я та життя громадян, включаючи травми, поранення та інші медичні проблеми, що призвели до інвалідності.

Ця ситуація підкреслює необхідність реалізації ефективних заходів з підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю, а також впровадження соціальних програм та політик, спрямованих на забезпечення їхнього повноцінного включення в суспільство.

Один із ключових аспектів цієї ініціативи – це створення сприятливих умов на робочому місці для людей з обмеженими можливостями, що передбачено в постанові Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 р. №893 «Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю» [3]. Ця програма має на меті стимулювати роботодавців до облаштування робочих місць, що відповідають потребам та можливостям працівників з інвалідністю. Міністерство економіки України та Державна служба зайнятості виконують ключову роль у реалізації цієї програми, забезпечуючи її ефективне впровадження та координацію з іншими відомствами та організаціями. Такий підхід дозволяє забезпечити комплексне розв'язання питань інтеграції осіб з інвалідністю у сферу праці та створення умов для їх успішної адаптації та розвитку.

Введення нових норм компенсації роботодавцям за облаштування робочих місць осіб з інвалідністю I та II груп з 1 січня 2024 р. є важливим кроком у покращенні умов для працевлаштування цієї категорії населення. Нові встановлені ліміти компенсації роботодавцям до 106,5 тис. грн для осіб з інвалідністю I групи та до 71 тис. грн для осіб з інвалідністю II групи враховують фінансові можливості підприємств та сприяють стимулюванню їхньої зацікавленості у працевлаштуванні цієї категорії працівників. Серед засобів, за які може бути надана компенсація, вказані меблі, поручні та бруси, допоміжні засоби для комп'ютерної роботи, брайлівські клавіатури та інші пристрої, спрямовані на полегшення робочого процесу для осіб з інвалідністю.

Тому вивчення та систематизація питань, пов'язаних з бухгалтерським обліком компенсації витрат на облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю, а також виявленні їх податкових наслідків є досить важливими.

Отримана підприємством компенсація класифікується як цільове фінансування, що надається юридичним або фізичним особам з чітко визначеною метою їх використання. Ці кошти не можуть бути використані на інші цілі, окрім тих, що були визначені при їх наданні. Правила визнання доходу від такого фінансування чітко регламентуються НП(С)БО 15 «Дохід», де «цільове фінансування не визнається доходом доти, поки не існує підтвердження того, що воно буде отримане та підприємство виконає умови щодо такого фінансування» [5]. Тобто, це означає, що підприємство має отримати офіційне рішення центрального органу виконавчої влади.

Процес ведення первинного обліку операцій із придбання роботодавцем допоміжних засобів для облаштування робочого місця працевлаштованої особи з інвалідністю здійснюється у загальному порядку відповідно до внутрішніх процедур та вимог законодавства. Так, роботодавець повинен мати документальне підтвердження всіх господарських операцій з придбання допоміжних засобів для облаштування робочого місця особи з інвалідністю. Це можуть бути рахунки-фактури, договори купівлі-продажу, акти приймання-передачі товарів або послуг та інші документи, відповідно до облікової політики підприємства. Придбані активи для облаштування

спеціальних робочих місць оприбутковуються як основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи або малоцінні та швидкозношувані предмети. Правильне визначення виду активу та його облік відповідно до вимог бухгалтерського обліку дозволить обґрунтувати витрати, здійснити амортизацію та правильно відобразити активи у фінансовій звітності підприємства. При придбанні капітальних інвестицій, наприклад, основних засобів, цільове фінансування не визнається доходом одразу, а розподіляється протягом періоду корисного використання цих активів.

За загальними правилами для обліку та узагальнення інформації про рух та наявність коштів отриманих з бюджету та державних цільових фондів, призначений субрахунок 482 «Кошти з бюджету та державних цільових фондів». На нашу думку, в Робочому плані рахунків підприємства, також варто передбачити аналітичний рахунок 482.1 «Кошти, отримані на придбання допоміжних засобів для осіб з інвалідністю». За кредитом рахунку відображається отримана з бюджету сума компенсації, а за дебетом – визнається дохід у порядку, передбаченому НП(С)БО 15 «Дохід».

Сума одержаної компенсації від Державної служби зайнятості відображається у банківській виписці, яка має містити всі обов'язкові реквізити, яка визначені Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та є важливим етапом бухгалтерського обліку й буде в подальшому відображено у фінансовій звітності підприємства.

В податковому обліку при придбанні активів, які використовуються для облаштування робочих місць осіб з інвалідністю, у загальному порядку можна показати податковий кредит з ПДВ. Податковий кодекс України не містить жодних обмежень щодо права на податковий кредит з ПДВ для таких активів. Для отримання податкового кредиту необхідно мати зареєстровану в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН) податкову накладну, що підтверджує придбання активів. Сума компенсації, отриманої від Державної служби зайнятості на придбання допоміжних засобів для особи з інвалідністю, не відображається в ПДВ-обліку одержувача. Це пов'язано з тим, що дотації коштом фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, до яких належить і компенсація зазначеного виду, не є об'єктом оподаткування ПДВ (п.п. 196.1.6 ПКУ) [6].

Отже, нами встановлено, що питання обліку та оподаткування компенсації витрат на облаштування робочих місць для осіб з інвалідністю вимагають комплексного підходу до вивчення. Правильне ведення бухгалтерського обліку та розуміння податкових нюансів допоможуть роботодавцям ефективно використовувати програму компенсації та зробити свій внесок у створення інклюзивного суспільства. Враховуючи соціальне значення цієї програми, важливо забезпечити її ефективну реалізацію, враховуючи інтереси як підприємств, так і осіб з інвалідністю.

Список використаних джерел:

1. Нежид Ю.С. Інституційні засади організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості в аграрному секторі економіки України. *Věda a perspektivy*. 2021. №. 7. С. 162–174.
2. В Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю – Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrayini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/> (дата звернення: 02.05.2024).

3. Деякі питання надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю : Постанова Каб. Міністрів України від 22.08.2023 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2023-п#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Бондарєва Т.Г., Немкович, О.Б. Компенсація фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю: правовий аспект та відображення в обліку. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. 2023. №3 (103). С. 85–95.
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ М-ва фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 : станом на 3 листоп. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 07.05.2024).
6. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: станом на 1 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 07.05.2024).

Анна Попадюк

*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні
факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

ФОРФЕЙТИНГ: ПОНЯТТЯ, СХЕМА РОБОТИ ТА ПЕРЕВАГИ

Сьогодення створює безліч інновацій, які з легкістю полегшують роботу людям у будь-якій діяльності, починаючи від побутових справ закінчуючи провадженням професійної діяльності. Більшість суспільства прагне до кращого рівня життя, чим спонукає створення та реалізації продукції, на яку мало попиту, але вдосталь пропозиції. За умови, коли ринок на певний вид продукції заповнений або переповнений, суб'єкти господарювання змушені не лише вести свій рід діяльності, але й доносити до споживача цінність своєї продукції.

Але, на жаль, зважаючи на певні обставини, які можуть позитивно і негативно впливати на будь-який рід професійної діяльності, зокрема на торгівельну чи надання послуг, такі утворення, як бізнеси часто потрапляють у кредитні відносини. Звісно, кредитні домовленості - це не завжди погано, адже за умови, коли кошти, які залучені в кредитний спосіб, вкладені у поліпшення продукції чи надання послуг, принесуть власнику більший дохід, а в свою чергу і більший прибуток через певний час, то не можна стверджувати, що це відображається негативно на діяльності. Але за умови, коли певний план для покращення ситуації провадження діяльності не виправдовує очікування, утворюється, найчастіше, довгострокова кредитна заборгованість.

Часто практика показує нам, що не завжди в інтересах кредитора утримувати кредитну заборгованість у довгостроковий термін, тому він має право продати його іншій фінансовій установі, якщо це у її компетенції.

Форфейтинг – це операція з придбання фінансовим агентом, що зветься форфейтор, комерційного зобов'язання позичальника, яким виступає покупець/імпортер, перед кредитором (продавцем/експортером). Така операція – специфічна форма кредитування торговельних операцій. Основною умовою форфейтингу є те, що всі ризики за борговими зобов'язаннями переходять до форфейтора без права повернення на зобов'язання продавця [1, с. 20–24].

Форфейтеринг є однією з найгнучкіших форм банківського кредитування в міжнародній торгівлі. Механізм форфейтингу доволі простий:

1. Укладення договору купівлі-продажу. Його укладають сторони форфейтингу (експортер та імпортер). У договорі чітко визначаються умови оплати, включаючи терміни платежу, валюту платежу, права, обов'язки та відповідальність сторін договору та інші важливі деталі, які необхідні для реалізації умов договору.

2. Підписання форфейтингової угоди - цей пункт передбачає наступні дії: експортер звертається до форфейтера з проханням купити вексель, виписаний імпортером на користь експортера. Форфейтер проводить належну ретельність експортера та імпортера, а також аналізує ризики, пов'язані з угодою. Сторони погоджують умови форфейтингової угоди, включаючи ціну векселя (дисконт), валюту платежу, графік виплат та інші умови.

3. Перехід права власності відбувається, коли експортер передає форфейтеру вексель та всі інші документи, пов'язані з договором купівлі-продажу (товаро-розрахункові документи, інвойси тощо). Форфейтер стає власником векселя та має право стягнути з імпортера суму, зазначену у векселі.

4. Оплата форфейтеру здійснюється імпортером, який зобов'язаний погасити вексель форфейтеру в установлені терміни. Форфейтер може перепродати вексель іншим інвесторам на вторинному ринку.

Існують також інші варіанти форфейтингових схем, наприклад:

- з регресом - у разі неплатежу з боку імпортера, форфейтер має право вимагати відшкодування збитків від експортера;
- без регресу - форфейтер несе всі ризики неплатежу, і експортер не несе відповідальності перед форфейтером [2].

На нашу думку, до переваг форфейтингу можна віднести наступні пункти:

- швидке отримання коштів, адже експортер отримує гроші одразу після відвантаження товарів, покращуючи грошовий потік та фінансовий стан;
- захист від ризиків, тому що форфейтер перебирає на себе всі ризики неплатежу з боку імпортера, включаючи політичні та кредитні ризики, а також ризики, пов'язані з переведенням коштів;
- зручність планування, оскільки експортер отримує фіксовану суму коштів, що полегшує планування бізнес-процесів;
- гнучкість умов полягає у можливість домовлятися про графік виплат форфейтеру частинами;
- конфіденційність - усі форфейтингові угоди конфіденційні, і фінансова ситуація експортера не розголошується;

- співпраця з державою, через те, що деякі країни пропонують державні гарантії для форфейтингових угод, що знижує ризики для форфейтера і може призвести до нижчих ставок.

Підсумовуючи вищевикладений текст, варто підсумувати, що угода типу форфейтингу – це зручний і безпечний інструмент фінансування міжнародної торгівлі, що дозволяє експортерам отримувати швидке фінансування, захищатися від ризиків неплатежу та планувати свою діяльність більш ефективно. Форфейтинг може бути вигідним інструментом для експортерів, які прагнуть: покращити грошовий потік; знизити ризики; розширити ринки збуту; укласти угоди з новими покупцями. Але важливо ретельно вивчати умови форфейтингової угоди та порівняти пропозиції різних форфейтерів, перш ніж приймати остаточне рішення.

Список використаних джерел:

1. Басюк Т. Фінансові аспекти зовнішньоекономічних операцій. Економіка, фінанси, право. 2017. № 6. С. 20–24.
2. Що таке форфейтинг? URL: <https://edin.ua/shho-take-forfejting/>

Уляна Савків

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту і маркетингу*

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Валентина Прохорова

*здобувач за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛІНГ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Циклічний розвиток економічної системи піддається періодичним кризам. Кризові явища притаманні як національній економіці в цілому, так і окремим галузям і суб'єктам господарювання. Фінансовий контролінг в системі антикризового управління є ключовим інструментом для ефективного реагування на виклики кризових ситуацій. Він забезпечує постійний моніторинг фінансових показників підприємства, що дозволяє оперативно виявляти проблемні ланки та управляти ресурсами відповідно до поточних потреб. Актуальність його застосування полягає в тому, що дозволяє підприємствам оптимізувати витрати, мінімізувати ризики та забезпечити стійкий фінансовий стан.

Фінансовий контролінг – це система інструментів, методів та технологій для підтримки оперативного та стратегічного управління організацією з метою максимізації прибутку та результатів діяльності [3].

В сучасних умовах господарювання він є невід'ємною частиною системи регулювання, метою якої є виявлення відхилень і порушень на ранній стадії задля можливості застосувати коригуючі заходи.

Об'єктом фінансового контролінгу є управлінські рішення щодо основних аспектів фінансової діяльності підприємства чи організації [3].

Суб'єктами виступають власники, топ-менеджери, фінансові служби та спеціальні підрозділи на підприємстві [3].

В міжнародній практиці контролінг використовують не лише комерційні, а й неприбуткові організації, такі як благодійні фонди, державні установи та громадські організації.

Виділяють два види фінансового контролінгу: операційний та стратегічний контролінг, кожен з яких виконує свої завдання.

Таблиця 1

Завдання операційного та стратегічного фінансового контролінгу

Операційний контролінг	Стратегічний контролінг
Забезпечення оптимального рівня рентабельності та ліквідності підприємства	Визначення довгострокових цілей діяльності підприємства
Мінімізація ризиків у збуті та у виробництві, ефективність використання ресурсів	Розробка стратегії покращення діяльності підприємства
Досягнення короткострокових цілей	Оцінка виконання поставлених завдань за рахунок аналізу фінансових показників
Здійснення операційного управління на основі аналізу фінансових показників	Аналіз розбіжностей в планах сформованої стратегії
Аналіз планових показників	Оцінювання інвестиційних проєктів
Управління грошовими потоками та контроль за поточним фінансовим становищем	Пропозиції за новими напрямками діяльності

Джерело: [3, с. 31]

Запровадження системи фінансового контролінгу на підприємстві дозволяє підвищити ефективність процесу управління фінансовою діяльністю. Для цього необхідно [1]:

- проаналізувати діяльність підприємства;
- прийняти рішення про впровадження служби фінансового контролінгу;
- здійснити розрахунок бюджету;
- визначити тактичні та стратегічних цілі;
- розробити методики та застосувати інструменти фінансового контролінгу, зважаючи на специфіку діяльності організації;
- створити комплексну систему інформаційного забезпечення;
- оцінити ефективність служби контролінгу.

Ці етапи допоможуть керівництву підприємства приймати обґрунтовані фінансові рішення, оптимізувати фінансові процеси та виявляти потенційні проблеми чи ризики забезпечення фінансової стійкості.

Важливим інструментом для забезпечення ефективного управління фінансами підприємства є принципи фінансового контролінгу [2]:

1. орієнтованість на кількісні показники (передбачає використання кількісних показників для оцінки фінансової діяльності підприємства, таких як оборотність активів, рентабельність, ліквідність та інші);
2. спрямованість на досягнення фінансової стратегії;
3. своєчасність, простота та гнучкість побудови фінансового контролінгу;
4. багатофункціональність (передбачає реалізацію таких завдань як контроль за бюджетуванням, фінансовий аналіз, управління оборотними коштами, інвестиційний контроль та інші, щоб забезпечити повноту та комплексність контролю фінансової діяльності);
5. відповідність методів фінансового контролінгу особливостям методів фінансового аналізу та планування;
6. економічна ефективність впровадження фінансового контролінгу.

Таким чином, фінансовий контролінг – це управлінський інструмент, запровадження якого допоможе українським підприємствам стабільно функціонувати в поточних кризових умовах господарювання [4].

Фінансовий контролінг є необхідним елементом управління підприємством, який допомагає забезпечити його стабільність, конкурентоспроможність та успішний розвиток. Він дозволяє часно впроваджувати заходи з покращення фінансової стійкості підприємства, виявляти ризики та розробляти стратегії їх зменшення. Завдяки фінансовому контролінгу система управління може об'єктивно оцінювати ситуацію на ринку та внутрішніх фінансових процесах, що робить можливим прийняття своєчасних та обґрунтованих рішень для подолання кризових викликів.

Список використаних джерел:

1. Бердар М. М. Фінансовий контролінг як складова системи управління стійким розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18, верес. С. 33–37.
2. Радзівіло І. В., Сіліна І. В. Концептуальні засади фінансового контролінгу на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4518> (дата звернення: 23.04.2024).
3. Сабліна Н. В. Фінансовий контролінг : навч. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 161 с.
4. Сидор Г. В., Савків У. С. Фінансовий контролінг підприємства. Науковий простір України: сучасні виклики та загрози : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. участю, (м. Вінниця, 20–21 жовт. 2022 р.). Вінниця, 2022. С. 69–71.

Уляна Савків,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Галина Сидор,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ

У ХХІ ст. лідерство та управління були основними й невід'ємними складниками успішного функціонування будь-якої організації, бізнесу, громадської установи чи навіть колективу. Швидка зміна умов, технологічний прогрес, глобалізація та інші чинники вимагають від лідерів сучасності нових підходів та навичок.

Згідно з психологією лідерства, вдалий керівник ХХІ ст. має володіти не лише стратегічним мисленням та аналітичними здібностями, а й умінням впливати на емоційний та соціальний клімат у колективі. Він має бути відкритим до нових ідей, гнучким у вирішенні проблем та вміти мотивувати свою команду до досягнення високих результатів. Сьогодні вміння об'єднувати команди, ініціювати та управляти інноваціями, адаптуватися до умов турбулентності – вимога інформаційного суспільства.

Ефективний менеджер сучасності також має розуміти важливість розвитку технологій і їхній вплив на бізнес-процеси. Він має бути готовий до постійного навчання й адаптації до нових інструментів та підходів до управління.

Лідери в умовах сьогодення мають уміти ухвалювати складні рішення, враховуючи не лише фінансові показники, а й соціальну відповідальність та екологічні наслідки.

Отже, лідер змін у ХХІ ст. – це особа, в якій поєднані стратегічне мислення, емоційний інтелект, гнучкість та вміння адаптуватися до нових умов, а також високий рівень етичних стандартів. Він спроможний не лише пристосовуватися до змін, а й активно їх впроваджувати, надаючи своєму колективу нові можливості для розвитку та досягнення успіху.

Завдання лідера в умовах невизначеності полягає в забезпеченні стабільності в непередбачуваних обставинах. Він має володіти здатністю адаптуватися до змін, швидко реагувати на нові умови та шукати інноваційні рішення. Лідер має ефективно управляти конфліктами, стресами та несприятливими обставинами, підтримуючи мотивацію й оптимізм у своїй команді. Він має виявляти відкритість до нових ідей та готовність до відкритого спілкування з працівниками, спільно шукати шляхи вирішення проблем та досягнення поставлених цілей.

Дослідження у сфері соціальної психології та організаційного розвитку надають цінні інсайти щодо способів досягнення вищевказаних якостей.

Так, головною складовою є спілкування. Лідер має виявляти відкритість до спілкування з кожним членом команди, вміти вислухати їхні думки та погляди. Необхідно створити атмосферу, де кожен почуває себе важливим і зрозумілим.

Емпатія відіграє велику роль у створенні довіри. Лідер має бути здатним співпереживати і розуміти почуття та потреби своїх співробітників. Виявлення турботи та підтримки у важкий період сприяє підвищенню довіри та взаємопідтримки в колективі [1].

Важливо встановити чіткі цілі та очікування в колективі. Якщо кожен учасник знає, що очікується від нього і від команди, це сприяє зміцненню взаєморозуміння та співпраці.

Потрібно виявляти вдячність та визнання за внесок кожного члена команди. Підтримка позитивної атмосфери та створення моментів для святкування успіхів сприяє підвищенню мотивації та підтримки в колективі.

Отже, для створення атмосфери довіри та взаємопідтримки в колективі необхідно поєднувати спілкування, емпатію, чіткі цілі та визнання. Такий підхід дає змогу зміцнити зв'язки в колективі та підвищити ефективність спільної роботи, особливо в умовах невизначеності.

Для реалізації вищенаведених завдань управлінець має удосконалювати лідерські якості та компетенції, що вимагає поєднання самовдосконалення, навчання та практичного досвіду.

Наукові дослідження в галузі психології [1], управління [3] та освіти [2] надають важливі вказівки щодо досягнення вказаної мети.

Один із шляхів удосконалення лідерських якостей – систематичне самовдосконалення (постійне оцінювання своїх сильних та слабких сторін, розробка особистих цілей та планів дій для їх досягнення, а також реалізація нових стратегій та підходів).

Другий спосіб – це навчання та освіта. Лідер має постійно розширювати свої знання та вміння у сферах управління, комунікації, конфліктології, стратегічного планування та інших суміжних галузях (важливо брати участь у тренінгах, семінарах, курсах або самостійно опрацьовувати професійні ресурси).

Третій шлях – практичний досвід. Набуття досвіду в різних ситуаціях та в умовах невизначеності допомагає лідеру розвивати свої навички управління, прийняття рішень та взаємодії з командою. Важливо вміти аналізувати свої дії та вчинки, застосовувати набуті знання у майбутніх ситуаціях.

Отже, для вдосконалення лідерських якостей та компетенцій необхідно поєднувати самовдосконалення, навчання та практичний досвід. Для досягнення вказаної мети важливо застосовувати різноманітні способи, що ґрунтуються на систематичності. Тільки поєднання таких шляхів дасть змогу лідеру досягти високого рівня компетентності та ефективності у його діяльності.

Список використаних джерел:

1. Гоулман, Д., Маккі, Е. & Бояціс Р. Емоційний інтелект лідера. Пер. з англ. В. Глінка. Київ : Наш формат, 2019. 288 с.
2. Гура, Т. В. & Пономарьов, О. С. Соціально-психологічні вимоги до особистості лідера та характеру його мислення. *Проблеми сучасної психології*. 2016. С. 90–102. DOI: 10.32626/2227- 6246.2016-34

3. Сидор Г. В., Савків У. С. Управління людськими ресурсами в умовах ризиків, спричинених війною в Україні. *Науковий вісник ІФНТУНГ*. Серія : «Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості». 2023. № 2 (28). С. 77–84.
4. Сидор Г. В., Савків У. С. Управління персоналом шляхом застосування психологічних методів. Соціально-психологічна робота: інновації, стратегії та можливості. (м. Кам'янець-Подільський, 19 берез. 2024 р.). Кам'янець-Подільський, 2024.

Ольга Свирида

викладач облікових дисциплін

ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

м.Кам'янець-Подільський, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Автоматизація бізнес-процесів різних суб'єктів господарювання є важливою складовою сучасного управління та розвитку будь-якого підприємства. Це дозволяє оптимізувати робочі процеси, зменшити витрати, підвищити продуктивність та якість продукції або послуг. Автоматизація також сприяє покращенню контролю за діяльністю компанії, швидкішому прийняттю рішень на основі аналізу даних, а також забезпечує конкурентоспроможність на ринку. У світі швидких змін та технологічних інновацій важливо відстежувати та впроваджувати нові можливості для ефективного функціонування бізнесу.

Основними передумовами впровадження інформаційних технологій в обліково-аналітичних системах на вітчизняних підприємствах є потреби як самих підприємств, так і користувачів, а також наявність відповідних фінансових ресурсів та технічних засобів для їх формування.

Співпраця з постачальниками програмного забезпечення допомагає підприємствам знайти найбільш підходящі рішення для їх конкретних потреб. Це включає в себе врахування особливостей бізнес-процесів, вимог до звітності та аналітики, а також відповідність вимогам законодавства щодо обліку та оподаткування.

Ретельне обговорення і розуміння всіх цих аспектів є ключем до успішного впровадження інформаційних технологій в обліково-аналітичних системах на підприємствах.[4, с.26]

Правильний вибір програмного забезпечення відіграє ключову роль для підтримки конкурентоспроможності підприємства. Гнучкість і комплексність програмних рішень дозволяють адаптуватися до змін у бізнес-середовищі та швидко реагувати на вимоги ринку.

Актуалізація та оновлення програмного забезпечення є не менш важливими, оскільки вони дозволяють підтримувати систему у найбільш актуальному стані та відповідати сучасним трендам та вимогам. Це може включати в себе вдосконалення функціональності, підвищення продуктивності, забезпечення безпеки даних, а також інтеграцію з новими

технологіями, такими як штучний інтелект, аналітика даних, хмарні сервіси тощо.

Сучасні реалії ведення бізнесу в Україні вимагають пошуку альтернативного продукту та заміни програмного забезпечення російського походження, яке є монополістом рішень для автоматизації бізнесу.

Підприємства та компанії, які у своїй роботі ще досі використовують таке програмне забезпечення, мають одразу кілька ризиків. Окрім того, що оплачують послуги компанії країни-агресора, вони також ризикують втратити інформацію чи опинитися в ситуації, коли дані потрапляють безпосередньо до ворога. Можливі й випадки кібератак із боку росії через такий софт і відмови програми працювати.

Будь-які санкції проти росії — це внесок у нашу перемогу. І кожен бізнес, який щодня використовує програмне забезпечення, вироблене у країні-агресорі, може долучитися до санкцій. Тому підприємства відмовляються використовувати програми загарбника. [3]

Проблема вибору програми для ведення бухгалтерського обліку залишається актуальною для бухгалтера або фінансового директора в міру появи нових рішень від провідних розробників. На сьогодні програмне забезпечення — це не лише бухоблік, а й фінансове планування та аналіз, це круті інструменти управління компанією чи підприємством.

За останні роки ситуація на ринку програмного забезпечення значно покращилася і сьогодні вітчизняні програми не поступаються російським, а інколи й перевершують їх.

Важливим завданням кожного підприємства є підготовка та подання бухгалтерської звітності. Сучасні розробники українського програмного забезпечення пропонують широкий вибір бухгалтерських програм різного рівня складності та функціональності, проводять безкоштовний тест-драйв своїх програм через демонстраційні версії на своїх сайтах. У багатьох є вже готові рішення з обліку комунальних послуг, для ЖЕКів та ОСББ, компаній рітейлу, роздрібної та оптової торгівлі, для аграрних компаній і ферм, для ресторанів і кафе, служб таксі й транспортно-логістичних компаній, інші рішення для підприємств малого та середнього бізнесу.

До того ж у комплекті з програмним забезпеченням пропонують безоплатне навчання працівників користування програмою. Деякі системи мають опцію формування звітності, а також її подальше вивантаження у програми подання звітності до податкових органів (типу М.Е.Док). [3]

Серед облікових систем українського ринку ІТ-сектору значної популярності щороку набуває програмний продукт АБ Офіс.

Компанія АБ Система — український розробник програмного забезпечення для управління та бухгалтерського обліку. Вже понад 25 років працює на ринку інформаційних технологій та створює програмні рішення для компаній різних рівнів, що створюють бізнес в Україні.

АБ Офіс - програмний продукт, створений для ведення оперативного, бухгалтерського, кадрового та управлінського обліку на підприємстві чи у ФОП, завдяки чому підвищується ефективність роботи керівника, менеджера, бухгалтера та інших спеціалістів.

За допомогою пакета програм АБ Офіс та додаткових модулів можна легко і швидко впоратися з усім діапазоном офісних робіт: від друку поштових конвертів до створення повного балансу підприємства, включаючи комплект всіх необхідних нормативних документів. [1]

Програма АБ Офіс має ряд конкурентних переваг в порівнянні з іншим програмним забезпеченням:

- Сучасна - система обробки даних АБ ОФІС не тільки програма для ведення бухгалтерського або оперативного обліку, це гнучкий та легкий в адаптації програмний комплекс для обробки та аналізу даних, платформа для зручного створення надійних прикладних систем для різних сфер застосування.
- Доступна - оптимальна ціна та доступний функціонал.
- Надійна - захищена інформація, налаштування системи безпеки та автоматичне резервне копіювання даних.
- Зручна - всю необхідна інформація зберігається в одному вікні, заощаджується час на ведення обліку, формування складних звітів.
- Мобільна - АБ Офіс – це клієнт-серверний модульний програмний комплекс, за допомогою якого можна сформувати конфігурацію, яка найкраще відповідає вимогам підприємства.
- Зрозуміла – можна працювати інтуїтивно, одразу після установки. Надаються інструкції та відео – уроки.
- Стабільна - вже 25 років надається підтримка користувачам на українському ринку [2].

Отже, інформаційні системи можуть стати потужними інструментами для створення конкурентноспроможнішого і ефективнішого бізнесу. Вони можуть використовуватися, щоб перепроектувати підприємства, організації чи компанії, трансформуючи їх структуру, облікову політику, механізми управління роботою, трудовими процесами. [4, с.64]

Бухгалтерський облік є однією з найважливіших складових управління підприємства. Модернізація та автоматизація цього процесу дозволяють підвищити ефективність, точність і швидкість обробки фінансової інформації, що є ключем до успішного управління та прийняття важливих стратегічних рішень.

Оптимальний вибір програмного рішення для бухгалтерського обліку дійсно є важливим аспектом ефективної автоматизації. Це означає обрання програми, яка відповідає конкретним потребам та особливостям бізнесу, забезпечуючи не лише відповідність законодавчим вимогам, але й оптимізуючи процеси обліку, звітності та аналітики.

Правильне програмне рішення може значно спростити бухгалтерський облік, зменшити його витрати та помилки, а також забезпечити більшу прозорість і контроль над фінансами підприємства. Такий підхід є ключем до успішної діяльності на сучасному ринку.

Список використаних джерел:

1. АБ Офіс – сучасна система обробки даних. URL:<https://complife.ua/postlugi/avtomatizacija-obliku>
2. АБ Система. URL: <https://ab.biz.ua>
3. Гонтаренко О. Українська програма бухобліку замість російського програмного забезпечення. URL: <https://gb.expertus.com.ua/recommendations/192>
4. Єганов О.Ю. Інформаційні системи і технології обліку: Монографія. Warsaw: RS Global Sp.z O.O., 2020. 131 с.

Ярослав Сушарник

кандидат економічних наук,
викладач кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6104-343X>

Алла Сушарник

викладач,
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5429-3545>

ЗА МЕЖАМИ МЕЙНСТРІМУ: АЛЬТЕРНАТИВНІ ШЛЯХИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Сюди можна віднести широкий спектр напрямків, таких як екологічна економіка, соціальна економіка, поведінкова економіка, гендерна економіка та інші.

1. Екологічна економіка - це галузь, яка не лише вивчає взаємозв'язок між економічною діяльністю та природним середовищем, але й ставить перед собою завдання збалансування цих відносин. Цей напрям дослідження економіки виник від усвідомлення того, що традиційна модель економічного зростання часто призводить до серйозного знехтування та руйнування природних ресурсів та екосистем. Основною метою екологічної економіки є розвиток стратегій та політик, спрямованих на збереження природи та забезпечення сталого розвитку, що враховує потреби майбутніх поколінь.

У рамках екологічної економіки досліджуються різні аспекти взаємодії економічної діяльності із природним середовищем. Це включає аналіз впливу промислової діяльності на забруднення повітря, води та ґрунтів, втрату біорізноманіття, а також врахування екологічних аспектів у прийнятті рішень щодо економічної політики та інвестицій. Одним із ключових завдань є розробка механізмів оцінки вартості природних ресурсів та екосистемних послуг, що дозволить більш точно враховувати їхню роль у економіці та суспільстві. Такий підхід сприяє створенню умов для збереження екосистем, зниження викидів та стимулює інновації в напрямку більш екологічної та сталої економіки [2].

2. Соціальна економіка є підходом до вивчення економіки, який зосереджується на соціальних аспектах економічної діяльності та її впливі на суспільство. Цей напрям розглядає економіку не лише як систему розподілу ресурсів, але й як інструмент для досягнення соціальної справедливості, рівності та гармонії. Однією з ключових мет соціальної економіки є створення умов для більш справедливого та включаючого суспільства, де кожен має рівні можливості для розвитку та самореалізації [1].

У рамках соціальної економіки досліджуються різноманітні аспекти соціального забезпечення, ринку праці, освіти, охорони здоров'я та інших сфер, які впливають на життя людей та їхнє благополуччя. Цей підхід також враховує роль громадських та неприбуткових організацій у розв'язанні соціальних проблем, а також сприяє розвитку альтернативних форм

власності та управління, наприклад, кооперативів та соціальних підприємств. Спрямований на підвищення якості життя та задоволення потреб всіх членів суспільства, соціальна економіка відіграє важливу роль у формуванні більш справедливого, збалансованого та гуманного економічного порядку.

3. Поведінкова економіка є захопливою галуззю, яка розглядає економічні рішення людей з урахуванням їхніх психологічних та соціальних особливостей. Цей напрям вивчення економіки виник від зауважень, що люди часто діють не так, як це передбачає класична економічна теорія, що базується на припущенні про раціональність та врахування всіх альтернативних варіантів при прийнятті рішень. Поведінкова економіка вивчає, як емоції, психологічні упередження, соціальний контекст та інші фактори впливають на рішення людей щодо споживання, інвестування, та інші аспекти економічної діяльності [2].

Ця галузь економіки активно використовує знання з психології, експериментальних методів та поведінкових досліджень для пояснення нерациональних аспектів економічної поведінки та розробки стратегій, які враховують ці особливості. Вона допомагає краще зрозуміти, чому люди часто приймають рішення, які можуть суперечити логіці економічних моделей, та як це впливає на функціонування ринків, політики та суспільства в цілому. Розуміння поведінкових аспектів економіки дозволяє розробляти більш ефективні та адаптивні стратегії управління економічними процесами та ресурсами.

4. Гендерна економіка є важливим напрямом в економічній науці, який досліджує взаємозв'язок між економічними процесами та гендерною дискримінацією. Ця галузь вивчає, як стереотипи, уявлення про ролі чоловіків та жінок у суспільстві, а також соціокультурні чинники впливають на економічну поведінку та можливості різних гендерних груп. Вона аналізує різноманітні аспекти економічного життя, включаючи доступ до ресурсів, заробітну плату, участь у ринкових відносинах, підприємництво та працевлаштування, з урахуванням гендерних різниць [1].

Гендерна економіка ставить перед собою завдання виявлення та аналізу факторів, що призводять до нерівності між чоловіками та жінками у сфері економіки, та розробки стратегій для зменшення цих нерівностей. Це може включати поліпшення законодавства щодо гендерної рівності, розвиток програм підтримки для жінок-підприємниць, стимулювання більшої участі жінок у ринковій діяльності та забезпечення рівних можливостей у заробітній платі та кар'єрному зростанні. Гендерна економіка сприяє побудові більш справедливого та ефективного економічного порядку, що враховує різноманітність та рівність у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Г.П. Пасемко, Л.Г. Бага, Г.Є. Бесєдіна та ін.– Вид. 2-ге, змін. і допов. Харків: ХНАУ, 2020. 243 с.
2. Економічна теорія: закономірності, практика та сучасність : підручник Е. М. Забарна, О. М. Козакова, Н. О. Задорожнюк та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 412 с.

Андрій Тимків

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
обліку та оподаткування ім. С.Юрія
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Оксана Агрес,

*кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Львівський національний університет природокористування*

ДАЛЕКТИКА ІНКЛЮЗИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

Концентруючи зусилля на розвитку, сучасний соціум обирає різноманітні механізми для досягнення тактичних цілей та ставить стратегічні пріоритети добробуту як фундаментальні безальтернативні основи свого існування.

Одним із значимих елементів трансформації суспільних відносин нині є інклюзивність багатьох процесів розвитку. Не є винятком, а радше уже аксіомою й інклюзивна економіка.

Першопричиною виникнення необхідності побудови моделі інклюзивної економіки «є вирішення історичних проблем нерівності та бідності, які закріплені в соціальних нормах. Для досягнення цієї мети мають бути впроваджені принципи інклюзивного розвитку, які можна розглядати з різних точок зору: термінологічної, фундаментальної, змістовної та прикладної» [1, с.171].

Ще у 2016 році фахівцями Фонду Рокфеллера було встановлено, що головна місія інклюзивної економіки – це не зробити бідних багатими, а дати рівні можливості для кожного. Відтак, сформовано п'ять фундаментальних принципів цієї моделі економічних відносин: «участь, рівність, зростання, стійкість і стабільність» [2]. Завданням сучасних економістів-теоретиків є поєднання принципів інклюзивної економіки та базових законів розвитку, вибудувавши на цьому оптимум у ядрі моделі стабільного існування глобального соціуму. В свою чергу, економісти-практики на основі концепції такого існування, реалізують фундаментальні закони діалектики у руслі модернізованих економічних відносин через макро-, мезо- та мікрорівень інклюзивної економіки.

У поєднанні принципів інклюзивної економіки та законів діалектики формується симбіотична структура нової системи відносин де суб'єктами виступають усі члени суспільства, що трансформує його у суспільство рівних можливостей де особливі потреби – це соціальні норми, а не бар'єри.

Акцентуючи увагу на єдності та боротьбі протилежностей, важливо відзначити, що сама інклюзія це не що інше як адаптація, інтеграція, а відтак включення і залучення усіх і кожного до процесу. Тобто, прослідковуємо об'єктивну необхідність у єдності соціалізації осіб з особливими потребами та економічної ефективності, необхідність конкуренції та співпраці, глобальних тенденцій та локальних інтересів. Ці протилежності в своїй єдності проявляються через боротьбу сутностей.

Так, соціалізація передбачає адаптацію осіб з особливими потребами до життєдіяльності в суспільстві, що передбачає додаткові ресурси для освіти, реабілітації та працевлаштування. Водночас, це така категорія осіб, що є невід'ємним елементом людського капіталу та джерелом економічного потенціалу країни, а відтак, економічної ефективності для суб'єктів господарювання.

Конкуренція є категорією асоціативного ряду у квітесенції понятійного апарату сучасної ринкової економіки. Саме ідеальна модель добросовісної конкуренції вирішує проблему якості виробництва та послуг, а також, формує сприятливе середовище для справедливого ціноутворення. Водночас, співпраця поза межами монополістичних прагнень – це протилежність, що у боротьбі із конкуренцією породжує єдність у позакомерційних цілях сталого розвитку, стійкості та стабільності економіки та суспільства.

Сучасна економіка – це глобалізована система, проте на локальному рівні проявляє себе через принципи, цілі та завдання регіонального розвитку. І саме тут інклюзивна економіка гармонізує єдність і виявляє боротьбу протилежностей як концентрацію глобального капіталу на зусилля локального розвитку як ключового елементу у рівності, участі, стійкості, стабільності та зростанні.

У розумінні Вільгельма Фрідріха Гегеля «якість – це визначеність предмета, що відрізняє його від інших предметів і тотожна з його буттям. Кількість - це визначеність, що відрізняє предмет від себе самого на різних етапах його існування і робить тотожним з іншими. Міра - це визначеність, що фіксує єдність якісних і кількісних визначень предмета» [3, с. 228]. В інклюзивній економіці такий закон діалектики як перехід кількісних змін у якісні є фундаментальним через основну парадигму цієї моделі, так як саме максимум залучених до процесу тобто кількість дає очікуваний результат у якості – відповідний економічний ефект людського капіталу.

Динамізму інклюзивній економіці додає закон заперечення заперечення, як чинник метаморфози відносин бо саме зміни та інновації передують прогресу та визначають шлях у майбутнє. Через спіральність динаміки розвитку, коли нові форми і структури виникають завдяки попереднім однак відкидаючи нежиттєздатні елементи, інклюзивна економіка може змінювати підходи до форм взаємодії у соціумі, може чіткіше окреслити детермінанти прогресу та формалізувати концептуальні засади. Це дозволяє економістам-практикам реалізувати нагальні управлінські рішення відмежовуючись від усталених на попередніх стадіях розвитку економічних відносин.

З огляду на все викладене, вбачаємо перспективність у моделі інклюзивної економіки, так як діалектика в своїх законах інтерпритується як теоретико-методологічне підґрунтя побудови сучасного суспільства рівних можливостей. Саме це і визначено у принципах інклюзивної економіки.

Список використаних джерел:

1. Krysovaty A., Ptashchenko O., Kurtsev O. (2024) Arutyunyan Ovagim The Concept of Inclusive Economy as a Component of Sustainable Development. PROBLEMY EKOROZWOJU – PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT. 19(1).p.164-172
2. Emily Garr Pacetti (2016) The Five Characteristics of an Inclusive Economy: Getting Beyond the Equity-Growth Dichotomy. URL: <https://www.rockefellerfoundation.org/insights/perspective/five-characteristics-inclusive-economy-getting-beyond-equity-growth-dichotomy/>
3. Розова Т. В., Чорна Л. В. Філософська система Гегеля як вчення про етапи розвитку абсолютної ідеї. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Випуск 93 (2). 2015. С. 226-230

Віталій Толуб'як

*заступник начальника Головного управління
Пенсійного фонду України в Тернопільській області,
доктор наук з державного управління, професор
Україна, м. Тернопіль*

ДОБРОВІЛЬНА УЧАСТЬ У ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОМУ ДЕРЖАВНОМУ ПЕНСІЙНОМУ СТРАХУВАННІ – ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ

Важливою складовою соціального захисту населення є пенсійне забезпечення, що виступає як базова гарантія стабільного розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Пенсійне забезпечення є особливою складовою соціальної функції держави і водночас методом задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які відповідно до чинного законодавства мають право на отримання пенсії. Окрім того, пенсія є одним із основних джерел матеріального забезпечення непрацюючих пенсіонерів [5, с. 66].

Створення в Україні ефективної пенсійної системи, здатної забезпечити належний рівень добробуту мільйонів громадян, які втратили працездатність з віком, є одним з головних завдань держави. Важливість цього завдання полягає в соціальній, економічній і моральній відповідальності держави перед пенсіонерами. Від того, наскільки ефективно і правильно буде функціонувати пенсійна система в державі, залежить економічне благополуччя третини населення країни.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» в Україні мають право звернутися за призначенням пенсії особи, які досягли 60 років. Проте, це не єдина вимога. Досягнувши пенсійного віку, особа повинна мати відповідний страховий стаж, щоб подати документи на призначення пенсії. Страховий стаж – період (строк), протягом якого особа підлягала державному соціальному страхуванню, якою або за яку сплачувався збір на обов'язкове державне пенсійне страхування [2, ст. 26]. Сьогодні необхідно мати 31 рік стажу як для чоловіків, так і для жінок.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» особи матимуть право на призначення пенсії за віком після досягнення 63 років при наявності страхового стажу не менше 25 років, після досягнення 65 років – при наявності страхового стажу не менше 15 років. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2018 року, необхідного страхового стажу на дату досягнення пенсійного віку, пенсію за віком призначається після набуття особою відповідного страхового стажу на дату досягнення відповідного віку [2, ст. 26].

Постають одразу два питання: чи можна подбати про страховий стаж, коли особа не належиш до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, та що робити, коли за працездатний вік не вдалося набути необхідну кількість страхового стажу?

Все більшої популярності набуває добровільна участь у загальнообов'язковій системі державного пенсійного страхування, адже незважаючи на те, що головний механізм забезпечення пенсійних виплат у цій системі полягає в солідарності й перерозподілі доходів між окремими учасниками та цілими поколіннями, тобто загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню властива так звана деперсоніфікація

страхової суми. Вона не є об'єктом права власності застрахованої особи, а тому в разі її смерті чи ненастання страхового випадку відповідні кошти використовуються іншими учасниками цього виду страхування, для значної частини населення сплата страхових внесків на добровільних засадах до Пенсійного фонду України через органи доходів і зборів є реальною можливістю реалізувати своє право на пенсію при досягненні пенсійного віку, але їм не вистачає страхового стажу [3].

Згідно із ст. 24 Закону [2] до страхового стажу, при призначенні пенсії, зараховуються лише ті періоди, за які сплачено внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування за умови, що сума страхових внесків, сплачених за відповідний місяць, є не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Відповідно до Закону України 4 листопада 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення механізму участі у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні» спрощено механізм добровільної участі громадян у загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванні. Зокрема, Законом передбачено, що особи, які не підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, можуть набути пенсійних прав нарівні з громадянами, для яких участь у пенсійному страхуванні є обов'язковою, шляхом самостійної сплати страхових внесків без паперової тяганини та відвідування державних установ, використовуючи онлайн-сервіс Пенсійного фонду.

Внесені зміни формують певні вигоди для добровільної участі у пенсійному страхуванні, зокрема: у пенсійному страхуванні можуть брати участь як застраховані, так і не застраховані особи старші 16 років; передбачена можливість сплати страхових внесків на користь третіх осіб; договір укладається в електронній формі через вебпортал електронних послуг Пенсійного фонду України шляхом приєднання до Типового договору про добровільну сплату страхових внесків із використанням електронного підпису (КЕП), Дія.Підпису або системи GOV.ID; особа самостійно визначає скільки часу бажає сплачувати внески після укладання Договору [4], періодичність сплати страхових внесків та їх розмір; якщо сума добровільно сплачених страхових внесків особою та фактично сплаченого ЄСВ роботодавцем за застраховану особу перевищує максимально встановлений його розмір, то частка надмірно сплачених коштів зараховується в наступному місяці.

Суми сплачених страхових внесків зараховуються за місяць, у якому надійшли кошти на рахунок Пенсійного фонду України. Цей місяць буде зараховано до страхового стажу та за нього буде враховано заробітну плату – для незастрахованих осіб, а для застрахованих – буде збільшено розмір заробітної плати для обчислення пенсії.

Мінімальний страховий внесок – сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця.

Максимальна величина бази нарахування єдиного внеску – максимальна сума доходу застрахованої особи на місяць, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам мінімальної заробітної плати, встановленої законом, на яку нараховується єдиний внесок.

Договором про добровільну участь може бути передбачена одноразова сплата особою єдиного внеску за попередні періоди, в яких особа не підлягала загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню

(починаючи з 1 січня 2004 року). При цьому сума сплаченого єдиного внеску за кожен місяць такого періоду не може бути меншою за мінімальний страховий внесок на дату укладення договору, помножений на коефіцієнт 2, та більшою за суму єдиного внеску, обчисленого виходячи з максимальної величини бази нарахування єдиного внеску, встановленої на дату укладення договору.

Платниками, які мають право на добровільну сплату ЄСВ, є:

- особи, які досягли 16-річного віку та не належать до осіб, яким призначено пенсію у солідарній системі;
- особи, які навчаються у вищих навчальних закладах за денною формою навчання, а також в аспірантурі та докторантурі;
- іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають або працюють на території України;
- громадяни України, які постійно проживають або працюють за межами України;
- члени особистого селянського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню [1, ст. 10].

Отже, добровільна участь у державному страхуванні дає змогу особам, які не застраховані в цій системі, набути пенсійних прав нарівні з тими, для яких участь у пенсійному страхуванні є обов'язковою. Це реальна можливість для осіб, які працюють забезпечують себе роботою самостійно у власному господарстві або працюють за межами України чи з інших причин є незастрахованими, убезпечити себе і своїх близьких шляхом сплати страхових внесків на добровільних засадах та гарантувати стабільний дохід у разі досягнення пенсійного віку, встановлення інвалідності чи смерті (втрата годувальника) особи. Головною метою добровільної участі є стимулювання незастрахованих осіб створювати самостійно відповідні умови для реалізації в майбутньому права на пенсію. Щоб непрацюючій особі було зараховано повний місяць страхового стажу, сума сплачених за цей місяць страхових внесків має бути не меншою, ніж мінімальний страховий внесок.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»
2. Закону України від № «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»
3. Михайлова Ю. М. Добровільна участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.
4. Постанова правління Пенсійного фонду України від 01 лютого 2023 року № 6-1 «Порядком укладення типового договору про добровільну сплату страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».
5. Смутчак З. В. Система пенсійного забезпечення як складова соціального захисту населення. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 5. С.66-69.

Наталія Шевчук

*доктор філософії з обліку і оподаткування,
викладач кафедри фінансів, обліку та
оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
"Кам'янець-Подільський державний інститут"
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОЦІНКА ВАРТОСТІ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРОВАНОЇ ЗВІТНОСТІ

В постіндустріальній економіці людський капітал відіграє визначальну роль у досягненні конкурентних переваг та забезпеченні високих стандартів економічного зростання. Він розглядається як ключовий ресурс та актив, що забезпечує стабільний і регулярний дохід у сучасному світі. Людський капітал виступає як накопичена сукупність знань, навичок, талантів та інтелектуального потенціалу працівників, що впливають на продуктивність і інноваційність підприємств. Саймон Кузнець, американський економіст та лауреат Нобелівської премії, відзначав, що для національного доходу значення людського капіталу у сучасному світі набагато важливіше, ніж значення фізичного капіталу [5].

Визначаючи людський капітал як актив, його оцінка та управління стають стратегічними завданнями для підприємств. Процес оцінки вартості людського капіталу включає в себе систематичне вимірювання, аналіз та визначення його впливу на фінансові показники, рівень інноваційності, якість продуктів і послуг, рівень клієнтської лояльності та інші ключові показники успішності підприємства. Забезпечення достовірної облікової інформації є необхідною умовою для правильної оцінки людського капіталу. Ця інформація відображає не лише фінансову сторону людського капіталу, але й розкриває його внутрішню структуру та складові, витрати, пов'язані з його формуванням, а також надає історичні, фактичні, аналітичні та прогностичні показники.

Фінансова звітність не встигає за змінами в бізнесі. Звіт з управління, який оприлюднюють середні і великі підприємства в Україні, спрямовано на розкриття детальної інформації про формування людського капіталу на мікрорівні та відображення окремих складових витрат на його розвиток. Звіт з управління є необхідним інструментом для розуміння й аналізу стратегій управління людськими ресурсами. Однак на сьогодні відсутні стандартизовані вимоги щодо розкриття такої інформації в інтегрованій звітності, що може ускладнювати порівняння й аналіз діяльності різних підприємств.

Вибір методу оцінювання людського капіталу та впливу на процеси формування доданої вартості ґрунтується на сформованій на підприємстві системі збору, накопичення й обробки інформації про його стан, передбачає врахування суті, властивостей і закономірностей розвитку [2, с. 189].

Т.В. Давидюк та Н.М. Малуґа [1] розглядають оцінку інтелектуальних активів, до яких відносяться й людський капітал, як таку, що ґрунтується на трьох класичних підходах: витратному, прибутковому, ринковому.

О. М. Носик звертає увагу на інвестиційний підхід, який базується на витратному і доходному підходах, тобто оцінка вартості людського капіталу

здійснюється шляхом капіталізації витрат, які інвестовані в людину, та доходів від вкладених коштів [3].

Оцінка людського капіталу може бути проведена за допомогою різноманітних методів, які враховують різні аспекти та показники ефективності працівників. Ось кілька методів оцінювання людського капіталу:

- Метод оцінки вартості (витратний підхід). Цей метод включає в себе розрахунок вартості людського капіталу на основі фінансових показників, таких як витрати на найм, навчання та розвиток, а також прогнозованого доходу, що генерується через працю працівників.
- Метод балансу людського капіталу (ринковий підхід), який полягає в аналізі взаємозв'язків між людським капіталом та фінансовими результатами підприємства. Він враховує вклад працівників у досягнення стратегічних цілей підприємства.
- Методи вимірювання продуктивності працівників (результативний підхід), які базуються на аналізі різних показників ефективності працівників, таких як обсяг виробництва, якість роботи, рівень задоволеності працівників, оборотність кадрів тощо.
- Методи оцінки впливу інвестицій у людський капітал на фінансові результати (інвестиційний підхід), які дають змогу оцінити ефективність інвестицій у навчання, розвиток та управління людським капіталом, а також їх вплив на фінансову продуктивність підприємства.

Виважена комплексна інтегрована облікова політика, як інструмент управління, забезпечить оптимальний вибір ефективних методів, процедур методики ведення бухгалтерського обліку, що надасть можливість якісно та достовірно підготувати інформаційну платформу для формування інтегрованої звітності [4].

Висвітлення показників людського капіталу у контексті інтегрованої звітності дає змогу охопити різноманітні аспекти його формування та впливу на фінансові результати підприємства. Фінансові та нефінансові показники, включаючи якісні, кількісні та аналітичні, які грають важливу роль у цьому процесі.

Визначення фінансових і нефінансових показників людського капіталу є вирішальним при ухваленні управлінських рішень, оскільки вони надають об'єктивну інформацію про вартість, ефективність та потенціал персоналу підприємства. Інтеграція цих показників у систему збалансованих показників дозволяє забезпечити комплексний підхід до управління людським капіталом та зважати на його вплив на фінансові результати й стратегічні цілі підприємства.

Управління показниками людського капіталу на основі інтегрованої звітності вимагає врахування різних факторів, таких як стратегічні цілі підприємства, особливості галузі, корпоративна культура тощо. Відповідно до цього, визначення показників повинно бути контекстуалізоване та адаптоване до конкретних умов та потреб підприємства.

Список використаних джерел:

1. Давидюк Т.В., Малюга Н.М. Аналіз підходів до оцінки людського капіталу як об'єкта бухгалтерського спостереження. Проблемні аспекти

- та перспективи розвитку обліку, контролю, аналізу і оподаткування суб'єктів госпо-дарювання в умовах глобалізації економіки : монографія. Кривий Ріг, 2017. С. 39–54. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/37900/1/Davydiuk_Analiz_pidkhodiv_2017.pdf
- Іваненко Л.В. Особливості формалізації соціальних показників підприємства. Вісник Донецького університету економіки і права. 2013. № 2. С. 183-189.
 - Носик О.М. Людський капітал інноваційного розвитку: економічні основи відтворення : монографія. Харків : НФаУ, 2016. 490 с.
 - Prodanchuk M., Kovalchuk T., Kladiyev V., Hurenko T., & Shevchuk N. (2023). Theoretical and methodical principles of the formation of integrated reporting. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 3(50), PP. 63–75. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.3.50.2023.4032>
 - Simon S. Kuznets. URL: <https://www.nap.edu/read/10169/chapter/13>

Юрій Шевчук

*викладач циклової комісії цифрових технологій
Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський
фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
"Кам'янець-Подільський державний інститут",
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

КОМП'ЮТЕРНІ МЕРЕЖІ ТА РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне інформаційне суспільство є результатом тривалої еволюції комунікаційних технологій, яка докорінно змінила соціальні, економічні та культурні аспекти життя людства. Від телеграфу до комп'ютерних мереж та штучного інтелекту, ці інновації перетворили світ на єдиний взаємопов'язаний організм, де обмін інформацією набув глобального характеру. Ключовою складовою цих трансформацій став комп'ютер – універсальний засіб для обробки, зберігання та передачі даних, який відкрив нові можливості для отримання, аналізу та використання інформації в різних сферах людської діяльності.

Завдяки комп'ютерам та мережевим технологіям сучасна людина отримала безпрецедентний доступ до величезних масивів інформації, що стимулювало розвиток нових форм соціальної взаємодії, навчання, ведення бізнесу та проведення діяльності. Ця тенденція зумовила формування інформаційного суспільства, де ключовим ресурсом та рушійною силою прогресу стають знання, інформація та комунікації. Розвиток інформаційного суспільства, заснованого на комп'ютерних мережах, приніс низку важливих переваг, серед яких доступність інформації, ефективна комунікація, нові можливості для навчання та розвитку, економічні вигоди, соціальна інтеграція, а також оперативність та гнучкість у прийнятті рішень та реагуванні на зміни.

Останнім із важливих шляхів розвитку у сфері комп'ютерних технологій став розвиток штучного інтелекту, зокрема розробка великих мовних моделей (LLM), які відкривають нові горизонти для подальшого розвитку

інформаційного суспільства. LLM здатні обробляти та генерувати текст на рівні людини, дозволяючи автоматизувати багато завдань, пов'язаних з обробкою природної мови. Це відкриває нові можливості в галузях, таких як машинний переклад, створення контенту, аналіз тексту та багато інших. Впровадження LLM може принести суттєві переваги для інформаційного суспільства, включаючи покращену комунікацію та доступність інформації завдяки автоматизованому перекладу та узагальненню текстів, підвищенню ефективності навчання та поширення знань через автоматичне створення навчального контенту та персоналізованих навчальних траєкторій, прискорення наукових досліджень та інновацій через автоматизовану обробку та аналіз величезних обсягів текстових даних, розширення можливостей для людей з обмеженими можливостями завдяки голосовим інтерфейсам та автоматичному створенню субтитрів і транскрипцій, а також нові можливості для творчості та самовираження через автоматизоване створення текстів різних жанрів.

Незважаючи на численні переваги, розвиток LLM також несе певні виклики та ризики, які необхідно враховувати та належним чином регулювати. Серед них - проблеми конфіденційності даних, упередженість моделей та можливе зловживання цими технологіями. Тому надзвичайно важливо забезпечити належне регулювання та розробити етичні рамки для безпечного та відповідального використання LLM в інформаційному суспільстві.

Інформаційне суспільство, засноване на комп'ютерних мережах та новітніх технологіях штучного інтелекту, відкриває безпрецедентні можливості для доступу до знань, комунікації, навчання та економічного розвитку. Водночас, воно вимагає ретельного вивчення та врегулювання етичних питань, пов'язаних із захистом конфіденційності, упередженістю та потенційним зловживанням цими потужними інструментами. Крім того, кібербезпека стає критичним аспектом, оскільки кіберзлочинність зростає разом із розвитком цифрових технологій, загрожуючи як окремим особам, так і організаціям. Цифрова нерівність також є значною проблемою, оскільки не всі мають рівний доступ до новітніх технологій та інтернету, що може поглибити соціально-економічні розриви між різними групами населення. Інформаційне перевантаження та дезінформація є ще однією значущою проблемою, що ускладнює процес прийняття рішень та впливає на якість інформації, доступної суспільству. Так з цього приводу Мануель Кастельєс зазначає «Як і в будь-який час серйозних технологічних змін, люди, компанії та установи відчувають глибину змін, але вони часто приголомшені нею через чисте незнання її наслідків» [2]. Лише за умови відповідального та збалансованого підходу людство зможе максимально реалізувати переваги інформаційного суспільства та забезпечити сталий прогрес для всіх. Це передбачає розробку ефективних регуляторних рамок, що забезпечують захист персональних даних і конфіденційності, а також впровадження заходів, спрямованих на зміцнення кібербезпеки.

Важливою складовою є також усунення цифрової нерівності шляхом розширення доступу до сучасних технологій і інтернету для всіх верств населення, незалежно від їх соціально-економічного статусу. Освітні ініціативи повинні спрямовуватися на підвищення цифрової грамотності,

що допоможе людям ефективно використовувати новітні технології у своїй професійній та повсякденній діяльності.

Також необхідно розвивати міжнародне співробітництво для боротьби з дезінформацією та інформаційним перевантаженням, створюючи механізми перевірки достовірності інформації та сприяючи поширенню якісного контенту. Участь громадянського суспільства, бізнесу та держави в розробці та впровадженні політик, що регулюють інформаційне середовище, є ключовою для досягнення балансу між інноваціями та безпекою.

Інтеграція цих підходів сприятиме створенню гармонійного та інклюзивного інформаційного суспільства, де технологічний прогрес слугуватиме на благо всього людства, забезпечуючи стійкий розвиток і підвищення якості життя для всіх його членів.

Список використаних джерел:

1. Лютко Н.В. Інформаційне суспільство та ціннісні орієнтації особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Серія «Політологія». 2012. Т. 182. Вип. 170. С. 98–101.
2. Castells M. The Impact of the Internet on Society: A Global Perspective. URL: <https://www.bbvaopenmind.com/en/articles/the-impact-of-the-internet-on-society-a-global-perspective/>
3. Oreskes N., Conway E. M. Unlimited Information Is Transforming Society. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/unlimited-information-is-transforming-society/>

СЕКЦІЯ II «ОСВІТА І ГУМАНІТАРНІ НАУКИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ»

Таїса Боровисюк

*викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ЕФЕКТИВНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ідея проєктів – не новітнє явище в освіті (більше ніж 100 років тому Джон Дьюї, американський педагог і філософ, запропонував включити проєктну діяльність в освітній процес; ідеї Дж. Дьюї знайшли продовження в працях Вільяма Герда Кілпатріка, американського педагога, який представив метод проєктів у навчанні як складову проблемного методу навчання; у 20-х р.р. XX ст. метод проєктів входить в практику української школи). Питання проєктних технологій у сучасній українській педагогіці досліджують О. Пометун, Л. Ващенко, А. Чайка, С. Генкал та ін.

Сьогодні метод проєктів як освітня технологія набула особливої значимості (у зв'язку зі спрямованістю освітнього процесу НУШ на формування і розвиток ключових компетенцій особистості, орієнтацією загальних компетентностей фахової передвищої освіти на формування фахівця з навичками міжособистісної взаємодії, які дають змогу досягати професійної мети).

Метод проєктів – педагогічна технологія, зорієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування і набуття нових (часто шляхом самоосвіти) [3].

Метод проєктів – це освітня технологія, яка передбачає динамічний підхід до організації навчального процесу, при якому учні/студенти отримують глибокі знання через активне дослідження викликів і проблем реального світу [4].

Метод проєктів – це стиль активного навчання, який контрастує з «механічним» запам'ятовуванням певних знань або виконанням дій за інструкціями під керівництвом учителя, натомість реалізуючи навчання через активну діяльність по знаходженню відповідей на запитання або розв'язання проблем [5].

Визначимо головні переваги методу проєктів як освітньої технології:

- залучає учнів/студентів до активного навчання, дослідництва та винахідництва і сприйняття ними навчання як динамічного процесу орієнтованого саме на здобувача освіти;
- вимагає від учнів/студентів акумулювати знання з кількох навчальних предметів/ дисциплін і ефективно застосувати їх на практиці;
- дає учням/студентам можливість досліджувати проблеми та виклики, які мають практичне застосування;
- створює в учнів/студентів потребу знати основний зміст навчального предмету/дисципліни та володіти відповідними компетентностями;

- домагається від учнів/студентів потреби у активних інформаційних «запитах», щоб дізнатися та/або створити щось нове;
- дозволяє певною мірою враховувати думку учнів/студентів та його вибір;
- передбачає оцінку дослідницько-пошукової діяльності учнів/студентів;
- передбачає публічне представлення «інтелектуального продукту» учнів/студентів;
- вимагає від учнів/студентів ретельного планування навчальної діяльності;
- сприяє покращенню взаємодії між учнями/студентами з метою вирішенню проблем;

Українська література як навчальний предмет – «благодатний» освітній фундамент для впровадження методу проєктів.

Назвемо окремі види проєктних завдань для учнів старшої школи/студентів фахових коледжів:

- аналіз художнього твору. Учні/студенти обирають літературний твір (баладу, роман, оповідання, комедію; можна позапрограмний твір програмного автора, наприклад, роман «Вальдшнепи» Миколи Хвильового) та здійснюють його ідейно-художній аналіз з фокусом на темі, ідеї, проблематиці, символіці, пообразній характеристиці, стилі письма автора тощо;
- порівняльний аналіз. Учні/студенти порівнюють окремі твори одного автора чи представників певного літературного напрямку на предмет спільних тем, мотивів або стилістичних особливостей або ж навпаки на відмінності у стилі письма (наприклад, порівняти ліричні твори Павла Тичини-кларнетиста та Тичини - «Партія веде»);
- творча інтерпретація. Учні/студенти, використавши власну уяву та творчі здібності, створюють альтернативну кінцівку для твору або доповнюють його новими персонажами чи сюжетними лініями (наприклад, створити альтернативну кінцівку про написання Степаном Радченком повісті про людей (за сюжетом роману «Місто» Валер'яна Підмогильного);
- біографічний проєкт. Учні/студенти досліджують життя та творчість письменника чи поета, проаналізують вплив історичних подій його життя, творчість (наприклад, цікавими стануть дослідження біографічних фактів сучасних українських митців-постмодерністів, їхню участь у російсько-українській війні);
- літературна графіка. Учні/студенти створюють оригінальне графічне зображення ключових моментів сюжету художнього твору або персонажів з обраного твору;
- публічна презентація. Підготувати буктрейлер/відеофільм/презентацію за сюжетом/мотивами художнього твору;
- театралізоване представлення. Учні/студенти пишуть сценарії та організують міні-вистави за мотивами художнього твору або улаштовують драматичні читання уривків з обраного твору, реконструюючи ключові сцени;

- літературний клуб. Учні/студенти «прописують» програму ток-шоу з обгорнення художнього твору (цікавими для обговорення стануть твори, які порушують проблеми актуальні для сучасної молоді);
- блог у соціальній мережі. Учні/студенти створюють та ведуть блог від імені літературного героя (наприклад, блог Мавки (за драмою-феєрією «Лісова пісня» Лесі Українки чи Гани - панни (за повістю «Казка про калинову сопілку» О. Забужко).

Метод проєктів є актуальним та ефективним у контексті формування критичного мислення учнів/студентів, оскільки у ході пошуково-дослідної діяльності вони повинні аналізувати і критично оцінювати інформацію з метою досягнення поставленої мети.

Для створення якісного проєкту його розробник/розробники повинен володіти такими вміннями: інтелектуальними (працювати з інформацією, аналізувати, систематизувати, узагальнювати, встановлювати асоціації з раніше вивченим, робити висновки; творчими (висувати ідеї, знаходити варіанти розв'язання проблеми, передбачати можливі наслідки рішень); комунікативними (відстоювати власну точку зору, знаходити компроміс, прогнозувати свій результат); соціальними (відповідати за результати своєї праці, розуміти і поважати точку зору інших [2].

Видатний український педагог Григорій Ващенко визначив метод проєктів як такий, що забезпечує «приспосовання змісту та методів освітньої роботи до особливостей дитячої природи» [1]. Саме тому метод проєктів є додатковим ресурсом для створення інклюзивного освітнього середовища. Застосування методу проєктів забезпечує:

- індивідуалізацію завдань (кожен із учнів/студентів має право стати розробником проєкту; саме тому проєкт має включати різні типи завдань та завдання різних рівнів складності; також проєкт має забезпечувати додаткову підтримку учнів /студентів з ООП: індивідуальні консультації, моделювання навичок тощо);
- співпрацю у команді (цілісний проєкт складається з мініблоків, успішне виконання яких можливе лише за активного обговорення);
- багатоваріативність представлення проєкту (ефективно представити проєкт або його окремий блок можуть і учні/студенти з ООП; доцільним буде застосування екранного збільшувача, сурдокомунікатора, сенсорного екрану, мовного синтезатора (перетворення звуку в текст);
- індивідуальний підхід при оцінюванні;
- готовність та відкритість до змін (на будь-якому етапі виконання проєкту можна адаптувати його до потреб та можливостей учнів/студентів з ООП) в залежності від потреб учнів та результатів їхньої роботи.

Активне включення учнів/студентів у зміст тих або інших проєктів дає можливість засвоїти нові способи людської діяльності в соціокультурному середовищі. Метод проєктів дає учневі/студентові можливість експериментувати, синтезувати отримані знання, розвивати творчі здібності та комунікативні навички; є ефективним у формуванні критичного мислення здобувачів освіти; є додатковим ресурсом для створення інклюзивного освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Консультація «Метод проєктів як важливий освітній інструмент» Режим доступу <http://www.garmoniya.mk.ua/articles/konsultaciya-metod-proyektiv-yak-vazhlyvyy-osvitniy-instrument.html> (дата звернення: 14.05.2024)
2. Метод проєктів – сучасна педагогічна технологія навчання освітніх закладів різних рівнів. Карбованець О., Куруц Н., Голуб Н., Майорош А. Режим доступу <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/43342> (дата звернення: 14.05.2024)
3. Метод проєктів - ефективна технологія навчання Режим доступу <https://osvita.ua/school/method/technol/1415/> (дата звернення: 14.05.2024)
4. Retrieved 2016-03-15 Режим доступу Project-Based Learning, Edutopia, March 14, 2016 (дата звернення: 14.05.2024)
5. Yasseri, Dar; Finley, Patrick M.; Mayfield, Blayne E.; Davis, David W.; Thompson, Penny; Vogler, Jane S. (1 червня 2018). The hard work of soft skills: augmenting the project-based learning experience with interdisciplinary teamwork. *Instructional Science* (англ.). 46 (3): 457–488. Режим доступу doi:10.1007/s11251-017-9438-9. ISSN 1573-1952.S2CID57862265 (дата звернення: 14.05.2024)

Людмила Валіцька,
*методист Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

Людмила Безпалько,
*вчителька початкових класів
Зарічанського ліцею Чемеровецької селищної ради Хмельницької області*

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДІ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ**

Інклюзивна освіта у закладах вищої і фахової передвищої освіти – це забезпечення рівного доступу до освіти для усіх здобувачів, хто навчається, з урахуванням різноманітності особливих освітніх потреб та індивідуальних можливостей. Адже інклюзивна освіта має великі можливості для продовження соціалізації здобувачів із особливими освітніми потребами. У цьому зв'язку інклюзивна освіта розуміється як гарантія забезпечення права на вищу освіту для кожної особи.

Забезпечити необхідні умови для якісного навчання студентів з ООП покликана інклюзивна освіта, що визнає за людьми з інвалідністю рівні права на отримання освіти і є втіленням політики рівних можливостей. Інтеграція в освітнє середовище є кроком до інтеграції в суспільство в цілому – допомагає молоді з ООП не лише отримати професію, а й

самореалізуватися, досягти успіху в житті та кар'єрі, відчути себе особистістю, невід'ємною частиною суспільства.

Центральне місце у питаннях соціалізації осіб з інвалідністю посідають питання їхньої освіти, яка відкриває їм шлях до соціального та професійного зростання, реалізації власних здібностей та потреб [4].

Одним із пріоритетних напрямків державної політики у сфері освіти є правове сприяння людям з інвалідністю у реалізації їхніх прав щодо рівного доступу до якісної освіти, розвитку особистих інтелектуальних і професійних можливостей.

Стратегічним орієнтиром для здійснення модернізації освіти, її інноваційного розвитку є Конвенція про права осіб з інвалідністю, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (дата набрання чинності для України: 06.03.2010р.), у якій зазначається: «Держави-учасниці визнають право людей з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя <...> [3].

Нормативно-правовою базою забезпечення якісної освіти осіб з особливими освітніми потребами в Україні є, насамперед, Конституція України, закони України «Про освіту», «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Указ Президента України від 01.06.2005 р. «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов з життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» тощо.

Закон України «Про освіту» (2017р.) мав потенційні можливості до запровадження реформи середньої освіти «Нова українська школа», в якій було закладено актуальні проблеми щодо формування у дітей життєво необхідних компетентностей, з-поміж яких й розроблення теоретико-методичних засад навчання й виховання дітей з особливими потребами в інклюзивних класах. За законом передбачалося створення адаптованого освітнього середовища для зазначеної категорії дітей, яке має практико-орієнтоване втілення сучасних підходів до адаптації та модифікації навчання, а також створення оптимальних соціально-педагогічних умов здобуття якісної освіти, соціалізації та інтеграції дітей у суспільство [1].

Зазначимо, що в обсязі правового регулювання освітньої політики щодо осіб з інвалідністю характерною особливістю сьогодення є модернізація спеціальної освіти на демократичних, гуманістичних засадах, створення в країні альтернативних моделей психолого-педагогічної підтримки, механізмів для вільного вибору форм навчання осіб з інвалідністю, рівня і діапазону освітніх потреб. В основу цього підходу покладено два принципи:

1) не ізолювати дитину від сім'ї і суспільства, коли це можливо, і сприяти природному процесу її соціалізації;

2) розробити й апробувати альтернативні моделі спеціальної освіти та надати можливість батькам дітей з особливостями психофізичного розвитку обирати форму і вид майбутньої освіти.

Законодавчо підкреслено, що для успішного входження в суспільство дітей і молоді з інвалідністю виняткового значення набуває навчання в інтегрованих умовах. В Україні реалізація інтегрованого підходу до

навчання осіб з інвалідністю розглядається як одна із перспектив реформування спеціальної освіти.

Водночас відзначаємо, що характерною негативною тенденцією сьогодення є стихійність, поспішність, а то й волюнтаризм у збільшенні кількості учнів, охоплених інклюзивним навчанням, без одночасного створення і впровадження спеціальних програм, спеціальних методик викладання, розширення діапазону спеціальних освітніх послуг і процедур переходу до інклюзії. Це створює ризик невдач у задоволенні освітніх потреб дітей з особливостями психофізичного розвитку, недовіру громадськості щодо можливостей їхнього навчання, незважаючи на переконливість перспектив філософії інклюзивного навчання. Це потребує прийняття нових документів, які б могли законодавчо зумовити подолання негативізму.

Компетентне ставлення особистості до життя означає потребу в проектуванні свого життя, самопізнанні, саморозумінні, саморегуляції у різних видах творчої діяльності; оволодінні науковими знаннями про сутність «я», принципами і методами життєздійснення; усвідомленні, організації свого психологічного часу, життєвого шляху; проблемне бачення свого життя; осмислене розв'язання міжособистісних суперечностей; здатність до об'єктивної оцінки рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності; етичне осмислення свого життя [4].

Дороговказом для XXI століття є життєва стратегія, зафіксована у Конвенції про права дитини і спрямована на те, щоб допомогти дитині з особливими потребами вести повноцінне достойне життя в умовах, що забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості у собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.

Щоб сформувати у студента стійку готовність до майбутньої професійної діяльності, потрібно знати її основні характеристики та чітко розуміти принципи її формування. Будь-який феномен, виховання та інклюзії людей, що виноситься за межі норми, є достатньо складним утворенням, а отже, потребує більшої уваги й осмислення. Для роботи зі студентами потрібно завжди враховувати їхні особливі характеристики. Особистість становить одну із найскладніших систем, одне з найскладніших психологічних утворень з погляду структури, одне з найскладніших утворень з погляду функціонування. Головне призначення особистості полягає в саморегуляції соціальної поведінки людини відносно інших індивідів. Народження, розвиток і соціалізація людини в будь-якому суспільстві проходить по-різному, в різних умовах. Для них характерною особливістю є наявність тих чи тих небезпечних ситуацій, що мають негативний вплив на становлення особистості людини. Тому, якщо об'єктивно оцінювати суспільну ситуацію, то можна стверджувати, що у нашому житті з'являються цілі групи людей, які є чи можуть стати жертвами несприятливих умов соціалізації.

Зустрічаємо дані про наявність гепатогенних зон, в яких у деяких груп людей розвиваються специфічні захворювання, що негативно позначаються на психіці та зумовлюють депресивні і більш тяжкі психічні стани. Негативно на фізичний розвиток, здоров'я та психіку людини впливають несприятливі умови проживання в тій чи тій місцевості, що може бути пов'язано із високим рівнем радіації, високим рівнем шуму, загазованістю,

поганим станом питної води та ін. [6]. Звичайно, загальні характеристики майбутніх фахівців з обмеженими можливостями впливають на його окремі характеристики, в тому числі, на характеристики готовності до професійної діяльності. Динамічну структуру стану психологічної готовності до діяльності становлять такі взаємопов'язані елементи:

- 1) усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства, колективу чи поставленої задачі іншими людьми;
- 2) усвідомлення цілей, вирішення яких приведе до задоволення потреб і виконання визначеної мети;
- 3) осмислення й оцінювання умов, у яких проходять дії, актуалізація досвіду, що пов'язаний з минулим вирішенням тих чи тих завдань і виконанням вимог подібного виду;
- 4) визначення на основі досвіду та оцінювання майбутніх умов діяльності найбільш ймовірних способів вирішення завдань чи виконання вимог;
- 5) прогнозування проявів своїх інтелектуальних, емоційних і вольових процесів, оцінювання співвідношення своїх можливостей, рівня намагань і необхідності досягнення конкретного результату;
- 6) мобілізація сил відповідно до умов і завдань, самонавіювання в досягненні мети.

У результаті людина налаштовується на конкретну поведінку для здійснення дій, потрібних для досягнення поставленої мети. Якщо є потреба, людина готує необхідну матеріальну базу для виконання завдання, а якщо умови досягнення мети якоюсь мірою залежать від самої людини, то створює такі умови, а також виконує підготовчі дії, які поповнюють нестачу інформації, виконує вправи, тренування, малює схеми можливого розгортання подій тощо. Із початком практичних дій людина уважно стежить за зміною обставин, оцінює адекватність своїх дій, модель яких вона побудувала заздалегідь, прагне не прогавити оптимальних умов і засобів, що приведуть до досягнення цілі, свідомо управляє собою [5].

Отже, можна стверджувати, що готовність до професійної діяльності студентів – майбутніх фахівців з особливими потребами – має свої специфічні характеристики. Причиною цих специфічних процесуально-динамічних характеристик є психологічні особливості майбутніх фахівців з особливими освітніми потребами у повсякденному житті і під час навчальної діяльності як етапу формування їхніх майбутніх професійних умінь.

Психологічна готовність – це вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці і подальшого удосконалення кваліфікації майбутнього спеціаліста. За своєю суттю готовність – це поєднання стійких і ситуативних установок на активні та цілеспрямовані дії (під час навчання і з початком роботи після закінчення ВНЗ) [3]. Вирішальною мірою стан психічної готовності зумовлений стійкими психологічними особливостями, які притаманні конкретній людині. На стан психологічної готовності мають вплив і ті конкретні умови, у яких проходить така діяльність. Слід зауважити, що до числа тих внутрішніх і зовнішніх умов, що зумовлюють психологічну готовність, разом зі складністю завдань діяльності та їх новизною, прикладом оточуючих, особливостями стимулювання дій і

результатів, слід віднести і самооцінку особистої підготовленості, попередній нервово-психічний стан і стан фізичного та психічного здоров'я. З огляду на це, можна стверджувати, що процесуально-динамічні характеристики психологічної готовності майбутніх фахівців з особливими потребами до професійної діяльності матимуть свої певні ознаки та відмінності.

Готовність як психологічний стан особистості майбутнього фахівця – це його внутрішній настрій на певну поведінку при виконанні навчальних і трудових завдань, установка на активну та доцільну дію (під час навчання та початку роботи після завершення навчання у закладі вищої освіти) [2].

Таким чином, можна зазначити, що стан психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців з особливими освітніми потребами має складну динамічну структуру і є вираженням сукупності інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових сторін їхньої психіки, співвідноситься із зовнішніми умовами і завданнями, що надалі постануть перед ними. Сформована готовність до професійної діяльності особистості характеризує майбутнього фахівця з особливими потребами як такого, що:

- має розвинені здібності щодо своєї професії;
- добре орієнтується у специфіці своєї професії;
- знає наукові основи своєї професії та зможе їх упровадити на практиці;
- може успішно взаємодіяти у колективі;
- може вдало мобілізувати свої фізичні та моральні сили;
- має стійке позитивне ставлення до своєї майбутньої професії;
- може критично оцінити свої професійні знання та уміння;
- може керувати своїми професійними діями.

За такої умови трудова діяльність після закінчення закладу освіти стає новою провідною діяльністю, що змінює звичайний спосіб життя та принципи мислення. Успішність у трудовій діяльності стає ключем до успішності у повсякденному житті та самореалізації.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 01.05.2024).
2. Каткова Т.І. Соціально-професійна адаптація студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. Запоріжжя : Прем'єр, 2004. 136 с.
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення 01.05.2024).
4. Освіта осіб з інвалідністю в Україні. Тематична національна доповідь. За ред. В.М. Синьова. Київ, 2010. 417с.
5. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь. Вид. Міністерством праці та соціальної політики України. Київ., 2008. 200 с.
6. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі. Київ: Соціформ, 2004. 128 с.

Ольга Васи́лак

*аспірантка III курсу спеціальності 015 «Професійна освіта»
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

АНАЛІЗ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ЩОДО РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Відомо, що приблизно 15 % населення світу є людьми з інвалідністю. Серед них половина (а це більше пів мільярда) – діти з особливими освітніми потребами (ООП) [4]. Питання організації рівного доступу до освіти дітей з ООП наразі є і в подальшому залишаються актуальними. У грудні 2006 р. Україна як держава учасниця Організації Об'єднаних Націй (ООН) прийняла Конвенцію «Про права осіб з інвалідністю», у якій наголошується, що держави учасниці, поміж іншим, мають збирати статистичні й дослідні дані, що відображають стан участі держави у житті людей з інвалідністю. Отримані за цим напрямом дані дають змогу розробляти й здійснювати стратегії для забезпечення права дітей з ООП на повноцінне життя в суспільстві [6].

Становлення та розвиток інклюзивної освіти в Україні почалися ще у часи перебування її у складі СРСР. Однак усі дії були спрямовані не на саму соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, а на надання незначної матеріальної допомоги та певних послуг для їх навчання. Проблему залучення таких дітей до життєвого середовища та їх успішної соціалізації у суспільстві було підняте тільки в 2010 році після підписання Закону України «Про загальну середню освіту», згідно якого школам надано право створювати спеціальні інклюзивні класи для дітей з фізичними і психічними порушеннями [8]. Відтак, протягом 2011-2017 років мережа інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування суттєво зменшилася. Зокрема, кількість дитячих будинків зменшилася на 67 відсотків та шкіл-інтернатів для дітей зазначеної категорії – на 86 відсотків [2].

Сучасна державна політика сприяє формуванню нової суспільної філософії щодо дітей та дорослих з ООП. Це є вимогою часу, адже щороку зростає кількість дітей з ООП, які навчаються в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів (ЗЗСО). Так, у 2016/2017 н. р. в інклюзивних класах навчалася 4180 учнів, що на 53,6 % (або на 1460 учнів) більше порівняно з 2015/2016 н. р. (2720 учнів). З метою забезпечення кваліфікованої допомоги в засвоєнні навчального матеріалу учнями з ООП в інклюзивних класах ЗЗСО у 2016/2017 н. р. до штатних розписів уведено 1825 посад асистентів учителя (у 2015/2016 н. р. – 994 посади) [2].

5 липня 2017 року підписано Закон України «Про інклюзивну освіту». У документі закріплено право на освіту осіб з ООП і можливість отримувати освіту в усіх учбових закладах, в тому числі, безкоштовно в державних та комунальних учбових закладах, незалежно від «встановлення інвалідності» [3]. Відтак, мережа спеціальних закладів загальної середньої освіти у порівнянні з 2020/2021 н. р. зменшилась на 9 одиниць і у 2021/2022 н. р.

становила 310 закладів (тоді як у 2020/2021 н. р. – 319 закладів) з контингентом 36 294 учнів (до порівняння у 2020/2021 н. р. – 36461 учень), з них 2289 – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. До спеціальних закладів загальної середньої освіти відносно: 80 – навчально-реабілітаційних центрів (8406 учнів) для дітей зі складними порушеннями розвитку; 230 – спеціальних шкіл – із контингентом 27888 учнів.

Зазначимо, що 257 спеціальних закладів мають пансіони (інтернати), де проживають 29881 учень, з них майже 2066 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, 5573 учні приходять тільки на навчання; 1429 дітей дошкільного віку, з них 34 – діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [12].

У 2021/2022 н. р. кількість учнів з ООП в інклюзивних класах ЗЗСО збільшилась на 7608 осіб і становить 32686 учнів (у 2020/2021 – 25078 учнів). Кількість інклюзивних класів зросла на 4535 одиниць і становить 23216 таких класів, а на 2022/2023 н. р. їх кількість збільшилась і становить 24995 одиниць. У 2020 н. р. майже 43% від загальної кількості шкіл організували інклюзивне навчання. Тобто майже кожна друга школа в Україні навчає дітей з ООП [11].

Для забезпечення особистісно орієнтованого навчання в інклюзивних класах введено 22758 ставок асистентів вчителя, що на 5543 більше, ніж у минулому році (17215).

У 2020/2021 н. р. для дітей з ООП дошкільного віку створено: 4369 спеціальних груп у 1630 закладах дошкільної освіти, де 61668 дітей здобували дошкільну освіту; 3796 інклюзивних груп у 2242 закладах, де виховуються 6849 дітей.

У 2020/2021 н. р. в 708 закладах професійної (професійно-технічної) освіти навчалися 4 223 учнів [12].

Варто зазначити, що з 2016 року в Україні також започатковано реформу інклюзивної освіти, в процесі реалізації якої прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545. Відповідно до якої «Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з ООП віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної (професійно-технічної) освіти та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу» [9]. Станом на 1 січня 2021 р. в Україні налічувалося 633 ІРЦ, де 151427 дітей пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку. Де в 2022 році їх налічується 667 ІРЦ.

Протягом 2020 року розроблено проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти до 2030 року. Стратегія має на меті вирішити наступні завдання: виявити та якісно оцінити ООП у здобувачів освіти; створити умови для навчання у районах або об'єднаних громадах кожній особі відповідно до її ООП; підвищити рівень підготовленості педагогічних працівників для задоволення потреб кожного здобувача освіти;

удосконалити механізми фінансування освіти осіб з ООП; забезпечити в закладах освіти умови для здобуття якісної освіти особами з ООП.

Проект Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки та план заходів з її реалізації направлено на погодження до Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю, Мінсоцполітики, Мінреінтеграції, Мінфіну, Мінекономіки, Національної асамблеї людей з інвалідністю тощо [7].

Багато років в Україні збиралися статистичні дані про навчання дітей з ООП у ЗЗСО, а власне – у спеціальних школах. На сьогодні поле збору статистичних даних про дітей з ООП суттєво розширилось, оскільки державна статистична форма звітності ЗНЗ-1 також збирає ці дані у денних закладах загальної середньої освіти. Вони (дані) є вкрай важливими для характеристики стану забезпечення державою освітнього процесу в ЗЗСО для дітей з ООП і допомагають державним та регіональним органам управління освітою якісно організовувати освітній процес для цієї категорії здобувачів освіти [1].

Серед 17337 українських шкіл лише 1127 охоплені інклюзивною освітою. Більш ніж 56 тисяч школярів з ООП не навчаються в ЗЗСО. З наведених даних виходить, що показник інклюзивної освіти в Україні складає лише 7%. Для порівняння: в Литві він дорівнює 90%, в Польщі - 42%, в Словаччині - 42%, в Угорщині - 57%, в Італії - 99%, в Норвегії - 90%, у Франції - 25% [10].

Також реформа інклюзивної освіти у ряді країн Західної Європи та США розпочалася у 70-х роках ХХ ст. Наразі у США функціонує Національний освітній центр для дітей з ООП, місією якого є надання консультативних послуг батькам дітей з ООП. У Італії в 1972 р. була запроваджена шкільна реформа, яка враховувала потреби дітей з ООП. Наразі це єдина країна Європи, у якій 99,6% учнів з ООП отримують загальну середню освіту разом з усіма учнями. В Австрії у 1993 р. вперше «Закон про освіту» надав можливість учням з ООП навчатися у ЗЗСО за місцем проживання. Нині в Австрії опікуються навчанням учнів з ООП в освітніх закладах Центри спеціальної освіти. У Бельгії ще з 1960 р. існує служба психолого-медико-соціального супроводу дітей з ООП. У Норвегії відповідно до Закону «Про освіту» з 1998 р. діти з ООП змогли навчатися у ЗЗСО за місцем проживання. Норвезький Директорат з освіти та підготовки кадрів надає консультативну допомогу закладам освіти з адаптації освітніх програм до потреб учнів з ООП. Таким чином, процес включення дитини з ООП в соціум, її залучення до освітнього процесу є ключовим питанням освітньої політики Європи і світу загалом [1]. Науковці [5] переконані, що інклюзивна освіта для дитини з ООП за всіма параметрами має бути такою самою, як освіта, яку отримують діти без порушень.

Список використаних джерел:

1. *Денисюк О. Я., Титаренко Н. В.* Удосконалення організації інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами: кроки реформи, індикатори впровадження URL: https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/5_Denisuk_Titarenko_411_2020_60_69.pdf

2. Інклюзивна освіта в Україні: статистичні дані. Ресурсний центр підтримки інклюзивної освіти: веб-сайт. URL: <https://rscpio.ipro.kubg.edu.ua/?p=2953>
3. Інклюзивна освіта в Україні: «Той мурує, той руйнує...». URL: <https://invak.info/obuchenie/inklyuzivna-osvita-v-ukrayini-toj-muruje-toj-rujnuje.html>
4. Інклюзивна освіта: як це працює за кордоном і в Україні. 2019. URL: https://24tv.ua/education/inklyuzivna_osvita_yak_tse_pratsyuje_za_kordonom_i_v_ukrayini_n1223963
5. Колупасва, А. А., Таранченко, О. М., Найда, Ю. М., Сак, Т. В., Будяк, Л. В., Білозерська, І. О., & Ленів, З. П. (2011). Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник. <https://core.ac.uk/download/pdf/32307302.pdf>
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) / ООН. 2006. 13 груд. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
7. МОН презентує досягнення інклюзивної освіти у 2020 році. Міністерство освіти і науки України: офіц. сайт. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-prezentuye-dosyagnennya-inklyuzivnoyi-osviti-u-2020-roci>
8. Омельченко А.О. Проблеми і перспективи розвитку інклюзії в українських закладах освіти. Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. 2020. №1 (332). С. 123-130.
9. Постанова, К. М. У. від 12.07.2017 №545. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
10. Потапюк, Л. М. Інклюзивна освіта як провідна освітня тенденція. *Актуальні проблеми освітнього процесу в контексті європейського вибору України*, 98. https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-02/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB_%D0%9A%D0%A3%D0%91%D0%90_2019.pdf#page=99
11. Шкарлет С. МОН прагне створити якісне інклюзивне середовище для розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Міністерство освіти і науки України: офіц. сайт. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/sergij-shkarlet-mon-pragne-stvoriti-yakisne-inklyuzivne-osvitnye-seredovishe-dlya-rozvitku-zdobuvachiv-osviti-z-urahuvannyam-yihnih-potreb-i-mozhlivoste>
12. Статистичні дані. Міністерство освіти і науки України: офіц. сайт. Київ, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

Марина Волощук

викладач кафедри соціальної роботи, психології та
соціокультурної діяльності імені Т.Сосновської,
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ДИСКУРСІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ТА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вивчення іноземної мови та формування іншомовних компетентностей сьогодні набуває неабиякої актуальності, адже дозволяє працевлаштуватись у міжнародних компаніях і організаціях, підприємствах; брати участь в проєктах та ініціативах ЄС, уникнути конфліктних ситуацій та сприяє розумінню членів суспільства в умовах іншомовної комунікації. Саме оволодіння іншомовною комунікативною компетентністю розглядають як «володіння певною системою умінь і навичок міжособистісного спілкування достатніх для досягнення поставленої суб'єктом комунікативної мети» [5, с.2-3]. У «Плані дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей» (The European Indicator of Language Competence) іншомовна комунікативна компетентність розкривається через наступні компоненти: лінгвістична компетентність (система внутрішнього засвоєння комунікантом знань щодо функціонування іноземної мови, що виявляється в їх використанні в мовленнєвій діяльності); комунікативна компетентність (володіння властивими кожному висловлюванню правилами, які підпорядковуються загальним правилам граматики, що забезпечує здатність використання мови в процесі комунікації), а також соціальна компетентність (що містить соціолінгвістичний, соціокультурний і професійний складники, що сприяють реалізації основної мети сучасної освіти, коли іноземна мова постає засобом соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури) [6, с. 34]. Рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності суб'єктів «виступає визначальним фактором, що обумовлює рівень ефективності комунікативного процесу в цілому» [12, с. 83].

Різновекторне вивчення питання та методик викладання і навчання іноземної мови дітей з особливими освітніми потребами (ООП) шкільного віку розкривається в дослідженнях у двох основних напрямках. Професійна підготовка фахівців іноземних мов до навчання дітей з ООП є предметом досліджень О. Волошиної [2], О.Казачінер [7], А.Степаненко [10] та ін.; а також навчання англійської мови дітей з ООП у школі (О. Гончарова [3], І. Каминіна [8], С. Чиж [11], К. Шапочки [13], Н. Щерби [14] та ін.).

Звертаючись до інноваційного досвіду педагогів-практиків, можна виділити основні форми взаємодії педагога з учнями з інвалідністю - з метою подолання бар'єрів у вивченні іноземної мови для учнів з порушенням зору, педагогами широко використовуються аудіоматеріали для оволодіння іншомовними комунікативними навиками. У дітей з порушенням зору страждає повнота огляду, спостерігається фрагментарність, сповільненість сприйняття. На думку педагога І. І. Дриги, серед актуальних методів для використання у вивченні англійської мови зі слабозорими дітьми можна виділити перегляд та прослуховування фільмів,

мультфільмів, відео, з урахуванням інтересів учня, а також огляд інтерв'ю улюблених акторів і актрис, трейлерів до фільмів/мультфільмів; прослуховування пісень (навіть фонового прослуховування); застосування методу Пімслера, який заснований на аудіюванні – аудіо запис відтворює фрази й речення англійською мовою, а потім повторює їх українською та ін.; ситуативні з повсякденного життя/рольові п'єси, які мотивують розумову діяльність через те, що учні опиняються в ситуації, коли актуалізується їх вміння спілкуватись засобами іноземної мови, вміти слухати та розуміти співрозмовника, обмінятись інформацією тощо [4].

Для навчання молодших школярів з легким порушенням зору активно використовуються арт-терапевтичні методики для полегшення засвоєння матеріалу з вивчення іноземної мови, зокрема, малювання олівцями та з використанням пластиліну, виготовлення літер з різних матеріалів, обмацування та відгадування виготовлених із пластиліну літер та ін. [1, с. 152]. Створення інклюзивного простору для дітей з інвалідністю вкрай потрібне, адже створюється «середовище, де всі учні незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, удосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти» [1, с. 153].

У навчанні іноземної мови для молоді з ООП важливим є створення сприятливого освітнього простору та підбір методів і форм взаємодії під час навчання. Так, для молоді з порушенням (або повною втратою) слуху, враховуючи те, що студенти з порушенням слуху опановують дві форми сприймання інформації – жестова мова та оводіння усним і писемним мовленням. Таким чином, слід відзначити застосування методу навчання «природний слуховий підхід» (Natural Aural Approach), який розроблений канадськими вченими і базується на системі таких принципів як: навчання у звичайному розмовному середовищі; навчання без використання мови жестів, або дактилювання; ефективне використання залишків слухового потенціалу студентів; розвиток природних можливостей студентів із порушенням слуху для оволодіння іноземною мовою [9, с.475-476].

На нашу думку, важливим є контамінація методів для створення успішної комунікативної комунікації для «живої взаємодії», за допомогою різних каналів комунікації і навчання.

В психолого-педагогічній літературі, присвяченій дослідженню психологічних бар'єрів, виділяється пріоритетне питання формування комунікативної компетенції на основі сформованої лінгвістичної компетенції. Кожен здобувач освіти, не зважаючи на складність у зв'язку із фізичним чи ментальним порушенням здоров'я, має і конституційне право, і морально-духовне, рівні можливості для формування іншомовної компетентності, опанування іноземної мови. Саме тому вкрай важливий вибір інструментарію для роботи викладача із здобувачем освіти з особливими освітніми потребами.

Діяльність викладача та пошук підходів, методологій, технологій для роботи із студентом з інвалідністю залежить від особливостей фізичного та ментального розвитку, а також його лінгвістичних знань, умінь та інтересів, тощо.

Для подолання психологічних бар'єрів говоріння і обміну інформацією, задля створення умов соціалізації студентів з ООП слід звернути увагу на

комунікативні бар'єри, адже часто психологічні бар'єри виникають внаслідок труднощів у оволодінні лексичним і граматичним матеріалом, здобувач освіти має відчувати виняткову потребу спілкуватись англійською мовою, вивчати новий матеріал, адекватно та стрімко реагувати на спонтанний діалог, комунікативну ситуацію у оволодінні професійними комунікативними темами.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Юрій, Казачінер Олена. Створення інклюзивного освітнього середовища на уроках іноземної (англійської) мови в початковій школі. *Гірська школа Українських Карпат*. № 18 (2018). URL: http://mountainschool.pu.if.ua/sites/default/files/Issue_18/31.pdf
2. Волощина О. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до роботи в інклюзивних класах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2016. No 4. С. 142–149.
3. Гончарова О. А. Навчання англійської мови дітей молодшого шкільного віку з вадами слуху та зору. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf
4. Дрига І.І. Вивчення англійської мови дітьми з порушеннями зору за допомогою гаджетів та у повсякденному житті. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vivchennya-angliysko-movi-ditmi-z-porushennyami-zoru-za-dopomogoyu-gadzhativ-ta-u-povsyakdennomu-zhitti-151847.html>
5. Задунайська Ю. В. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С. 30-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sochumj_2018_23_8
6. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради України. 2019. No 2657-VIII. 2661-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Казачінер О. С. Навчання іноземних мов дітей з особливими освітніми потребами. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/11/part_1/37.pdf.
8. Каминін І. М. Впровадження принципів інклюзивної освіти в процес навчання англійської мови в школі. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/93>.
9. Лубянова Олеся. «Формування іншомовної соціокультурної компетенції у студентів із вадами слуху в ВНЗ». *Наукові записки*. Випуск 104 (2). Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 512 с. (2007): 474.
10. Степаненко А. В. Підготовка майбутніх вчителів іноземної мови до реалізації особистісно-орієнтованого навчання в сучасній школі в контексті інклюзивної освіти. *Наукові записки ЦДПУ. Філологічні науки*. 2018. Вип. 165. С. 574–578.
11. Чиж С. Г. Інтерактивні шляхи реалізації комунікативного підходу до вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/32.pdf
12. Чорна, В. М. (2021). Особливості іншомовної комунікативної компетентності в удосконаленні фахової діяльності вчителя іноземної мови. *Імідж сучасного педагога*. (5(200), 81–84. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5\(200\)-81-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-5(200)-81-84)

13. Шапочка К. А. Формування соціокультурної компетенції засобами перекладу в умовах інклюзивного навчання. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Педагогіка. 2016. № 4. С. 136–142.
14. Щерба Н. С. Інклюзивне навчання іноземної мови старшокласників з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: особливі освітні потреби та адаптаційні заходи. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2018. № 4 (24). С. 20–24

Інна Гордєєва

*кандидат технічних наук, доцент кафедри
інтелектуальної власності та управління проектами
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро, Україна*

ПІДГОТОВКА ПРОЕКТНИХ МЕНЕДЖЕРІВ ЧЕРЕЗ КОЛАБОРАТИВНЕ НАВЧАННЯ У ВІРТУАЛЬНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У динамічному сучасному світі ефективне управління проектами є ключовим фактором успіху організацій. Тому підготовка висококваліфікованих проектних менеджерів стає пріоритетним завданням для закладів освіти. Одним із перспективних підходів до навчання є колаборативне навчання у віртуальному середовищі, що дозволяє створити гнучкий, інтерактивний, інклюзивний і практично-орієнтований освітній процес [1].

Колаборативне навчання ґрунтується на спільній роботі студентів у групах для вирішення завдань чи проблем [2]. Віртуальне середовище забезпечує платформу для комунікації, обміну ідеями та матеріалами, а також спільної роботи над проектами незалежно від фізичного розташування учасників.

Переваги такого підходу для підготовки проектних менеджерів не викликають сумніву [3-4]:

1. Імітація реальних проектних ситуацій та практика роботи в розподілених командах.
2. Розвиток навичок комунікації, взаємодії та вирішення конфліктів у віртуальному середовищі.
3. Залучення експертів та викладачів з різних країн для занять та консультацій.
4. Формування навичок роботи з сучасними інструментами управління проектами та колаборації.
5. Сприяння розвитку самоорганізації, самодисципліни та управління часом.

Колаборативне навчання сприяє створенню інклюзивного освітнього середовища, де кожен учасник може внести свій внесок і відчути себе частиною команди. Це особливо важливо в контексті інклюзії та соціального захисту, оскільки забезпечує рівний доступ до освіти та розвитку для всіх.

Готуючи проектних менеджерів через колаборативне навчання у віртуальному середовищі, кожен студент може розвивати свій потенціал і здібності, незалежно від статусу, особливостей чи обмежень.

Інновації у підготовці проектних менеджерів через колаборативне навчання у віртуальному середовищі відкривають нові перспективи для освіти, економіки та соціального захисту. Вони допомагають створювати гнучкі й адаптивні умови для навчання, де кожен студент може розвивати свої унікальні навички.

Завдяки інноваційним методам і технологіям, проектні менеджери отримують не лише теоретичні знання, але й практичний досвід управління проектами у віртуальному середовищі.

Висновки Підготовка проектних менеджерів через колаборативне навчання у віртуальному середовищі поєднує теоретичні знання з практичним досвідом роботи в розподілених командах, використанням сучасних інструментів управління проектами. Цей підхід сприяє формуванню необхідних компетенцій, розвитку навичок комунікації, взаємодії та вирішення проблем, що є критично важливим для успішної кар'єри проектного менеджера.

Підготовка проектних менеджерів через колаборативне навчання у віртуальному середовищі є важливим елементом інклюзивної освіти та соціального захисту. Вона забезпечує рівний доступ до якісної освіти та розвитку для всіх, сприяючи побудові інклюзивного та стабільного суспільства. Такий підхід розвиває навички співпраці, комунікації та лідерства, необхідні для успішного управління проектами в сучасному цифровому світі.

Однак, для повноцінного впровадження такого підходу в Україні необхідно подолати низку технічних, культурних, фінансових та нормативно-правових перешкод. Це потребує скоординованих зусиль закладів освіти, державних органів та IT-компаній для розбудови необхідної інфраструктури, підвищення кваліфікації викладачів та студентів, а також вдосконалення законодавчої бази.

Список використаних джерел:

1. Saienko N. S., Havrylenko K. M. Distance learning technologies in the virtual educational space of a modern university. *Pedagogical Sciences: Theory and Practice Bulletin of Zaporizhzhia National University*. 2021, №1(3), P. 221-226. <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-3-1-33>.
2. Красуля А., Швіндіна Г. Міжнародне колаборативне онлайн навчання: нова парадигма вищої освіти // Подолання мовних та комунікативних бар'єрів: освіта, наука, культура: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 20-21 листопада 2020 р., Київ: НАУ, 2020. С. 170–173.
3. Molokanova V. M., Hordieieva I. O. Problems and way of improving project-oriented learning in Ukraine. *Applied Aspects of Information Technology*. 2023, №6(3), P. 231–243. DOI: <https://doi.org/10.15276/aa.it.06.2023.16>.
4. Hordieieva I., Omelyanenko V., Krysovaty I., Oprysok M., Kostin I. Project management in complex technical infrastructure projects: challenges and strategies. *AD ALTA Journal of Interdisciplinary Research*. 2024, №14(1) (Spec.Is.), P. 88-93. DOI: <https://doi.org/10.33543/1401398893>.

Інна Гуменюк

*магістр, викладач ВСП «Кам'янець-Подільського фахового коледжу»
НРЗВО Кам'янець-Подільський державний інститут,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Перед сучасним суспільством стоїть актуальна проблема – створити умови рівних можливостей, що сприятимуть засвоєнню людьми з обмеженими можливостями соціального досвіду та становленню їх як рівноправних членів суспільства.

Вища освіта для людини з особливими потребами є важливою ланкою в процесі її становлення як повноцінної особистості. Здобуття вищої освіти людьми з інвалідністю регламентовано Законом України «Про освіту» (1991), проектом Закону «Про вищу освіту» (2011), які передбачають доступність для кожного громадянина всіх форм освітніх послуг, їх безперервність і різноманітність, рівноправність умов їх реалізації.

На сучасному етапі у сфері вищої освіти важливе місце серед актуальних соціально-педагогічних проблем займає соціалізація студентів з обмеженими можливостями, оскільки саме вища школа, маючи власне специфічне інституціональне середовище, впливає на перебіг процесу соціалізації, створюючи свої унікальні умови.

Наприкінці ХХ ст. в країнах ближнього зарубіжжя, включаючи Україну, почала формуватися нова концепція освітньої системи для людей з обмеженими можливостями. Зокрема, стала приділятися значна увага проблемі навчання у вищих навчальних закладах певних категорій людей з інвалідністю як важливої ланки в процесі становлення особистості, подальшої соціальної їх адаптації та інтеграції. Процес соціалізації є предметом дослідження фахівців багатьох галузей наукового знання. Проблеми соціалізації молоді перебували в полі зору дослідників з початку ХХ ст. Серед учених, які суттєво вплинули на розвиток соціалізаційної проблематики, слід назвати Г. Тарда, Г. Гітінса, Г. Лебона, Е. Дюргейма та інших. Але на сучасному етапі у сфері вищої школи особливості соціалізації студентів з особливими освітніми потребами у вітчизняній літературі ще не є повною мірою предметом спеціального дослідження. Це питання у різних аспектах вивчали вчені Ю. Богінська, О. Глузман, М. Євтух, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, Г. Овчаренко, П. Плотніков, С. Савченко, С. Харченко, С. Шашенко.

Метою статті є визначення особливостей соціалізації студентів з обмеженими можливостями як актуальної проблеми соціально-педагогічної діяльності вищого навчального закладу

На сучасному етапі розвитку соціально-педагогічної науки прийнято вважати, що соціалізація – це двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду через входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, а з іншого – це процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом завдяки його активній діяльності, активному входженню у соціальне середовище.

Соціалізація – складний і багатогранний процес становлення людини як члена сучасного йому суспільства, для якого характерне прийняття і наслідування його цінностей, норм, культури, володіння мовою і необхідними соціальними навичками, здійснення прав і обов'язків у різноманітних соціальних взаємодіях і взаємовідносинах.

Суть соціалізації розкривається в таких процесах, як соціальна адаптація, інтеграція, саморозвиток і самореалізація.

Соціалізація – це безперервний процес, що триває протягом усього життя. Він розпадається на етапи, кожен з яких «спеціалізується» на вирішенні певних завдань, без опрацювання яких подальший етап може або не настати, або бути спотворений чи загальмований.

За визначенням А. Капської, соціалізація – це процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводиться засвоєнням і відтворенням культури суспільства, внаслідок взаємодії людини зі стихійними чи цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах.

Ураховуючи багаторівневість структури соціального середовища, на макрорівні особливого значення для соціалізації молоді набувають спосіб життя, тобто сукупність умов, які забезпечують життєдіяльність на всіх рівнях розвитку потреб, установок, диспозицій особистості; умови, що забезпечують реалізацію нагальних потреб особистості (екологічних, житлово-побутових); умови, що забезпечують самоствердження, самовиявлення особистості на рівні соціальних потреб (професійне становлення, задоволення культурних потреб) [2, с. 63].

Соціалізація людини розгортається в конкретних умовах її життєдіяльності. Цей процес охоплює всі аспекти залучення особистості до культури, навчання та виховання, за допомогою яких вона набуває соціальності, спроможності брати участь у соціальному житті. Успішній соціалізації сприяють такі чинники, як зміна пове дінки, очікування і прагнення відповідати їм. У процесі історичної практики індивід виявляє свою соціальну сутність, формує соціальні якості, набуває особистісного життєвого досвіду. Об'єктивно, формуючи та розвиваючи особистісне «Я», особа не може існувати без спілкування та поза діяльністю.

Процес соціалізації відбувається в конкретному середовищі, тобто у сфері соціалізації.

Студенти з особливими освітніми потребами мають певні проблеми, які з'явилися у попередні періоди життя та навчання і суттєво впливають на їхню пізнавальну активність, соціалізацію та інтеграцію в освітнє середовище. Серед них: прогалини в знаннях; труднощі у сприйнятті навчального матеріалу у загальноприйнятому вигляді; знижена працездатність, підвищена втомлюваність і виснажливність, порушення концентрації уваги; підвищена вразливість до інфекційних захворювань і, у зв'язку з цим, проблеми з відвідуванням занять; дефіцит комунікабельності; низька соціальна активність; звичка до невимогливого, поблажливого ставлення, завищені уявлення про свої можливості; низький рівень мотивації досягнення мети, відчуття втрати майбутнього; нерішучість,

низька самооцінка, нерозвиненість самоконтролю; підвищена тривожність, вразливість, емоційна нестійкість тощо.

Негативність ситуації під час соціалізації для студентів з особливими освітніми потребами збільшується ще й тим, що майже всі вони відчують обмежене спілкування з однолітками, фізичне недомагання, дуже часто молоді люди не мають можливості навіть виходити на вулицю, не захищені від зростаючого інформаційного впливу, що забезпечують електронні засоби масової інформації, що для цієї групи юнацтва є ледве не єдиним засобом зв'язку з зовнішнім світом. Для студентів з інвалідністю характерним є поширення настрою соціального песимізму, невіри в те, що вони зможуть хоча б якось реалізувати свої можливості, підсилюється споживчий характер ставлення до життя, втрачається довіра до людей і держави.

Соціалізація в період навчання у ВНЗ відіграє найважливішу роль у розвитку особистості з інвалідністю. Вона може проходити як природно і легко, так і складно і проблематично. Тому дуже важливо приділяти цьому процесу гідну увагу не тільки з боку перерахованих вище елементів ВНЗ, а й самих викладачів, які, в свою чергу, повинні бути як вченими, так і педагогами.

Усі означені питання є проблемним полем у практичній соціальнопедагогічній діяльності освітньої системи, тому й потребують більш детального дослідження та науково обумовлених шляхів вирішення.

Соціалізація студентів з особливими освітніми потребами є актуальним питанням сьогодення. Становлення студентів з інвалідністю має свої особливості, тому ефективність цього процесу залежить від організації певних умов соціальнопедагогічної діяльності ВНЗ. Однією з важливих складових соціалізації студентів з особливими потребами є процес засвоєння певних соціальних ролей, що відбувається в процесі адаптації та інтеграції в освітній простір вищої школи.

Спрямованість, цілі, характер здійснення процесу соціалізації студентів з обмеженими можливостями, їх становлення як суб'єктів суспільних відносин, формування як фахівців значною мірою впливають на якісні характеристики перспектив розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Глузман О. В., Щеколюк В. Ф., Подобедова Т. Ю., Чусва О. О. Навчання людей з особливими потребами у вищій школі. Сімферополь, 2016. 20 с.
2. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч. метод. посібник. Київ: ІЗМН, 2019. 112 с.
3. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка: навч. посібник / Інститут змісту і методів навчання. Київ, 2021. 139 с.

Леся Данилевич
практичний психолог НРЗВО
«Кам'янець-Подільський
державний інститут»

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ЯК ЕЛЕМЕНТ ОСВІТЬНОГО ПРОСТОРУ В ІНКЛЮЗИВНИХ ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЯХ

Визнання українським суспільством пріоритету загальнолюдських цінностей вимагає від освіти нового ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, вирішення питань їх соціалізації та інтеграції. Середовище є важливим чинником реабілітації студентів, які мають обмежені можливості фізичного здоров'я і зумовлені ними особливі потреби. Тому актуальним на сьогодні є розв'язання широкого спектру проблем навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами [1].

На сучасні умови навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами вимагають зміни спрямованості діяльності команди психомедико-педагогічного супроводу освітніх закладів. Їх діяльність в цілому, тим більше, діяльність психолога в складі команди психологічного супроводу повинна докорінно змінитися на максимальне використання можливостей і здібностей дитини для успішного його включення в освітній простір закладу, який реалізує інклюзивну практику. У зв'язку з цим значною мірою повинна бути змінена і структура діагностичної роботи психолога в його розв'язковій та корекційній діяльності.

Враховуючи цілу низку перешкод, які створюють додаткові труднощі для вирішення вищезначеного питання (нестабільність, ведення військових дій, економічне зuboжіння і як наслідок – масова трудова еміграція населення за кордон молоді тощо), сьогодні справді постає реальне питання не лише про підвищення якості освіти, забезпечення професійної компетентності випускників вищих навчальних закладів, а й про збереження їх психічного здоров'я під час навчального процесу.

У вирішенні цього важливого завдання значну роль покликані відіграти психологічні (або соціально-психологічні) служби закладу вищої освіти, а особливо в інклюзивних інституціях діяльність яких забезпечується не лише психологами, але й соціальними педагогами та соціальними працівниками та спрямована на створення умов для повноцінного гармонійного розвитку студентів, реалізації їх наявних і потенційних особистісно-професійних можливостей.

Слід зауважити, що майже у всіх розвинутих країнах проблемам психічного здоров'я студентської молоді приділяється достатньо багато уваги, а питання його збереження та укріплення – одне з найпріоритніших завдань інклюзивних освітніх закладах, вирішення якого важливе не лише для сьогоднішнього дня, а й для майбутнього особистості зокрема і країни в цілому, так як студенти – це потенційні лідери усіх суспільних сфер життєдіяльності – політики, економіки, освіти тощо [3].

У своїх дослідженнях українські вчені розглядають такі аспекти, як психологічний супровід студентів з інвалідністю (І. Томаржевська); виховання духовно-моральних цінностей у студентів з обмеженими

фізичними можливостями (О. Хорошайло); супровід навчання студентів з особливими потребами (М. Чайковський); реабілітаційно-адаптаційний супровід інвалідів із вадами зору до навчання у вищих навчальних закладах (Г. Гребенюк); психологічний супровід адаптації першокурсників з особливими потребами (В. Скрипник); психолого-педагогічний супровід навчання осіб із порушеннями слуху у вищих навчальних закладах (С. Літовченко); інтеграція молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище (Н. Мірошниченко) [4].

Важливою проблемою для студентів-першокурсників із особливими освітніми потребами є їх інтеграція у колектив студентів та пристосування навколишнього середовища до їх потреб. Інтеграція людей з інвалідністю у соціальне середовище, підвищення їх конкурентної спроможності на ринку праці передбачає організацію роботи з їхньої соціально-психологічної реабілітації та психологічної підтримки у вищих навчальних закладах.

Інклюзія студента з інвалідністю в інтегроване освітнє середовище вимагає досить тривалого періоду адаптації. Перш за все, таким студентам потрібно:

- інтегруватися у навчальний процес з його режимом, формами навчання, системою контролю знань;
- ознайомитися зі структурою навчального закладу, його традиціями;
- соціалізуватися у колективі студентської групи;
- пристосувати до ритму студентського життя і навчання свій організм, розкрити свої здібності і таланти.

Багатьом студентам із особливими освітніми потребами в закладі освіти не вистачає достатньої уваги та підтримки з боку викладачів через те, що вони не вважають за потрібне повідомляти когось про свою хворобу. Деякі студенти занадто гостро сприймають інвалідність і не хочуть, щоб через їхню ваду на них навішували ярлики. Такі студенти вважають, що з своїми проблемами впораються самостійно. Деякі студенти з інвалідністю, можливо, покладаються на методи, що їм допомагали до цього часу. Але, оскільки темп навчання у вищому навчальному закладі швидший, ніж у школі, і доводиться виконувати більшу кількість завдань високої складності, додаткова допомога таким дітям, безумовно, знадобиться.

Психологічний супровід студентів із особливими освітніми потребами це:

1. Підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу студентів, викладачів, працівників.
2. Соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку студентів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення її основних тенденцій.
3. Проектування і соціально-психологічна корекція звитку студентів у навчально-виховному процесі.
4. Соціально-психологічна і педагогічна реабілітація студентів із особливими потребами.
5. Консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу.

Тому забезпечення психологічного супроводу студентів з особливими освітніми потребами є невід'ємною частиною розвитку сучасної вищої освіти. Допомога в адаптації студентів з інвалідністю до умов навчання та надання їм підтримки можуть відбуватися лише шляхом організації супроводу їх навчання та дотримання основних принципів гуманістичної педагогіки та психології. Успішній інтеграції студентів з особливими освітніми потребами в колектив вищого навчального закладу сприятимуть впровадження інтегрованого навчання, взаємодія основних складових процесу інтегрування; активна участь самих студентів у процесі інтегрування; організація взаємодії суб'єктів педагогічного процесу в умовах сприятливого мікроклімату, що забезпечує взаєморозуміння, довіру, визнання і пошану кожної особистості.

На, сьогоднішній день психологічні служби існують у багатьох закладах вищої освіти нашої країни, зокрема в інклюзивних інституціях, однак відсутність єдиної моделі її розвиткового функціонування та оргдіяльнісної технології, яка б узмістовлювала професійну діяльність фахівців-психологів у контексті реалізації всіх напрямків, аспектів та функцій роботи вказаної служби та забезпечувала досягнення оптимального результату, а саме – створення та підтримання сприятливого соціально-психологічного клімату освітнього закладу, який би сприяв максимальній активізації ресурсів професійного та особистісного зростання кожного студента зумовила виникнення різних її варіацій і модифікацій [5].

Список використаних джерел:

1. Бохонкова Ю. Можливості корекції особистісних чинників соціально-психологічної адаптації Ю. Бохонкова Соціальна психологія. 2005.
2. Майковська О. Є. Рекомендації щодо роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуальної сфери О. Є. Майковська Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі : метод. посібн. [за ред. Д. Д. Романовської, С. І. Собкової]. Чернівці : Технодрук, 2009.
3. Технології роботи організаційних психологів: навч. посіб. Для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін.-тів після диплом. освіти За наук. ред. Л. М. Карамушки К.: Фірма «Інкос», 2005. 366 с
4. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : [монографія] М. Є. Чайковський. К. : Університет «Україна», 2015.
5. Фурман А., Надвичина Т. Психологічна служба університету: від моделі до технології Психологія і суспільство. 2013.

Євгенія Деревенко,
викладач іноземної мови (англійської), спеціаліст I категорії
Ізмаїльський агротехнічний фаховий коледж,
м. Ізмаїл, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Інклюзивна освіта – це та складова гуманітарної політики кожної сучасної країни, яка демонструє, якою мірою суспільство захищає невід’ємні права людини. Інклюзивна освіта – це, насамперед, формування суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності особистості, її інтегрування в освітній простір сучасного закладу освіти з метою повноцінної соціалізації та різностороннього особистісного розвитку.

Педагогічні працівники мають забезпечити кожній дитині з особливими потребами можливість повноцінного соціального життя, сприяти її активній участі в житті колективу та суспільства. Необхідною є розробка системи надання спеціальних освітньо-психологічних послуг для дітей з особливими освітніми потребами.

Що з інклюзивною освітою в Україні під час війни

На жаль, ми не маємо повної картини того, що відбувається з інклюзією під час війни. Втім, розуміючи гуманітарні тенденції під час надзвичайних ситуацій, можемо припустити, що найбільше страждають діти з особливими освітніми потребами.

Звісно, нормотипові діти також потерпають від війни, дистанційного навчання, відключень світла. Але в рази більше від цього страждають діти з ООП. Це стосується доступу до укриттів, відсутності корекційно-розвиткових послуг, втрат у вже здобутих навичках, погіршення психологічного стану дітей.

Про потреби дітей з ООП під час війни

Не можна стверджувати, що в дітей з ООП на території всієї України однакові проблеми й потреби. На території, де ведуться бойові дії, чи в населених пунктах, які нещодавно звільнили, або тих, що досі перебувають у тимчасовій окупації, **найбільші проблеми – на елементарному рівні.** Наприклад, немає доступу до закупівлі батарейок для слухових апаратів дітей із порушеннями слуху, поламані візочки та розбиті окуляри, які немає можливості відремонтувати чи замінити тощо. Цю потребу не вдається закрити. Адже потрібне фінансування, якого немає.

Крім проблем зі світлом, інтернетом, доступом до гаджетів під час онлайн-навчання, діти з ООП потребують асистивних технологій (допоміжних засобів та послуг для того, щоб підтримувати на поточному рівні або підвищити функціональні можливості й автономність людей з ООП), які держава не має змоги надавати.

Під час онлайн-навчання діти з ООП здебільшого випадають з освітнього процесу. Вони не контактують з асистентом учителя, не можуть підключатися до уроків, їм потрібно більше часу й уваги. Діти не отримують корекційно-розвиткових послуг настільки, наскільки потребують. Наприклад, реабілітолог може працювати лише очно.

Щоденна робота з дітьми з ООП дає результат. А коли такої роботи немає, навички просідають. Йдеться не тільки про освітні, а і

про розвиткові втрати. Адже дитина має вкрай обмежені джерела підтримки.

Навіть не йдеться про те, що **треба працювати з психологічними травмами дітей**. До слова, системна політика в цьому напрямку мала б бути спрямована й на батьків дітей з ООП.

Там, де відбувається офлайн-навчання, ситуація трохи краща. Водночас якщо діти навчаються у дві чи три зміни, школи мусять скорочувати тривалість уроків. А для дитини з ООП це дуже складно. Адже інтенсивність подачі матеріалу – вища, вчителі мають подвійне навантаження, адаптація освітнього матеріалу складніша для вчителів та асистентів. А складність не сприяє якості.

Сім'ї з дітьми з ООП змушені виїжджати за кордон, якщо мають таку змогу. Там вони порівнюють підтримку від України й за кордоном. На жаль, це порівняння не на користь України – і наше суспільство може втратити цих громадян. Ситуація складна.

Що із цим робити

Допомогти **розв'язати проблеми могла б ініціатива держави залучати експертів, які можуть насамперед проаналізувати ситуацію.** А ще – донорів, які виділятимуть фінансову підтримку, для покращення якості інклюзії.

Однак, **не можна ухвалювати “масові” рішення для всіх дітей з ООП,** це не допоможе. Натомість варто вивчати потреби локально та персонально. Наприклад, потребу в книжках шрифтом Брайля. Вона не така вже й велика. Треба зрозуміти, у якому класі ці діти, скільки таких книжок треба. Лише така допомога може дати ефект.

Такою допомогою займається асоціація “Українська мережа за права дитини”. Це – асоціація громадських організацій, які підтримують дітей з ООП. Але в неї також обмежені можливості, і вона часто шукає фінансування.

До того ж, від **МОН закладам освіти бракує документів і пояснень про те, як працювати з дітьми з ООП під час тривоги, як спускатися в укриття тощо.** У вимогах до найпростіших укриттів у закладах освіти немає наголосу на інклюзивності.

У багатьох школах укриття з вузькими сходами. А як туди має дістатися дитина на візку чи з милицями? До того ж має бути передбачений спеціалізований санвузол. Звісно, організувати все це складно. Подяка школам, які шукають вихід із ситуації та не забувають про дітей з ООП. Але, на жаль, це несистемні речі. Тут треба працювати з усіма учасниками освітнього процесу для розуміння, що ці діти – на відповідальності кожного та кожної, ми всі маємо допомагати одне одному в непрості часи.

МОН, як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти, має бути лідером у формуванні політик, зокрема, в інклюзивній освіті. Адже політики створюються як реакція на проблеми та потреби тих, для кого працює система. МОН покликане розв'язувати проблеми у сфері освіти. Якщо вони цього не роблять, значить, не виконують головну роль. На жаль, здебільшого всі учасники освітнього процесу це толерують. Хоча мовчати про те, що є проблеми, не можна. Нині увага міжнародних донорів і МОН спрямована на підтримку загальної середньої освіти. Однак ця увага не поширюється на дітей з ООП. Допомога стосується розподілу ноутбуків, доступів, підручників тощо.

Нині у школі фактично кожна дитина – це дитина з особливими освітніми потребами, тому що діти, навіть якщо вони більш-менш стійкі емоційно, переживають вкрай важкий період. Війна – травматичний досвід для дітей. Їм складно впоратися зі своїми емоціями. Втрата стабільності, безпеки, звичного способу життя дестабілізують їхній стан. Тож у реаліях війни індивідуальна освітня траєкторія потрібна кожній дитині. А що вже говорити про дітей, які визначені як діти з ООП. **У школі, як і до війни, проводять корекційно-розвиткові заняття.**

Під час війни асистенти вчителів мають ще більше роботи, ніж раніше. МОН надало рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році. У ньому зазначено, що в умовах дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами посилюється роль асистента вчителя. Мовляв, асистент вчителя є педагогічним працівником, на якого поширюються державні гарантії в умовах воєнного стану, зокрема, щодо організації освітнього процесу у формі, що є найбільш безпечною для його учасників.

Але не завжди ясно, що може робити асистент учителя в онлайн-форматі. Якщо робота в класі, то це зрозуміліше – він перебуває з дитиною, допомагає їй, іншим дітям, учителю. За будь-яких умов асистент учителя має забезпечувати особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу для дитини.

Під час онлайн-уроку він може забирати дитину в окрему “кімнату” в Zoom, якщо дитині потрібна особлива увага, допомога чи є потреба в додатковому поясненні, може організувати індивідуальне підключення для зв'язку поза часом уроку, коригувати виконання домашніх завдань.

Щодо офлайн-навчання: асистент учителя може допомогти дитині з ООП із додатковим поясненням, якщо урок перервала повітряна тривога. До того ж асистент учителя працює з батьками, підтримує їх, надає рекомендації, як працювати з дитиною, дослухається до думки батьків, забезпечуючи комунікацію: “дитина-учитель-батьки”. Для дітей з ООП дуже важлива системність, що максимально намагаються забезпечити вчителі, асистенти вчителів та корекційні педагоги.

Список використаних джерел:

1. Бондар В. І. Інклюзивне навчання як соціально-педагогічний феномен. *Рідна школа*. 2011. №3. С.10 – 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_3_4 (дата звернення: 11.05.2024).
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: “САММІТ-Книга”, 2009. 272 с.
3. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. *ЮНЕСКО*. 1994. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 11.05.2024).
4. Ярмошук І. В. Інклюзивне навчання в системі освіти. *Шлях освіти*. 2009. № 2. С. 24–28. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000411380> (дата звернення: 12.05.2024).

Оксана Дмитрієва

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016 СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливим напрямом діяльності закладів вищої освіти у сучасній Україні є надання якісних освітніх послуг попри усі виклики воєнного стану. Тому й професорсько-викладацький склад факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка продовжує і в такий складний час готувати майбутніх корекційних педагогів, усвідомлюючи важливість і необхідність підготовки майбутніх кадрів спеціальної освіти. Звичайно, цей процес має свої особливості в умовах війни.

Однією з таких особливостей підготовки майбутніх педагогічних кадрів корекційних педагогів є турбота про збереження їхнього життя та здоров'я.

Усі вимоги до організації навчання є визначеними у основних документах нашого університету, зокрема у таких, як: «Положення про організацію освітнього процесу в К-ПНУ»[1], «Положення про дистанційну освіту в К-ПНУ»[2] тощо. Варто зауважити, що навчальний процес у нашому університеті відбувається у очному форматі, усі заняття проводяться в аудиторіях, усі види практик, які передбачені навчальними планами відбуваються безпосередньо у закладах освіти. Разом з тим, ми активно працюємо у онлайн форматі із залученням гостей лекторів та самі проводимо гостьові лекції у інших закладах вищої освіти. До прикладу, у нас проводили гостьові лекції викладачі із Сумського державного педагогічного університету ім. А.Макаренка О.Колишкін, Ю.Бондаренко, О.Боряк, доктор педагогічних наук, завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху Інституту спеціальної педагогіки і психології імені М.Ярмаченка С.Литовченко, наші стейкхолдери з Кам'янець-Подільського НРЦ Хмельницької обласної ради О.Швець та В.Атаманчук та інші.

Важливою складовою, що обумовлює відчуття захищеності і безпеки наших здобувачів вищої освіти в умовах сьогодення є діяльність кураторів академічних груп. З першого дня повномасштабного вторгнення окупантів на територію нашої держави куратори протягом 24 год. на добу були на зв'язку з членами академічних груп: попереджали про тривогу, контролювали перебування здобувачів вищої освіти в укриттях, за потреби виїжджали в місто, щоб доправити студентів у безпечні місця, були на зв'язку з їхніми батьками.

З метою недопущення заглиблення здобувачів вищої освіти у стресовий стан у нашому університеті функціонує соціально-психологічна служба, завданням якої є психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу. Діяльність фахівців соціально-психологічної служби спрямована на 3 основні аспекти:

- 1) психодіагностичний;
- 2) консультаційний;
- 3) психопрофілактичний.

Будь-хто з учасників освітнього процесу може прийти у консультаційний день (середа 14.00-15.00), або звернутися з індивідуальним запитом за телефонами наших фахівців-психологів, які працюють у службі.

З початком війни різко зріс попит на такі напрями роботи: робота з травмою; робота з втратою; робота з посттравматичним стресовим розладом.

Тому фахівцями соціально-психологічної служби постійно здійснюються:

1) консультативна психологічна підтримка учасників освітнього процесу КПНУ імені Івана Огієнка, форма проведення: очно і онлайн;

2) корекційно-відновлювальні та профілактичні заходи психологічного спрямування, як-то: практичний семінар «Діти та війна. Навчання технік зцілення», соціально-психологічні заходи з питань психологічної підтримки, адаптації та згуртування студентського колективу для першокурсників, тренінг «Єднання заради дії» для здобувачів освіти з числа внутрішньо переміщених осіб для їх психологічної підтримки, психологічні майстерні: майстер-класи для усіх, хто потребує поради, підтримки та допомоги, освітній воркшоп «Так не буде!» з метою поширення корисних змін для подолання домашнього насильства у майбутньому, панельні обговорення положення про врегулювання конфліктних ситуацій К-ПНУ зі здобувачами вищої освіти. Лише за 2023-2024 н. р. працівниками соціально-психологічної служби було проведено 4 загальноуніверситетських заходи.

3) діагностична робота – опитування здобувачів вищої освіти Університету Огієнка шляхом анкетування: «Психологічна безпека освітнього середовища в К-ПНУ», «Соціально-психологічна адаптація здобувачів вищої освіти К-ПНУ імені Івана Огієнка»[3], анкета виявлення будь-яких проявів булінгу, сексуальних домагань, утисків, гендерної нерівності, дискримінації та конфліктних ситуацій в К-ПНУ.

Запитів на отримання індивідуальної допомоги є досить багато. За вересень-жовтень 2023 р. їх надійшло до соціально-психологічної служби більше 50, у цьому році – 7 запитів на групову роботу та 112 запитів на індивідуальну роботу, в тому числі і від внутрішньо переміщених осіб, яких на сьогодні у нас навчається 12 – із Запорізької, Донецької, Луганської, Херсонської областей. Усім їм надано гуртожиток для проживання, усі, хто звернувся із відповідними заявами, отримують соціальну стипендію, з кожним була проведена робота кураторами та працівниками соціально-психологічної служби, їм постійно надається уся необхідна підтримка та допомога задля забезпечення для них комфортного освітнього процесу.

В умовах постійної фізичної загрози не можна недооцінювати важливість можливості перебувати в укритті під час небезпеки. На нашому факультеті спеціальної освіти, психології і соціальної роботи є таке укриття, яке розташоване у підвальному приміщенні з кількометровими кам'яними стінами. Тут не один раз нам доводилося проводити пари, складати іспити, навіть державні іспити. Фактор наявності укриття є надзвичайно важливим нині. До прикладу, навесні, коли активізувалися наші абітурієнти, вони разом з батьками приїжджали до нас подивитися заклад освіти. Одним із перших питань, які звучали з вуст батьків було: «Чи є у вас укриття, чи можна його подивитися?». Укриття у нас на факультеті розташоване таким чином, що протягом 1 хвилини ми можемо бути у ньому.

Постійне перебування викладачів у стресовій ситуації і неможливість проявити власні емоції занепокоєння, страху, хвилювання(за сигналу

тривоги ми спокійно говоримо: усі спокійно за 10 секунд збираємо речі і негайно спускаємось в укриття, при цьому ми завжди йдемо останніми) обумовлюють ще одну особливість реалізації навчального процесу в умовах війни, а саме, необхідність підтримки і допомоги тим людям, які, власне, й забезпечують освіту майбутніх корекційних педагогів – викладачів.

Викладачі нашого факультету мають можливість звернутися до фахівців соціально-психологічної служби, а також пройти спеціальні тренінгові заняття або й брати участь у проєктах, одним із яких стала програма підтримки «Поруч»: «навчання технік зцілення для батьків, осіб, що їх замінюють та спеціалістів, які працюють з дітьми», що реалізується за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Викладачі факультету мали змогу протягом трьох тижнів двічі на тиждень брати участь у тренінгових заняттях, з'ясовувати, як стрес впливає на мозок, опрацювати техніки «Безпечне місце», «Нормальні реакції на ненормальні події», «Ритуали», «Дихання по квадрату» тощо. Усі учасники програми по її завершенні наголошували на позитивному результаті від використання технік, покращенні загального самопочуття, зниженні рівня тривожності. Ці техніки викладачі пізніше застосовували на тренінгових заняттях із здобувачами вищої освіти, що також позитивно впливало на їхній стан, настрій та самопочуття.

Разом з тим ми прагнемо активно здійснювати виховну роботу з нашими здобувачами вищої освіти, вагоме місце у якій відводимо національно-патріотичному вихованню. Це і бесіди про сучасний стан в Україні, відеозвернення до наших захисників, тематичні вечори, години спілкування до Дня захисника Вітчизни, Дня українського козацтва, участь у виготовленні окопних свічок, написання листів Героям, літературні вечори «Вірші, обпалені війною» тощо.

Звичайно, ми прагнемо зробити усе, щоб наші сьогоднішні здобувачі вищої освіти, попри усі страхи і тривоги, мали можливість відчутти смак студентського життя, а саме: беремо участь у благодійних акціях, організуємо їм екскурсії по нашому чарівному Кам'янцю-Подільському, поїздки по чарівній нашій Хмельниччині. Здобувачі вищої освіти, особливо першокурсники, у захваті і висловлюють щирий інтерес до нашого рідного краю, до історії України.

Таким чином нині ми прагнемо працювати, забезпечувати якісну освіту нашим здобувачам, враховуючи усі особливості цього процесу в умовах воєнного стану, надавати їм всебічну підтримку і таким чином наближати нашу неминучу Перемогу у цій страшній війні.

Список літературних джерел:

1. Положення про організацію освітнього процесу в К-ПНУ. <https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>
2. Положення про дистанційне навчання в К-ПНУ. <https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view>
3. Положення про соціально-психологічну службу К-ПНУ. <https://sps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/polozhennia-pro-sotsialno-psykholohichnu-sluzhbu.pdf>

Тетяна Докучина

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

Світлана Михальська

доктор психологічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна

РОБОТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ

Одним із напрямів діяльності психологічної служби в умовах інклюзії передбачає роботу з батьками дітей з ООП та нормотиповим розвитком. Батьківські установки щодо дітей мають вагомий вплив на ефективність включення дитини з ООП у колектив однолітків та успішність соціальної адаптації в цілому. Тому співпраця з батьками та формування у них інклюзивної культури, психологічної готовності до інклюзивного навчання є актуальними проблемами інклюзивної освіти.

Проблеми співпраці та взаємодії фахівців команди психолого-педагогічного супроводу з батьками учнів інклюзивних закладів вивчалися низкою вітчизняних та зарубіжних вчених (М. Бевзюк, М. Буйняк, О. Гаяш, Т. Докучина, Дж. Дешлер, Т. Лорман С. Миронова, А. Колупаєва та ін.) [1; 3]. Все ж актуальною залишається проблема роботи фахівців психологічної служби інклюзивного закладу освіти з батьками дітей з ООП та нормотиповим розвитком. Практично значущим є визначення завдань та особливостей цього напрямку діяльності фахівців, які забезпечують соціально-психологічну складову супроводу інклюзивного навчання.

Відповідно до Листа Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 26.07.2012 р. № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» [2] соціально-психологічну складову діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП забезпечують фахівці психологічної служби закладу освіти, зокрема: практичний психолог та соціальний педагог. Ефективне здійснення психологічного супроводу передбачає співпрацю та чіткий розподіл обов'язків між соціальним педагогом та практичним психологом, які працюють у партнерській взаємодії, доповнюючи один одного.

Організація роботи з батьками дітей з ООП в умовах інклюзивного закладу освіти має ґрунтуватись на таких принципах [1]:

- особистісно-орієнтований підхід, що передбачає урахування особистісних особливостей дитини та сім'ї; створення комфортних, безпечних умов навчання;
- гуманно-особистісний – полягає у виявленні поваги до кожного члена сім'ї, висловлення віри в них;

- принцип комплексності, тобто здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП у взаємодії фахівців команди супроводу з батьками.

Діяльність фахівців психологічної служби з батьками дітей з ООП передусім передбачає урахування мотивів вибору батьками інклюзивної форми навчання для дітей. Фахівці мають визначити наскільки цей вибір є свідомим, або обумовлений стерео питним упередженим ставленням до спеціальних закладів освіти та ін. Батьки дітей з ООП можуть не достатньо розуміти, що навчання дитини в інклюзивному закладі освіти вимагає від них психологічної підтримки, яку значна частина з них не в змозі надавати через власне фізичне, моральне та емоційне виснаження. Такий стан батьків характеризується агресивністю або ж пасивною позицією, що виявляється у неможливості надати необхідну підтримку своїй дитині, взяти на себе відповідальність за забезпечення тих корекційних, лікувальних і профілактичних послуг, що не надаються освітнім закладом. Це може призвести до дезадаптації дитини в інклюзивному середовищі, оскільки вона залишається сам на сам зі своїми переживаннями.

Успішність подолання або уникнення батьками таких проблем залежить від багатьох чинників, зокрема [3]:

- особливостей взаємин в родині;
- зрілості особистості, освітнього і культурного рівня;
- рівня обізнаності в особливостях психічного розвитку їхньої дитини;
- особливості ставлення до дитини та її проблем та ін.

Відтак надання консультативної інформаційної та соціально-психологічної підтримки батькам дітей з ООП є невід'ємною складовою психологічного супроводу дитини.

Діяльність фахівців психологічної служби має також бути спрямована й на батьків дітей з типовим розвитком, оскільки вони мають значний вплив на успішність інклюзивного навчання. Власне позиція батьків щодо інклюзивного навчання найлегше засвоюється і привласнюється дітьми. Частина батьків займає активну негативну позицію щодо дітей з ООП, частина розуміє користь спільного навчання власне для дітей з типовим розвитком, а інші проявляють байдужість. Важливо розуміти, що небажаною є не лише негативна, а й нейтральна, відсторонена позиція, оскільки в її основі лежить негативна соціально-психологічна установка.

Причини формування негативних установок у батьків щодо дітей з ООП: стереотипні уявлення про спеціальні освітні заклади та їх учнів; відсутність знань про дітей з ООП, інклюзивне навчання та ін.; відсутність відповідної соціальної політики в державі та ін.

Під впливом негативної установки батьки можуть забороняти своїм дітям спілкуватись з дітьми з ООП, сидіти з ними за однією партою, зловтішатись їхнім проблемам, провокувати конфлікти з ними або, навпаки, загострено сприймати конфліктну ситуацію лише через те, що до неї причетна дитина з ООП.

Установки батьків можуть негативно впливати на діяльність усієї команди фахівців психолого-педагогічного супроводу. Тому завдання

психологічної служби полягає в формуванні адекватних установок щодо дітей з ООП, доведенні відсутності небезпеки спілкування з дітьми з ООП, демонстрації користі такої взаємодії; спонуканні до виховання дітей через власний приклад, через прояв власної активної гуманної соціальної позиції.

Завданнями роботи практичного психолога з батьками є наступні [3]:

- ✓ вивчення готовності батьків дітей інклюзивного класу до навчання їхньої дитини в інклюзивному середовищі;
- ✓ забезпечення формування психологічної культури батьків;
- ✓ надання батькам дитини з особливими освітніми потребами консультативну та психокорекційну допомогу.

Робота з батьками є також важливим напрямом діяльності соціального педагога в умовах інклюзії, адже саме до його обов'язків відноситься вивчення особливостей сім'ї та сімейного виховання, готовності батьків дітей з особливими освітніми потребами до співпраці з командою психолого-педагогічного супроводу. Завданнями роботи соціального педагога з батьками є наступні [3]:

- ✓ надання рекомендацій батькам з питань соціальної педагогіки;
- ✓ здійснення соціально-педагогічного патронажу батьків;
- ✓ інформування про інфраструктуру позашкільних навчальних закладів у мікрорайоні, місті, селі; гуртки, секції.

Отже, спільні зусилля практичного психолога та соціального педагога мають бути спрямовані на формування психологічної готовності батьків до інклюзивного навчання в цілому, формування інклюзивної культури.

Список використаних джерел:

1. Гаяш О.В. Співпраця закладу освіти з батьками дітей з особливими освітніми потребами як умова реалізації ідей інклюзії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2019. № 38. С. 60–66.
2. Лист Міністерства освіти та науки, молоді та спорту України від 26.07.2012 р. № 1/9-529 «Про організацію психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0529736-12#Text>.
3. Психологічних супровід інклюзивної освіти: підручник / колектив авторів; за заг. ред. Т.О. Докучиної. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2020. 172 с.

Олена Дужева

*викладач циклової комісії соціальної роботи,
психології та фізичної реабілітації
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Надія Пещанюк

*викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

МОДЕЛІ ТА ТЕОРІЇ ДІЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Стресостійкість є однією із важливих психологічних якостей особистості, що потребує окремого розгляду та детального вивчення.

Існує багато визначень стресостійкості, які трактуються як емоційна стійкість, психологічна стійкість, стійкість особистості, психофізіологічна стійкість, моральна стійкість, морально-психологічна стійкість, емоційно-вольова стійкість.

Можна говорити про те, що до теперішнього часу категорія стресостійкості не набула однозначного трактування, незважаючи на те, що вона давно і систематично досліджується у зарубіжній і вітчизняній психології.

У сучасній психологічній науці стресостійкість розглядається, як сукупність характерологічних та індивідуально психологічних якостей особистості. Стресостійкість до різного виду стресових чинників є динамічною характеристикою, яка активізується при надмірному впливі на психологічний стан людини. Це дозволяє мобілізувати адаптаційні ресурси в стресових ситуаціях та мінімізувати впливи стресових факторів на психоемоційний стан людини для швидкої адаптації в екстремальних умовах та ефективно виконати поставлене завдання.

Стресостійкість зводиться також до набуття знань і умінь та вироблення навичок для того, щоб оберігати самосвідомість від емоційно-аксіологічних зрушень, посягань і зміщень, адже, не набувши ще статусу стійких захисних механізмів, емоційне відмежування й надмірний психологічний захист з режиму ситуаційності можуть перерости у загальне само-неприйняття і самозаперечення [1, с.258].

Стресостійкість розглядається як індивідуальна здатність особистості адаптуватися та зберігати оптимальну працездатність при виникненні екстремальних умов професійної діяльності, долати стан емоційного збудження при виконанні діяльності в особливих умовах, переносити великі навантаження та успішно розв'язувати завдання в екстремальних ситуаціях.

Тептюк Ю.О. визначає, що стресостійкість є психологічною особливістю, яка, з одного боку, виступає механізмом регуляції структури особистості, що впливає на переживання людиною стресової ситуації, а з іншого – дозволяє

успішно виконувати поставлені завдання, які супроводжуються факторами надмірного стресу [6].

Швець А.В. визначає стресостійкість, як здатність витримувати інтенсивні або незвичайні стимули, що являють собою сигнал небезпеки і ведуть до змін у поведінці, витримувати без перешкод для діяльності високий рівень активації [8, с.27-39].

Психологічна особливість реалізується за допомогою мобілізації емоційної стійкості, саморегуляції, самоконтролю.

Поняття «стресостійкість» розглядається в контексті теорії міцності/витривалості/стабільності психіки. У цьому підході «стійкість» стосується навичок, умінь, знань і алгоритмів поведінки, накопичених з часом у результаті вирішення проблем і подолання труднощів. Це означає, що під час і після надзвичайної ситуації благополуччя підтримується за рахунок ресурсів і здібностей, які вже наявні та добре розвинені в особистості чи спільноті, або вони успішно розвиваються під час подолання складних ситуацій. Таким чином, стресостійкість як психологічна ознака відображає здатність людини успішно виконувати необхідну діяльність (життєдіяльність) у стресових умовах і лише частково залежить від типу нервової системи, особливостей темпераменту та інших нейрофізіологічних показників. Детермінанти стресостійкості – це сукупність структурних компонентів особистості: нейродинамічних, психодинамічних, особистісних, психосоціальних [5].

Ще один підхід до розгляду стресостійкості базується на розумінні її як комплексної якості особистості. Даний підхід розглядається у працях Г. Андреевої, О. Баранова, Г. Бердник, Б. Величковського, Н. Міхеєвої, Л. Карапетян, О. Лозгачової, О. Церковського та ін.

Підхід О. Колісніченка у тлумаченні стресостійкості визначає її як комплексну якість особистості, яка характеризується необхідною адаптацією до впливу зовнішніх та внутрішніх факторів у процесі діяльності, забезпечує успішне досягнення мети діяльності та реалізується за допомогою засобів співвласної поведінки в емоціональній, мотиваційній, когнітивній та поведінковій сферах діяльності особистості [4, с. 39].

Стресостійкість – індивідуально-психологічна особливість, що полягає у специфічному взаємозв'язку різнорівневих якостей інтегральної індивідуальності, що забезпечує біологічний, фізіологічний і психологічний гомеостаз всієї системи і призводить до оптимальної взаємодії суб'єкта з оточуючим середовищем в різноманітних умовах життєдіяльності [2, с. 53].

Стресостійкість має дуальний характер. Дуальність проявляється у розгляді стресостійкості як якості, що впливає на результат діяльності (успішна/неуспішна), і як характеристики, що забезпечує гомеостаз особистості як системи. Таким чином науковець пропонує розглядати стресостійкість як показник діяльнісний (зовнішній) та особистісний (внутрішній) [3, с. 8].

Таким чином, за авторськими концепціями й трактуваннями сучасних науковців, що є прихильниками даного підходу, стресостійкість визначається як стабільна внутрішня позитивна якість (особливість) людини, яка знаходиться в основі успішної діяльності та соціальної

активності. Ще один підхід до вивчення стресостійкості базується на її розумінні як здатності протистояти негативному впливу стрес-факторів. Сутність цього підходу відображено у працях Г. Дубчак, В. Казібекової, Л. Кузнецової, Н. Мельник, Г. Мигаль, Д. Морозова, Я. Овсяннікової, О. Поліщука, О. Протасенко, Т. Тихомирової, Г. Цейтіної та ін.

Ця здатність визначається темпераментом особистості, також рисами її характеру, а також варто відзначити залежність від ряду факторів: вроджені особливості організму, індивідуально-особистісні особливості, спрямованість, що включає установки, цілі, цінності і т.д. Зауважимо, що високому рівню стресостійкості відповідає стресостійкий тип особистості, низькі значення Індексу стресу, нервова система сильного або середнього типу, в відсутності таких захворювань [7]. Відповідно, середнього рівня відповідає стресостійкий тип особистості, значення Індексу стресу в межах нормальних значень, нервова система середнього або слабого типу при наявності декількох захворювань. І низького рівня – стресогальмівний або стресонестійкий тип особистості, високі і максимальні значення Індексу, що знаходить своє вираження в низьких уміннях до саморегуляції емоційного стану.

Список використаних джерел:

1. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. та ін. Стресостійкість : навчальний посібник / за ред. Я. М. Когута. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с
2. Бойко О. Контроль бойового стресу військовими лідерами. ГО “Український центр військового лідерства”. 11 травня 2022 р. URL: <https://enigma.ua/articles/kontrolb-boyovogo-stresu-viysbkovimi-liderami>. (дата звернення: 12.04.2023).
3. Ключков В.В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 2022. No 3 (67). С. 71–79.
4. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України. Харків : ФОП Бровін О. В., 2018. 488 с.
5. Крайнюк, В. М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2022 <http://surl.li/ltxuh>
6. Тентюк Ю.О. Психологічні умови розвитку стресостійкості особистості у дорослому віці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки, 2018. №1(38).
7. Тютюнник Л.Л. Поняття стресостійкості особистості в сучасному науковому дискурсі. DOI <http://surl.li/ltxva>
8. Швець А. В., Єщенко В. І, Коваль О. В., Дорошенко М. М., Іванцова Г. В., Лук'янчук І. А., Мальцев О. В. Прогнозування адекватності поведінки військовослужбовців в екстремальних умовах: Метод. реком. Київ: УВМА, 2016. 64 с.

Ірина Завадська,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри професійної та спеціальної освіти
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна
irynazavadska80@gmail.com

ІНКЛЮЗИЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Реформування всіх галузей освіти в Україні, що відбувається на тлі неоднозначних соціально-економічних і суспільно-політичних змін, вимагає нових підходів до проблеми оновлення її змісту та удосконалення засобів, форм та методів навчання. В умовах спеціальних закладів освіти важливу роль у соціалізації дітей з особливими потребами відіграє система комплексної роботи із широким спектром впливу на становлення людини-особистості. Саме інтенсивна робота фахівців у тісному зв'язку із державною політикою щодо забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття якісної освіти, інтеграції їх у суспільстві, повинні забезпечити формування світогляду дітей, їхньої громадянської свідомості, патріотизму, загальнолюдських і національних цінностей.

Організація соціальної допомоги дітям і молоді, позбавленим можливості вести повноцінне життя внаслідок вад фізичного або психічного розвитку, потребує, в першу чергу, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності в Україні взагалі. Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їх потреб іншими людьми.

Формування особистості дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями відбувається перш за все у шкільні роки. Саме тому головна увага повинна бути спрямована на забезпечення умов, в яких би реалізувалися специфічні завдання освіти даної категорії дітей. Необхідна така система виховання, яка, забезпечуючи здійснення корекційно-розвивальної та реабілітаційної роботи, орієнтувалася б на вимоги суспільства до своїх громадян і забезпечувала формування особистості школяра — громадянина, людини, яка знає свої права та обов'язки, яка поважає і дотримується норм і правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників; людини з певним типом соціально зумовленої поведінки.

Вирішення проблеми вдосконалення змісту виховання школярів з обмеженими розумовими можливостями в плані стандартизації спеціальної освіти на сьогодні потребує:

- визначення теоретичних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів громадянського виховання, які цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес формування громадянина (особистості з комплексом притаманних їй якостей і рис характеру,

що є основою відповідного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки);

- визначення доступності і достатності змісту моральних понять і уявлень, що формуються в учнів з метою їх підготовки до самостійного життя в суспільстві, з урахуванням особливостей розвитку дітей;
- визначення ступеня компетентності, необхідного для нормального функціонування дитини в навколишньому середовищі, і який передбачає набір елементарних знань, уявлень, практичних умінь і навичок, що забезпечать дитині адаптацію до життя, здатність орієнтуватись у ньому, адекватно реагувати на явища, події, людей.

У нашому дослідженні ми спираємось на сучасні підходи до формування та розвитку особистості як перспективної мети виховання, а також на діяльнісний підхід у розумінні процесу становлення особистості [1, с.11]; на положення Л.С. Виготського про своєрідність "дефективної дитини", структуру розладу та його компенсацію, про місце вищих психічних функцій та свідомості в її розвитку; на ідеї Л.І. Божович про систему внутрішніх факторів (властивостей, інтересів, потреб, прагнень) як безпосередньо рушійну силу розвитку в дитини нових психічних явищ [2, с.67]; обґрунтовані в психології погляди на систему особистісних цінностей як таких, що зумовлюють відповідну поведінку; на виховання як необхідну та всезагальну форму розвитку дитини; фундаментальне положення Г.С. Костюка про виховання як таке, що проектує поступове становлення якостей майбутньої особистості і керує здійсненням накреслених проектів.

Теоретичною основою дослідження стали положення теорії особистості, що розроблялась у вітчизняній психології та педагогіці (Г. Ананьев, Л. Божович, Л. Виготський, О. Дьячков, Г. Костюк, В. Мясіщев, К. Платонов, С. Рубінштейн, Ж. Шиф); розуміння виховного процесу як такого, що має створювати в дитини внутрішні тенденції розвитку (І. Бех, А. Ковальов, В. Сухомлинський); розуміння громадянського виховання як процесу формування в учня комплексу особистісних якостей і рис характеру, що є основою способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки; громадянського виховання як такого, що поєднує всі інші цілі та завдання будь-якого напряму виховної роботи; громадянськості як психологічної характеристики особистості, що поєднує в собі результати впливів багатьох напрямів виховання (П. Ігнатенко, Н. Косарева, В. Поплужний, Л. Крицька) [3, с.45].

Завданнями першого етапу розпочатого нами експериментального дослідження даної проблеми стало ознайомлення з практикою реалізації у виховному процесі шкіл питань громадянського виховання учнів; вивчення спрямованості нормативних документів, планів, програм, підручників на громадянське виховання учнів з обмеженими інтелектуальними можливостями; з'ясування рівня громадянської вихованості учнів молодших класів тощо.

Успіх виховної діяльності значною мірою залежить від правильного обліку й об'єктивного оцінювання її результатів. Результати виховання знаходять конкретне втілення в певному рівні вихованості школярів, що

виявляється, насамперед, у стійких навичках поведінки, в їхніх вчинках і діях, життєвій позиції; у ступені сформованості в них, відповідно до вікових можливостей, найважливіших якостей особистості, які, в свою чергу, є показниками вихованості. Ось чому одним із об'єктів вивчення стало визначення таких якостей особистості, що складають основу розвитку всіх інших якостей і які слугували б орієнтиром при визначенні стану громадянської вихованості учнів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, а також результатів експериментального дослідження, проведеного нами в спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) для дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями, уможливив виокремлення найважливіших якостей особистості, які можна вважати показниками вихованості і які, на переконання вихователів, необхідно формувати в учнів у процесі громадянського виховання (див. таблицю). Зазначимо, що в процесі аналізу експериментальних матеріалів ми намагалися визначити не тільки основні якості особистості, а й основні показники прояву кожної з них. [4, с.60-62].

Здорові діти з раннього віку починають розуміти з якими труднощами стикаються люди, котрі мають проблеми розвитку, стають чутливими до потреб інших, толерантніше сприймати людські відмінності, навчаються підтримувати одне одного, позитивно взаємодіяти. Ставлення дітей до однолітків з обмеженими можливостями є теплішими, бо вони регулярно граються разом. Спільна діяльність допомагає їм зрозуміти, що діти з особливими потребами, як і вони можуть робити певні рухи краще за інших.

Завдяки перебуванню у звичайній групі у дітей з особливими потребами зростає самоповага, впевненість у власних можливостях.

Список використаних джерел:

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. Київ, 2003. 134с.
2. Горішна Н. Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2022. С. 65-75.
3. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. Семигіна, Т. В. Мигович, І. І. Вступ до соціальної роботи. Київ, 2005. С. 42-46.
4. Horishna N. The development of the category of inclusive education in philosophical-educational concepts and modern scientific discourse. *Social work and education*, 7(1), 2020 . С. 56-64.

Раїса Козак

*кандидат філологічних наук, доцент,
викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін
ВСП Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ В ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА РУБЕЖЕМ

Аналіз поглядів учених (О. Безпалько, Ю. Богінська, О. Дікова-Фаворська, А. Колупаєва, С. Харченко тощо), переконує, що категорія осіб, з яких формують інклюзивні групи в закладах фахової передвищої освіти, має специфічні соціальні та педагогічні потреби. Дослідивши питання організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами (ООП), А. Колупаєва стверджує, що соціально-педагогічна робота з людьми з інвалідністю, зокрема з молоддю, має забезпечувати гармонізацію та гуманізацію відносин особистості і суспільства через педагогізацію середовища людини і надання їй соціальних послуг. А головною метою соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами є їхня інтеграція у суспільство [1; 2]. З огляду на це, «сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням досліджень, спрямованих на пошук шляхів оновлення та вдосконалення професійної підготовки педагогів. Все це зумовлено модернізацією професійної підготовки майбутніх педагогів у руслі вимог нового державного освітнього стандарту» [3, с.6].

Услід за М. Чайківським, ми визначаємо категорію «молодь з особливими освітніми потребами» як групу осіб з фізичними обмеженнями здоров'я, віком від 14 до 35 років, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями, так і тим, що їхнє соціально-економічне та суспільно-політичне становище, їхній духовний світ перебуває у становленні, формуванні» [3, с.6]. Найбільшою практичною проблемою тактичного плану у цьому зв'язку є проведення конкретних типів занять та робота зі студентами з (ООП) так, щоб досягти максимальної ефективності результатів як серед здорових студентів, так і серед молоді зі специфічними потребами. Зараз у Європейській вищій школі не тільки спостерігається відхід від стереотипу, за якого студенти з обмеженими можливостями здоров'я не можуть навчатися з усіма, а й тривають дослідження науковців, які свідчать про протилежне. Організація дидактичного процесу для студентів-інвалідів здійснюється шляхом: а) модифікування (адаптації) загального навчального процесу під особливі потреби; б) єдності навчального і виховного (соціалізація, комунікація та праця) компонентів освіти. Узагальнену модель указаної адаптації можна поділити на аспекти: вступна кампанія і початкова адаптація, організація поточного навчального процесу, модифікування складання модульних і рубіжних контрольних робіт, випускних іспитів та захист кваліфікаційних робіт. Найскладнішим є другий компонент, оскільки початковий і завершальний етапи навчання дозволяють максимально індивідуалізувати умови й вимоги, тоді як

щоденні заняття проходять спільно зі студентами, які не мають особливих потреб. Як відомо, у Європі, яка здійснює освітні послуги за болонською системою, лекції мають консультативно-узагальнювальний характер, передбачають попередню самостійну підготовку студента за наданим пакетом методичних указівок. Це полегшує роботу лектора в інклюзивній групі, де, на відміну від українських закладів вищої освіти (ЗВО), матеріал не викладається «з чистого аркуша» і в повному обсязі. Класична лекція на потоці, де навчаються студенти з ООП, проходить так, щоб максимально забезпечити всі канали надання інформації. На курсі, де навчаються студенти з різними типами нозологій, це передовим означає наявність сурдоперекладача для тих, хто погано чує, можливості вести диктофонний запис, надавати аудіодоповнення та демонструвати мультимедіа з великим шрифтом для студентів з вадами зору; використання доцільних пауз, повторення та наголошування на основних структурних компонентах матеріалу в супроводі з мультимедійним унаочненням (інфографіка, схеми, ментальні карти) для студентів з психоемоційними вадами. Остання категорія може забезпечуватися додатковим комп'ютерним і програмним забезпеченням для відстежування перебігу на ноутбуді, планшеті тощо, що створює додатковий канал. Викладач при цьому візуально моніторить когнітивний процес таких студентів і реагує на нього. Студенти з ОМЗ порівняно з іншими отримують розширений пакет методичного забезпечення та допомогу асистентів при пропедевтичному (передлекційному) вивченні матеріалу, а особливо – перед семінарськими заняттями. Семінарські (практичні заняття) проходять за певним диференційованим підходом. Оскільки в європейських закладах вищої освіти давно запанувала традиція замість фронтальних методів опитування проводити інтерактивно й комунікативно зорієнтовані (обговорення, бесіда, семінар) та тестові (писемні або комп'ютерні), то викладач досить легко може зорієнтувати заняття так, щоб урахувати й спрогнозувати репродуктивні й креативні можливості студентів з ООП на тлі здорових ровесників. З цією метою перевагу віддають доцільним (письмовим, комп'ютерним, усним) формам опитування (студент із вадами зору віддає перевагу усному опитуванню, з психоемоційними – письмово або індивідуальній письмовій чи практично зорієнтованій роботі б вдома). Так, досвід показує, що студенти з вадами опорно-рухового апарату завдяки посидючості і зосередженості здатні впоратися із завданнями, зорієнтованими на поглиблення окремих аспектів матеріалу (доповідь, реферат, експертиза); студенти з психоемоційними вадами краще засвоюють практичний бік матеріалу (застосування на практиці, складання схем, фішбоунів, пошук прикладів); студенти із вадами сенсорної системи обмежені в поглибленому вивченні матеріалу, але добре виокремлюють головне, можуть мати власний погляд на дискусійні моменти. У зв'язку з цим популярності набуває диференціація в групі за принципом експертів, причому студентів з ООП теж призначають на семінарі експертами за одним із вищевказаних ракурсів теми. При тестових (письмових чи комп'ютерних) методах перевірки знань студентам з ООП може надаватися більша кількість часу, допомога асистентів або успішних студентів, які вже встигли виконати свій тест. Якщо письмова перевірка знань потребує об'ємнішого викладу з елементами творчого рівня (контрольна робота, проєкт, твір тощо), то,

окрім вищевказаних форм допомоги, студенти з ООП можуть отримати дозвіл на виконання роботи вдома або в аудиторії у додатковий час. Питання поточного контролю, виконання лабораторних робіт, проходження практик є окремою проблемою. Шляхи її вирішення полягають в: а) запровадженні індивідуальних занять; б) виконанні практичних завдань вдома (при цьому навчальний заклад може надавати інструменти, витратні матеріали, наочні засоби); в) надання у позанавчальний час доступу до лабораторій, спеціалізованих кабінетів тощо. При складанні іспитів останнім часом в вищих навчальних закладах Франції, Німеччини, Бельгії поступово відходять від продовження термінів складання й замінують на а) складання іспиту вдома за присутності викладача; б) складання іспиту з теоретичних курсів шляхом практично-наочної візуалізації, коментарів до схем, складання схем і узагальнень (для студентів з когнітивними, психоемоційними порушеннями); в) складання іспиту з допомогою спеціального обладнання (комп'ютери, сенсорні екрани, профільні лабораторії). У ЗВО цих країн вирішується проблема розроблення нестандартних способів діагностики знань для різних типів інвалідності.

За типом організації дидактичних умов країни Європейського Союзу можна поділити на два типи: країни з акцентом на технологічній складовій організації інклюзивної освіти та країни з акцентом на людському чиннику такої організації. Так, у країнах з високим рівнем соціального забезпечення (Франція, Бельгія, Велика Британія, Нідерланди, Данія) паралельно із коригуванням початково-освітнього процесу основний акцент зроблено на асистентів, які виконують широке коло повноважень та функцій. У зв'язку з цим чимало здорових студентів через бажання заробити кошти погоджуються на такі функції. З іншого боку, багато інвалідів, які в принципі могли б самостійно виконувати деякі дидактичні завдання, дістають довідки та відповідно дозволи на оплату послуг персонального асистента. Зрештою у гуманістичній і демократичній Європі загострюється проблема, за якої національні меншини, маргінальні релігійні громади, інваліди отримують не завжди виправдану гіперопіку. Як зазначають науковці, в цих країнах недостатність фізичного доступу компенсується щедрим фінансуванням різних аспектів інвалідності.

У країнах, де соціальний рівень населення середній (Польща, Іспанія, Португалія, Чехія, Греція, Німеччина, Італія), фінансова підтримка дидактичного процесу для студентів-інвалідів спрямована здебільшого в технологічне, а не антропологічне русло. Так, університети Кракова охочіше витрачають кошти на програмне устаткування, дають напрокат ноутбуки, індукційні петлі, інше обладнання. Натомість кількість асистентів обмежена, домінує волонтерська служба.

Отже, проведення конкретних типів занять та робіт (підсумкові атестації, практики) в інклюзивних ВНЗ Європейського Союзу спирається на диференційований, діяльнісно-комунікативний та варіативний підходи.

Можна підсумувати, що за типом організації дидактичних умов держави Європейського Союзу поділяються на країни з акцентом на технологічній складовій організації інклюзивної освіти (мають помірний рівень соціального забезпечення та відносно невеликий стаж членства в ЄС) та країни з акцентом на людському чиннику такої організації.

Список використаних джерел:

1. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А.А.Колупасової. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с.
2. Колупасва А.А. Сучасні інноваційні тенденції в освіті, навчанні та психолого-педагогічному супроводі дітей з особливими потребами. Основи соціальної педіатрії: навчально-методичний посібник. Київ, 2016. 234 с.
3. Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти: монографія. За ред. М.Є. Чайковського. Київ: Університет «Україна», 2019. 460 с.

Оксана Комарніцька

*викладач–методист циклової комісії обліково-економічних дисциплін
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОСНОВНІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ТА ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Упродовж останніх десятиліть у контексті соціально-політичних та освітніх реформ у європейських країнах сформувалося кілька моделей інклюзивної освіти. Їх розробка здійснювалася на основі таких підходів, як розширення доступу до освіти, десегрегації, інтеграції і, власне, інклюзії. Різні моделі інклюзивної освіти виділяють за окремими критеріями,

Одностороння модель, при якій усі студенти здобувають освіту в закладах вищої освіти, ставлять за мету надання всім здобувачам рівного доступу до освіти та впроваджують політику, спрямовану на залучення всіх студентів у систему вищої освіти при наданні відповідної підтримки здобувачам з фізичними, сенсорними та інтелектуальними порушеннями. У її основі лежать концепції рівності, соціальної відповідальності та свободи від дискримінації. Інклюзивна освіта в цій моделі протиставляється спеціальній освіті як більш демократична, гуманна та перспективна парадигма розвитку систем освіти та суспільства загалом.

Імплементация даної моделі, що відбувається внаслідок реалізації політик, покликаних сприяти доступу до вищої освіти здобувачів із інвалідністю та порушеннями психофізичного розвитку містить ризики щодо їх ізоляції, коли інклюзія набуває формального характеру і реальні потреби таких здобувачів не задовольняються [3].

Двостороння модель передбачає навчання здобувачів із ООП у системі спеціальної освіти (спеціальних школах або групах), а всіх решту – в основній.

Особливістю багатосторонньої моделі є використання розмаїття підходів до організації навчання та надання послуг у межах загальної та спеціальної освітніх систем. Існують і інші альтернативні варіанти, такі як спеціальні групи та індивідуальне навчання вдома [2].

Відповідно до даної класифікації, модель інклюзивної освіти, що склалася на даний час в Україні, є багатосторонньою: можливість отримати

освіту дітям із ООП забезпечують інклюзивні та спеціальні класи в загальноосвітніх школах, спеціальні школи, індивідуальна форма навчання. Ця модель не є стандартом інклюзивної освіти в її ідеальному вигляді, проте не суперечить фундаментальному принципу освітньої інтеграції – свободі вибору місця навчання.

Очевидно, що впровадження зазначених моделей інклюзивної освіти має національні особливості, зумовлені соціально-економічними, політичними, культурними та історичними особливостями країн. Незважаючи на існуючі відмінності, головним завданням для всіх держав у їх імплементації є подолання розривів між політикою та практикою впровадження обраної моделі, що можливо завдяки використанню зваженого системного підходу до вирішення проблемних питань на всіх рівнях управління.

Дана класифікація моделей інклюзивної освіти визначає загальні підходи до здійснення інклюзії здобувачів із психофізичними порушеннями в систему освіти на рівні держави, виходячи з керівних принципів її політики в цій сфері та стратегічних пріоритетів її розвитку.

Проаналізувавши іншу класифікацію (за тривалістю включення здобувача в інклюзивне освітнє середовище), можемо виділити певні особливості кожної з них.

Так, модель повної інклюзії передбачає навчання всіх здобувачів із інвалідністю та психофізичними порушеннями, які можуть адаптуватися до навчання в закладах вищої освіти. Вони відвідують навчальний заклад в режимі повного дня самостійно або із супроводом, не отримуючи спеціальної корекційної допомоги, окрім необхідної адаптації чи модифікації навчального матеріалу. Зазвичай, діти з ООП зараховуються у групи, що відповідають їхньому віку, проте, у певних ситуаціях вікові обмеження можуть не дотримуватися. Кількість дітей із психофізичними порушеннями в одній академічній групі, зазвичай, не перевищує трьох.

Модель часткової інклюзії забезпечує включення здобувачів із ООП на певну частину навчального тижня, дня або на окремих заняттях. Можливе також об'єднання здобувачів спеціальних груп із здобувачами звичайних груп для додаткових, як правило, позаурочних заходів. Засвоєння основного навчального матеріалу відбувається у процесі індивідуальної роботи. Використання даної моделі має сенс при існуванні невідповідності рівня розвитку здобувачів їхньому віку.

Комбінована модель має місце, коли здобувачі з ООП навчаються у звичайних академічних групах закладів вищої освіти та отримують додаткову корекційні послуги в системі спеціальної освіти. Дана модель, як і модель повної інклюзії, прийнятна для здобувачів із високим рівнем психофізичного та мовленнєвого розвитку. Під час реалізації комбінованої моделі для студентів підбирається звичайна група, яка максимально підходить рівню їхнього розвитку.

Модель зворотної інклюзії забезпечує включення здобувачів із нормотиповим розвитком у середовище їхніх однолітків із психофізичними порушеннями. Її доцільно використовувати для розвитку навичок соціальної взаємодії та спілкування здобувачів із психофізичними порушеннями або ж для їх підготовки до часткової інклюзії [1].

Особливістю моделі «навчання у звичайній академічній групі» є її орієнтованість однаковою мірою на всіх здобувачів групи. Тема, яка

розглядається, та завдання – одні для всіх. За потреби для здобувачів із ООП може бути застосована адаптація або модифікація навчального матеріалу.

Реалізація моделей навчання здійснюється через використання відповідних стратегій. До загальних стратегій навчання здобувачів із ООП, що використовуються в моделі «навчання у звичайній групі» та ефективність яких доведена результатами емпіричних досліджень, належать: «прямі інструкції», стратегія когнітивного навчання, формативне оцінювання та зворотний зв'язок, саморегульоване навчання, мнемотехніка, повторення і практика.

Зазначимо, що модель «навчання в загальній групі» є найбільш універсальною, спрямованою на забезпечення освітніх потреб більшості здобувачів, включно з тими, які мають особливі потреби. Проте, така її здатність не дозволяє їй реагувати на специфічні потреби даної категорії здобувачів, що зумовлює необхідність використання інших, більш вузьких моделей.

Модель соціальної інтеграції базується на ідеї залучення до навчання та соціалізації здобувачів із ООП їхніх ровесників під керівництвом та наглядом викладача.

Навчання за принципом «рівний-рівному» є потужним інструментом підвищення загальної ефективності навчання в інклюзивних групах, оскільки базується на «природних» соціальних стосунках.

Використання моделі соціальної інтеграції сприяє не лише покращенню успіхів у навчанні, поведінці, але й зменшенню проявів цькування, покращуючи загальний рівень добробуту здобувачів із ООП та психологічного клімату у закладі вищої освіти. У межах цієї моделі можливе поєднання здобувачів у пари залежно від віку, рівня здібностей тощо. Ключова ідея полягає в тому, що більш здібний здобувач навчає менш здібного здобувача приблизно такого ж або молодшого віку. Реалізація цієї моделі містить низку переваг для всіх учасників освітнього процесу: здобувачі, які отримують допомогу, також здобувають підвищену індивідуальну увагу, залучення до спільної діяльності, можливість практикувати виконання завдань, прямий зворотний зв'язок, підтримку з боку однолітків та додатковий час для виконання завдань; здобувачі, які надають підтримку – можливість закріпити та розширити власні знання й навички, підвищити впевненість у собі та розвинути емпатію.

Особливістю корекційної моделі є поєднання навчання у групі зі спеціалізованим навчанням для задоволення певної категорії особливих освітніх потреб. Залежно від індивідуальних особливостей здобувача (низька академічна успішність, проблемна поведінка, стан здоров'я тощо), що впливають на його навчання і/або соціалізацію, спеціальні педагоги можуть проводити групові або індивідуальні заняття в іншій обстановці поза закладу вищої освіти. Метою даної моделі є досягнення здобувачем здатності до самостійного навчання в умовах інклюзії.

Важливим елементом корекційної моделі є індивідуальні програми навчання (ІПН), які визначають унікальні потреби здобувачів, містять цілі навчання та соціалізації, показники їх досягнення, стратегії навчання, що сприяють задоволенню визначених потреб, адаптації та модифікації навчального матеріалу та необхідні пристосування навколишнього середовища.

У межах корекційної моделі використовуються різні стратегії навчання, проте, зважаючи на необхідність задоволення специфічних потреб здобувачів відповідно до нозологій, необхідними є спеціальні стратегії, такі, наприклад, як додаткова та альтернативна комунікація.

Результати аналізу наукових джерел із теми дослідження свідчать про існування різних типів моделей інклюзивної освіти. Визначено три підходи до їх класифікації, в основі яких знаходяться такі критерії, як спосіб організації інклюзивної освіти, виходячи з керівних принципів державної політики в цій сфері та співвідношення загальної та спеціальної систем освіти; тривалість перебування здобувача з ООП в інклюзивному освітньому середовищі, зумовлена складністю її фізичних, сенсорних і/або інтелектуальних порушень; та особливості організації процесу інклюзивного навчання здобувачів із ООП.

На нашу думку, будь-яка модель інклюзії сприяє соціалізації здобувачів із ООП та гуманістичному вихованню всіх студентів. Включення здобувачів із порушеннями психофізичного розвитку в освітню систему може мати значний вплив на їх розвиток, зокрема, на підвищення рівня мовленнєвих та комунікативних навичок, інтелектуального рівня, збагачення досвіду соціальної та навчальної взаємодії з ровесниками. Проте, рівень та інтенсивність такого впливу в різних моделях є різними. Вибір оптимального для кожного здобувача варіанту інклюзії має здійснюватися, виходячи з його індивідуальних особливостей, потреб та потенціалу. У свою чергу, можливості для вибору оптимальної моделі залежать від соціальної та освітньої політики України, соціально-економічних умов, рівня розвитку демократичних процесів та гуманістичних ідей у суспільстві.

Для успішного розвитку інклюзивної освіти на рівні держави має бути чітке розуміння вектору розвитку та ключових принципів її побудови й функціонування.

Список використаних джерел:

1. Вербенець, А. Процес формування моделі інклюзивної освіти у Республіці Мальта (2000–2005 рр.). Педагогічний процес: теорія і практика, 2, 2017. С.54-59.
2. Давиденко, Г. В. Моделі та форми впровадження інклюзивної освіти в рамках педагогічної інноватики. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер: Педагогічні науки, 2014. С. 76-80 .
3. Давиденко, Г. В. Моделювання сучасного інклюзивного навчання як нелінійного процесу з відкритим діапазоном навчальних цілей. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, 43, 2015. С.418-423.

Микола Лесик

здобувач за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна, м. Івано-Франківськ

Уляна Савків

кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту і маркетингу,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна, м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ІНДУСТРІЇ В УКРАЇНІ

Освітня індустрія – це сукупність установ, організацій, педагогічних кадрів та інфраструктури, які забезпечують надання освітніх послуг. Значення освітньої індустрії для економіки країни важко переоцінити, так як, освіта є ключовим фактором розвитку інновацій, технологій та ефективного використання людського потенціалу.

Освітня сфера має безпосередній вплив на збільшення продуктивності праці, поліпшення якості життя громадян та зменшення бідності. Країни з високим рівнем освіти зазвичай мають більш стабільну економіку, вищу конкурентоспроможність їхньої продукції і широкі можливості для інновацій та розвитку. Таким чином, освітня індустрія виступає каталізатором економічного зростання і соціальної стабільності країни [1, с. 326].

Освітню індустрію в Україні з економічної сторони можна оцінити як таку, що потребує значних інвестицій для її реформування та подальшого розвитку. Сьогодні фінансування освітньої сфери в нашій країні недостатнє, що позначається на якості навчання та низькій заробітній платі педагогічних працівників.

Освітня індустрія в Україні може стати запорукою розвитку економіки країни. Вітчизняні компанії відчувають дефіцит у кваліфікованих кадрах, які володіють актуальними знаннями та практичними навичками. Приватний сектор стимулює розвиток освітньої сфери і відбувається перехід на модель приватного фінансування освіти. До прикладу, приватні школи, коледжі та університети набувають популярності через кращу якість навчального процесу, матеріально технічну базу, що забезпечує можливість прайватування після закінчення навчання.

Протягом останнього часу значного розвитку набула онлайн-освіта. Шляхом впровадження сучасних технологій з'являються нові можливості для навчання. Онлайн-курси та різноманітні програми перепідготовки стають все популярнішими в Україні, що при значно менших матеріальних затратах на організацію освітнього процесу, забезпечує ширший доступ до знань.

Проте слід зазначити, що більшість освітніх установ в Україні, які зазвичай державної власності, мають застарілу матеріально-технічну базу, що відображається на якості навчання та знижує конкурентоспроможність українських здобувачів освіти на міжнародному рівні.

Економічна криза позначилась на розвитку освіти в Україні. Наприклад, за обмеженої кількості бюджетних місць, високої вартості навчання у

порівнянні з середніми доходами населення формуються значні економічні перешкоди для вступу та отримання якісної освіти. При цьому, відсутність освітніх програм кредитування абітурієнтів додатково погіршує ситуацію. В результаті цього, країна потенційно втрачає сотні майбутніх кваліфікованих кадрів щороку [2, с. 204].

На шляху до розвитку освітньої індустрії в Україні маємо багато викликів, але також і багато можливостей, тому правильне вирішення економічних проблем активно сприятиме покращенню якості освітньої сфери та забезпечить формування потужного підґрунтя для подальшого розвитку країни.

Українська освітня система піддана впливу різноманітних негативних факторів, що несуть потенційні загрози для її ефективності та розвитку. Однією з ключових проблем є недостатнє фінансування, що призводить до обмежень у розвитку інфраструктури навчальних закладів, зниження якості освіти та недостатньої оплати праці педагогічного персоналу. Корупція є серйозним чинником, що впливає на освітню систему, оскільки вона може проникати в різні її аспекти, починаючи від процесу вступу до закладів освіти і закінчуючи оцінюванням успішності учнів.

Недостатня модернізація та адаптація до сучасних педагогічних та технологічних тенденцій також ускладнюють ситуацію. Відсутність відповідних змін у навчальних програмах та методиках навчання може призвести до втрати актуальності освітнього процесу та недостатньої підготовки випускників до вимог сучасного ринку праці.

Політична та соціальна нестабільність також вносить свій внесок у складність ситуації. Напруженість у політичному середовищі та соціальні конфлікти можуть спричинити збої в нормальному функціонуванні освітньої системи та перешкоди для її розвитку.

Нерівність у доступі до якісної освіти є ще однією серйозною проблемою, яка потребує уваги. Вона може призводити до створення соціальних нерівностей та обмежувати можливості розвитку для окремих соціальних груп.

Ці проблеми вимагають уважного аналізу та прийняття ефективних заходів для їх вирішення з метою поліпшення ситуації в українській освітній системі та забезпечення кращих умов для навчання.

Звичайно в Україні є також можливості для розвитку освітньої індустрії. Зокрема, після здійснення ряду кроків реформування галузі, включаючи децентралізацію та зміни в навчальних програмах, залучення іноземних інвестицій у розвиток освіти можуть позитивно вплинути на стан та майбутні перспективи освітньої індустрії в Україні [3, с. 10].

Критичним моментом, на який необхідно звернути увагу є фінансування освіти. Підвищення заробітної плати працівників осінньої галузі та створення якісних умов для подальшого професійного розвитку значно збільшить привабливість професії, що в подальшому сприятиме залученню якісного кадрового потенціалу, який наразі спрямовується до інших галузей з більш привабливими умовами праці та матеріального забезпечення.

Важливість освітніх послуг в Україні визначається можливістю за допомогою кваліфікованих фахівців генерувати інноваційну продукцію, формувати систему державного управління, впливати на економічний стан у галузях економіки. Однак результат цього процесу прямо залежить як від

тих, хто навчається, так і від тих, хто навчає. Корисний ефект можна вважати результатом освітньої діяльності працівників освіти [3, с. 10].

Проаналізувавши особливості освітньої індустрії в Україні можна зазначити, що ключову роль в розвитку освіти відіграє держава. Україна має систему загальної середньої освіти, вищу освіту та післядипломну освіту, яка в більшості знаходиться в державній власності, що вимагає від держави значних фінансових витрат, при хронічному дефіциті бюджету. Однак, зважаючи на те, що освітній сектор є основою подальшого розвитку суспільства, держава повинна забезпечити якість реформ, від яких залежить майбутнє країни в довгостроковій перспективі.

Освітня індустрія має вирішальний вплив на розвиток економіки країни, щоб залишатися конкурентоспроможною на міжнародному ринку, держава повинна орієнтуватися на впровадження інновацій та сучасних технологій, які не можливі без якісної освітньої бази.

Список використаних джерел:

1. Сікорський П. І. Розвиток національної освіти і науки в Україні : навч. посіб. Львів. 2009. 326 с.
2. Ніколаєнко. С. М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. Київ: Знання. 2016. 204 с.
3. Ковальчук Р. Л. Законодавче регулювання якості вищої освіти в Україні: стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича*. Чернівці, 2015. №5. С. 10–14.
4. Сидор Г. В., Савків У. С. Сучасна інтерпретація освітніх послуг в Україні. Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрної сфери – запорука продовольчої безпеки країни : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Миколаїв, 26–28 трав. 2022 р.). Миколаїв, 2022. С. 181–184.

Оксана Марунчак

*викладач гуманітарних дисциплін,
викладач вищої категорії,*

*НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

РОЛЬ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Освітні технології відіграють ключову роль у формуванні безпечного та ефективного навчального середовища, особливо в умовах інклюзивної освіти. Вони сприяють не лише академічному розвитку студентів, але й забезпеченню їхнього фізичного та психологічного благополуччя. Інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з різними потребами в одному середовищі, що ставить перед освітніми закладами додаткові вимоги щодо охорони праці та безпеки.

Сучасні освітні технології надають інструменти для індивідуалізації навчання, адаптації навчальних матеріалів і створення комфортних умов для всіх студентів, незалежно від їхніх фізичних або психологічних особливостей. Це включає використання спеціалізованих програмних

засобів, мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ та інших інноваційних рішень, що сприяють ефективному включенню всіх учасників освітнього процесу.

Впровадження освітніх технологій також дозволяє покращити моніторинг та управління ризиками, пов'язаними з охороною праці. Це включає використання систем безпеки, інтерактивних навчальних програм для підвищення обізнаності про безпеку та дотримання відповідних стандартів і норм. Такі підходи сприяють не лише підвищенню рівня безпеки у навчальних закладах, але й формуванню культури безпеки серед студентів і викладачів.

Таким чином, роль освітніх технологій у забезпеченні охорони праці в умовах інклюзивної освіти є надзвичайно важливою і потребує подальшого дослідження та впровадження інноваційних рішень для створення безпечного та підтримуючого навчального середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Роль освітніх технологій у забезпеченні охорони праці в умовах інклюзивної освіти є не лише важливою, але й надзвичайно захопливою темою, оскільки вона поєднує в собі інноваційні підходи, технічні досягнення та гуманістичні цінності.

По-перше, освітні технології надають можливість створювати інтерактивні та інклюзивні навчальні середовища, де всі студенти, незалежно від їхніх фізичних можливостей або потреб, можуть брати активну участь у навчальному процесі. Наприклад, віртуальні лабораторії та симулятори дозволяють студентам з обмеженими можливостями безпечно вивчати небезпечні матеріали або процеси, не наражаючись на реальну небезпеку.

По-друге, технології дозволяють виявляти та усувати потенційні загрози для здоров'я та безпеки студентів. Сучасні системи моніторингу можуть аналізувати фізичний стан будівель, перевіряти рівень забруднення повітря або навіть виявляти стресові фактори, які можуть негативно впливати на психічне здоров'я студентів. Це особливо важливо в інклюзивних навчальних середовищах, де необхідно враховувати потреби різних груп студентів.

По-третє, освітні технології сприяють підвищенню обізнаності про важливість охорони праці. Віртуальні реальності та гейміфіковані навчальні програми роблять процес навчання безпеки захопливим та цікавим. Студенти можуть брати участь у інтерактивних тренінгах, де вони вчаться розпізнавати небезпеки та приймати правильні рішення у разі виникнення надзвичайних ситуацій.

Цікаво також, що освітні технології дозволяють створювати індивідуальні програми навчання, які враховують потреби кожного студента. Використання штучного інтелекту допомагає адаптувати навчальні матеріали, щоб вони були доступні для студентів з різними фізичними та когнітивними можливостями. Це сприяє не лише безпеці, але й ефективності навчання.

Отже, освітні технології відіграють важливу роль у забезпеченні охорони праці в умовах інклюзивної освіти, поєднуючи інновації з турботою про

кожного студента. Вони створюють безпечно, підтримуюче та захоплююче навчальне середовище, де всі можуть розкрити свій потенціал та відчувати себе захищеними.

Освітні технології значно сприяють інклюзивності, забезпечуючи доступ до навчання для всіх студентів незалежно від їхніх фізичних, когнітивних або сенсорних можливостей. Використання адаптивних технологій та інтерактивних навчальних матеріалів дозволяє створити рівні умови для всіх учасників освітнього процесу.

Інноваційні технології дозволяють забезпечити високий рівень безпеки в навчальних закладах. Системи моніторингу, аналізу даних та управління ризиками допомагають виявляти потенційні загрози для здоров'я та безпеки студентів і оперативно їх усувати.

Використання віртуальної реальності, симуляторів та гейміфікованих програм для навчання охорони праці робить цей процес більш захопливим та ефективним. Студенти отримують можливість на практиці відпрацьовувати навички безпечної поведінки в різних ситуаціях, що сприяє кращому засвоєнню знань.

Освітні технології дозволяють адаптувати навчальні матеріали під індивідуальні потреби кожного студента. Це особливо важливо в умовах інклюзивної освіти, де необхідно враховувати різні рівні підготовки та особливості студентів.

Систематичне використання освітніх технологій у навчальному процесі сприяє формуванню культури безпеки серед студентів та викладачів. Підвищена обізнаність про важливість охорони праці та постійне відпрацювання навичок безпечної поведінки робить навчальні заклади більш безпечними та комфортними для всіх.

Впровадження новітніх технологій в освітній процес сприяє створенню інноваційного навчального середовища, де студенти можуть розвивати свої навички та знання в умовах, що відповідають сучасним вимогам та стандартам безпеки.

Загалом, освітні технології відіграють вирішальну роль у забезпеченні охорони праці в умовах інклюзивної освіти, сприяючи створенню безпечного, підтримуючого та ефективного навчального середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Колупасва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л. І. Даниленко. К. : 2007. 128 с.

Тетяна Марчак

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Психокорекційна робота зі студентами з особливими освітніми потребами (ООП) є важливим аспектом забезпечення їх повноцінного розвитку та успішної інтеграції в навчальне середовище. Ця робота потребує врахування багатьох факторів і використання спеціалізованих методик. Розглянемо основні особливості та підходи до психокорекційної роботи з цією категорією студентів.

Однією з ключових особливостей психокорекційної роботи є необхідність індивідуалізації програм корекції. Важливо враховувати тип та ступінь порушень, а також психоемоційний стан кожного студента. Це дозволяє створити максимально ефективні умови для навчання та розвитку. Індивідуальні плани корекції мають бути гнучкими і постійно адаптуватися до змін у стані студента.

Психокорекційні заходи повинні бути органічно інтегровані в загальний навчальний процес. Співпраця між викладачами та психологами є запорукою успішної адаптації студентів з ООП. Такий підхід допомагає створити єдину стратегію підтримки, що охоплює всі аспекти навчання та розвитку. Це може включати спільні заняття, адаптовані навчальні матеріали та методики.

Одним з головних завдань психокорекційної роботи є розвиток самостійності студентів. Використання методик, які сприяють формуванню навичок саморегуляції та автономного навчання, допомагає студентам з ООП стати більш незалежними і впевненими у своїх силах. Стимулювання самостійності також сприяє формуванню відповідальності за власне навчання та життя.

Важливо проводити психоедукаційні програми для студентів, їхніх батьків та викладачів. Це сприяє кращому розумінню специфіки особливих освітніх потреб і формує підтримуюче навчальне середовище. Підвищення обізнаності про особливості та потреби студентів з ООП допомагає знизити рівень тривожності та покращити адаптацію. Інформування також сприяє створенню толерантного та інклюзивного середовища.

Особлива увага приділяється роботі з мотиваційною сферою студентів. Психокорекційні заходи спрямовані на формування позитивного самосприйняття, підвищення самооцінки та віри у власні можливості. Це допомагає студентам з ООП краще адаптуватися до навчального процесу та досягати успіхів. Мотиваційні програми можуть включати індивідуальні та групові сесії, наставництво, а також підтримку у постановці та досягненні цілей.

Важливим аспектом психокорекційної роботи є розвиток соціальних навичок, необхідних для успішної інтеграції студентів у колектив та суспільство. Використання групових форм роботи сприяє розвитку

комунікативних здібностей та навичок співпраці. Соціальні навички допомагають студентам встановлювати і підтримувати позитивні взаємини, вирішувати конфлікти та брати активну участь у громадському житті.

Психокорекційна робота включає заходи, спрямовані на зниження рівня тривожності та стресу, підвищення емоційної стабільності. Використання методик релаксації, арт-терапії, когнітивно-поведінкової терапії та інших терапевтичних технік сприяє емоційному благополуччю студентів з ООП. Емоційна підтримка є ключовим фактором у запобіганні вигоранню та розвитку депресії.

Ефективна психокорекційна робота передбачає співпрацю з медичними працівниками, логопедами, дефектологами та іншими фахівцями. Комплексний підхід дозволяє враховувати всі аспекти розвитку студента і забезпечити всебічну підтримку. Це включає регулярні консультації, координацію дій та спільне планування корекційних заходів.

Важливо регулярно проводити оцінку ефективності психокорекційних заходів. Це дозволяє вчасно коригувати програми на основі отриманих результатів та зворотного зв'язку від студентів і викладачів. Постійний моніторинг допомагає адаптувати стратегії та методики до індивідуальних потреб студентів, забезпечуючи максимальну ефективність втручань.

Робота зі створення інклюзивного навчального середовища сприяє рівноправній участі всіх студентів. Розробка політик та практик, що підтримують інклюзію на всіх рівнях навчального процесу, допомагає забезпечити комфортне і підтримуюче середовище для студентів з ООП. Інклюзивне середовище сприяє розвитку толерантності, взаємної підтримки та розуміння серед студентів та персоналу.

Психокорекційна робота зі студентами з особливими освітніми потребами є комплексним і багатограним процесом, що вимагає індивідуального підходу, співпраці між фахівцями та інтеграції в навчальний процес. Забезпечення емоційного благополуччя, розвиток соціальних навичок та підтримка самостійності студентів є ключовими аспектами успішної психокорекції. Інклюзивні методики та постійний моніторинг ефективності заходів сприяють створенню сприятливих умов для навчання та розвитку студентів з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Підручник Кам'янець-Подільський, 2015. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3005/Myronova-S.P.-Korektsiina-psykhopedahohika>.
2. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3004/Myronova-S.P.-Pedahohika-inkliuzyvnoi-osvity.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Вероніка Мельник

*Аспірантка першого курсу спеціальності 053 Психологія
Кафедри психології особистості та соціальних практики
Викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти
«Київський столичний університет імені Бориса Грінченка»
м. Київ, Україна*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Пізнаючи будь-яке явище, науковці розглядають сукупність взаємопов'язаних дотичних компонентів, зв'язків між ними, аби усвідомити предмет дослідження з багатьох сторін. Аналогічно можна сказати про освіту, а саме спеціальну, яку розглядають комплексом методів для успішного навчання, виховання, розвитку осіб з певними порушеннями розвитку [2, с.8].

Від кінця 70-х років ХХ ст. в Західній Європі помітно знижується кількість спеціальних закладів шкільної освіти та паралельно підвищується чисельність спеціальних класів у загальноосвітніх школах. Завдяки цьому діти шкільного віку, які мають порушення розвитку мають можливість навчатись в інклюзивному середовищі серед ровесників. Такий реформаційний період у державах пострадянського простору розпочався тільки наприкінці століття після розпаду СРСР, що спричинило перебудову державного устрою, зокрема систему освіти України [3, с.13].

Про це стверджує видатна українська вчена Таранченко О.М. (головний науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки та психології ім. М.Д. Ярмаченка), яка запропонувала власну періодизацію становлення комплексу державних освітніх послуг для осіб з дисфункціями різної нозології. Науковиця у власних багаточисельних працях підтверджує: від кінця минулого століття й понині відбувається процес активної розбудови національної системи освіти водночас з оновленням психолого-педагогічних підходів до навчання й виховання людей з порушеннями розвитку [3, с.14-15]. Такий напрям реформування окремих структур країни підпорядковується основному принциповому завданню: демократизація навчально-виховного процесу, визнання права кожної дитини на одержання освітніх послуг, гуманізація та індивідуалізація методичних матеріалів.

Інтеграція вплинула на кардинальні зміни в різних структурах держави, що долучались до становлення, на перший погляд, просто спільного навчання відмінних дітей. В єдності з вдосконаленням законодавчої бази, посиленням фінансування, покращенням матеріально-технічних умов фізичного середовища навчальних закладів протікає поступове впровадження інклюзивної практики у вітчизняних реаліях. Тому постає ключове питання безпосередньо забезпечення людського ресурсу як прямих виконавців запланованих державних стратегій у сфері спеціального та інклюзивного навчання.

З метою забезпечення всіх специфічних освітніх потреб потребується проведення таких реформ, які б гарантували рівноправність й доступність всіх дітей дошкільного, шкільного віку. Суттєво уточнити не лише про високоякісні професійні та практикоорієнтовані компетентності майбутніх

спеціальних педагогів, а й формування міцних особистісних якостей, стійких морально-етичних орієнтирів, закріплених навичок професійної культури спілкування, здатності до рефлексії, самоконтролю [4, с.7].

Засенко В.В., Колупасва А.А., наголошують на крайній необхідності якісної реорганізації фахової підготовки співробітників спеціальних навчальних закладів на рівні з кадровим забезпеченням інклюзивних дошкільних і середніх навчальних структур. Крім того, важливим є ефективна перепідготовка педагогічних працівників до професійної діяльності в сучасних умовах інклюзивного простору [2, с.11; 3, с.68].

Ми переконані, що методичні підходи для професійної теоретичної підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти складають праці саме українських авторів, адже вони враховують особливості державної політики та наявні умови навчальних закладів. Нами опрацьовано наукові джерела сучасних вітчизняних науковців зі сфери розбудови вищої освіти, кожен з яких працює у конкретній специфіці.

Передусім, викладачі спеціальної педагогіки та психології мають роз'яснити, навчити здобувачів визначати й розуміти показники психічного, інтелектуального, комунікативно-мовленнєвого сфер розвитку індивіда відповідно до вікових норм. До прикладу, закономірності психофізіологічного типового розвитку вивчали Долинська Л.В., Каліщук С.М., Коханова О.П., Максименко С.Д., Огороднійчук З.В., Сергєєнкова О.П., Скрипченко О.В., Столярчук О.А. Роботи вказаних вчених стануть базовим фундаментом початкового уявлення про поняття вікових етапів, ігрової та навчальної діяльності, стандартної розбудови освітнього маршруту.

Закріпивши подані теоретичні матеріали, можемо окреслити історичну й законодавчу основу забезпечення спеціального та інклюзивного середовища. З цією метою звертаємо до чисельних наукових доробків Дятленко Н.М., Заєркова Н.В., Мартинчук О.В., Найда Ю. М., Софій Н.З.

Зосередимось детальніше на особливостях життєдіяльності осіб з різними видами дизонтогенезу. Єременко І.Г. є автором першого в Україні навчального посібника для студентів «Олігофренопедагогіка», у якому розкрито зміст освіти дітей з розумовою відсталістю, принципи і методи їх навчання та виховання [1, с. 228]. Крім того, характеристику когнітивного розвитку, знижених інтелектуальних здібностей, затримки психічного розвитку розглядали Блеч Г.О., Вовченко О.А., Гладченко О.І., Мякушко О.І., Омельченко І.М., Прохоренко Л.І., Сак Т.В. Трикоз С.В., Чеботарьова О.В.

Методики всебічного вивчення стану організму, виявлення сильних сторін і потреб осіб з сенсорними дисфункціями займається ряд сучасників. Так, питання подолання складнощів комунікації, навчально-виховної взаємодії слабочуючих і нечуючих дітей й дорослих детально вивчали Бойко К.Д., Борщевська Л.В., Жук В.В., Круглик О.П., Кульбіда С.В., Литвинова В.В., Литовченко С.В., Мороз Б.С., Таранченко О.М., Федоренко О.Ф., Шеремет М.К. та багато інших [1, с. 198].

Теоретичні й практичні рекомендації супроводу людей з порушеннями зорової аналізаторної системи надають Гудим І.М., Кобильченко В.В., Костенко Т.М., Легкий О.М., Паламар О.М. Таран О.П. тощо. Про осіб з комплексними порушеннями опорно-рухового апарату публікуються Ілляшенко Т.Д. Чеботарьова О.В.

Також варто згадати про українських вчених, праці яких присвячено психолого-педагогічним напрямкам корекційно-розвиткової співпраці команди супроводу школярів і підлітків з розладами аутистичного спектра,

адже ця категорія учнів дедалі більше зростає серед наповнення інклюзивних класів. До прикладу, Аль-Мраят О.Б., Байкіна Н.Г., Базима Н.В., Дмитрієва І.В., Літвінова О.В., Островська К.О., Свідерська М.М., Скрипник Т.В., Сухіна І.В., Тарасун В.В., Хворова Г.М., Шульженко Д.І.

Методичні рекомендації для педагогічного колективу новітніх закладів й здобувачів освітніх програм «Спеціальна освіта», з метою закріплення знань про проведення діагностичної роботи, розпланування корекційного маршруту для забезпечення ефективного освітнього середовища школярів із загальним недорозвитком мовлення, фонетико-фонематичним недорозвитком або іншими складними порушеннями мовлення пропонує ряд відомих науковців. Питанням дослідження лексико-граматичної будови, фонематичної складової мовлення в дітей з мовленнєвим дизонтогенезом замагаються: Гопіченко О.М., Луцько К.В., Мартиненко І.В., Рібцун Ю.В., Синьов В.М., Соботович Є.Ф., Тарасенко Н.В., Тищенко В.В., Трофименко Л.І. Водночас з цим наукові доробки, присвячені труднощам функціонування всіх відділів (дихальний, голосовий, артикуляційний) мовленнєвого апарату, належать Бабич Н.М., Конопляста С.Ю., Тичина К.О., Хомик Т.В. [1, с. 395].

В контексті підготовки майбутніх спеціальних педагогів до умов праці в закладі середньої освіти, варто пам'ятати про психолого-логопедичний супровід дітей шкільного й підліткового віку, а саме моніторинг навичок читання, письма та рахування. Якраз проблематику різноманітних складнощів формування писемного мовлення дітей з особливими освітніми потребами, які починають навчатися у загальноосвітніх школах, досліджують: Аркадьєва О.О., Голуб Н.М., Данілавічюте Е.А., Журавльова Л.С., Махоня В.І., Новак О.М., Тенцер Л.В., Чередніченко Н.В. [1, с. 395-396].

Як висновок, хочемо сказати, освітній процес – складне, багатогранне поняття, що передбачає не лише опанування академічними знаннями, визначеними державним стандартом міністерства науки, а й формування передумов максимально можливої соціалізації людини з дизонтогенезом. Обізнаність освітян щодо різноманітних індивідуальних людських особливостей сприятиме вдалому практичному застосуванню принципів толерантності, рівності й поваги в умовах дошкільного, шкільного, навіть повсякденного життя дітей. Тож, висококваліфікована підготовка спеціалістів інклюзивної освіти допоможе створити підґрунтя сприятливого розвивального середовища задля забезпечення якості життя всіх громадян.

Список використаних джерел:

1. Бондар В.І., Гладуш В.А., Синьов В.М. та ін. Українська спеціальна педагогіка в персоналіях. *Хортицька національна академія*. 2021. 428 с.
2. Засенко В.В. Спеціальна освіта: кроки до змін. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2017. № 1. С. 7-12
3. Колупасва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. *Сер. «Інклюзивна освіта»*. Київ : ТОВ «АТОПОЛ». 2016. 152 с.
4. Шеремет М.К., Супрун Д.М., Кондукова С.В. Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти в умовах сьогодення. *Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами*. 2020. С.6-10.

Людмила Мельник

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначає головну роль сім'ї в забезпеченні права дітей з особливими освітніми потребами на навчання, підкреслюючи, що сім'я є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства й держави. Особи з особливими освітніми потребами й члени їхніх сімей повинні отримувати необхідний захист і допомогу, які дають змогу сім'ям робити внесок у справу повного й рівного користування правами осіб з особливими освітніми потребами [1].

Для успішної реалізації інклюзивних стратегій надзвичайно важлива ефективна співпраця фахівців інклюзивно-ресурсного центру (далі – ІРЦ) та батьків дітей з особливими освітніми потребами (далі – дітей з ООП).

Дана проблема знайшла своє відображення у роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: Т. Дегтяренко, Дж. Дешлер, В. Єрмакової, В. Засенка, В. Бондаря, А. Колупаєвої, В. Ладивір, Т. Лормана, С. Миронової, Т. Пагути, Л. Шипіциної та ін.

За висновками Д. Петровської, А. Захарова, Д. Ісаєва, Т. Пироженко, І. Бега вирішальним фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку дітей з ООП є тісна співпраця між родиною і педагогами, психологами та фахівцями ІРЦ. Науковці розглядають різні стратегії співпраці з батьками, як одну з базових педагогічних технологій інклюзивної освіти, яка пропонує їм інформованість, участь у заходах, діалог та обмін думками, участь у прийнятті рішень щодо організації та змісту освітнього процесу.

Безумовно, залучення батьків дітей з ООП є важливим чинником забезпечення якості процесу інклюзивного навчання. Співпраця фахівців ІРЦ з батьками має переваги не лише для дітей з ООП, але й для вчителів та батьків, зокрема тому, що:

- фахівці ІРЦ отримують додаткову інформацію про індивідуальні особливості розвитку дитини, що сприяє ефективності досягненню освітніх цілей;
- батьки отримують консультативно-психологічну допомогу у формуванні позитивної мотивації розвитку і навчання дитини, краще розуміють освітні потреби своїх дітей;
- батьки отримують методичну допомогу щодо організації надання окремих психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових занять, які вони можуть додатково проводити вдома з дітьми;
- участь батьків у освітньому процесі збільшує їхню повагу до роботи фахівців ІРЦ [2].

Серед шляхів співпраці з батьками, науковці виділяють: налагодження ефективних відносин (повага, некритичне ставлення і співчуття); некритичне ставлення (позитивне та відкрите ставлення до батьків дітей з ООП, незалежно від їхніх людських якостей); співчуття та мотивація батьків

(врахування сімейних обставин, співчуття, мотивація на позитивний розвиток дитини [4]).

Серед важливих шляхів взаємодії є також комунікативні вміння (активне слухання, постановка запитань, заохочення батьків до розмови, коментування почутого фахівцем, підхід до проблем з різних точок зору).

До стратегій ефективного спілкування з батьками відносять: бесіди на початку/наприкінці надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг (інформування про проблеми дітей, навчання батьків працювати і взаємодіяти з дітьми; записки і записники (записки, які передають додому через дитину, можуть розповідати про конкретні досягнення дитини, її нові вміння чи поведінку. В них може висловлюватися подяка батькам за допомогу. Для регулярного спілкування доцільно передавати додому і повертати записник, особливо в разі відсутності вдома у дитини телефону); дошки оголошень (інформація для батьків дітей про заняття, які відбуваються в ІРЦ, статті про розвиток дитини, зразки дитячих малюнків, фотокартки досягнень дітей).

Слід зазначити, що батьки дітей з особливими освітніми потребами мають свої власні потреби, які можуть бути враховані фахівцями, які працюють з їх дітьми.

Ось деякі з найбільш загальних потреб батьків дітей з ООП, досліджених нами:

1. Інформація та освіта (потреба батьків в інформації про особливості потреб своїх дітей, доступні освітні програми та послуги).
2. Психологічна підтримка (потреба в психологічній допомозі особливо в стресових ситуаціях).
3. Матеріальна допомога (потреба у фінансовій підтримці).
4. Спілкування з іншими батьками (потреба спілкуватися з іншими батьками, які мають дітей з ООП, для підтримки та обміну досвідом у вихованні їх дітей).
5. Індивідуальний підхід до батьків (потреба у врахуванні індивідуальних особливостей кожної сім'ї з дитиною з ООП).
6. Інклюзивне середовище (потреба у сприянні відкритості та толерантності у суспільстві стосовно дітей з ООП).

Виходячи з виявлених потреб, фахівці ІРЦ можуть співпрацювати з батьками, шляхом: забезпечення доброзичливої та відкритої атмосфери для батьків; підтримки відкритої та чіткої комунікації з батьками; надання батькам необхідних послуг щодо розвитку та навчання їх дітей; врахування думки та потреб батьків під час розробки та вдосконалення програм розвитку та навчання їх дітей; залучення батьків до процесу роботи центру.

Взаємодія спеціалістів інклюзивно-ресурсного центру з батьками є важливою для підтримки розвитку дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їх успішної соціалізації.

Отже, батьки є головними партнерами фахівців ІРЦ в процесі розвитку та навчання дітей з ООП. Важливими шляхами співпраці з батьками в умовах ІРЦ, можуть бути: налагодження ефективних відносин, некритичне ставлення, співчуття та мотивування батьків, стратегії ефективного спілкування, поширення інформації та ін.

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006. [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
2. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навчально-методичний посібник / за заг. ред. М.А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/Inclusive_study_Sep17.pdf
3. Практика взаємодії з батьками дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі : метод. посібн. / уклад. : О.В. Коган та ін. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2021. 80 с.
4. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / за заг. ред. А.А. Колупаєвої Київ, 2010. 363 с. 185

Юлія Мельник,
*викладач циклової комісії соціальної
роботи, психології та фізичної реабілітації
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

СУЧАСНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОСОЮЗУ ЩОДО МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Згідно з резолюцією 52 / 82 Генеральної Асамблеї від 12 грудня 1997 року головна мета цілісного підходу до інтеграції осіб з інвалідністю у суспільне життя – це доступність, універсальними критеріями якої є врахування соціального контексту, вікових, культурних чинників, взаємодії людини і середовища, а також конкретна ситуація, в якій може опинитися ОООН. Спеціалістами розроблено низку критеріїв оцінювання рівня доступності навколишнього середовища для людей з обмеженими можливостями, куди ввійшли: а) орієнтація; б) мобільність; в) незалежність; г) проведення часу; ґ) соціальна інтеграція; д) фінансове забезпечення; е) зміни. Указані критерії потребують перегляду інтегрального соціального поняття захищеності та вразливості, які є основними причинами відсутності рівних можливостей для людей з інвалідністю. Разом з тим всі групи певною мірою вразливі, передовсім через існування економічних, соціальних і культурних бар'єрів, що обмежують можливості соціальної інтеграції та участі в житті суспільства членів цих груп або перешкоджають цьому». У Європейському Союзі розробляють і впроваджують численні багатоаспектні заходи з метою надання людям з інвалідністю повного доступу до 150 соціальних благ, що охоплюють транспортну, житлову та фінансову сфери.

Уряди країн-членів оптимізують доступ до соціальних благ «незалежно від того, чи є ці проблеми наслідком дезорганізації чи збоїв у функціонуванні різних систем (політичної, законодавчої, інституціональної тощо), чи проявом суспільних відносин; вивчені документи засвідчили, що децентралізація соціальних виплат і розвиток районних центрів послуг

(тобто закладів, близьких людям з точки зору особистих обставин і здатних приймати рішення з урахуванням організації та управління) можуть суттєво поліпшити якість соціальних послуг і підвищити рівень соціальної участі осіб з інвалідністю».

Іншим важливим аспектом інтеграції є освіта, зокрема вища. Це – один із важливих компонентів соціалізації молоді з ОМЗ, яка має відбуватися в контексті ширших турбот з боку держави, зокрема соціального забезпечення.

Останнім часом набули поширення проекти, що ставлять за мету базово забезпечити людину з інвалідністю подальшою самостійною інтеграцією. Так, у Німеччині держава бере на себе передовсім медичне забезпечення осіб з інвалідністю і базові освітні послуги, на основі чого людина з ОМЗ надалі має сама інтегруватися в суспільство і знаходити своє професійне й громадське місце. Для країни характерна тісна взаємодія страхових асоціацій роботодавців, освітніх закладів та медичних установ, у результаті чого молода людина, яка набула інвалідності, може пройти лікування за рахунок підприємства, здобути нову елементарну професію (комп'ютерний набір, садівництво, механізація, малярство, кравецтво тощо) й розпочати нову інтеграцію в суспільство. У світі нові парадигми інвалідності така модель соціалізації не вважається недосконалою, адже її головна мета – досягти того, щоб людина з ОМЗ не відчувала психофізичних відмінностей між собою та здоровою частиною суспільства. У Франції освітні програми тісно пов'язані з концепцією працевлаштування «з чистого аркуша», коли люди з інвалідністю, які навчаються у ВНЗ або професійному коледжі, тісно співпрацюють з майбутніми роботодавцями, отримують консультації після закінчення навчання, проходять курси адаптації та перепідготовки. У Швеції служби зайнятості постійно моніторять осіб з інвалідністю, які перебувають на навчанні, й заздалегідь готують робочі місця. У Великій Британії пріоритетне місце в післяосвітній перепідготовці належить інвалідам, а в Нідерландах зусилля спрямовують на фізичний доступ молоді з інвалідністю до навчання у ВНЗ та коледжах, розробляють для них гнучкіші модульні курси.

Новою парадигмою роботи з молоддю з інвалідністю є рамкове забезпечення (медичне, базові освітні послуги, цільові виплати), на основі якого людина з ОМЗ може сама інтегруватися в суспільство. Причому особа з інвалідністю, яка навчається у ВНЗ або професійному коледжі, співпрацює з майбутніми роботодавцями, отримує консультації, проходить курси адаптації та перепідготовки. Ці заходи проходять під егідою Ради Європи, яка прийняла щодо освіти й інтеграції людей з інвалідністю стратегічний план дій на майбутні роки.

Проекти соціальної надбудови, в тому числі запровадження нової немедичної парадигми інвалідності, передусім наражаються, не на матеріально-організаційні проблеми, а на глибинні стереотипи, закладені в етнопсихології народів Європи, протилежними гештальтами яких є ксенофобський і лояльний типи ставлення до людей з інвалідністю. Головними ментальними тенденціями сучасної Європи є лоялізація ставлення до осіб з інвалідністю, зумовлена глобалізацією, інформатизацією й комунікацією сучасного світу, а також тотальною емансипацією особистості.

Менталітет сучасного європейця сприймає інвалідність як один із природних станів людини, як стимул до діяльності й активності. Наступним антропогенним контекстом упровадження інклюзії є проблема відносин

між педагогічним колективом, студентами та школярами з одного боку, та ООП як учасниками навчального процесу. Вона передбачена Дакарським планом дій (2000 р.) та Всесвітньою декларацією «Освіта для всіх». Вивчення проблеми взаємин педагогів з дітьми з ОМЗ показали, що середнє і старше покоління педагогів традиційних шкіл схильні до сегрегованого навчання, а молоде покоління – до інтегрованого. Загалом у навчальних закладах Європейського Союзу превалює нейтральне або негативне ставлення педагогів до впровадження інклюзії. Найлояльніше ставлення демонструють викладачі до учнів та студентів з фізичними вадами, тоді як емоційні й розумові розлади є бар'єром для прийнятних стосунків. Розв'язання проблеми деструктивного ставлення педагогів до учнів та студентів з ОМЗ лежить переважно в організаційній площині й можливе розширенням професійної й особистісної компетентності педагогів, зниженням напруження через комунікативне й особистісне долання проблем і бар'єрів у спілкуванні, стимулюванням викладачів до нових форм навчання, виховання й комунікації, вивчення взаємин студентів з однолітками з інвалідністю дало неоднозначні результати: їхня співпраця може бути як стабілізаційним, так і деструктивним чинником. Студенти налаштовані на позитивне сприйняття однолітків з обмеженими можливостями здоров'я за умов успішної комунікації з ними. Їхні стосунки багато в чому залежать від системи інформування дітей з авторитетних джерел, позитивного особистого досвіду їхнього спілкування з інвалідами. Найвищий рівень ефективної комунікації здорових дітей та дітей з ОМЗ спостерігається при спільній навчально-виховній діяльності між здоровою молоддю та студентами, що мають захворювання опорно-рухового апарату, тоді як психічні відхилення погіршують таку співпрацю. Попри когнітивно-діяльнісний дисонанс між здоровими дітьми та молоддю з ОМЗ їхнє спільне навчання дає позитивні результати: діти з ОМЗ поліпшують соціальні, когнітивні, емоційні й поведінкові навички, а здорові виховують в собі позитивні риси (увагу, милосердя, лояльність). Найефективнішим методом оптимізації відносин інклюзивному класі є взаємозаміна навчально-виховних ролей між здоровими дітьми та дітьми з інвалідністю, що веде до вирівнювання стосунків. У ВНЗ впровадження інклюзії ефективніше, ніж у школі, завдяки вже сформованому ціннісно-етичному світогляду молоді.

Наступним чинником успішного впровадження інклюзії є соціальна політика. Її історична динаміка характеризується поступовою зміною негативного ставлення до людей з обмеженими можливостями здоров'я, у результаті чого сформувалися три традиції ставлення до інвалідності – американська, західноєвропейська та східноєвропейська, зумовлені політичними, географічними й кліматичними особливостями.

Сучасна європейська соціальна політика впроваджується під егідою «Нової Європи», підґрунтям якої є концепція тотального соціального права. Важливим моментом розбудови цієї стратегії є визнання, викриття й максимальне подолання перешкод і недоліків у цій царині. Діяльність Ради Європи та провідних світових гуманітарних організацій на зламі ХХ – ХХІ століть була спрямована на заклик держав до розвитку та зміцнення соціальної політики доступу (Мальтійська декларація 2002 року, Малазька декларація 2003 року тощо). У 1990-х – 2000 роках Рада Європи, виходячи з пріоритетів поваги до рівних прав та соціальної інтеграції, запропонувала низку ініціатив, результатом яких стали: а) широке розуміння інвалідності на територіях держав-членів ЄС; б) розроблення стандартів і проектів

законодавств для держав-членів; в) практична реалізація наданих урядам держав рекомендацій.

Утім, практичне втілення цих ключових документів та зазначених у них положень відбувається по-різному. Також у низці країн діє модель спеціалізованого управління соціальною інтегративною політикою. У країнах Європейського Союзу спостерігається різний рівень активності включення державних структур в освітню та трудову інтегрованість осіб з інвалідністю, у зв'язку з чим можуть виокремлюватися часткові й перехідні моделі такої співпраці. У плані зору активності індивіда можна виокремити адаптивну (Франція, Велика Британія) та прогресивну (Норвегія, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія) моделі інтеграції дитини з інвалідністю в суспільство. Щодо фінансового забезпечення інклюзивної освіти в країнах Європейського Союзу діють три моделі фінансування: кількісна, ресурсна та результативна модель.

Перешкодами на шляху до інтеграції людей з інвалідністю у суспільне життя та їхнього соціального забезпечення є низка проблем: від фізичних перешкод (доступу) до соціальних виплат. Перша група перешкод пов'язана з доступом до транспорту та соціальних об'єктів, з недосконалістю обслуговування та невідповідністю товарів та послуг запитам осіб з інвалідністю; з недостатньою адаптованістю підприємств, їхніх товарів та послуг до їхніх потреб.

Друга група проблем – політично-організаційна. Вона пов'язана із тим, що міжнародні декларації та конвенції щодо прав людей з інвалідністю не виконуються буквально, а стають базою для розроблення національного законодавства. Це веде до точкових прорахунків, що можуть складатися в негативну тенденцію, зокрема дискримінаційну.

Зараз в Європейському Союзі розробляють і впроваджують багатоаспектні заходи з метою оптимізації у сфері надання особам з інвалідністю повного доступу до соціальних благ. Це – реформи в транспортній, житловій, фінансовій та освітній сферах, ґрунтовані на децентралізації й організації на місцях допомоги молоді з ОМЗ. Новою парадигмою роботи молоді з інвалідністю є базове медичне, освітнє й соціальне забезпечення, на основі якого людина з ОМЗ може сама інтегруватися в суспільство. Згідно з рішенням Ради Європи, яка прийняла щодо освіти й інтеграції людей з інвалідністю стратегічний план дій, молодь з інвалідністю, яка навчається у ВНЗ чи в професійному коледжі, вже співпрацює з майбутніми роботодавцями, отримує консультації, проходить курси адаптації та перепідготовки, тощо.

Список використаних джерел:

1. Волчелюк Ю. І. Організація навчання для студентів з обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому просторі. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації : тези доповідей VIII Всеукр. наук.-практ.конф. Хмельницький : ХІСТ Університету «Україна», 2013. С. 48–51.
2. Вища школа України і Болонський процес : бібліограф. покажч. / АПН України, Ін-т вищ. освіти, Європ. ун-т ; упоряд. Б. І. Корольов [та ін.]. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. 144 с.

Artur Mykhailyk,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Education and rehabilitation institute of higher education
«Kamianets-Podilskyi state institute»,
Kamianets-Podilskyi, Ukraine.*

TO THE ISSUE OF GLOBALIZATION PROCESSES IN MODERN UKRAINIAN EDUCATION

The challenges associated with globalization play a crucial role in the emergence of sociocultural transformations [1]. Therefore, to outline the main characteristics of contemporary education in Ukraine, it is prudent to turn to research that describes the dynamism of the current labor market, considering significant social and technological demands [2]. Notably, the importance of providing relevant skills such as interpersonal skills, digital competence, and leadership for professionals in a globalized work environment has been identified in the United States. Work experience in the United States plays a significant role in the process of transforming vocational education in Ukraine, considering the notable influence of the phenomenon of Americanization, which is a distinctive feature of contemporary globalization [3, c. 535].

Considering the realities of globalized sociocultural development in the European Union is equally pertinent. The incorporation of crucial educational innovations from the EU into the context of education in Ukraine aims to establish fundamental conditions for promoting individual-centered approaches, fostering creative self-realization, ensuring equal opportunities for access to high-quality educational services, stimulating lifelong learning, as well as systematically and continuously enhancing skills and knowledge through participation in international internships, advanced courses, and the development of an excellent scientific and methodological apparatus.

A factor of considerable influence in the landscape of modern education in Ukraine is robotics. Advanced artificial intelligence technologies are promoting a comprehensive transformation of the Ukrainian educational system at all levels, making educational services more appealing [4, c. 127]. It is well established that artificial intelligence technologies are crucial in stimulating student motivation and interest. As the experience gained during the COVID-19 pandemic demonstrated, an effective strategy for overcoming challenges in education involves adopting and disseminating information and communication technologies (ICT) in all socio-cultural aspects of human life [5, c. 13].

In the current landscape, globalized education in Ukraine is centered around digitization and the integration of digital technologies, with the expectation of a significant increase in the robotization of the educational sector [6, c. 8]. In this context, the primary emphasis is developing digital skills for students and teachers.

Simultaneously, among foreign applicants, the most sought-after fields of study encompass medicine, dentistry, nursing, pharmacy, management, secondary education, law, architecture and construction, finance, and banking. The higher education institutions most in demand among international students include V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv National Medical

University, Bogomolets National Medical University, Odesa National University, Zaporizhzhia State Medical University, among others.

A significant trend in education globalization manifests in expanding geographical marketing systems for educational services in other countries [7, c. 319]. This is achieved through establishing branches of educational institutions in different countries and forming joint educational institutions. For example, numerous educational organizations dedicated to Ukrainian studies exist in the United States, Canada, Poland, the United Kingdom, Estonia, and Lithuania. In Canada, notable examples include the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Alberta in Edmonton, the Prairie Centre for the Study of Ukrainian Heritage at the University of Saskatchewan, the Canadian Institute of Ukrainian Studies at the University of Manitoba, and the St. Peter Mohyla Institute in Saskatoon.

Simultaneously, there is an increase in the number of higher education institutions in the Ukrainian education market, accompanied by growth in the variety of curricula, fields of study, and modes of education [8, c. 550]. This results in a significant expansion of the range of educational services available in the Ukrainian education sector. Furthermore, globalization is also associated with the emergence of specific trends in education development in Ukraine. For example, 2017, more than 77,000 Ukrainian citizens were enrolled in foreign universities. This corresponds to approximately 8% of all Ukrainian students enrolled in full-time programs at higher education institutions in Ukraine. Therefore, globalization plays a crucial role in the development of student mobility.

Thus, globalization plays a role in student mobility. A promising direction for future research involves investigating the integration of international students into Ukrainian educational institutions based on post-war experiences related to the reconstruction of the education sector. Understanding the attractiveness of the Ukrainian education system for foreigners and assessing the relevance and effectiveness of their studies in Ukraine emerges as a fundamental issue in the light of contemporary world realities.

References :

1. Zinchenko V.; Ostapenko S.; Udovichenko H. Introduction of academic honesty as a necessary prerequisite and an important component of quality education for future economists. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 2021 v. 13, p. 81–95.
2. Williamson B. New digital laboratories of experimental knowledge production: artificial intelligence and education research. *London Review of Education*, 2020, v. 18.
3. Goodley D. Rebooting Inclusive Education? New Technologies and Disabled People. *Canadian Journal of Disability Studies*, 2020, v. 9, n. 5, p. 515-549.
4. Sherman M.; Samchynska Y. Information and reference system of rare and endangered species of animals as a means of forming the digital competence of future ecologists. *Information technologies and teaching aids*, 2019, v. 72, n. 4, p.121-135.
5. Dhawan S. Online learning: A panacea in the time of COVID-19 crisis. *Journal of Educational Technology Systems*, 2020, v. 49, n. 1, p. 5-22.

6. Korneiko Y.; Tarangul L.; Dovzhuk V. Traditions and innovations: two poles of education of the future. *Futurity Education*, 2023, v. 3, n. 1, p. 5–14.
7. Neubauer D. Globalization, interdependence and education. *Frontiers of Education in China*, 2007, v. 2, n. 3, p. 309–324.
8. Czyz A. K. Attitudes of polish schools' teachers towards the idea of inclusive education for disabled people. *People: International Journal of Social Sciences*, 2018, v. 4, n. 1, p. 542-554.

Інна Михайлова

старший викладач, спеціаліст вищої категорії циклової комісії цифрових технологій Відокремленого структурного підрозділу Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Штучний інтелект (ШІ) – це одна з актуальних тем сьогодення. ШІ застосовується у багатьох сферах діяльності: освіта, програмування, медицина, робототехніка, фінанси тощо. Однією із галузей штучного інтелекту є генеративний штучний інтелект (ГШІ), який може створювати те, чого раніше не існувало. Генеративні моделі також використовують для свого навчання набори даних, проте не комбінують їх відповідно до запиту, а генерують практично з нуля.

Міністерство цифрової трансформації підписало міжнародну декларацію з безпеки застосування ШІ [1]. У декларації є інформація про всі останні дослідження в галузі ШІ, про потенційні ризики технології, як втрата контролю та потенційні негативні наслідки використання. Разом з тим, викладачі та здобувачі освіти стали активно використовувати ШІ у своїй діяльності.

Використання ГШІ надає викладачам ряд переваг [2]:

1) Персоналізоване навчання. Як відомо, кожна людина по-різному сприймає інформацію. Хтось краще інформацію сприймає у текстовій формі, для іншої людини краще, щоб інформація була подана у вигляді зображень, а комусь краще сприймається інформація на слух. Подання інформації у різних формах актуально при роботі із здобувачами з особливими освітніми потребами. ГШІ може швидко перетворити форму подання інформації, таким чином реалізуючи індивідуальні освітні простори.

2) Автоматизоване оцінювання. ГШІ може спростити процес пошуку помилок у надісланий студентській роботі. Якщо на перевірку викладачу був надісланий програмний код, можна звернутися із запитом написати рекомендації щодо пошуку, виправлення помилок та оптимізації коду.

3) ГШІ може виконати аналіз даних студентських робіт, на підставі якого викладач може виявити слабкі місця в засвоєнні матеріалу та вчасно на них реагувати.

4) Генерування навчальних завдань різної складності з урахуванням рівня навчальних досягнень кожного здобувача освіти. Такий підхід на навчання сприяє роботі здобувачів у власному темпі, створенню ситуації успіху.

5) Доступ до освітніх ресурсів можна отримати будь-де та будь-коли, що є надзвичайно актуальним для воєнного стану у нашій країні.

6) Створення сценаріїв занять, генерування слайдів презентацій та вікторин на задану тему [3].

Потрібно пам'ятати, що ШІ теж може помилятися або не знати чогось. Тому у будь-якому випадку потрібно перевіряти інформацію, яку було згенеровано.

Здобувачі освіти теж активно впроваджують в освітній діяльності ГШІ для виконання завдань, генерації ідей, отримання супроводу під час навчання, можливості навчатися у будь-який час з будь-якого місця.

Дуже важливим є уміння формулювання запитів (промптів) для ГШІ. Запити мають бути чіткими та конкретними. Доцільно використовувати ключові слова, уточнення, деталі. Якщо потрібно згенерувати текст, необхідно вказати, для якого віку та якого стилю він має бути.

Наприклад, щоб згенерувати код програми для опрацювання одновимірного масиву дійсних чисел, варто використати наступне формулювання.

«Напиши програму мовою C++, яка опрацює одновимірний масив А дійсних чисел розмірності N ($N \leq 20$). Значення N вводиться з клавіатури з перевіркою коректності введених даних. Передбачити можливість введення елементів масиву з консолі. Необхідно вивести початковий масив, кількість додатних елементів масиву та середнє арифметичне від'ємних елементів масиву. У програмі мають бути реалізовані підпрограми для введення-виведення елементів масиву та його опрацювання. Елементи масиву мають виводитися з точністю до двох знаків через проміжок.»

В результаті виконання цього запиту отримуємо наступний програмний код (рис. 1).

Ось програма мовою C++, яка виконує описані умови:

```
cpp Kon  
  
#include <iostream>  
  
using namespace std;  
  
// Підпрограма для введення елементів масиву  
void inputArray(float A[], int N) {  
    cout << "Введіть елементи масиву:\n";  
    for (int i = 0; i < N; ++i) {  
        cout << "A[" << i << "]: ";  
        cin >> A[i];  
    }  
}  
  
// Підпрограма для виведення елементів масиву  
void outputArray(float A[], int N) {  
    cout << "Масив:\n";  
    for (int i = 0; i < N; ++i) {  
        cout << A[i] << " ";  
    }  
    cout << endl;  
}  
  
int main() {  
    int N;  
    cout << "Введіть розмірність масиву (N <= 20): ";  
    cin >> N;  
  
    // Перевірка коректності введених даних  
    if (N <= 0 || N > 20) {  
        cout << "Некоректна розмірність масиву!\n";  
        return 1;  
    }  
}
```

Рис. 1. Лістинг програми, згенерований ChatGPT

Згенерований код можна модифікувати, звертаючись із наступними запитам:

- Перепиши цю програму так, щоб вона стала більш універсальною, а саме: користувач може обирати тип елементів (додатні, від'ємні, більші або менші за деяке вказане користувачем число).
- Розшири можливості програми так, щоб виконувалося не тільки обчислення кількості додатних елементів масиву та середнього

арифметичного від'ємних елементів масиву, а й мінімального або максимального всіх додатних або всіх від'ємних елементів масиву.

- Скільки символів займає ця програма?
- Сформулюй функціональні вимоги до цієї програми.

Отже, використання ГШІ в освітній діяльності може значно змінити процес навчання та викладання: підвищити ефективність навчання, стимулювати розвиток креативності викладачів та здобувачів освіти, зробити освіту доступною для більш широкого кола осіб. Варто пам'ятати, що використання ГШІ вимагає врахування безпеки та конфіденційності даних, перевірки інформації, дотримання академічної доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Урядовий портал. Україна підписала міжнародну декларацію, присвячену безпеці використання ШІ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-pidpysala-mizhnarodnu-deklaratsiui-prysviachenu-bezpetsi-vykorystannia-shi>
2. Барна О.В., Бабій Д.В. Переваги штучного інтелекту в освіті. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи», 18-19 травня 2023 року. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28847/1/2_Barna_Babij.pdf
1. Найбільша мапа ШІ-інструментів для освітян: обираємо «другого пілота» для щоденної роботи. URL: <https://osvitoria.media/experience/najbilsha-mapa-shi-instrumentiv-dlya-osvityan-obuyayemo-drugogo-pilota-dlya-shhodennoyi-roboty/>

Анатолій Михальський

кандидат медичних наук,

доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

Олена Рурак

магістрант, Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Актуальність стресостійкості в умовах пандемії COVID-19, а тепер і воєнного стану стрімко зростає. У зв'язку із цим виникла потреба в соціально-психологічній підтримці, психологічній допомозі та формуванню стресостійкості різних верств населення. Дане питання є надзвичайно актуальним для студентів закладів вищої освіти, оскільки через часті тривоги, перебування в укриттях вони переживають постійні стреси.

Запорукою збереження, розвитку і зміцнення здоров'я є психічна стійкість до стресових ситуацій. Загальною характеристикою стресу є реакція організму на сильний подразник. Стрес має фізіологічні, психологічні, особистісні й медичні ознаки. Р. Лазарус першим спробував розмежувати фізіологічне та психологічне розуміння стресу.

Під стресом Г. Сельє розумів систему реакцій організму у відповідь на будь-яку вимогу до нього, яка спрямована на створення адаптації чи пристосування організму до труднощів [5, с. 16].

Стрес зазвичай концептуалізується як деструктивний внутрішньоособистісний емоційний досвід, який впливає на особистість [7, с. 1131].

Індивідуально-психологічні особливості особистості обумовлюють процес переживання стресу та визначають рівень стресостійкості. Стресостійкість є однією із характеристик, що визначає схильність індивіда до стресу. Термін «стресостійкість» уперше застосував у 1939 році Г. Гартман.

Стресостійкість розглядається як якість особистості, що характеризується вмінням протистояти стресовим факторам у певний період часу, доки людина не знайде шляхи опанування стресом. Стресостійкість забезпечує ефективність діяльності та сприяє забезпеченню здоров'я особистості [3, с. 113].

Соціальні зміни, перебудова суспільної свідомості, психічне навантаження, труднощі адаптації до змінених умов середовища стають найпомітнішими стресогенними факторами сьогодення, а недостатній рівень стресостійкості особистості може погіршити життєдіяльність, знизити ефективність у будь-якій діяльності і призвести до незворотних процесів [1, с. 6-7].

Однією з найбільш вразливих категорій, що страждають від впливу стрес-факторів, стають студенти з особливими освітніми потребами (ООП). По-перше, вони потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту; по-друге, різноманітність, патогенез, природа та інтенсивність стресорів, що впливають на таких студентів є ширшою у порівнянні зі здоровими однолітками; по-третє, юнацький вік характеризується значною кількістю стресових ситуацій, по-четверте, сильним додатковим стресором останніх років є пандемія COVID-19 [4, с. 113].

В останні роки додалась ще одна стресова ситуація – війна. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним виникає питання здатності людини бути стійкою до стресу та долати труднощі без великих втрат для психічного та фізичного здоров'я.

Водночас, спеціальні дослідження, присвячені вивченню стресостійкості студентів з особливими освітніми потребами, проводяться недостатньо, хоча ця проблема є надзвичайно важливою для сучасного суспільства [4, с. 113].

Аналіз джерел та останніх досліджень.

Проблема стресу вважається добре розкритою в сучасній літературі. Вона охоплює різні галузі психологічних досліджень, є предметом аналізу психофізіології, нейрофізіології, медицини, біології та психології. Отже, стресостійкість особистості в умовах пандемії та війни стає предметом міждисциплінарного вивчення. Проблема стресу досліджувалася багатьма вченими (Г. Сельє, Р. Лазарус, Дж. Еверлі, Р. Розенфельд, та ін.).

Стресостійкість як стійкість до стресу, толерантність до стресу досліджували В. Крайнюк, І. Малкіна-Пих, Т. Титаренко, та ін.; особливості реагування на стресову ситуацію (Л. Царенко); психопрофілактику й психотерапію стресу засобами психологічного тренінгу (В. Лефтеров); подолання стресу (О. Стрельник, В. Розов, І. Приходько); перша психологічна допомога постраждалим в екстремальних ситуаціях (І. Пінчук, О. Хаустова) та ін.

Проблему стресу та стресостійкості у вітчизняній науці досліджували М. Корольчук, С. Максименко, Л. Карамушка, Є. Потапчук, І. Приходько та інші. Особливостями формування стресостійкості займалися К. Роман, О. Пасічник, Н. Гаврилова, Ю. Павлишин, І. Коломієць. Вивченням стресу та стресостійкості серед здобувачів освіти займалися І. Мартинюк, А. Черкашин, І. Каськов, М. Кудінова, О. Пасічник та інші.

Особливу увагу заслуговують праці Г. Г. Аракелова який займався проблемою стрес-факторів, що впливають на формування психосоціальної стійкості особистості в період студентства [2, с. 104].

Дослідження стресостійкості серед здобувачів освіти на сьогодні є актуальними, а особливо це стосується вивчення стресостійкості студентів з ООП.

Виклад основного матеріалу.

Від тривалого перебування студентів у стресі, страждає нервова система, ресурси виснажуються, примушуючи організм працювати на межі; згодом настає виснаження, що призводить до зниження загального рівня стресостійкості, уважності та мотивації до навчальної діяльності. Наслідком таких стресів можуть бути навіть неврози, функціональні захворювання нервової системи, що вимагає у студентів формування емоційної стійкості до стресових ситуацій [6, с. 35].

В ході проведення емпіричного дослідження нами було використано такі психодіагностичні методики:

1. Опитувальник на визначення стресостійкості (Н. В. Киршева, Н. В. Рябчикова).
2. Опитувальник нервово-психічної напруги (Немчин Т.А.).
3. Шкала депресії Бека.
4. Шкала проявів тривоги Тейлора, доповненої В.Г. Норахідзе шкалою ширості.

Нами також були використані методи статистичної обробки експериментальних даних.

Дослідження проведено у двох групах: студенти без порушень психофізичного розвитку (контрольна група) і студенти з особливими освітніми потребами (експериментальна група).

При оцінці рівня стресостійкості студентів контрольної групи виявили, що 66,7% мають середній рівень стресостійкості, 11,1% – високий і 22,2% – низький рівень стресостійкості. В експериментальній групі студентів у 50% із них виявили низький рівень стресостійкості, 45% – середній і лише у 5% – високий рівень стресостійкості. Отже, серед студентів без порушень психофізичного розвитку переважає середній рівень, а серед студентів з ООП – низький рівень стресостійкості. Відмінності між студентами за рівнем стресостійкості є статистично значущими.

Визначення рівня тривожності показало, що у більшої кількості студентів контрольної та експериментальної групи переважає середній рівень. Високий рівень тривожності у контрольній групі виявлено у 25% студентів, а в експериментальній значно більше – 41,7%. Низький рівень

тривожності навпаки, суттєво вищий у контрольній групі 30,6%, а в експериментальній – 11,1%.

Відповідно до результатів дослідження визначено, що студенти з ООП, характеризуються більш вираженою нервово-психічною напругою. Так, надмірна нервово-психічна напруга серед них зустрічається у 35%, а серед студентів контрольної групи 25%.

Серед студентів з ОПП виявлено й більшу схильність до депресії, так прояви помірної депресії виявлені у 25%, а в контрольній групі у 13,9% осіб.

Отже, за результатами проведеного дослідження нами встановлено, що в значній кількості студентів, без порушень психофізичного розвитку, виявляється низький рівень стресостійкості, високий рівень тривожності, надмірна нервово-психічна напруга та прояви помірної депресії. У студентів з ООП ці показники порушені ще більше: низький рівень стресостійкості, високої тривожності та надмірної нервово-психічної напруги в них достовірно вищі ніж у контрольної групи студентів.

Висновки.

Отже, проблема дослідження стресостійкості студентів, а особливо осіб з ООП є на даний час надзвичайно важливою й вимагає пошуку нових методів подолання стресових розладів та роботи над розвитком і формуванням стресостійкості студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Андріяшина Н. В. Стресостійкість особистості в сучасних умовах розвитку суспільства. Збірник наукових праць УДУ імені Михайла Драгоманова «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету». Київ, 2021. С. 5–7.
2. Каськов І.В. Теоретичні аспекти формування стресостійкості студентів вnz до негативних чинників навколишнього середовища. Вісник Національного університету оборони України. Питання психології. 1 (54). 2020. С. 104-113.
3. Кравцов Д.Р. Поняття стресу та психологічної стійкості в межах різних теоретичних підходів. Габітус. Соціальна психологія. Юридична психологія. Випуск 18. Т. 1. 2020. С.112-116.
4. Кудінова М. Емпіричне дослідження рівнів стресостійкості студентів з особливими освітніми потребами. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. Випуск 4 (53), 2021. С. 40-45.
5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
6. Потапюк Л. М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія психологія. Випуск 2. 2023. С. 34-38.
7. Park J., Carrillo B., Mendes W. Is Vicarious Stress Functionally Adaptive? Perspective-Taking Modulates the Effects of Vicarious Stress on Future Firsthand Stress. *Emotion*. 2021. № 21(6). P. 1131–1143.

Олена Паламар

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри
технологій освіти та реабілітації осіб з порушеннями зору
УДУ імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЗОРОВОГО СПРИЙМАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Молодший шкільний вік є важливим етапом для розвитку зорового сприймання. Особливої значущості розвиток зорового сприймання набуває у контексті навчальної діяльності дитини з порушеннями зору, оскільки в цей період відбувається формування навчальних умінь, засвоєння змісту, засобів і способів навчальних дій. Розвиток зорового сприймання сприяє опануванню різноманітних способів обробки наочного матеріалу, дозволяє дитині успішно реалізовувати навчальну діяльність, уможливує особистісну самореалізацію [1].

Як зазначають Є. Синьова, С. Риков, С. Федоренко та інші [2], педагогічна корекція зорового сприймання дітей з порушеннями зору є основним компонентом системи заходів з попередження виникнення вторинних відхилень у їхньому розвитку. Реалізація педагогічної корекції має відбуватися у тісному взаємозв'язку з лікувально-відновлювальним процесом – це забезпечує розвиток та стабілізацію основних характеристик зорових функцій [2, с. 192].

В процесі компенсації зорової недостатності завдяки перебудові дитячого організму формуються нові способи отримання інформації. І. Шевченко та О. Казачінер [4] зазначають, що результати компенсації зорової недостатності визначаються різними умовами, серед яких: структура зорового порушення; індивідуальні психологічні особливості дитини; вік, у якому виникли порушення зору; особливості фізичного розвитку; ступінь порушення зору; період часу від початку порушення зору; індивідуальна реакція дитини на суттєве погіршення зорового сприймання; вольові якості особистості; наявність супутніх порушень у розвитку [4, с. 83].

Недоліки зорового сприймання обумовлюють помилки при читанні та письмі (труднощі при знаходженні необхідного рядка у тексті, слів, складів, букв; під час письма та читання діти плутають букви, що подібні за написанням, переставляють букви і склади у слові).

З метою цілеспрямованого формування зорової сенсорно-перцептивної діяльності дитини з порушеннями зору необхідно здійснювати корекцію зорового сприймання у напрямках розвитку пошуково-орієнтувальної, інформаційно-пізнавальної та регулювально-контролюючої зорової діяльності [2, с. 193].

Пошуково-орієнтувальна зорова діяльність надає дитині можливість помітити об'єкт, визначити його просторове розташування, визначити зміни розташування предметів у просторі. Корекційна робота з розвитку пошуково-орієнтувальної зорової діяльності здійснюється шляхом: спеціальної організації предметно-просторового (освітнього) середовища; стимулювання уваги дітей до зорової пошуково-орієнтувальної діяльності; розвитку полісенсорної основи сприймання при визначенні просторових відношень предметів у просторі; засвоєння алгоритмів зорового пошуку об'єкта; формування попередніх уявлень про об'єкти, які дитині необхідно знайти за допомогою зору.

Розвиток інформаційно-пізнавальної зорової діяльності відбувається за рахунок засвоєння сенсорних еталонів, набуття чуттєвих предметних уявлень, формування у дітей з порушеннями зору здатності до сприймання сюжетних зображень. Корекційно-розвиткова робота передбачає цілеспрямоване збагачення чуттєвого досвіду дітей з порушеннями зору, навчання ефективних способів зорового обстеження предметів, опанування способів отримання і переробки зорової інформації для створення адекватного зорового образу предмета [2].

Розвиток регулюючо-контролюючої зорової діяльності відбувається шляхом формування механізмів зорово-моторної координації (система «око-рука»). Необхідною передумовою для формування такої координації є розвиток рухів очей. Корекційно-розвивальна робота повинна сприяти розвитку сенсорного та моторного компонентів зору, а також забезпечувати підсилення сенсомоторних зв'язків [2].

На думку І. Фіцик, розвитку зорового сприймання у дітей з порушеннями зору сприятиме: 1) корекційно-розвитковий вплив на функціональні механізми зорового сприймання, що реалізовується шляхом застосування педагогічних заходів (сенсорних вправ, дидактичних ігор, різноманітної продуктивної діяльності); 2) цілеспрямоване формування наявних механізмів зорового сприймання (розвиток предметно-практичної діяльності, формування сенсорних еталонів, удосконалення повноти і диференційованості предметного сприймання, розвиток здатності встановлювати різних видів взаємозв'язків (причинно-наслідкових, просторових, часових) за допомогою зору; 3) забезпечення особистісно значущої мотивації [3, с. 385].

Важливо також пам'ятати, що розвиток зорового сприймання є комплексним процесом, його ефективність залежить від взаємодії сенсорних систем (тактильно-зоро-кінестетичного обстеження об'єктів) та вищих психічних процесів (мовлення, мислення, пам'яті).

Список використаних джерел:

1. Корнев С. І. Психологічні особливості зорового сприймання у дітей з ЗНМ. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2012. Вип. 21. С. 384-388. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2012_21_100
2. Синьова Є.П., Риков С.О, Федоренко С.В., Могилевський С.Ю., Шаргородська І.В., Денисюк Л.І. Медико-психолого-педагогічні основи корекції зорових сприймань у дітей з порушеннями зору. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* Випуск 56. С. 188-198. <http://oaji.net/articles/2017/983-1507015729.pdf>
3. Фіцик І.О. Теоретичні аспекти корекційно-педагогічної роботи з розвитку зорового сприймання у дітей дошкільного віку з порушеннями зору. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки.* 2017. Вип. 10. С. 379-390. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2017_10_37
4. Шевченко І. Д., Казачінер О.С. Розвиток компенсаторних можливостей дітей шкільного віку з глибокими порушеннями зору. *Четверта міжнародна конференція молодих учених: Харківський природничий форум (16-17 квітня 2021 р., м. Харків) / за заг. ред. Т.Ю. Маркіної, А.Б. Чаплигіної.* Харків, 2021. С. 83-85.

Людмила Перхач

*викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист
КЗ Львівської обласної ради «Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»*

Соломія Кавуза

*здобувачка освітньо-кваліфікаційного ступеня
фаховий молодший бакалавр
КЗ Львівської обласної ради «Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»*

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Умови війни мають значний вплив на формування особистості молодшого школяра з особливими освітніми потребами (ООП). Небезпека, стрес, травми та втрата близьких можуть створити складні умови для навчання та розвитку дитини. Варто зазначити, що однією з перешкод у формуванні особистості молодших школярів з ООП під час війни є відсутність спеціально створеного середовища для гарантування їхньої безпеки та належних умов для навчання.

Одним із невід'ємних чинників для забезпечення стану спокою учня з ООП є його попередня підготовка. Зокрема, регулярне проведення тренувань та навчання для дітей як діяти під час екстрених ситуацій. Важливо враховувати особливості кожного здобувача освіти та розробити індивідуальний план дій під час повітряної тривоги з урахуванням їх потреб.

Необхідним є забезпечення доступу до психологічної підтримки для дітей через індивідуальні консультації, групові сесії та спеціальні програми. Психологи повинні працювати на зменшення тривоги, страху та створення умов для вираження емоцій. Важливо акцентувати на згубному впливі війни на психологічний стан та розвиток дітей. Зокрема, у нещодавньому дослідженні «Проблеми українських дітей під час війни», яке було проведено Соціологічною групою «Рейтинг» протягом 27 січня – 1 лютого 2023 на замовлення проєкту «Дій для дітей України» (Ukraine Children's Action Project) було продемонстровано, які наслідки війни помітні у дітей. Більше половини дітей з опитаних, на жаль, були свідками чи учасниками бойових дій. За словами матерів, діти найчастіше зазнавали психологічного тиску у зв'язку з розлукою з рідними, переїздом, обстрілами чи бомбардуваннями.

У початковій школі у дітей інтенсивно формується самосвідомість. Під час війни дітям з ООП сформувати самосвідомість належним чином, без шкоди для свого психічного здоров'я, особливо важко. Щоб допомогти дитині у цьому варто залучати її до саморефлексії, щоб розвинути вміння аналізувати свої дії та вчинки, розуміти їх наслідки. Важливим є спілкування та взаємодія з однолітками. Слід стимулювати спільну роботу, сприяти розвитку соціальних навичок та формуванню позитивних взаємин між дітьми. Необхідно розвивати у дитини навички емоційної грамотності, оскільки це може допомогти дитині контролювати свої емоції у стресових ситуаціях, налагодити соціальну взаємодію, покращити її самопочуття. Також слід навчити школяра сприймати та розуміти емоції інших людей, розвивати навички співчуття та підтримки.

Формування особистості молодшого школяра з порушеннями мовлення в умовах війни потребує інтегрованого підходу, що поєднує фізичне, психологічне та соціальне благополуччя дитини. Варто звернутися до кваліфікованих фахівців, а саме логопеда, який зможе розробити індивідуальні вправи для дитини, оскільки для того, щоб покращити мовлення, необхідно розвивати органи артикуляційного апарату. Розвиток навичок самостійності допоможе підвищити самооцінку дитини та збільшить впевненість у власних силах, що є невід'ємною складовою розвитку виразного та чіткого мовлення.

У дітей з порушеннями опорно-рухового апарату можуть виникати труднощі під час переміщення до укриття. Це може стати причиною для порушення освітнього процесу, оскільки діти перестануть відвідувати заняття. Саме тому потрібно облаштувати гідні умови у закладах освіти. Проте не всі заклади, на жаль, мають можливість профінансувати це. Як наслідок – вводять дистанційну форму навчання.

Дистанційна форма навчання також призводить до невтішних результатів у формуванні особистості молодших школярів. Однією з причин є відсутність особистого контакту та спілкування з однолітками, що може вплинути на соціальний розвиток дитини. В учня можуть погіршуватись навички комунікації, які в більшості є погано сформованими у дітей з ООП.

Здобувачі освіти з порушеннями зору під час повітряної тривоги потребують особливої уваги та чутливості до їхніх потреб. Потрібно забезпечити тихе та спокійне середовище, де учні можуть відчувати себе безпечно. Необхідно уважно слухати дитину і дозволити їй висловити свої почуття. Використання розважальних або заспокійливих методів, таких як музика, медитація або глибоке дихання, допоможе учням з вадами зору заспокоїтися та сконцентруватися.

Для дітей з вадами слуху необхідно розробити систему сигналізації, яка не тільки включає аудіовізуальні сигнали, але й враховує їх потреби. Наприклад, використовувати спеціальні віброзвукові або світлові сигнали. Не варто забувати про використання візуальних засобів комунікації, таких як жести, міміка та письмові повідомлення для спілкування з учнями з вадами слуху. Потрібно забезпечити дітей індивідуальними пристроями, такими як кохлеарні імпланти або слухові апарати, щоб полегшити комунікацію та сприяти їхньому навчанню.

Зважаючи на військовий конфлікт, діти з синдромом аутизму можуть відчувати додатковий стрес і тривогу. Для них важливо забезпечити стабільність і передбачуваність у навчанні та повсякденному житті. Регулярний розклад і визначений час для різних дій можуть допомогти створити цю стабільність. Застосування візуальних засобів, таких як графіки та плани, може полегшити розуміння інформації для дітей з аутизмом. Це може бути особливо важливим в умовах війни, коли ситуація швидко змінюється.

У 2021 році в Україні з'явився перший у світі україномовний додаток «Digital Inclusion». За допомогою цього додатка у дітей з аутизмом можна розвинути мовлення та креативний спосіб мислення. «Digital Inclusion» створений для альтернативної та додаткової комунікації з дітьми і дорослими з розладами аутистичного спектру, з людьми після інсультів або травм, а також для розвитку мовлення та творчого мислення. Додаток

можуть використовувати не лише батьки та освітяни, а й всі, хто залучений у процес реабілітації дітей та дорослих. Digital Inclusion, окрім розвитку мовлення, допомагає набути навичок, які знадобляться користувачам у майбутньому для соціалізації та розвитку» [2].

Головним завданням вчителя є формування навичок самостійності у молодших школярів з ООП. Важливо сформувати у них вміння до вирішення тих чи інших проблем, які можуть виникнути під час воєнного стану та у повсякденному житті. Допомогти розвинути навички самостійності у молодших школярів можуть рольові ігри, які моделюють ситуації, що можуть виникнути під час війни, допомагають дітям розуміти як реагувати та діяти самостійно. Планування і організація є важливим чинником у формуванні самостійності. Навчання планувати дії та організувати свій час, щоб діти могли вирішувати проблеми та зберігали самовладання навіть у стресових ситуаціях. Для дітей з ООП соціальні навички є дуже важливими. Потрібно тренувати майстерність спілкування та взаємодії з іншими, сприяти розвитку емпатії та вмінню просити та надавати допомогу.

Не менш важливим є розвиток винахідливих здібностей у дітей з ООП. Він може бути важким, але важливим завданням під час війни. Його варто підтримувати за допомогою ігрових та практичних завдань, що стимулюють уяву та креативне мислення. «Для цього під час навчального процесу для дітей із особливими освітніми потребами радимо використовувати такі інтерактивні технології: - технології кооперативного навчання («Сенкан», «Кубування», «Інтерв'ю», «Роз'єднай слово», «Прагматична математика» тощо); - технології колективно-групового навчання («Діаграма Вена», «Навчаючи - вчуся», «Криголам», «Мозковий штурм», «Орфоєпічні вправи», «Гронування» тощо); - технології ситуативного моделювання (драматизації, симуляції, імітаційні ігри); - технології опрацювання дискусійних питань (метод «Прес», «Зміни позицію», «Займи позицію» тощо)» [1, с.69]. Можна пропонувати їм різноманітні завдання з конструювання, малювання, рукоділля або участь у театральних постановках. Важливо також створювати середовище з атмосферою безпеки та підтримки, де дитина може вільно виражати свої думки та ідеї.

Висновки. Під час дослідження особливостей формування особистості молодшого школяра з особливими освітніми потребами в умовах війни ми з'ясували, що воєнний конфлікт має значний вплив на формування особистості молодшого школяра з особливими освітніми потребами, збільшуючи ризик стресових ситуацій та обмежуючи доступ до ресурсів для їхнього розвитку. Важливо розробляти індивідуалізовані підходи до навчання та розвитку цієї категорії дітей, враховуючи їхні потреби, можливості та контекст військового конфлікту. Необхідно активно впроваджувати психолого-педагогічні програми та соціально-психологічну підтримку для забезпечення психологічного добробуту та успішного навчання здобувачів освіти в умовах війни. Важливу роль у створенні сприятливих умов для їх успішного розвитку та соціалізації можуть відіграти інноваційні програми підтримки у воєнний час. Загалом актуальним є вивчення особливостей становлення особистості молодших школярів, які потребують спеціального навчання в умовах воєнного часу з

метою забезпечення успішного їх зростання та інтеграції в суспільство, що потребує подальших досліджень і практичних розробок.

Список використаних джерел:

1. Купрас В.В. Ефективність використання інтерактивних технологій у навчанні дітей з порушеннями зору. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. 2015. Вип. 11–12. С. 69
2. Digital Inclusion: з'явився перший україномовний додаток для безбар'єрного спілкування URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-technology/3266581-digital-inclusion-zavivsa-persij-ukrainomovnij-dodatok-dla-bezbarernogo-spllkuvanna.html> (дата звернення 06.05.2024).

Володимир Присакар

*кандидат педагогічних наук, доцент,
викладач кафедри соціальної роботи та психології
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Процес реформування і модернізації освіти на сучасному етапі розвитку України орієнтує майбутніх фахівців на засвоєння ними гуманістичних цінностей та дотримання їх не лише у повсякденному житті, але й у професійній діяльності, формуванні компетентних фахівців різних професійних сфер загалом і соціальної зокрема. Саме соціальні працівники, сферою діяльності яких є робота з людьми, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, повинні уміти кваліфіковано, спрямовано на результат вирішувати їхні проблеми через взаємодію з різними соціальними інституціями. Основою їхньої роботи вважають моральний підхід, ґрунтований на професійній моралі й етиці. Тому метою підготовки майбутніх соціальних працівників виступає морально-етична складова, яка виконує домінуючу роль у формуванні їхньої професійної компетентності.

Проблему етики як духовної сфери особистості у філософському аспекті розглядали у своїх працях видатні філософи, науковці та педагоги минулого. Сучасні філософсько-соціальні основи професійної етики розкрито у дослідженнях Г. Васяновича, І. Зайченка, І. Зязюна, В. Малахова, Т. Мішаткіна та ін. Питання етики фахівців соціальної сфери досліджували Н. Вознюк, С. Марченко, І. Мигович, В. Тесленко, І. Трубавіна, М. Фірсов, С. Харченко та ін. Основні підходи щодо формування моральних якостей та етичних цінностей у майбутніх фахівців соціальної сфери окреслені у наукових працях М. Гуслова, І. Зверевої, Р. Зозуляк-Случик, А. Капської, О. Пономаренко, Н. Султанової та ін. Проте незважаючи на значну кількість наукових праць щодо різних аспектів підготовки фахівців, дослідження професійно-етичних засад у підготовці соціальних працівників потребує подальшого ґрунтовного вивчення з урахуванням нормативних вимог законодавства, етичного кодексу соціального працівника, спрямованих на

формування у них морально-етичних цінностей та професійно-важливих якостей.

Основний зміст соціальної роботи має чітко виражений ціннісно-гуманістичний характер і визначає сутність та мету соціальної роботи. Соціальний працівник при цьому виступає насієм, творцем і поширювачем гуманістичних цінностей. Цим самим він відповідно докладається до розвитку культури суспільства.

Для будь-якої професії притаманний процес формування професійних норм, вимог, правил щодо представників відповідної сфери діяльності, що включає необхідні знання, уміння, навички, а також певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності. У цьому зв'язку невід'ємною складовою професійної культури є етична культура, у якій виявляються моральні вимоги до особистості спеціаліста.

Професійно-етична культура соціального працівника є своєрідною системою професійно-етичних якостей, які регулюють соціально спрямовані відносини у професійній взаємодії [4, с. 75].

Показниками професійно-етичної культури можуть бути наявні особистісні якості та норми поведінки, адекватні до вимог професійно-етичного кодексу. Функціональними компонентами системи професійно-етичної культури соціального працівника, на думку А. Капської, виступають: 1) аксіологічний компонент (професійно-етична культура як процес створення, збереження і засвоєння професійно-етичних цінностей); 2) регулятивний компонент (професійно-етична культура як система професійно-етичних якостей, які є регулятором соціально-педагогічних відносин); 3) нормативний компонент (професійно-етична культура як сукупність професійних норм відносин і стандартів поведінки); 4) виховний компонент (професійно-етична культура як чинник, який формує моральну культуру учасників професійної взаємодії). У своїй взаємодії структурні і функціональні компоненти утворюють систему професійно-етичної культури соціального працівника [2].

У Державному галузевому стандарті підготовки фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти з-поміж головних загальних вимог у галузі соціальної роботи визначено:

- здатність дотримуватися етичних принципів та стандартів соціальної роботи;
- уміння виявляти етичні дилеми та суперечності у професійній сфері, застосовувати засоби супервізії для їх роз'яснення;
- упровадження прийомів мотивації, самомотивації на шляху до досягнення спільної мети, уміння адаптувати свою поведінку до прийняття системи цінностей іншого;
- прояв толерантної поведінки, вияв поваги до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, здатність розрізняти вплив стереотипів та упереджень [1, с. 4].

Таким чином, формування професійно-етичної культури у майбутніх соціальних працівників – складний і багатоступінний процес, що потребує відповідної організації навчального процесу і створення комплексу сприятливих педагогічних умов.

Професійна підготовка майбутнього фахівця соціальної роботи, насамперед, передбачає вивчення низки навчальних дисциплін,

спрямованих на формування у них певних професійно-етичних знань, а саме: «Вступ до спеціальності», «Теорія і методика соціальної роботи», «Етика соціальної роботи», «Соціальна робота з різними групами населення», «Волонтерська діяльність» тощо. На теоретичному рівні формування професійної етики соціальних працівників найповніше й глибше реалізується під час вивчення курсу «Етика соціальної роботи». Як складова філософської науки про місце моральних начал у діяльності працівників соціальних закладів, курс має важливе значення для практичної роботи, а як філософсько-соціологічне знання – відіграє унікальну роль у формуванні професійно-етичного образу спеціаліста. Практичний напрям формування професійно-етичної культури має спрямовуватися на розвиток емоційно-морального аспекту особистості: навчитися бачити та співпереживати людському стражданню, горю, що допомагає вихованню у студентів доброзичливості, альтруїзму, безкорисливості. Показниками формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної сфери є позитивні особистісні якості та поведінка, що відповідає професійно-етичним правилам. Фундаментальними етичними знаннями, котрі визначають професійно-етичні якості соціальних працівників вважаємо: моральний обов'язок, моральну відповідальність, честь і гідність соціального працівника, такт, вимогливість, толерантність тощо [3, с. 14-15]. Сформованість основ професійно-етичної культури відображається у потребі самовдосконалення та самовиявлення в умовах навчально-професійної діяльності.

Сьогодення потребує фахівців, для яких притаманні не лише професійні знання з ключових фахових дисциплін, а таких, які мають глибокі сформовані знання із професійної етики, володіють високим рівнем моральних, етичних, комунікативних, мовленнєвих, рефлексивних, дослідницьких та інших професійних знань й умінь, що забезпечують усебічний розвиток майбутніх соціальних працівників.

Результати проведеного опитування серед студентів передвипускних і випускних курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Подільського спеціального навчально-реабілітаційного соціально-економічного коледжу (освітній рівень «бакалавр») показали, що 64% респондентів відчувають потребу у підвищенні рівня професійно-етичних знань, в тому числі 6,7% – інтелектуальних; 11,6% – поліпшення знань про рефлексію; 12,7% – підвищення знань з морально-вольової регуляції. Крім цього, 68% студентів вказали на необхідність удосконалення професійно-етичних умінь, у тому числі: 11,8% виявили бажання удосконалювати організаторські уміння, 12,3% – етичні, 10% – комунікативні, 16,1% – вольові уміння.

Отож, на основі результатів опитування можна сформулювати висновки:

- значна частина студентів приділяє мало уваги знанням професійно-етичної рефлексії та ціннісних орієнтацій, недостатнє місце відводиться удосконаленню мовленнєвих та комунікативних знань;
- незважаючи на різнорівневе формування професійно-етичних умінь майбутніх соціальних працівників, виявлена потреба в удосконаленні етичних, комунікативних, організаторських,

- вольових і рефлексивних умінь, які знаходяться у площині морально-етичного аспекту;
- ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх соціальних працівників сприяють: волонтерська практика, професійно-етичні тренінги, круглі столи, розгляд морально-етичних проблем соціальної роботи на семінарських і практичних заняттях із дисциплін, суміжних із «Етикою соціальної роботи»;
 - результативність формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців соціальної роботи значною мірою залежить від організації освітнього процесу, зокрема, насиченості змісту етичною складовою, сучасними технологіями навчання, діагностуванням результатів навчання, суб'єкт-суб'єктною взаємодією та забезпеченням умов для активної творчості студентів.

Список використаних джерел:

1. Державний галузевий стандарт спеціальності «Соціальна робота». Київ, 2016. 20 с
2. Капська А.Є. Зміст і структура професійно-етичної культури соціального працівника. URL. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11886/1/KapskaAustralia.pdf> (дата звернення: 10.04.2021).
3. Кривошеева О. І. Формування професійної етики майстрів виробничого навчання в професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2007. 20 с
4. Соціальна педагогіка. Підручник. За ред. Капської А.Й. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.

Сергій Рибак

*доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

РОЛЬ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ТА ДІЯЧІВ В ПИТАННЯХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ІНКЛЮЗІ

Релігійні громади та діячі з давніх часів відіграють важливу роль у суспільстві, сприяючи не лише духовному, а й соціальному розвитку. У сучасному світі, коли проблеми соціальної реабілітації та інклюзії стають все більш актуальними, роль релігійних інституцій набуває нових вимірів. В умовах зростаючого розмаїття населення, складних соціально-економічних умов та збільшення кількості людей, які потребують підтримки, релігійні громади часто виступають важливими агентами змін.

Релігійні організації надають широкий спектр соціальних послуг, включаючи допомогу бездомним, підтримку людей з обмеженими можливостями, роботу з молоддю та людьми похилого віку. Вони створюють умови для соціальної реабілітації, допомагаючи людям повернутися до повноцінного життя після важких життєвих ситуацій. Крім

того, релігійні громади активно сприяють інклюзії, працюючи над тим, щоб кожен член суспільства відчував себе прийнятим та цінованим незалежно від його соціального статусу, фізичних чи психічних особливостей.

Роль релігійних діячів також є невід'ємною частиною цього процесу. Вони не лише виконують духовну місію, але й виступають в якості лідерів та наставників, які можуть надихати і мобілізувати громади на здійснення благодійних проектів та ініціатив. Їх вплив на формування суспільних норм та цінностей сприяє створенню більш толерантного і солідарного суспільства.

У даній роботі розглядається вклад релігійних громад та діячів у соціальну реабілітацію та інклюзію, аналізуються приклади успішних програм та ініціатив, а також обговорюються виклики та перспективи розвитку цієї важливої сфери діяльності.

Роль релігійних громад та діячів у питаннях соціальної реабілітації та інклюзії має багато цікавих аспектів, які варто дослідити.

Одним із яскравих прикладів є діяльність релігійних громад у наданні допомоги бездомним. В багатьох містах світу церковні організації створюють притулки, забезпечують харчування та медичну допомогу для тих, хто опинився на вулиці. Такі ініціативи не лише допомагають вирішувати проблеми бездомності, але й сприяють соціальній реабілітації, надаючи людям можливість повернутися до нормального життя.

Ще один цікавий аспект — підтримка людей з обмеженими можливостями. Релігійні громади часто організують програми реабілітації, адаптації та інклюзії для осіб з інвалідністю. Наприклад, у багатьох християнських парафіях проводяться спеціальні служби та заходи, які дозволяють людям з фізичними чи психічними вадами брати активну участь у житті громади. Це створює атмосферу прийняття та підтримки, що є надзвичайно важливим для їхнього психологічного здоров'я та соціальної інтеграції.

Не можна не згадати і про роль релігійних діячів у цих процесах. Священнослужителі часто виступають як моральні авторитети, які можуть мобілізувати громаду на здійснення благодійних ініціатив. Вони можуть надавати психологічну підтримку, допомагати людям знайти сенс у важких життєвих ситуаціях та надихати на активну участь у соціальному житті.

Цікаво також те, що багато релігійних громад активно співпрацюють з державними та недержавними організаціями для розширення своїх можливостей у сфері соціальної реабілітації та інклюзії. Такі партнерства дозволяють об'єднувати ресурси та досвід для досягнення більш ефективних результатів.

Загалом, роль релігійних громад та діячів у питаннях соціальної реабілітації та інклюзії є надзвичайно важливою і багатогранною. Вони допомагають не лише матеріально, але й духовно, сприяючи створенню суспільства, в якому кожна людина відчуває себе прийнятою і цінованою.

Роль релігійних громад та діячів у питаннях соціальної реабілітації та інклюзії є незамінною та багатогранною. Завдяки своїм моральним та духовним цінностям, релігійні організації відіграють ключову роль у наданні підтримки та допомоги тим, хто цього потребує. Вони сприяють створенню інклюзивного суспільства, де кожна людина, незалежно від свого

соціального статусу, фізичних чи психічних особливостей, може відчувати себе прийнятою та цінованою.

Релігійні громади активно займаються різноманітними благодійними проектами, надають психологічну та матеріальну підтримку, створюють умови для соціальної реабілітації та сприяють інтеграції осіб з обмеженими можливостями. Їх діяльність не обмежується лише духовними аспектами, вони також активно співпрацюють з державними та недержавними організаціями, що дозволяє досягати більш ефективних результатів у вирішенні соціальних проблем.

Релігійні діячі, завдяки своєму моральному авторитету, здатні мобілізувати громади на здійснення важливих соціальних ініціатив. Вони надають духовну та психологічну підтримку, допомагають людям знайти сенс у важких життєвих ситуаціях та надихають на активну участь у суспільному житті.

Отже, релігійні громади та діячі є потужною силою у процесі соціальної реабілітації та інклюзії, сприяючи створенню більш справедливого, толерантного та солідарного суспільства. Їх внесок є важливим не лише для окремих індивідів, але й для суспільства в цілому, адже допомагає подолати бар'єри та створити умови для повноцінного життя кожної людини.

Список використаних джерел:

1. Пульс тижня: 4–10 березня 2023 р. Active Group. URL: <https://activegroup.com.ua/2023/03/13/puls-tizhnya-4-10-berezhnya-2023-roku/>
2. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>

Андрій Семенець

*здобувач третього (освітньо-наукового)
рівня вищої освіти, Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський*

ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В останні роки прослідковується чітка тенденція до збільшення осіб особливими освітніми потребами. Так за даними Міністерства освіти і науки України за останні три роки кількість таких учнів в нашій країні збільшилась на 21711 осіб і склала в поточному навчальному році 40354 учні [1]. Така тенденція спостерігається не лише в Україні, а і в багатьох розвинутих країнах, це змушує розробляти та впроваджувати сучасні підходи щодо інтеграції таких осіб в суспільство. Дана проблема є не новою, а має тривале історичне підґрунтя.

Метою дослідження були історичні аспекти становлення та розвитку інклюзивної освіти.

Ставлення до осіб, з вадами здоров'я, а відтак і до здобуття ними освіти, зазнало суттєвих позитивних змін. Від повного їх відторгнення суспільством

в стародавньому світі, до їх максимальної соціалізації та забезпечення інклюзивного навчання в умовах сьогодення. Проте відбувався даний процес не завжди прямолінійно і навіть в ХХ ст. мали місце прояви нетерпимості до людей з вадами здоров'я.

Загалом Колупаєва А.А. виділяє п'ять періодів еволюції відношення суспільства і держави до осіб з особливими потребами:

996-1715 рр. – характеризується початком усвідомлення необхідності специфічної опіки над людьми з вадами здоров'я, проте ще не йшлося про надання освіти таким особам (притулки для сліпих в Німеччині).

1715-1806 рр. – перехід від простих притулків для осіб з вадами здоров'я до формування спеціальних шкіл, які давали можливість навчати частину таких осіб (відкриття спеціалізованих шкіл для осіб з вадами зору та слуху у Франції);

1806-1927 рр. – усвідомлення не просто можливості навчання осіб з особливими потребами, а необхідності такого процесу з формуванням окремих структур спеціальної освіти, як паралельної системи освіти в державі;

1927-1991 рр. – удосконалення системи спеціальної освіти з метою забезпечення навчання усіх дітей з відхиленнями в розвитку;

З 1991 р. – поступовий перехід від сегрегативного підходу в навчанні осіб з особливими освітніми потребами до інклюзивного навчання [2, с.10-13].

В історичному контексті сформувалося декілька моделей надання освіти особам з відхиленнями в психофізичному розвитку. Так Кузава І.Б. виділяє три історичні моделі:

Медична модель (до середини 1960-х рр.) – на перше місце в якій висувається потреба першочергового лікування, а вже потім навчання в спеціалізованих закладах за встановленим діагнозом.

Модель нормалізації (до середини 1980-х рр.) – спрямована на корекцію психофізичного розвитку до потреб суспільства, при цьому відбувається поступове відходження від концепції ізоляції осіб з особливими освітніми потребами.

Модель інклюзії (період сучасності) – спрямована на збільшенні ступеня участі всіх громадян, у тому числі і з особливими освітніми потребами, в соціумі на рівних правах [3, с.381].

«Модель інклюзивної освіти передбачає створення для дітей з особливими потребами без бар'єрного середовища навчання, пристосування освітнього середовища до їх потреб та надання необхідної підтримки в процесі спільного навчання зі здоровими однолітками. Інклюзивна (франц. – Inclusive включає в себе, від лат. Include – укладаю) або включена освіта – термін, використовуваний для опису процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (масових) школах» [4, с.142].

Кузава І.Б. також зазначає, що модель інклюзивної освіти є не однорідним процесом, а може будуватися в різних варіантах.

Варіант регульованої інклюзії, в його основі лежить адміністративне просування інклюзії, коли рішення про початок програми приймається на рівні територіального органу управління освітою (перевагою є адміністративне сприяння процесу).

Варіант створення інклюзивного простору за ініціативи громадських організацій (позитивом є батьківська мотивація).

Варіант за яким ініціатором створення такого простору виступає адміністрація навчального закладу (така модель є нестійкою і закриття інклюзивних груп можливе із зміною керівництва закладу) [3].

Щодо вітчизняного підходу, то Колупаєва А.А. відзначає, що він спрямований перш за все на командну роботу педагогів та членів родини, створення позитивної атмосфери в колективі, а також спрямований на індивідуалізацію освітнього процесу [5].

Таке розуміння підходу до освіти осіб з особливими освітніми потребами в незалежній Україні викристалізувалося впродовж трьох етапів розвитку.

На першому етапі (1991-2000 рр.) розвитку спеціальної освіти відчувався вплив радянського підходу до вирішення даної проблеми з елементами жорсткої регламентації освітнього процесу у спеціальних навчальних закладах, разом з тим відбувається інтенсивний процес визнання того факту, що особи з особливими освітніми потребами мають повне право на навчання в загальноосвітньому просторі.

На другому етапі (2001-2010 рр.), під впливом процесів демократичних країн вдосконалюється діюча система шляхом відходу від жорстких командно-адміністративних підходів та розпочинається процес інтеграції осіб з особливими освітніми потребами з загальноосвітні заклади, хоч відбувалося це подекуди стихійно та не системно.

На третьому, сучасному етапі (починаючи з 2011 р.) прослідковується чітка тенденція, притаманна демократичному суспільству, спрямована на всебічне впровадження інклюзивної освіти і не дивлячись на збільшення кількості осіб з особливими освітніми потребами в країні значно скоротилася мережа спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та кількість їх вихованців [6].

Розвиток інклюзивної освіти в Україні спирається на постійно вдосконалювану нормативно-правову базу. Початком цього процесу можна вважати 1991 р., в якому Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини і цим самим заклала підвалини до розвитку інклюзивної освіти в країні. Далі в 2010 р. Україна приєдналася до Конвенції ООН про права інвалідів. В цьому ж році було прийнято Концепцію розвитку інклюзивного навчання [7].

Важливим елементом в закріпленні вимог до інклюзивного навчання відіграв Закон України «Про освіту» (2017 р.). Конкретику у вирішення даного питання було внесено запровадженням «Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р.) [9], «Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти та дошкільної освіти (2018 р.) [10] та інші законодавчі та підзаконні акти, які наближають вітчизняну практику надання освітніх послуг особам з особливими освітніми потребами до вимог демократичного суспільства.

З викладеного можна відзначити, що інклюзія – є динамічним процесом спрямований на соціалізацію усіх без винятку членів суспільства. Історичний розвиток підходів до освіти осіб з особливими освітніми

потребами пройшов тернистий шлях від повного відторгнення таких осіб суспільством до повного визнання та впровадження інклюзивного навчання. Вітчизняний підхід до інклюзивного навчання розвивається надзвичайно динамічно і цьому сприяє державна політика сучасної України яка спрямована на формування нової суспільної філософії щодо осіб з особливими потребами.

Список використаних джерел:

1. Міністерство освіти і науки України / Статистичні дані URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення 25.04.2024 р.)
2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Кузава І.Б. Моделі розвитку інклюзивної освіти: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2013, №1(27). С.380-388.
4. Ковбич-Онищук Г.К., Супрун М.О. Із історії інклюзивної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2019, № 15. С.138-150. URL: <https://www.spp.org.ua/index.php/journal/article/view/17> (дата звернення 25.04.2024 р.)
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. К.: «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
6. Матрос О. Історія становлення інклюзивної освіти в незалежній Україні: соціально-правовий аспект. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2020, №4. С.105-111. URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/215464> (дата звернення 25.04.2024 р.)
7. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: Наказ МОНУ від 01.11.2010 р. № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення 25.04.2024 р.)
8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2147-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 25.04.2024 р.)
9. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова КМУ від 15.08.2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF> (дата звернення 25.04.2024 р.)
10. Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. Наказ МОНУ № 609 від 08.06.2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandupsihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti> (дата звернення 25.04.2024 р.)

Людмила Сидорук

доктор філософії у галузі знань Освіта/Педагогіка
за спеціальністю Освітні, педагогічні науки,
викладач циклової комісії цифрових технологій
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільського фахового коледжу
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ОНЛАЙН-КАЛЬКУЛЯТОРІВ У ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Онлайн-калькулятори, які дозволяють будувати графіки функцій, відіграють важливу роль у процесі математичної підготовки. Їхня користь для осіб з порушеннями здоров'я полягає у забезпеченні кращого доступу до візуалізації математичних понять та підвищенні самостійності в навчанні. Застосування онлайн-калькуляторів у процесі навчання математики відкриває нові можливості для включення та адаптації, що важливо для науковців і педагогів, що працюють у сфері спеціальної освіти.

За допомогою спеціальних програм можна створити умови, що враховують індивідуальні потреби та можливості кожного здобувача освіти і надають їм можливість долучитися до освітнього процесу на рівних з іншими [4, с. 9]. Порушення опорно-рухового апарату, слуху та зору ускладнюють, а в деяких випадках і унеможливають виконання завдань, пов'язаних з побудовою геометричних фігур або графіків функцій. Вирішити цю проблему можна за рахунок використання спеціальних онлайн-калькуляторів та програм, що дозволяють автоматизувати процес побудови графіків функцій, наприклад, Desmos, Mathway, GeoGebra, Cubens, OnlineMSchool, Formula тощо.

Впровадження онлайн-калькуляторів у математичну освіту може радикально трансформувати підходи до викладання та навчання, зокрема для осіб з порушеннями здоров'я. Ці інструменти не лише спрощують візуалізацію та аналіз математичних даних, але й відіграють ключову роль у забезпеченні інклюзивності та доступності освіти. На відміну від стандартних фізичних калькуляторів, онлайн-версії можуть бути інтегровані з іншими освітніми платформами та сервісами, забезпечуючи синхронізацію даних та спільну роботу.

Перевагами використання графічних онлайн-калькуляторів є інтерактивність та доступ до розширених функцій. Студенти можуть миттєво отримати зворотний зв'язок відповідно своїх розрахунків, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Багато онлайн-калькуляторів включають можливість проводити статистичний аналіз, розв'язувати системи рівнянь та інші складні математичні завдання, які зазвичай недоступні в стандартних калькуляторах [2].

Студенти з порушеннями опорно-рухового апарату часто стикаються з фізичними бар'єрами при використанні традиційних освітніх інструментів. Онлайн-калькулятори, оснащені адаптивними технологіями, можуть

надати цим студентам більше самостійності та контролю під час навчання. Для побудови будь-якого графіка функції достатньо задати формулу, а онлайн калькулятор побудує графік автоматично [3]. Для запису формули можна скористатися спеціальною клавіатурою з готовими символами, що значно спрощує введення математичних символів для здобувачів освіти з порушеннями опорно-рухового апарату (рис. 1).

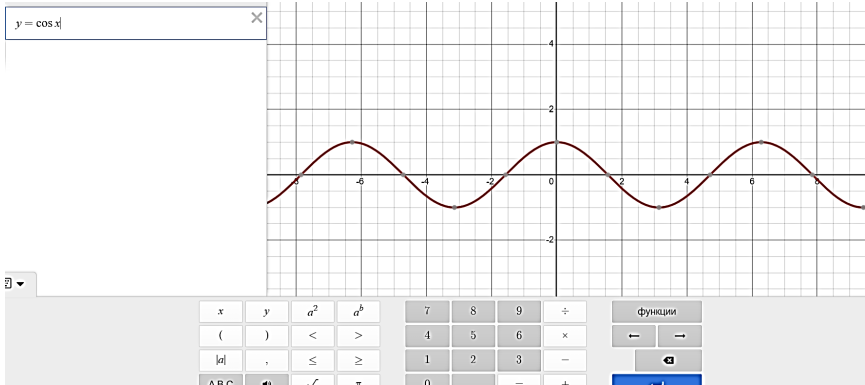

Рис. 1. Приклад побудови графіка функції з допомогою графічного калькулятора Desmos

Для осіб з порушеннями зору візуалізація математичних даних може становити значний виклик. Онлайн-калькулятори, оснащені адаптивними технологіями, можуть значно полегшити цей процес. Налаштування інтерфейсу з високим контрастом та можливість збільшення тексту та графічних елементів забезпечує кращу видимість. Це не тільки покращує доступ до математичного матеріалу, але й сприяє самостійності та залученості здобувачів освіти.

Інтеграція візуальних інструментів, таких як онлайн-калькулятори, має вирішальне значення для осіб з порушеннями слуху, оскільки вона замінює або доповнює аудіальні компоненти навчання візуальними. Використання мультимедійних відео з підписами та візуальними поясненнями може бути інтегровано з онлайн-калькуляторами для надання пояснень та інструкцій, що робить математичний матеріал доступнішим та зрозумілішим для зазначеної категорії студентів.

Використання онлайн-інструментів в освітньому процесі має не лише освітні, але й психологічні переваги, особливо для студентів з порушеннями здоров'я. Цифрові інструменти можуть впливати на мотивацію, впевненість та загальне ставлення до навчання математики серед таких здобувачів освіти. Онлайн-інструменти збільшують мотивацію студентів завдяки їх інтерактивності та залученості. Ігрові елементи та можливість миттєво бачити результати своєї роботи стимулюють інтерес до вивчення нових тем. Для студентів з порушенням опорно-рухового апарату, слуху та зору, які можуть відчувати труднощі з традиційними методами навчання, це стає особливо значущим. Онлайн-калькулятори можуть підвищити впевненість

таких студентів у власних здібностях. Можливість самостійно розв'язувати складні задачі та візуалізувати рішення сприяє розвитку почуття компетентності та самостійності.

Візуалізація, яку надають ці інструменти, допомагає у глибшому розумінні математичних понять. Вона забезпечує наочність, що важливо для студентів, яким складно уявити абстрактні поняття. Візуальне представлення даних робить математику більш зрозумілою та доступною, зменшуючи психологічний бар'єр перед складними темами. Онлайн-інструменти надають здобувачам освіти можливість самостійно досліджувати математичні поняття, відчуваючи при цьому підтримку та безпеку. Це стимулює самостійне мислення та вирішення проблем, що є важливими навичками не тільки в математиці, але й у повсякденному житті. Онлайн-інструменти можуть також сприяти соціальній взаємодії між студентами. Спільна робота над завданнями або взаємодопомога у вирішенні проблем за допомогою цих інструментів зміцнює соціальні зв'язки та сприяє розвитку командних навичок [1].

Впровадження онлайн-калькуляторів у освітній процес відкриває нові можливості для підвищення якості математичної освіти. Ці інструменти не лише забезпечують інклюзивність та доступність, але й сприяють глибшому розумінню математичних ідей через інтерактивні та адаптивні можливості.

У майбутньому розвиток цифрових технологій, що сприяють інтеграції осіб з різними порушеннями здоров'я у сферу математичної освіти, повинен зосередитися на подальшому вдосконаленні адаптивних функцій, забезпеченні більш широкого спектру інструментів та покращенні інтуїтивності інтерфейсів. Завдяки цьому, математична освіта може стати повністю доступною для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхніх потреб.

Список використаних джерел:

1. Веприк С. Можливості онлайн калькуляторів у навчанні майбутніх учителів основ теоретичної інформатики. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/057fa609-6ce4-43cf-b89c-cece191df35e/content> (дата звернення: 10.05.2024).
2. Роль онлайн-калькуляторів у навчанні математиці. URL : <https://qedpad.com/rol-onlayn-kalkulyatoriv-u-navchanni-matematici.html> (дата звернення: 15.04.2024).
3. Desmos.com URL: <https://www.desmos.com/calculator?lang=ru> (дата звернення: 22.03.2024).
4. Цифрові інструменти для організації змішаного навчання в шкільній природничо-математичній освіті : науково-методичний посібник / Укладачі : Буряк О. О. та ін. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”». 2021. 122 с.

Олег Складанівський

*Викладач предмета «Захист України»,
спеціаліст вищої категорії
циклової комісії фундаментальних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Військовий облік є невід'ємною частиною мобілізаційної підготовки держави. Військовий облік ведеться з метою визначення наявних людських мобілізаційних ресурсів та їх накопичення для забезпечення повного та якісного укомплектування Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення особовим складом у мирний час та в особливий період.

З метою ведення військового обліку в державі створюється система військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Для забезпечення військового обліку громадян України використовується Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів (ПВР), який призначений для збирання, зберігання, обробки та використання даних про ПВР. Тобто, актуальні дані про призовника автоматично стікатимуться до військових. Передбачається також взаємодія з Державним реєстром актів цивільного стану громадян, Єдиною державною електронною базою з питань освіти, Єдиним державним реєстром судових рішень, реєстрами територіальних громад, Реєстром платників єдиного податку та Державним реєстром загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Організація та ведення військового обліку в Україні здійснюється центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, органами військового управління (органами управління), військовими частинами (підрозділами) Збройних Сил (ЗС) та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), підприємствами, установами та організаціями, закладами освіти, закладами охорони здоров'я незалежно від підпорядкування і форми власності.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів» від 30.12.2022 № 1487 (далі-Порядок) визначає механізм організації та ведення військового обліку ПВР центральними і місцевими органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, в тому числі закладами освіти [4]. Ухвалений документ встановлює обов'язковість актуалізації даних про зміну місця проживання та інших даних, також передбачає суттєве посилення контролю за взяттям на облік, обмін даними

між різними органами влади, реєстрами та керівниками осіб, які підлягають військовому обліку.

Сучасний військовий облік в Україні має виконувати наступні завдання:

- утворення військового резерву людських ресурсів, накопичення військово-навчених людських ресурсів, необхідних для укомплектування Збройних Сил, інших військових формувань у мирний час та в особливий період;
- проведення аналізу кількісного складу та якісного стану ПВР для їх ефективного використання в інтересах оборони та національної безпеки держави;
- своєчасне оформлення військово-облікових документів ПВР;
- організація своєчасного бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;
- забезпечення контролю за станом військового обліку в державних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, в тому числі в закладах освіти;
- забезпечення контролю за дотриманням призовниками, військовозобов'язаними та резервістами правил військового обліку;
- забезпечення громадян України інформацією щодо виконання ними військового обов'язку [4].

Необхідно відзначити, що в Порядку передбачається можливість відображення в електронній формі інформації з військово-облікових документів особи про місце проживання та його зміну з використанням мобільного додатку Порталу Дія. Проте, такий спосіб пред'явлення даних військово-облікових документів наразі технічно не впроваджений. Вважаємо це позитивним нововведенням, адже, в майбутньому це допоможе швидше наповнювати Реєстр військовозобов'язаних актуальною інформацією, а людям витратити для цього менше свого часу.

Організація військового обліку в закладах освіти покладається на відповідних керівників. Обов'язки з ведення військового обліку в закладах освіти покладаються на працівників служби управління персоналом.

Із нововведень, які запроваджені у 2022 році в частині військового обліку - це взяття на облік жінок у відповідності до наказу Міністерства оборони України «Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних» від 11.10.2021 № 313 [5]. Для взяття на військовий облік жінки повинні самостійно відвідати територіальний центр за місцем своєї реєстрації. Алгоритм взяття на облік жінок нічим не відрізнятиметься від того, що діє сьогодні для чоловіків.

Військовий облік ведеться на підставі паспорта громадянина України та військово-облікових документів:

- посвідчення про приписку до призовної дільниці – для призовників;
- військовий квиток або тимчасове посвідчення – для військовозобов'язаних;
- військовий квиток – для резервістів.

Військовому обліку в закладах освіти підлягають: призовники (особи віком від 16 до 25 років, які приписані до призовних дільниць);

військовозобов'язані та резервісти, які не досягли граничного віку перебування у запасі. А з 01 грудня 2021 року до військової служби також призвані жінки, які мають медичну або фармацевтичну спеціальність, а також жінки, які мають спеціальність та/або професію споріднену відповідним військово-обліковим спеціальностям і придатні для проходження військової служби за станом здоров'я і віком [6].

Зміни у частині військового обліку тепер стосуються і жінок, які можуть бути призвані на військову службу або залучені для виконання робіт із забезпечення оборони держави тільки у воєнний час [2]. У мирний же час жінки можуть бути прийняті на військову службу в добровільному порядку (за контрактом) [1].

Керівники закладів освіти незалежно від підпорядкованості та форми власності зобов'язані організувати ведення персонального військового обліку працюючих осіб та осіб, які здобувають освіту (студентів, аспірантів, асистент-стажистів, слухачів) в закладах освіти з числа призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Для належного функціонування системи військового обліку (забезпечення її автоматизації із застосуванням Єдиного державного реєстру ПВР) визначається кількість осіб, відповідальних за ведення військового обліку з урахуванням норм зазначених Порядком [4].

У разі наявності в закладі освіти двох і більше осіб, відповідальних за ведення військового обліку, їх об'єднують в окремий підрозділ (відділ, сектор, групу тощо).

Особи, відповідальні за ведення військового обліку (крім державних службовців), повинні відповідати кваліфікаційним вимогам, визначеним для інспектора з військового обліку відповідно до національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій» [5]. Відповідно до визначеної професії – інспектор з військового обліку, код – 3439. Однак, жоден галузевий Державний класифікатор професій не містить офіційної кваліфікаційної характеристики для цієї професії, а також не розроблено відповідний професійний стандарт.

Під час прийняття на роботу (зарахування на навчання) ПВР відповідальні особи в закладі освіти мають ознайомити (під особистий підпис) з Правилами військового обліку, які являють собою документ, форма якого затверджена додатком 2 Порядку [4]. Цей документ має бути роздрукований та розміщений на видному місці в загальнодоступному приміщенні. У Порядку військового обліку визначені обов'язки ПВР, а також відповідальність за порушення таких правил, законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, зіпсуття або недбале зберігання військово-облікових документів, яке спричинило їх втрату.

Заклад освіти повинен також:

- надсилати у 7-денний строк з дня видання наказу про прийняття на роботу (навчання), звільнення з роботи, завершення навчання (відрахування із закладу освіти) до відповідних районних (міських) ТЦК та СП, органів СБУ, підрозділів СЗР повідомлень про зміну облікових даних ПВР;
- не рідше одного разу на рік проводити звіряння даних списків персонального військового обліку з обліковими документами

- відповідних районних (міських) ТЦК та СП, органів СБУ, підрозділів СЗР, в яких вони перебувають на військовому обліку;
- здійснювати внесення у 5-денний строк з дня подання відповідних документів (або відображення в електронній формі інформації, що міститься у таких документах, які можуть пред'являтися (надаватися) з використанням мобільного додатка Порталу Дія) змін до списків персонального військового обліку щодо прізвища, власного імені та по батькові (за наявності), реквізитів паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон, адреси задекларованого/зареєстрованого місця проживання, адреси місця фактичного проживання, сімейного стану, освіти, місця роботи і посади;
 - надсилати щомісяця до 5 числа до відповідних районних (міських) ТЦК та СП, органів СБУ, підрозділів СЗР повідомлень про зміну таких облікових даних;
 - складення і подання щороку до 1 грудня до відповідних районних (міських) ТЦК та СП списків громадян, які підлягають приписці до призовних дільниць [4].

Списки персонального військового обліку ведуться в електронному або паперовому вигляді відповідно до форми, затвердженої додатком 5 до Порядку, окремо за 4 групами щодо:

- військовозобов'язаних (резервістів) офіцерського складу;
- військовозобов'язаних (резервістів) рядового, сержантського та старшинського складу;
- військовозобов'язаних та резервістів з числа жінок;
- призовників.

Якщо заклад освіти використовує електронну форму реєстру, то після заповнення списків необхідно роздрукувати та підписати їх керівником та особою, відповідальною за ведення військового обліку. Це повинно бути зроблено щороку до 25 січня (станом на 1 січня). Після цього списки разом з відомістю оперативного обліку ПВР реєструються в службі діловодства. Для цього можна створити окремий журнал або реєструвати їх як внутрішні документи.

Інформація про чисельність ПВР вноситься до відомості оперативного обліку ПВР (форма затверджена додатком 12 до Порядку), що зберігається разом зі списками персонального військового обліку.

Відповідальність за оформлення Списків персонального військового обліку та відомості оперативного обліку покладаються на відповідальну за це особу. Відомості щодо осіб, виключених з персонального військового обліку, зберігаються у таких списках до кінця поточного року з відображенням відповідної інформації про їх чисельність у відомості оперативного обліку ПВР.

Для кожної групи персонального військового обліку формується окрема справа, в якій мають зберігатися копії військово-облікових документів призовників, військовозобов'язаних та резервістів. Окремо зберігаються копії військово-облікових документів тих осіб, які не досягли граничного віку перебування в запасі та були виключені з військового обліку районними (міськими) ТЦК та СП.

Для повідомлення інформації про прийняття/звільнення працівника визначена спеціальна форма, затверджена додатком 4 Порядку.

Закладу освіти також потрібно складати план заходів із військового обліку в кінці кожного поточного року на наступний рік, у якому необхідно конкретизувати заходи, строки, відповідальних осіб за кожен захід.

Розглянувши особливості організації військового обліку в закладах освіти варто зосередити увагу на відповідальності за порушення чинного законодавства в частині ведення військового обліку. На сьогодні діє адміністративна відповідальність до учасників освітнього процесу щодо ухилення від військового обліку призовників, зобов'язаних та резервістів. Розмір штрафу встановлено від 200 до 300 НМДГ (від 3400 до 5100 грн.), а за повторне протягом року порушення, за яке особа вже піддавалася адміністративному стягненню штраф застосовується у розмірі від 300 до 500 НМДГ (від 5100 до 8500 грн.) [3].

Важливою складовою належної організації військового обліку ПВР є перевірка його стану в закладі освіти. Такі контрольні заходи відбуваються відповідно за питаннями, що визначені у додатку 31 Порядку [4].

Питання перевірки доводяться до закладів освіти, які включені до відповідних планів перевірки, не пізніше ніж за 10 днів до її початку. За результатами документальної перевірки складаються акти.

Отже, ведення військового обліку в закладі освіти - це обов'язок закладу освіти, за невиконання якого посадові особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. Тому, для мінімізації ризику притягнення до відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію (ст. 210-1 КУпАП) керівникам закладів освіти слід дотримуватися запропонованих рекомендацій під час підбору кандидатів та здійснення дій щодо прийняття на роботу (зарахування на навчання) чи звільнення працівників (відрахування з числа студентів), які відносяться до числа ПВР.

У прийнятому Порядку міститься цілий перелік інших зобов'язань, що можуть бути покладені на особу, відповідальну за ведення персонального військового обліку в закладі освіти. Невиконання чи неналежне виконання будь-якого з таких зобов'язань може бути підставою для притягнення до адміністративної відповідальності.

Організація ефективного військового обліку в закладах освіти України надасть можливість: по-перше, органам військового управління мати повну та об'єктивну яву про реальні мобілізаційні можливості закладів освіти, зокрема про кількість та якість людських мобілізаційних ресурсів; по-друге, керівники закладів освіти зможуть проаналізувати і оцінити кількісні та якісні параметри працівників, які залишаться у закладах освіти після проведення мобілізації та їх можливості забезпечити надання освітніх послуг в особливий період, зокрема якісну підготовку висококваліфікованих кадрів для потреб економіки України.

Список використаних джерел:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. Дата оновлення: 04.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. Дата оновлення: 19.04.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 15.05.2024).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text3> (дата звернення: 14.05.2024).
4. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2022 р. № 1487. Дата оновлення: 05.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1487-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
5. ДК 003:2010. Класифікатор професій. Національний класифікатор України. [Чинний від 2010-11-01]. Вид. орг. Київ: Держспоживстандарт України, 2010. 483 с. Дата оновлення: 16.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
6. Про затвердження Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних: наказ Міністерства оборони України від 11.10.2021 р. № 313. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-21#Text> (дата звернення: 15.05.2024).

Анатолій Скрипник
доктор історичних наук,
професор кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Вікторія Боденчук
магістрантка Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ТА СІМЕЙНИХ ФАКТОРІВ НА РІВЕНЬ ТРИВОЖНОСТІ У ЮНАКІВ ПРИЗОВНОГО ВІКУ

Тривожність є однією з найпоширеніших психологічних реакцій, яка виникає у юнаків призовного віку під впливом різних життєвих обставин, зокрема очікування військової служби. Цей період життя молодих людей характеризується значними змінами та викликами, що викликають підвищений рівень стресу та тривожності. Важливу роль у формуванні та посиленні тривожності відіграють соціальні та сімейні фактори, які мають великий вплив на психічний стан юнаків.

Сімейне середовище, рівень підтримки з боку близьких, соціально-економічний статус родини, а також характер взаємин у родині є

важливими детермінантами психологічного благополуччя молодих людей. Крім того, соціальні фактори, такі як взаємини з однолітками, рівень соціальної підтримки, суспільні очікування та норми, також суттєво впливають на рівень тривожності.

У контексті призовного віку важливо дослідити, як саме ці фактори впливають на психологічний стан юнаків, оскільки це допомагає розробити ефективні стратегії підтримки та корекції тривожних розладів. Аналіз соціальних та сімейних факторів дозволяє глибше зрозуміти механізми виникнення тривожності та знайти шляхи для її зниження, що є актуальним завданням сучасної психології.

Одним з найцікавіших аспектів впливу соціальних та сімейних факторів на рівень тривожності у юнаків призовного віку є значення підтримки та взаємодії у родині. Дослідження показують, що юнаки, які відчувають емоційну підтримку від батьків та близьких, менш схильні до розвитку тривожних розладів. Емоційна стабільність та підтримка у родині створюють відчуття безпеки, що знижує рівень стресу та тривоги під час підготовки до військової служби.

Ще один цікавий аспект – це вплив батьківських очікувань та стилю виховання. Авторитарний стиль виховання, де відсутній емоційний контакт і підтримка, може сприяти підвищенню тривожності у молодих людей. Натомість, демократичний стиль виховання, який передбачає відкритий діалог та підтримку, допомагає юнакам впоратися зі стресовими ситуаціями.

Соціальні фактори також відіграють важливу роль у формуванні тривожності. Наприклад, взаємини з однолітками можуть як підвищувати, так і знижувати рівень тривоги. Позитивні взаємини та підтримка з боку друзів сприяють зниженню рівня тривожності, тоді як конфлікти та булінг можуть значно посилити тривожність.

Також варто зазначити вплив соціально-економічного статусу родини. Молоді люди з родин з низьким соціально-економічним статусом часто стикаються з додатковими стресовими факторами, такими як фінансові труднощі та обмежені ресурси, що може збільшити рівень тривожності. Навпаки, стабільне матеріальне становище родини створює сприятливі умови для психологічного благополуччя юнаків.

Важливим є також аспект суспільних очікувань та норм. Суспільні очікування щодо виконання військового обов'язку можуть тиснути на молодих людей, викликаючи тривогу. Проте, якщо суспільство активно підтримує молодь та пропонує різноманітні програми допомоги, це може суттєво знизити рівень тривожності.

Розуміння впливу цих факторів є ключовим для розробки ефективних стратегій підтримки молодих людей перед військовою службою. Створення сприятливого сімейного та соціального середовища, а також активна суспільна підтримка можуть значно покращити психічне здоров'я юнаків призовного віку.

Дослідження впливу соціальних та сімейних факторів на рівень тривожності у юнаків призовного віку дозволило виявити декілька ключових аспектів, що впливають на психологічний стан молодих людей у цей критичний період їхнього життя.

По-перше, емоційна підтримка та стабільність у родині виявилися важливими детермінантами зниження рівня тривожності. Юнаки, які відчують підтримку з боку батьків та близьких, менше схильні до розвитку тривожних розладів. Авторитарний стиль виховання, навпаки, підвищує ризик виникнення тривожності, тоді як демократичний стиль, заснований на відкритому діалозі та підтримці, сприяє кращій адаптації до стресових ситуацій.

По-друге, соціальні взаємини, зокрема підтримка з боку друзів та однолітків, грають важливу роль у зниженні тривожності. Позитивні взаємини та відсутність конфліктів створюють сприятливе середовище для психічного благополуччя юнаків. Конфлікти та булінг, навпаки, значно підвищують рівень тривожності.

По-третє, соціально-економічний статус родини виявився важливим фактором, що впливає на рівень тривожності. Молоді люди з родин з низьким соціально-економічним статусом частіше стикаються з додатковими стресовими факторами, що збільшує рівень тривожності. Стабільне матеріальне становище родини сприяє створенню сприятливих умов для психологічного благополуччя юнаків.

По-четверте, суспільні очікування та норми також впливають на рівень тривожності у юнаків призовного віку. Тиск з боку суспільства щодо виконання військового обов'язку може викликати додаткову тривогу. Проте активна суспільна підтримка та різноманітні програми допомоги можуть суттєво знизити рівень тривожності.

На основі виявлених даних можна зробити висновок, що для зниження рівня тривожності у юнаків призовного віку необхідно створювати сприятливе сімейне та соціальне середовище. Підтримка з боку родини, позитивні взаємини з однолітками, стабільне матеріальне становище та активна суспільна підтримка є ключовими факторами, які сприяють психічному благополуччю молодих людей у період підготовки до військової служби.

Список використаних джерел:

1. Аврамчук О. Розлад соціальної тривоги: актуальність та перспективи. URL: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2018/7%2899%29/pages-20-23/rozlad-socialnoyi-trivogi-aktualnist-ta-perspektivi-#gsc.tab=0>
2. Вплив родинного середовища на психічне здоров'я дітей -важливість гармонійного виховання. URL: <https://psychologist.com.ua/vpliv-rodinnogo-seredovisha-na-psichichne-zdorovya-ditej-vazhlivist-vixovannya-v-garmonijnomu-otochenni/>
3. Прихожан А.М. Психологія тривожності. 2016. 178 с

Анатолій Скрипник
доктор історичних наук,
професор кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук
НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський. Україна

МЕТОДИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

При роботі зі студентами НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» використовуються дві основні форми освітньої діяльності: лекція і семінар. Зокрема, ключовою у закладах передвищої та вищої освіти завжди була лекція, оскільки вона змістовно спрямована на концептуалізацію та поглиблення розуміння освітнього компонента.

Виклад історичного матеріалу викладачем має задовольняти загальні вимоги дидактики, вироблені практикою навчання у ЗВО. Необхідно забезпечити: а) доступність; б) наочність; в) конкретність матеріалу. Доступність історичного матеріалу має поєднуватися з науковістю. Викладач відбирає найважливіші факти та виділяє вузлові питання. При висвітленні складних тем, враховуючи нозологічні особливості студентів, темп уповільнюється, використовуються паузи, що дає можливість здобувачам сприймати складний матеріал. Найважливішим моментом є ознайомлення з новими історичними фактами чи явищами, науковими здобутками сучасних українських істориків.

Одним із ефективних способів активізації освітнього процесу є метод **проблемного** викладу, тобто знання не передаються в готовому вигляді, а ставляться перед здобувачами у вигляді різноманітних проблемних завдань, які спонукають до пошуку шляхів і засобів їх розв'язання. Якщо лекції проводяться в розмовній формі, викладач імітує дослідницький процес. Упродовж роботи виникають складні питання з теми лекції, подача матеріалу будується за принципом самостійного синтезу та його узагальнення студентами. Цей прийом може зацікавити студентів і залучити їх до процесу навчання. Наприклад, перед ознайомленням з темою здобувачам ставиться проблемне запитання або дається проблемне завдання. Викладачі стимулюють його розв'язування і усувають протиріччя між розумінням проблеми та знаннями, які потрібні здобувачам. Технологія проблемного навчання на заняттях з історії є дуже затребуваною, оскільки у сучасній історичній науці існують події, які й досі є предметами досліджень, уточнень та дискусій. Наприклад, історія Української національно-демократичної революції та проблеми розбудови української державності у 1917-1921 рр.; Український національно-визвольний рух у 20-х – 50-х рр. ХХ ст.; проблема зрадників і колаборантів в українському суспільстві на початку ХХІ ст. тощо [1, с. 165].

Під час висвітлення подій Української революції (1917-1921 рр.) студентам пропонуються проблемні питання: «Визначте позитивні й негативні результати революції» Доречно обговорити таке: «Якби ви були очільником певної політичної сили того часу, яким шляхом розбудовували б Українську державу?» Результативність методу полягає в тому, що деякі

проблемні теми можуть ставитися самими студентами, в результаті чого педагог домагається від аудиторії незалежного розуміння та розв'язання історичної теми.

Досвід роботи викладачів історії НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» свідчить, що використання проблемного навчання в процесі засвоєння різноманітного історичного матеріалу є актуальною та затребуваною технологією, що обумовлено значимим змістом тих чи інших подій, особливо в рамках Всесвітньої історії XX ст., коли мова заходить, наприклад, про роль особи у подіях Першої світової війни 1914-1918 рр., Радянського Союзу за часів правління Й. Сталіна; нацистської Німеччини А. Гітлера; лідерів США у 50-х – 60-х рр. тощо [2, с. 20; 44; 50; 62].

Логічним результатом проблемного навчання стає застосування **частково-пошукового або евристичного методу**. Його сенс полягає в тому, що педагог бере проблему, яку важко розв'язати самостійно, розбиває її на підпроблеми та залучає студентів до виконання окремих кроків за допомогою серії взаємопов'язаних проблем або схожих спрощених завдань. Такий підхід знаходить відображення в евристичних бесідах. Сутність її полягає у тому, що для того, щоб здобувачі могли знайти рішення будь-якої задачі, викладач будує серію взаємопов'язаних завдань. Таким чином, послідовно вирішуючи локальні проблеми, студенти поступово розуміють сутність та зміст головної. Відповідно евристичний діалог організовує поступове засвоєння знань. На думку Г. Яковенко, використання цього методу є доцільним у роботі саме зі студентами [3. с. 103].

Наприклад, навчальна тема «Виникнення та розвиток українського національно-визвольного руху 20-х – 30-х рр. XX ст.» розбивається на низку історичних подій і підпроблемних питань. Починаючи від створення Є. Коновальцем УВО і закінчуючи останніми фактами збройного спротиву вояків УПА на початку 60-х рр., прослідковується головна історична лінія, яка дозволяє зробити важливі висновки з цього явища в історії України [4, с. 303-310; 327-331].

Отже, роль бесіди у навчанні велика: вона передбачає активну самостійну участь студентів в обговоренні, осмисленні історичного матеріалу, служить поглибленню та розширенню історичних знань, постає як метод перевірки засвоєння історичного матеріалу, як прийом мобілізації знань, активізації пізнавальної діяльності. Шляхом аналітичної, евристичної розмови можна отримати нові знання під час роботи здобувачів із письмовими джерелами і засобами наочності.

За потреби, на занятті в інклюзивній групі, викладач використовує **диференційований підхід** із елементами групового навчання. При поєднанні нової теми група поділяється на пари чи підгрупи. Доцільно об'єднувати студентів з різним рівнем знань, тоді сильніший допоможе іншим опанувати нову тему або вирішити навчальне завдання здобувачеві з нижчим рівнем знань. Для контролю засвоєння програмного матеріалу викладач дає індивідуальні письмові чи усні завдання [5, с. 9].

До технологій, що активізують навчальний процес, побудованим на аналізі ситуацій, відноситься **метод ситуаційного аналізу**, що

включає аналіз конкретних ситуацій – кейс-стаді (case-study: case – ситуація, study – вивчати).

Акцент у навчанні переноситься з оволодіння готовим знанням на його вироблення, на співтворчість здобувача та педагога. Причому головною дійовою особою є перший. Учасники заняття залучаються до обговорення реальної ситуації і тому проявляють активну позицію.

Метод case-study сприяє розвитку у студентів самостійного мислення, вміння вислуховувати та враховувати альтернативну точку зору, аргументувати свою. За допомогою цього методу особи з індивідуальними потребами мають можливість виявити та вдосконалити аналітичні й оцінні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми.

На сучасному етапі розвитку вищої школи соціально значимим стає вміння викладача загальноосвітнього предмета, зокрема історії, застосовувати психолого-педагогічні техніки навчання студентів із особливими освітніми потребами з урахуванням їхньої приналежності до певної нозолологічної групи і з урахуванням актуалізації дефектологічних знань. Педагог, який опанував зазначену компетенцію, здатний сприяти соціалізації студентів із інвалідністю, надаючи їм істотну підтримку в освоєнні адаптованої освітньої програми з історичних дисциплін.

Таким чином, сучасний підхід до викладання та вивчення історії у ЗВО передбачає впровадження в освітній процес якнайбільше методів освоєння освітньої програми та дидактичних засобів, що сприяють формуванню творчого, самостійного мислення студентів із інвалідністю. Залучення методів і засобів, подібних до тих, що описані в даній статті, є важливим фактором підготовки не тільки висококваліфікованих фахівців, а й активних громадян країни, сприяє формуванню та розвитку у молодих людей здатності усвідомлено ухвалювати рішення, будучи суб'єктами соціальної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Скрипник А. Ю., Кабачинський М. І. Історія української державності: навч.-метод. пос. Кам'янець-Подільський. Тернопіль: ЗУНУ. 2023. 437 с.
2. Скрипник А. Ю. Всесвітня історія XX ст. : навч.-метод. пос. Тернопіль : ЗУНУ. 2023. 164 с.
3. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навч.-метод. пос. Харків : вид-во ХНАДУ, 2017. 324 с.
4. Скрипник А. Ю., Кабачинський М. І. Історія української державності. : навч.-метод. пос. Кам'янець-Подільський. Тернопіль: ЗУНУ. 2023. 437 с.
5. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти. навч. пос. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, 2016. 164 с.

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Оксана Палилюк

кандидат історичних наук,
декан факультету соціо-психологічної
діяльності, реабілітації та професійної освіти
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На сучасному етапі розвитку української освіти інклюзивне навчання посідає особливе місце серед соціально-педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта дає змогу молоді з особливими освітніми потребами втілити свої законні права на навчання на всіх рівнях. Процес інклюзивного навчання у закладі вищої освіти сприяє задоволенню однієї з першочергових потреб студентів із особливими освітніми потребами – ефективній соціалізації, оскільки саме в юнацькому віці відбувається формування оптимальних можливостей для особистої, професійної і громадської діяльності [2, с. 62].

В українській системі вищої освіти активно створюються інклюзивні освітні середовища і ми вже маємо значні прогресивні зміни щодо формування та розвитку інклюзивності вищої освіти, хоча й існують певні труднощі, що ускладнюють ефективність її впровадження. Для того, щоб інклюзивна модель освіти могла стати повною реальністю, не досить лише впровадити нормативні або законодавчі реформи. Важливою умовою успішного навчання у сучасних закладах вищої освіти осіб з особливими освітніми потребами є професійна підготовленість науково-педагогічних працівників до роботи з такою категорією студентів.

Науково-педагогічна спільнота активно здійснює пошук нових засобів професійної підготовки викладачів до роботи в інклюзивному середовищі вищого навчального закладу, усвідомлюючи, що професійна підготовка науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу до роботи в інклюзивному середовищі – це цілеспрямований, керований процес формування соціально-педагогічної компетентності [6, с. 152].

Генеральна ідея освітньої концепції підготовки науково-педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища полягає у розробленні методологічних, теоретичних і практичних підходів до підготовки спеціального педагога інклюзивного закладу освіти – нової професійної кваліфікації у вітчизняній освітній системі [2; 5].

Визначення мети професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО слід розглядати як

процес формування мети (цілепокладання) та процес перетворення поставленої мети (цілереалізація) на кінцевий результат, який реалізуватиметься в певний період і в спеціально створеному соціокультурному освітньому середовищі на основі врахування індивідуальних особливостей суб'єктів діяльності, що відбувається за умови дотримання відповідних практичних дій і методичних операцій та здійснюється за встановленим алгоритмом [4, с. 18].

Для ефективної діяльності науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу, спрямованої на роботу в інклюзивному середовищі, необхідно створити такий інноваційний педагогічний процес у соціокультурному освітньому середовищі ЗВО, який буде синергією матеріальних, комунікаційних, соціальних і пізнавальних складників, які завдяки цілеспрямованому менеджменту забезпечать сумарний ефект розвитку достатнього рівня розвитку відповідних професійних компетентностей; забезпечити гуманітарну й гуманістичну спрямованість змісту навчальних дисциплін, які сприяють формуванню висококваліфікованої, соціально активної особистості [1, с. 382].

Виходячи з цього, структурні підрозділи закладів вищої освіти, завданням яких є організація післядипломної освіти викладачів повинні внести відповідні зміни до навчальних планів і програм. Такі навчальні дисципліни, як «Основи інклюзивної педагогіки», «Психологія особи з інвалідністю» на курсах підвищення кваліфікації повинні носити сталий та системний характер. Ми переконані, що такий підхід до процесу професійної підготовки науково-педагогічних працівників до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО забезпечить високий рівень сформованості соціально-педагогічної компетентності, сприятиме створенню якісно нового освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу, інтенсифікацію та оптимізацію педагогічного процесу.

Безумовно, у такому контексті особливого значення набуває система професійної підготовки професорсько-викладацького колективу вищого навчального закладу до роботи в інклюзивному середовищі ЗВО. Створення педагогічної системи такої підготовки має бути пріоритетним напрямом сучасної вищої освіти, в основі якої лежить добір таких методологічних підходів, технологій, форм і методів навчання здобувачів вищої освіти, зміст яких спрямований на формування їх повноцінної соціально-професійної компетентності для здійснення майбутньої професійної діяльності.

Правовою основою забезпечення організації інклюзивного навчання слугує низка розпоряджень і постанов Кабінету Міністрів України, серед яких: «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у ЗНЗ» (2008), «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» (2009), «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» (2010), «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2011). Гарантують навчання осіб із особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах нарівні з усіма Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» (від 25 травня 2017 р. № 2053-VIII) та постанова КМУ від 9 серпня 2017 року № 588 «Про

внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [5].

Реалізація міжнародної та вітчизняної законодавчої бази з питань інклюзивної освіти неодмінно призведе до ряду позитивних зрушень у системі професійної підготовки науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу, що сприятиме: забезпеченню права здобувачів вищої освіти з обмеженнями життєдіяльності на рівний доступ до якісної освіти, незалежно від стану здоров'я та місця їхнього проживання; розвитку нових типів вищих навчальних закладів; покращенню умов для функціонування й розвитку інклюзивної освіти; удосконаленню та оптимізації навчально-виховного процесу шляхом упровадження сучасних наукових досягнень та новітніх педагогічних технологій; забезпеченню архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності вищих навчальних закладів з урахуванням потреб здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами [3; 4].

Слід зауважити, що у готовності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти до роботи в інклюзивному середовищі значну роль відіграють не окремі засоби та методичні прийоми, а власне особистість викладача. При умові організації освітнього процесу зі здобувачами вищої освіти з особливими освітніми потребами, від викладача вимагається наявність наступних умінь та здібностей: знання вікових особливостей особистісного розвитку, вміння своєчасно підтримувати, підбадьорювати, стимулювати, надихати та включати у взаємодію. Для цього сучасний викладач ЗВО повинен знати причини можливого відставання студентів з особливими освітніми потребами у навчанні, усвідомлювати необхідність у процесі формування професійних знань і вмінь, опиратися на менш ушкоджені або збережені ланки їхньої особистості, вміти одночасно і допомагати, і вимагати, бути лагідним і рішучим, фіксувати увагу не на промахах і помилках, а на досягненнях студентів, проявляти оптимізм і формувати позитивну мотивацію навчання [3, с. 112].

Отже, інклюзивна освіта у закладі вищої освіти це не лише інноваційний процес, який дозволяє здійснювати навчання і виховання осіб із особливими освітніми потребами, але й вектор, що потужно впливає на розвиток усієї системи освіти, забезпечуючи її гуманізацію, а забезпечення науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які працюють зі здобувачами вищої освіти з особливими освітніми потребами професійними знаннями, необхідними для роботи в умовах інклюзивного середовища, – це актуальна проблема, визначена науковцями як необхідна умова забезпечення компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Список використаних джерел:

1. Аріщенко А. Інклюзивний освітній простір ЗВО України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 381-389. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/37.pdf>.
2. Гаяш. О. В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : наук.-метод. посіб. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2016. 120 с.

3. Козуля В. М., Скиба Ю. А. SWOT-аналіз інклюзивного освітнього середовища вітчизняних університетів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2020. Вип. 78, С. 110–116. URL: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.24> (дата звернення: 04.12.23).
4. Мицик Г., Попова А., Цибуляк Н., Линдіна Є. Імплементация європейських стандартів і рекомендацій у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, Вип. 2 (8), 2023. С. 7-20. URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/89/82> (дата звернення: 12.12.2023).
5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
6. Шевчук Г. Й. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Педагогіка*, 2(3), 2021. С. 151–157. URL: <http://www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/107/99> (дата звернення: 13.12.23).

Олена Чупрінчук

*Викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін
ВСП Кам'янець-Подільського фахового коледжу НРЗВО КПДІ
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМУНІКАТИВНИХ МЕТОДИК.

Іншомовна комунікативна компетентність – це сукупність навичок, умінь та знань, що дозволяє навчатися, працювати та спілкуватися в багатонаціональному суспільстві і досягати у рівноправному діалозі взаєморозуміння і взаємодії з представниками інших культур [4].

Вона реалізується насамперед через розвиток навичок та вмінь у основних видах мовленнєвої діяльності, що охоплюють рецепцію, продукцію, інтеракцію та медіацію, та реалізуються як у писемній, так і в усній формах [1].

Розвиток іншомовної комунікативної компетентності надає студентові можливість:

- вдосконалювати свої вміння в читанні, аудіюванні, письмі та говорінні для вироблення навичок працювати з інформацією текстів різних типів з будь-яких джерел на основі вже набутих знань про світ; виділяти, аналізувати і систематизувати, добирати та передавати інформацію;
- на основі здобутої інформації формувати власну думку, обгрунтовувати її та надавати необхідні пояснення;
- розпізнавати наміри повідомлення, які відповідають певним різновидам текстів з їх граматичними структурами і правилами, розуміти та переносити їх на адекватні ситуації [3, с.10].

В даний час існує чимало методик для якісного оволодіння іноземної мови у вищих навчальних закладах. Кожен з методів має певні особливості,

деякі володіють більшою популярністю і затребуваністю, деякі меншою. Я пропоную розглянути деякі методики для вивчення студентами англійської мови, та більшу увагу буде приділено саме комунікативному методу.

Комунікативна методика оволодіння мовою спрямована саме на можливість спілкування.

Покликання комунікативного методу, у першу чергу - подолати страх перед спілкуванням англійською мовою. Будь яка людина, озброєна словниковим запасом в 800-1000 слів та певним стандартним набором граматичних конструкцій, легше знайде спільну мову в малознайомій країні. [5., с. 3]

В даний час при викладанні англійської мови у вищих навчальних закладах найчастіше використовуються класичні методи. А саме:

1. Прямий метод.
2. Граматико-перекладний метод навчання.
3. Комунікативний метод.
4. Аудіовізуальний і аудіолінгвальний методи.

Історія виникнення комунікативного методу бере початок в 60-70-х роках в Британії, в той час коли англійська мова поступово почала набувати статусу мови міжнародного спілкування. У той же час з'ясувалося, що традиційні, використовувані методики того часу перестали задовольняти потреби більшості іноземців, які вивчають англійську мову.

На сьогодні, ми можемо говорити про виникнення нової методики, а саме комунікативної, яка формувалася протягом багатьох років, і в даний час швидко завойовує рівень першості серед інших методик - традиційної або як її ще іменують - лексико-перекладної та інтенсивної методики. [5., с. 98]

Інтенсивна методика різниться напруженим вивченням англійської мови. Її головне завдання - навчити швидко і легко спілкуватися. Спочатку учнів навчають розмовляти, а наступним етапом - писати. За короткий проміжок часу вам потрібно освоїти велику кількість слів, не зазубрюючи слова і вирази, а за допомогою рольових ігор та інших методичних прийомів. Даний метод навчає так грамотно висловлювати свою думку, щоб співрозмовник міг зрозуміти усе що ви говорите. Основна вимога цього методу до студентів - розкутість.

Найчастіше використовується при вивченні іноземних мов, в вищих навчальних закладах та школах – традиційний метод. Він знайомий всім, хто вивчав іноземну мову в самій звичайній школі. Засвоєння граматичних правил та застосування їх у різних мовних конструкціях, з послідовним закріпленням їх при виконанні вправ на одне і теж правило. Основне місце в лексико-перекладацькому методі займає переклад з української на англійську мову. [4., с.47] Результатом стає те, що студент відповідаючи іноземною мовою все одно інстинктивно думає українською, роблячи переклад всіх слів про себе. А добре відомий традиційний спосіб дозволяє вивчити граматику, навчитися читати, писати, мати багатий лексичний запас.

То чим саме від цих усталених методів відрізняється комунікативний? Мабуть, це в якійсь мірі синтез тих двох способів навчання. Але все ж таки, комунікативний метод має свої переваги, нововведення та особливості. Він є найпопулярнішим методом. За системою цього методу займаються всі іноземні школи за кордоном. Головним напрямом комунікативного навчання є спілкування. Тому на занятті обов'язковою умовою є присутність

представника вивчуваної мовної групи. На заняттях студентам допомагають використовувати свої мовні здібності в реальних життєвих ситуаціях. На заняттях викладачі і студенти майже не розмовляють рідною мовою. Будь-які пояснення здійснюються за допомогою вже часто вживаних звичних фраз і лексичних конструкцій, а ще для пояснень використовуються жести, міміка, аудіозаписи, будь-який наочний матеріал - відеоролики, картинки, тематичні фотографії. Важливо ще і те, що під час навчання студенти занурюються в культуру, географію, історію тієї країни, мову якої вони вивчають. Якщо ви читаете пресу цієї країни, дивитесь ТВ програми англomовних каналів, слухаете її музику, це допомагає значно швидше вивчити мову, а ще підвищити інтерес до її вивчення.

Робота студентів у парах є ще одним важливим аспектом комунікативного методу. Для того щоб студенти могли спробувати себе в реальному спілкуванні, викладач вигадає різні цікаві життєві ситуації. Завдяки цьому студенти можуть самостійно знаходити помилки у вимові співрозмовника і виправляти їх, а також поправляти один одного.

На сьогоднішній день без знання іноземних мов важко знайти перспективну високооплачувану роботу, знання мови - це ваш шанс, шанс на гідне життя. А комунікативна методика відкриває перед нами величезні можливості оволодіння мовою, що забезпечить нам і нашим дітям перспективне майбутнє.

Небайдужий викладач, застосовуючи власні вміння та навички спілкування з дітьми, сам того не усвідомлюючи, може використовувати оригінальні прийоми викладання іноземних мов. Саме у середовищі викладачів, в живій роботі зі студентами, зароджуються передові методики. Тільки в щоденній роботі можна побачити плюси та мінуси традиційного навчання, а потім привнести власні нововведення і перевірити їх ефективність під час занять.

Список використаних джерел:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [науковий редактор українського видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва]. Київ: Ленвіт, 2013. 273 с.
2. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: навч.-метод. посіб. [для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.] ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2021. 344 с.
3. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України. С. М. Амеліна, Л. С. Аззоліні та ін. Київ : Гете-інститут, Ленвіт, 2016. 90 с.
4. Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen. Київ: Ленвіт, 2014. 256 с.
5. Баграмова Н.В. Комунікативно-інтерактивний підхід як спосіб підвищення оволодіння іноземною мовою. Матеріали XXXI Всеросійської науково-методичної конференції викладачів і аспірантів. Вип 18. С. 3-6.

Володимир Шевченко

доктор педагогічних наук, професор кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені М.Д. Ярмаченка

Факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна

ЗАСОБИ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Успішність навчального процесу та ефективність використання різних методів і форм навчання переважно залежать від правильного підбору навчальних та технічних засобів.

Засіб навчання – це допоміжний матеріальний засіб закладу вищої освіти, що виконує специфічні дидактичні функції [1, 109].

Ключовим засобом навчання є слово викладача, яке він використовує для організації засвоєння знань студентами та формування у них відповідних умінь і навичок. Під час викладання нового матеріалу він стимулює студентів до роздумів над ним, його осмислення та усвідомлення [2, 18].

Засоби навчання виконують різноманітні функції. Деякі із них замінюють викладача як джерело знань, наприклад, технології електронного навчання. Інші конкретизують, уточнюють та поглиблюють інформацію, яку передає викладач, наприклад, карти, таблиці та інший наочний матеріал. Деякі засоби навчання стають прямими об'єктами вивчення та дослідження, такі як машини, прилади, хімічні речовини або об'єкти живої природи. Інші діють як посередники між студентом і природою або виробництвом, наприклад, препарати, моделі або колекції; спрямовані на формування навчальних та професійних умінь і навичок студентів, такі як прилади чи інструменти; є символічними або знаковими засобами, такими як історичні та географічні карти, технічні креслення, графіки, діаграми тощо [2, 18-19].

Одним з найпоширеніших технічних засобів у навчальній та пізнавально-дослідній діяльності є використання комп'ютерів, які широко застосовуються з врахуванням індивідуальних потреб та можливостей кожного студента. Комп'ютери та відповідні програмні засоби створюють нову технічну базу для проведення програмованого навчання, організації індивідуальних та групових форм роботи під час лекцій та практичних занять, а також дозволяють здійснювати навчання у дистанційній формі. Вони забезпечують можливість проводити контроль успішності студентів, надавати педагогічну підтримку та створювати умови для випереджального навчання. Нові інформаційні технології навчання, такі як електронні підручники, лекції, тестові завдання, інтерактивні відео, електронна пошта, соціальні мережі, системи штучного інтелекту та інші також активно використовуються для поліпшення навчального процесу [1, 124].

Для успішного засвоєння знань важливими є технічні засоби навчання, які включають в себе різноманітну дидактичну техніку. Оскільки сенсорні системи у студентів, зокрема, з особливими освітніми потребами, можуть функціонувати по-різному, важливо використовувати аудіовізуальні (для сприймання зором і слухом) та візуальні або аудіювані (сприйняттям за допомогою зору або слуху) технічні засоби навчання [2, 19].

Найбільш зручними та ефективними є аудіовізуальні засоби навчання, за допомоги яких показ зображення супроводжується текстом (субтитрами), а звуковий супровід – відповідними коментарями. На сьогоднішній день, технічні засоби навчання широкого призначення, такі як мультимедійні технології (відеотехніка, проекційне обладнання, інтерактивні дошки) вважаються більш ефективними та доцільними. Проте для їх використання потрібна високошвидкісна мережа інтернет [2, 19].

Використання технічних засобів навчання у освітній діяльності включає в себе педагогічний компонент. Він охоплює розробку засобів навчання (таких як електронні курси, відео, презентації тощо) відповідно до дидактичних вимог навчального процесу, а також розроблення методики їх застосування. Ця методика включає в себе сукупність правил, способів і прийомів, які допомагають досягнути найкращих результатів у сприйманні та засвоєнні навчального матеріалу. Важливою складовою методики є відбір матеріалу для його наочного представлення студентам [1, 111].

Ретельне поєднання слова викладача з технічними засобами навчання та методичними прийомами, такими як пояснення, бесіда і демонстрування, є ключовим аспектом успішного навчання. Викладач повинен враховувати потреби та особливості своїх студентів, обираючи найефективніші методи викладання. Такий інтегрований підхід дозволяє оптимізувати процес навчання та забезпечити максимальне засвоєння знань студентами, зокрема, з особливими освітніми потребами [1, 112].

Ефективність навчально-виховних заходів значно зростає за умови використання комплексів технічних засобів навчання, які відповідають таким вимогам:

1. Врахування пізнавальних закономірностей навчальної діяльності під час занять, щоб забезпечити оптимальне сприйняття та засвоєння матеріалу студентами.

2. Забезпечення органічного поєднання технічних засобів навчання з виступами викладача та іншими методами навчання, щоб створити інтегровану та збалансовану навчальну атмосферу.

3. Відповідність змісту навчально-виховних завдань конкретним заняттям, щоб забезпечити спрямованість навчального процесу на досягнення конкретної мети та завдань.

4. Врахування можливостей застосування різних методичних прийомів з метою збагачення та різностороннього підходу до навчання, щоб кожен студент мав можливість засвоїти матеріал у найбільш оптимальний для нього спосіб.

Ці вимоги дозволяють максимально використовувати потенціал технічних засобів навчання та створювати сприятливі умови для ефективного і результативного навчання студентів [1, 117].

Важливо зазначити, що використання технічних засобів навчання має бути педагогічно обґрунтованим, з урахуванням педагогічних переваг, які вони можуть забезпечити в навчальному процесі вищих навчальних закладів [1, 124].

Таким чином, комплексне використання нових технологій і засобів навчання дозволяє досягти інтенсифікації процесу засвоєння студентами постійно зростаючих обсягів актуальної інформації, що дозволяє краще підготуватися до сучасних вимог ринку праці; забезпеченню якісного

практичного застосування теоретичних знань навчальних дисциплін, що сприяє підвищенню практичних навичок студентів та їх готовності до професійної діяльності; допомогти студентам у самостійному здобутті нових знань на базі сучасних технічних засобів та доступу до інтернет-ресурсів і світових банків знань, що сприяє розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок; раціоналізації праці викладачів та інших учасників навчально-виховного процесу, що дозволяє оптимізувати час і ресурси, спрямовані на підготовку та проведення занять.

Список використаних джерел:

1. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія. Навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
2. Мартинець Л.А. Педагогіка вищої школи: опорний конспект лекцій. Вінниця, 2019. 40 с.

СЕКЦІЯ ІІІ «СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ: СУЧАСНІУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

Лариса Гапоненко

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцентка кафедри практичної психології
Криворізького державного педагогічного університету*

Олена Чаркіна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцентка кафедри практичної психології
Криворізького державного педагогічного університету*

ДІАЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОГРАМИ ГРУПОВОЇ КОРЕКЦІЇ З РОЗВИТКУ ІНТЕРСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАТЕРІ З ДИТИНОЮ

Постановка проблеми означеної тематики визначається кризовою ситуацією війни в Україні, яка завдає стресові переживання матерів зберегти не тільки життя дитини, а й сприяти гармонізації її психіки. У зразковому варіанті материнський потяг зберегти дитини передбачає долати труднощі на шляху її розвитку. Умови війни завжди завдають матеріальні й психологічні руйнації. Деякі матері відчувають цю руйнацію зразу ж (втрата близьких, родичів, житла і т.п.), а деякі у відстроченому часі (поступово погіршується працездатність, відстрочено вникає відчуття вини і втрати, страху й тривожності а то і агресії). Спілкування матері набуває дратівливого характеру, що призводить до провокації деструктивних конфліктів з дитиною, і як наслідок дитина переживає відчуженість, роздратованість, амбівалентно сприймає себе «любимою» або «нелюбимою», «бажаною» або «небажаною», «хорошою» або поганою».

Відомі фахівці в галузі психіки людини чітко пояснили закономірність утворення комплексу як результат попередньої дитячої травми. Е. Фромм описав «досвід відчуженості посилює тривогу – загалом це і є джерелом усіх хвилювань. Бути відокремленим означає бути «відрізаним» від світу й не мати жодної змоги скористатися зі своїх людських сил» [6, с. 11]. У теоріях психосинтезу розглядають субособистість проявом несвідомих комплексів, які утворилися в ранньому дитинстві стійкими когнітивними схемами подібно до «гілок дерева, чиї корені утверджені в ранніх дитячих стосунках» (пер. Лук'яненко Г. Т.) [2, с. 4].

Дж. Ферман одним із перших наголосив на тому, що в структурі субособистості варто виділяти вище та нижче несвідоме, які є результатом травмування особистості на ранніх етапах її розвитку [9]

Пластичність дитячої психіки віддзеркалює негативні емоції матері, які невідкладні зусиллям малюка подолати їх. Він відчуває втрату благополуччя, безпеки та любові, а саме любов визначається першопочатком розвитку здорової психіки. «Любов об'єднує і, власне, створює особистість завдяки тому, що не дає людині зосередитись на власному «Я», а концентрує, втілює її в інше «Я», тим самим забезпечуючи існування і розвиток себе як цілісність» [5, с. с.68].

У нашому дослідженні ми виходили з того, що аналіз процесуальності інтерсуб'єктної (міжсуб'єктної) взаємодії матері з дитиною розкриває фундаментальні, багатофункціональні та багатопланові властивості

материнства. Динамічний характер діалогічної культури матері спрямований до цілісності, унікальності, активності, відкритості, саморозвитку, саморегуляції. Тож, у визначені діалогічного аспекту розробки програми групової корекції ми визначаємо такі структурні складові внутрішнього світу матері, завдяки яким відбувається саморегуляція інтерсуб'єктної взаємодії в будь-яких ситуаціях:

- 1) смислова цінність материнської «активної, діяльнісної любові», а не на «любіві-злиття» та підкорення дитини» (за виразом Е. Фромма [6], С.Д. Максименко [5]);
- 2) системна рефлексія, а не на квазірефлексія і не на інтроспекція (цитуються за Л.О.Гапоненко, О.А. Чаркіна [1, с. 331]);
- 3) емпатійна, «співчутлива ідентифікація» навколо концепції «сім'я», «об'єднуючи приватні домашні проблеми із суспільними проблемами» (за М. Brown [9]);
- 4) відкритість у діалогічному спілкуванні, завдяки якій досягається рівноправність суб'єктів спілкування, а точніше інтерсуб'єктна взаємодія (Г.В. Дьяконов [2]).

Щодо нашого підходу в розробці програми групової корекції, то в ній були враховані наративи видатних мислителів про цінність групового навчання з саморозвитку людини. Ідея Конфуція, що визначена в книзі «Лі цзі» («Книга етики»), має неоціненне значення навчити учасників групи вливатися у *процесуальну активність з іншими учасниками групи* для досягнення своєї мети. Конфуцій: «Якщо навчатися на самоті, без друзів, світогляд буде обмеженим, а знання – збідненими» [4]. Ідея Сократа про майєвтику широко використовується в сучасних тренінгах – вправи «Коло Сократа», «Акваріум». Дискусії є умовою отримати нових знань більш вищого рівня. У педагогічних ідеях Я.А. Коменського розкриті принципи групового навчання, завдяки яким подолали тотальну безграмотність XVII-го століття. Коменський навчав десять учнів, далі кожен із цієї «десятки» навчав свою групу з десяти осіб, кращі учні (декуріони) із кожної десятки здійснювали контроль якості знань кожного із свої «десятки».

Психологічне обґрунтування групової корекції розпочинається із «Г-групи насамперед пов'язані з Національними навчальними лабораторіями (National Training Laboratories), а тренінги сенситивності із Західним навчальними лабораторіями (Western Training Laboratories)» [3, с. 11].

Т.С. Яценко групову корекцію розглядає через розвиток у групі стосунків, які проходять певні стадії інтеграції, а «головним механізмом процесу групової корекції є позитивна дезінтеграція і вторинна інтеграція на більш вищому рівні розвитку психіки» [8, с. 31]. В останні роки з'явилися нові технології тренінгу психодрами (Г.В. Дьяконов [2], М. Brown М. [9] та інші). Були враховані дослідження О.А. Чаркіної і К.О. Гукасян щодо депривованого материнства, яке «характеризує стан здійснення материнських функцій, обов'язків і почуттів в умовах позбавлення або обмеження можливостей реалізувати потреби матері в повноцінному тактильному, візуальному, вербальному та емоційному контакті зі своєю дитиною; в отриманні задоволення від взаємодії з нею» [7, с. 574].

У розробку програми ми заклали чотири стадії групового навчання: 1) мистецтво материнської любові; 2) «системна рефлексія»; 3) «співчутлива ідентифікація»; 4) відкритість діалогічного спілкування. Для кожної стадії

групового навчання відводиться не менш як 3 сесії, а якщо більше сесій, то це за потребою відпрацювати з учасниками основні завдання. Тематика стадії завдає тематику мінілекції, вправи, обговорення ситуацій з фрагментів художніх фільмів, рольове програвання ситуацій, індивідуальні та групові малюнки. Щодо діалогічних аспектів розробки програми групової корекції, то ми пропонуємо ввести 4-ри аспекти:

Перший аспект має вирішальне значення в організації та проведенні перших 3-х сесій, оскільки саме перші три заняття характеризуються конфронтаційною поведінкою учасників. Напередодні сесій проводить співбесіду з кожним учасником для уточнення готовності чи неготовності матерів до групового навчання. Кожна мати дає інформацію керівнику про свій стан здоров'я, переживання, мету виховання дитини та найбільш виражені складності взаємодії із нею. Враховується індивідуально-стильова поведінка матерів, що мають первенця, чи двох, а то й трьох дітей. Береться до уваги їх побажання до результатів групового навчання. Керівник відстежує їх *емоційні реакції, особливості вербальної і невербальної поведінки, рівень психологічної грамотності*. За підсумками проведення співбесіди складаються групи учасників, уточняється тематика міні лекції, фрагментів кінофільмів, вправи з розвитку рефлексії, ідентичності, рольового програвання взаємодії з дитиною.

Другий аспект розробки програми групової корекції полягає у підготовці матерів здійснювати фіксацією щодо спрямованості ідентичності «Я» або в бік егоцентризму, або до партнерської взаємодії з дитиною. Необхідність такої ланки роботи сприяє на більш глибокому рівні досягати позитивну дезінтеграцію і вторинну інтеграцію на більш вищому рівні (за Т.С. Яценко [8]).

Третій аспект – врахування схильності керівника групової корекції використовувати методи і технології за особисто улюбленими для нього теоретико-методологічними орієнтаціями. Наприклад, або він обирає індивідуально-публічну технологію (гештальттерапевтичний, чи психодраматичний підхід), або внутрішньогрупову роботу на подібність активного соціально-психологічного навчання (АСПН) чи будь-яку іншу. Найголовнішим є те, що керівник враховує не тільки свої улюблені методи, але й враховує готовність матерів працювати за певними технологіями.

Четвертий аспект розробки групової корекції – це комбінування таких групових вправ, які б сприяли розвитку передбачення наслідків егоцентричної спрямованості матері у взаємодії з дитиною та наслідки протилежної їй спрямованості – це партнерська взаємодія. Обираються вправи з розвитку вмій формулювати гіпотетичні припущення результатів поведінки матері за показниками психологічних характеристик ідентичності Я, рефлексії, стилю комунікації з немовлям (від народження до 1-го року), з дітьми раннього дитинства (від 1-го до 3-х років), з дітьми дошкільного віку (молодший від 3-х до 5-ти та старший від 5-6 років), з дітьми підліткового віку (з 10-11-ти років до 14-15 років).

Апробація вище означених аспектів розробки групової корекції для матерів з розвитку інтерсуб'єктної взаємодії здійснювалась на базі Training Center «Leader of the 21st century», керівник доцент О.А. Чаркіна, Криворізького державного педагогічного університету протягом з 2022 по т.ч. У нашій роботі ми намагались розкрити онтологічно-антропологічні

можливості групового навчання та розкривали діалогічну інтерпретацію сутності материнської любові – це зведення її енергії до обміну між учасниками «віддав – отримав». Втілювали процесуальну модель S-S взаємодії для набуття автентичності кожного учасника, який переживає цілісність власного Я за умов єдності із навколишнім світом.

Обсяг робіт в цьому напрямку є мало дослідженим, тому з будь-яких аспектів потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Гапоненко Л.О., Чаркіна О.А. Модель рефлексивно-рольового тренінгу материнської комунікації з дітьми в умовах війни. *Наукові перспективи* № 3(33) 2023. С. 322-338. URL.: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-322-338](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-322-338)
2. Дьяконов Г.В. Основи діалогічного підходу в психологічній науці і практики. Монографія. Кіровоград : РІО КПІ ім. В. Винниченка, 2007. 874 с.
3. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ.- Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.
4. Конфуцій Вічна мудрість. 2016. URL.: <https://avidreaders.ru/book/vechnaya-mudrost.html>
5. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
6. Фромм Е. Мистецтво любові. 1956. URL.: <https://worldinbooks.com.ua/knigi/mystetstvo-liubovi-erikh-fromm/>
7. Чаркіна О.А., Гукасян К.О. Психологічні ресурси подолання депривованого материнства в умовах війни. *Наукові перспективи* №1(31) 2023. С. 567-584. URL.: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/3577/3597>
8. Яценко Т.С. Теорія і практика групової корекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч.посіб. Київ. : Вища школа, 2004. 679 с.
9. Brown M. (2009) *Growing Whole: Self-Realization for the Great Turning*. *Molly Young Brown, Psychosynthesis Press*. 228 p.

Kateryna Harbarets

Master Student, Educational Management Program

Vytautas Magnus University, Lithuania

**PURPOSEFUL APPLICATION OF GENERATIVE AI TOOLS IN THE
LEARNING PROCESS IN HIGHER EDUCATION**

The ongoing discussion in higher education academia on the usage of generative AI by students highlights a lot of concerns regarding educational and ethical issues. Some educators argue for the usage of generative AI for educational purposes. They see it as an innovative and convenient tool that can help learners meet their learning needs, provide immediate feedback, highlight missing parts of knowledge, and, as a result, help to improve performance. Others claim that it negatively affects the quality of education and students' learning outcomes and on top of that disrupts academic integrity. The polarity of these approaches and thoughts creates chaos, as there are a lot of students who adopt these tools, but as

well many students completely refuse to do so as they are afraid of the potential consequences.

The integration of generative AI tools in education strongly influences how students learn and teachers teach. However, its usage requires adjustments to the ways learning and teaching are planned, the methods used for assessment and new approaches to the ethical use of technologies, as AI raises new questions and calls for reviewing critical thinking skills, digital literacy and fact-checking. These competencies are highly important for a contemporary learner and their development is usually closely tied to individuals' ability to apply metacognitive skills (Hutson, James and Plate, 2023), which, in this context, can help to develop a new approach within the usage of generative AI. Metacognition can be very useful in terms of the adoption and application of generative AI technologies. Metacognitive knowledge may help the learner define how to interact with the tool or choose a suitable approach for its adoption. Metacognitive skills, such as self-reflection, the ability to regulate and coordinate one's learning process, and applying knowledge about oneself as a learner may help students not only to become more independent and conscious learners but also to benefit from using digital technologies as supportive tools for self-learning.

Some research addressing the impact of generative AI tools on students' learning process, academic performance and level of ethical considerations has been conducted already. Abbas, Jam, and Khan (2024) in their research tried to explore possible positive and negative effects the usage of generative AI tools may have on university students. The research results showed academic workload, time pressure to deliver the task and students' sensitivity to rewards lead to higher use of ChatGPT, while sensitivity to the quality of developed content does not.

Chan and Hu (2023) researched students' perception of generative AI technologies and identified that students themselves face some challenges with the usage of generative AI tools such as data accuracy and transparency, ethical issues, and the development of holistic competencies. Regarding the use and implication of generative AI tools in students' learning process, the intention to use these tools is affected by students skills, knowledge and attitudes (Delcker et al., 2024)

What is metacognition and how it can be used to measure the purposefulness of generative AI applications in higher education? Metacognition is a feature of a learner that allows one to use in different learning situations the best suitable strategy to find a solution. The term "metacognition" was first introduced by educational psychologist John Flavell in the late 1970s and defined as "cognition about cognitive phenomena", or, in more simple words "thinking about thinking" (Flavell, 1979).

Metacognition is an important component of the meaningful learning process. In the case of generative AI tools application, metacognition can serve as an instrument which helps to measure whether its application is purposeful and didactically valid or not. Metacognition requires students to reflect on themselves as learners, their actions before the process (planning), during the process (monitoring) and after the process (to learn from successes and mistakes). It all is done to achieve a specific learning outcome, in other words, it is purposeful in terms of the educational environment.

When it comes to the usage of generative AI tools, the range of features and ways to approach tasks they offer is becoming tempting to use and makes it very easy to neglect the main purpose they should be applied. Regarding students, for example, one may decide to use Chat GPT (or any other generative chatbot) to collect a piece of information on a specific topic. The metacognitive approach will involve the planning stage will require defining and forming a detailed question on “What data do I want and need to collect?”, during the monitoring stage the focus will be on interaction with the tool and the accuracy of the information it provides and during the evaluation stage self-reflection on the added value and interaction with the tool will be involved. If a student decides just to take the information from the Chat GPT without checking its correspondence with the sources and accuracy it will be an act of plagiarism and may serve as an example of bypassing useful cognition, which may be dangerous within the learning process as it leads to its direct disruption.

The application of metacognitive strategies within the usage of generative AI tools leads to a more complex understanding of these tools (learning about AI, learning with AI and ethical issues of AI usage). Very often, the first and last parts are neglected but if an individual wants to use generative AI tools purposefully, he or she should not only know how to use the tool itself but also have an understanding of what is it, how to use it in the right way and what consequences unethical usage of generative AI tools may create.

References:

1. Abbas M., Jam F.A., Khan T.I. Is it harmful or helpful? Examining the causes and consequences of generative AI usage among university students. *Int J Educ Technol High Educ* 21, 10. 2024. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00444-7>
2. Chan C.K.Y., Hu, W. Students' voices on generative AI: perceptions, benefits, and challenges in higher education. *Int J Educ Technol High Educ* 20, 43. 2023. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00411-8>
3. Delcker J., Heil J., Ifenthaler D. *et al.* First-year students AI-competence as a predictor for intended and de facto use of AI-tools for supporting learning processes in higher education. *Int J Educ Technol High Educ* 21, 18. 2024. URL: <https://doi.org/10.1186/s41239-024-00452-7>
4. Flavell John. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive-Developmental Inquiry. *American Psychologist*. 1979. DOI 34. 906-911. 10.1037/0003-066X.34.10.906.
5. Hutson James, Plate Daniel. Human-AI Collaboration for Smart Education: Reframing Applied Learning to Support Metacognition. Faculty Scholarship. 2023. 480 p.

Ірина Демченко

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Наталія Ревнюк

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, м. Умань, Україна

КРЕАТОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Креатотерапія є методом соціальної роботи, що базується на використанні творчих процесів та мистецтва з метою поліпшення психологічного та емоційного стану осіб чи груп. Цей метод може бути застосований в різних контекстах, таких як робота з вразливими групами, корекційна робота з дітьми та підлітками, а також в роботі з людьми з різними проблемами адаптації чи психічного здоров'я.

Дослідження проблем застосування креатотерапії проводять як фахівці з соціальної роботи, так і психологи, терапевти та інші спеціалісти: О. Вознесенська [1], А. Гельбак [2], І. Демченко [3–4], S. Buchalter [5], T. Fletcher, A. Dediego [6], T. Schmid [7] та ін.

За визначенням О. Вознесенської, в Україні переважає розвиток та застосування методів креатотерапії саме у соціальній сфері та освіті [1, с. 96]. За Т. Schmid креатотерапія, заняття творчістю підвищує самооцінку особистості, сприяє формуванню відповідних компетентностей [7, с. 82].

В соціальній роботі використання креатотерапії відбувається у діагностичній, корекційній, відновлювальній та інших видах діяльності під час корекційно-розвивальних занять, тренінгів індивідуально та в групах.

Види і техніки креатотерапії, представлені в психології та медицині, спрямовані передусім на процес творчого освоєння навколишнього світу та спосіб буття людини, сенс якого полягає у культурі, духовності, виробничо-практичній діяльності (мистецтво, наука, техніка, промисловість, сільське господарство, обслуговування тощо). Результатом творчої діяльності є не тільки предметне та природне середовище, перевтілене згідно з творчою ідеєю (креативністю), але й сама людська суб'єктивність, яка удосконалюється завдяки творчому досвіду, уяві, фантазії.

Теоретико-методологічні засади застосування креатотерапії, як методу соціальної роботи, включають різні підходи, зокрема, психотерапевтичний підхід, орієнтований на розвиток особистості та самовираження через творчість. За цього підходу враховується психологічний вплив творчого процесу на психічний стан і емоційний стан особи.

Креатотерапія, як метод соціальної роботи, акцентує на унікальності кожної особи та її творчому потенціалі та забезпечується індивідуальний та конфіденційний підхід до кожного клієнта.

Основна ідея креатотерапії полягає в тому, що творчість та мистецтво можуть слугувати інструментами самовираження та розвитку особистості. А використання різноманітних творчих форм, таких як малювання, музика, танець, література сприяє емоційному виразу та внутрішньому розвитку.

Під час застосування креатотерапії у соціальній роботі застосовується груповий підхід, коли учасники можуть взаємодіяти, спільно творити та сприяти одне одному у процесі самовираження. Груповий підхід також дозволяє забезпечити взаємодію і соціальну підтримку.

Разом з тим, креатотерапія може бути використана в поєднанні з іншими методами соціальної роботи для досягнення більш комплексного підходу до проблем клієнта та покращення його психологічного благополуччя. Це, наприклад, інтеграція з психологічним консультуванням, груповою роботою, арт-терапією тощо.

Спеціаліст може використовувати креатотерапію в індивідуальній роботі з клієнтом для сприяння самовираженню, розвитку творчих навичок та подолання психологічних труднощів. Креатотерапія може бути особливо ефективною у груповій роботі. Вивчаючи особливості арттерапії спільнот О. Вознесенська зазначає, що «Відновлення колективного психічного здоров'я досягається через звільнення емоцій та створення наративу травми. Необхідним є об'єднання у період проживання болю, у переживаннях: підтримка, відчуття приналежності до групи надає сили та відновлює ресурси» [1, с. 19]. Груповий підхід сприяє взаємодії між учасниками, спільному творчому процесу та спільній підтримці. Креатотерапія також може бути включена в родинну терапію для стимулювання взаєморозуміння, підтримки взаємин та розв'язання конфліктів шляхом творчого вираження емоцій.

Використання креатотерапії в психологічному консультуванні може допомагати клієнтам виразити свої почуття та думки, а також сприяти розвитку адаптаційних стратегій. Як метод соціальної роботи, креатотерапія може бути корисною для вразливих груп, таких як люди з психічними розладами, учасники програм реабілітації або бездомні, для поліпшення їх психосоціального стану. Вона може бути використана для роботи з травмованими особами, допомагаючи їм виражати та обробляти емоційні та фізичні травми через творчий процес. Інтеграція креатотерапії з різними методами соціальної роботи дозволяє створювати індивідуалізовані та гнучкі підходи для роботи з різними групами та в різних контекстах.

Мистецький напрям креатотерапії охоплює різні види мистецтва та художньо-творчої діяльності, що інтегруються у самостійну галузь психотерапії – арттерапію. Творче самовираження в малюванні, режисурі, ліпленні, співах, танцях, музиці, драматургії тощо допомагає людям подолати конфлікти, проблеми та найважчі життєві ситуації, підвищити самооцінку і психологічно налаштуватися на позитивне вирішення проблем та боротьбу з будь-якою хворобою, навіть з найстрашнішою [2, 3]. Варто зауважити, що між терапією і художньою творчістю існує чітка межа. Для креатотерапевтичної діяльності мистецтво не є самоціллю, воно лише засіб, який допомагає краще зрозуміти себе. Ці заняття орієнтовані не на результат (одержання досконалого твору мистецтва), а перш за все на процес, на вираження своїх почуттів, переживань.

Казкотерапія – такий вид арттерапії, в основі якого лежить казкова форма творчої діяльності – створення особливої казкової атмосфери, для психологічного впливу на окремі структури психіки людини з метою виправлення неправильно сформованих функцій, позитивної зміни поведінки, розвитку самосвідомості, вдосконалення взаємодій з

навколишнім світом. Цей метод дозволяє вирішувати ряд проблем у дітей дошкільного, молодшого шкільного віку та дорослих [8, с. 210].

Природотерапевтичний напрям креатотерапії визначається самостійним напрямом – природотерапія або екотерапія. Природотерапія – сучасний метод психотерапевтичного впливу на організм людини засобами природи. В основі цього методу лежить процес відновлення здоров'я, поліпшення фізичного та психічного стану, гармонійний розвиток особистості через творче спілкування з природою [4].

Кожен з напрямів має безліч креатотерапевтичних технік (колаж, орігами, постановка п'єси, малюнок, створення анімації, танець тощо) та засобів (колір, штрих, пляма, звук, нитка, папір, тканина, гербарій тощо), які застосовуються в творчій діяльності.

У психолого-педагогічній літературі є різні визначення «організаційних форм» як способу організації освітньої, корекційної, психотерапевтичної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком та є зовнішнім вираженням узгодженої діяльності усіх учасників цієї діяльності, що здійснюється у визначеному порядку і в певному режимі. Загальноприйнятою основною формою організації креатотерапевтичної роботи є заняття, які можуть проводитись в індивідуальній, груповій, колективній та сімейній формі. Індивідуальна форма креатотерапії спрямована переважно на дослідження індивідуальних проблем, дію, причини та механізми розвитку особистості [5, с. 72]. Для досягнення розвивальних, корекційних, реабілітаційних цілей найпоширенішою є групава креатотерапевтична робота, яка може одночасно охопити широке коло людей. Креатотерапевтичні заняття поділяються на директивні (за чіткої установки, заплановані, цільові, позапланові) та не директивні (вільний вибір тем, методів, засобів) [1].

Отже, креатотерапія не містить обмежень і протипоказань, завжди ресурсна і використовується практично за всіма напрямками психотерапії, у педагогіці, у соціальній роботі, науці, бізнесі тощо.

Список використаних джерел:

1. Вознесенська О. Медіа-арттерапія як засіб подолання наслідків і профілактики психотравми: практичний посібник. К.: ФОП Назаренко Т.В. 2020. 124 с.
2. Гельбак А. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2019. 56 с.
3. Демченко І., Калиновська І., Ковтун М. Особливості соціально-психологічної реабілітації дітей засобами музикотерапії під час і після війни. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*. 2023, Том 14, № 4. С. 52–60.
4. Сопівник І., Будегай В., Альтанова О., Демченко І. та ін. Соціальна робота засобами природотерапії із постраждалими внаслідок надзвичайних ситуацій. Колективна монографія. К.: «Компринт», 2021. 556 с.
5. Buchalter S. Art Therapy and Creative Coping Techniques for Older Adults. Jessica Kingsley Publishers, Ltd. And Singing Dragon (London, UK), 2011. 328 p.
6. Fletcher T., Dediego A. Creativity in Counseling Children and Adolescents: A Guide to Experiential Activities. Taylor&Francis, 2023. 212 p.

7. Schmid T. Meanings of creativity within occupational therapy practice. *Australian Occupational Therapy Journal*. 2004, № 51(2). С. 80–85.
8. Demchenko I. Sliusarenko-Litvin S. Development, corrective and rehabilitation opportunities of a tale to work with pre-schoolers. Соціальна робота та соціальна освіта. Серія: «Освіта.Педагогіка», 2023, № 2(11). С. 209–219.

Анна Катеринич

*Аспірантка з року навчання спеціальності «Соціальна робота»
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка*

ПРИНЦИПИ ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ МОЛОДИХ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВНАСЛІДОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПОРУШЕНЬ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У сучасному суспільстві питання соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю стає все більш актуальним. На жаль, в умовах військового стану, все більше молоді отримує статус особи з інвалідністю. Процес соціалізації потребує комплексного підходу та підтримки з боку різних структур, включаючи соціальних працівників.

Процес соціальної інтеграції є важливим етапом в житті кожної молодої людини не виключенням є і молоді люди з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень. Так, дослідження В. Бочелюка зосереджені на інтелектуальних порушеннях, що характеризуються значними відхиленнями в обсязі знань та усвідомленні навколишнього світу. Такі відхилення зумовлені низкою соціально зумовлених чинників, таких як неадекватна взаємодія з однолітками та дорослими в дитинстві, обмежені можливості для соціальної взаємодії та ізоляція. Обмеження, пов'язані з труднощами в освоєнні практичних дій і взаємодії з навколишнім середовищем, також можуть впливати, можливо, супроводжуючись порушеннями в сенсорній системі.

У сучасному світі, соціальна інтеграція молодих людей з інвалідністю є дуже складним процесом, адже вони зіштовхуються з великою кількістю перешкод та викликів: дуже часто ми бачимо недостатню доступність інфраструктури, відсутність адаптованих програм та послуг у сфері освіти та працевлаштування.

Одним із ключових факторів, що впливають на процес соціальної інтеграції молодих людей з інвалідністю, зокрема з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, є наявність соціальної підтримки та підтримка суспільства. Важливо, також, зазначити, що не менше важливим елементом є доступ до якісної освіти та можливостей працевлаштування.

У процесі розробки методології оцінки ефективності інтеграції молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень в соціальне середовище необхідно встановити відповідні критерії та індикатори. На нашу думку, ці критерії та індикатори повинні базуватися на таких основних принципах:

1. критерії повинні відповідати цілям процесу соціальної інтеграції;

2. критерії повинні відображати особливості процесу соціальної інтеграції конкретної категорії;

3. важливо враховувати процесуальні та результативні аспекти соціальної інтеграції;

4. кожен критерій повинен мати систему показників для адекватної оцінки якості в контексті соціальної інтеграції.

Запропоновані вище принципи дають можливість не лише забезпечити краще розуміння процесу соціальної інтеграції, а й дозволяють ефективно готувати фахівців, які працюють у соціальній сфері.

Дослідження процесу соціальної інтеграції та вищезазначені принципи дали нам змогу виділити чотири основні критерії. Кожен з цих критеріїв включає в себе показники, що дозволяють об'єктивно оцінити рівень інтеграції людей з інтелектуальною недостатністю в соціальне середовище, а саме мова йде про такі критерії: емоційно-мотиваційний, комунікативний, та операційний.

Умовно нами запропоновано такі критерії та відповідні до них показники (рис. 1):

Критерії та показники рівнів соціальної інтегрованості молодих

Критерії	Показники
Емоційно-мотиваційні критерії	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прагнення самореалізації 2. Прагнення визнання 3. Самоконтроль (емоційна стійкість)
Комунікативний критерій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Контактність 2. Здатність до взаємодії 3. Самопрезентація
Операційний критерій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Готовність до праці 2. Здатність діяти ситуативно 3. Відповідальність

Рис.1 Критерії та показники рівнів соціальної інтегрованості молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень

Визначення критеріїв рівня соціальної інтеграції є складним і багатогранним процесом, який потребує подальшого вивчення та дослідження. Необхідно протестувати та перевірити інструмент в реаліях сьогодення із молодими людьми з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень, щоб перевірити його надійність та валідність. Для кожного критерію та показника розробити спеціальні інструменти оцінки, такі як анкети, інтерв'ю або спостереження, для збору кількісних та якісних даних. Важливо визнати різноманітність серед молодих людей з інвалідністю внаслідок інтелектуальних порушень з точки зору потреб, здібностей і досвіду. Оцінку слід адаптовувати з урахуванням цих індивідуальних відмінностей. Процес оцінювання має активно залучати молодих людей їхні родини, педагогів, спеціалістів та інших ключових учасників, щоб забезпечити цілісне та особистісно орієнтоване оцінювання.

Ірина Любезна

*кандидат економічних наук, доцент
Західноукраїнського національного університету,
завідувач читального залу для студентів
бібліотеки ім. Л. Кніщенка ЗУНУ*

БІБЛІОТЕКА ІМ. Л. КАНІЩЕНКА ЗУНУ У БЕЗБАР'ЄРНОМУ ОСВІТНЬОМУ І НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Основна місія кожної бібліотеки – надання користувачам якісного доступу до інформаційних ресурсів, які сприяють їхній освітній та професійній діяльності, всебічному та гармонійному розвитку особистості.

Бібліотечний простір повинен бути організованим на належному рівні та доступним для користувачів з особливими потребами. Бібліотека відноситься до однієї найважливіших установ у соціокультурній реабілітації та інклюзії в освіті і науці.

Пріоритетним напрямком в обслуговуванні користувачів, не залежно від нозологій, має бути забезпечення комфортності їх перебування у бібліотеці. Бібліотека є центром життя університету.

Інклюзія є однією із складових забезпечення функціонування суспільства рівних можливостей, а бібліотека виступає як інструмент для формування інклюзивного освітнього і наукового простору. А це можливо завдяки зручності, комфорту, гармонійності та безбар'єрності таких установ.

Читання у осіб з особливими потребами має свою специфіку, яка полягає в розширенні спектра інформаційних потреб та інтересів, від задоволення яких залежить адаптація до умов життя в сучасному суспільстві та активізація інтересу до читання і бібліотеки, як суспільної освітньої інституції.

Бібліотека ім. Л. Каніщенка ЗУНУ пристосована для відвідування її людьми з різними нозологіями. Зручний під'їзд для машини, пандуси для візка, та ходунків, звуковий виклик на вході сповіщає про це, і бібліотекар буде супроводжувати цю людину по закладу, а отже привітний та обізнаний з проблематикою особливих потреб персонал створює повноцінне безбар'єрне середовище.

Для користувачів з особливими потребами у книгозбірні є зручний підхід до читацького місця, до місця за персональним комп'ютером. Відвідувачі мають можливість безоплатно скористатися мережею Інтернет.

У режимі віддаленого доступу працюють 24/7: електронний каталог, віртуальна довідка, електронна доставка документів, центр публікаційної підтримки.

Щоб задовольнити свої інформаційні потреби можна скористатися віртуальною довідковою службою «Віртуальна довідка» – послуга бібліотеки, яка надає відповіді на разові запити віддалених користувачів щодо інформації про наявні у нашому фонді книги, статті, інтернет-ресурси та формує список літератури за конкретною темою. Усі довідки виконуються протягом трьох робочих днів із часу надходження запиту в порядку їх отримання.

Бібліотека ім. Л. Каніщенка ЗУНУ у своїй діяльності створює умови для якісного обслуговування людей з особливими потребами сприяючи їх соціальної активності. Користування книгозбірнею сприяє інтеграції таких осіб у суспільне життя, що є дуже важливим для них, адже це можливість збільшення кола знайомств, досвіду, навичок у спілкуванні та розширення світосприйняття в цілому. Нині простора і затишна зона для спілкування це визначальний критерій сучасної бібліотеки.

При всій складності вирішення завдань із соціального захисту осіб з особливими потребами, залучення до книги, а відтак і до бібліотеки є визначальною умовою їх повноцінної соціальної реабілітації.

Таким чином, роботу сучасної бібліотеки необхідно проводити за такими напрямками:

- «обладнання спеціальних комп'ютеризованих робочих місць користувачів;
- запровадження системи віртуального бібліотечного обслуговування людей з інвалідністю (запис до бібліотеки та прийом замовлень по телефону, email, віртуальна довідка, надання інформації з мережі Інтернет);
- вивчення та узагальнення світового та вітчизняного досвіду з інформаційно-бібліотечного обслуговування та сприяння соціально-культурній реабілітації людей з інвалідністю;
- соціально-культурна інтеграція має унікальні можливості в реабілітації користувачів з «особливими» потребами» [1].

Бібліотека ім. Л. Каніщенка є концентрованим символом культури, де можна скористуватись книжковим та періодичним фондом, отримати відповіді на питання, які цікавлять читача, зустрітись із відомими особистостями Тернопільщини та успішними випускниками ЗУНУ, пройти ігри-квести, інтелектуальні вікторини, відвідати майстер-класи, переглянути документальні та художні фільми, поспівати в карооке чи просто гарно провести дозвілля.

Однак минуле, сьогодення й майбутнє бібліотеки – це читачі і книга. Сучасна бібліотека знаходиться у постійному русі, шукає нові напрямки роботи й нові можливості у розвитку інтелектуального, творчого, громадянського потенціалу студентської молоді.

Список використаних джерел:

1. Допоможемо тим, хто потребує: методичні рекомендації бібліотечним працівникам по наданню послуг людям з інвалідністю /укладач Н. Спаріхіна; ред. С. Іванова; КЗ «Дніпропетровська обласна бібліотека для молодім. М. Светлова». Дніпро, 2021. 24с.

Юлія Михальська

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка,
лікар фізичної та реабілітаційної медицини КНП
«Кам'янець-Подільська міська лікарня»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Юлія Височанська

магістрант,
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Постановка проблеми. Мозковий інсульт належить до найбільш тяжких форм цереброваскулярних захворювань. Щороку в Україні від 100 до 120 тис. населення вперше переносять мозковий інсульт, тобто захворюваність становить 280-290 випадків на 100 тис. населення і перевищує середній показник захворюваності на мозковий інсульт в економічно розвинених країнах Європи (200 на 100 тис. населення). За визначенням ВООЗ, інсульт – це клінічний синдром швидкого розвитку ознак фокальної чи глобальної втрати мозкових функцій, що тривають 24 години і більше або призводять до смерті при відсутності несудинних причин [5, С. 9].

Україна займає «почесне» перше місце в Європі по захворюваності на інсульт. Кожні 5 хвилин у одного з наших співвітчизників трапляється інсульт, і кожні 12 хвилин хтось з українців помирає від інсульту [3, с. 47].

Згідно з офіційною статистикою, внаслідок мозкового інсульту в Україні щорічно помирає від 40 до 45 тис. осіб. Інсульт залишається провідною причиною інвалідизації населення країни. Тільки 10-20 % хворих після інсульту повертаються до повноцінного життя [5, С. 9].

Інсульт є соціально значимою проблемою. Це пов'язано не тільки із високим показником смертності внаслідок нього, але і також з причини високої інвалідизації даної групи пацієнтів [4, с.22].

Існує три основних види інсульту: ішемічний інсульт, внутрішньомозковий і субарахноїдальний крововилив. За даними міжнародних досліджень, співвідношення ішемічного й геморагічного інсультів складає в середньому 4:1–5:1 (80–85 %) і (15–20 %) [7, С. 23].

Основними причинами ішемічного інсульту є атеросклероз, при якому внутрішній діаметр артерії зменшується через атеросклеротичні бляшки, і тромбоз, коли артерію закупорює тромб.

Ішемічний інсульт, або інфаркт мозку, найчастіше виникає у хворих старше 60 років, які мають в анамнезі інфаркт міокарда, порушення серцевого ритму і провідності, ревматичні набуті вади серця, цукровий діабет. Велику роль у розвитку ішемічного інсульту відіграють зміни реологічних властивостей крові, патологія магістральних артерій. Характерним є розвиток недуги в нічний час без втрати свідомості [7, С. 23].

У перші хвилини розвитку інсульту можуть порушуватися рухи, чутливість в кінцівках та обличчі, мовлення, зір, хода, тощо.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних завдань реабілітації є відновлення рухової активності, чутливості та мовлення. Ще одним важливим аспектом подолання наслідків інсульту є боротьба з порушеннями когнітивних навичок людини – здатність чітко мислити, запам'ятовувати інформацію, зосереджувати увагу й висловлювати свої думки та потреби. Для перевірки когнітивних функцій відразу після інсульту використовують скринінгове нейропсихологічне тестування. Це короткі стандартні тести, які дозволяють швидко оцінити наявність і ступінь вираженості проблем.

Скринінг щодо судинних когнітивних порушень виконують за допомогою Монреальського тесту оцінювання когнітивних функцій (Montreal Cognitive Assessment – MoCA).

Діагноз судинних когнітивних порушень має бути підтверджений за допомогою візуалізації головного мозку шляхом виконання комп'ютерної томографії або магнітно-резонансної томографії.

За результатами виконаних досліджень визначається комплекс відповідних лікувальних, компенсувальних та/або адаптивних втручань з – урахуванням особистісно-орієнтованих для пацієнта потреб і цілей [1, С. 40].

Після перенесеного інсульту ще на тривалий час залишаються його наслідки. Процес відновлення після ішемічного інсульту займає тривалий період часу. Найбільш важливий етап – перші три місяці, адже саме тоді у 50 % пацієнтів, що вижили відновлюються рухові функції. Термін відновлення залежить від ступеня ушкодження головного мозку, локалізації вогнища, якості реабілітації та бажання людини повноцінно проходити її.

Для більшої частини хворих характерна досить стереотипна послідовність відновлення:

- функція нижніх кінцівок відновлюється раніше і в більш повній мірі в порівнянні з верхньою кінцівкою;
- відновлення м'язового тону передує відновленню довільних рухів; у проксимальних відділах поліпшення настає раніше в порівнянні з дистальними;
- некоординовані рухи з залученням великої кількості м'язів (синергії) передують відновленню ізольованих координованих довільних рухів.

У той же час є і значне число випадків, що становлять винятки із зазначеної послідовності подій [2, с.8].

Для успішного подолання інсульту та його наслідків критично важливим є рання медикаментозна терапія, догляд за пацієнтом, корекція функцій ковтання, реабілітаційні процедури, допомога у відновленні навичок самообслуговування.

Повноцінна реабілітація досягається поєднанням реабілітаційних заходів – медичних, психологічних, педагогічних, соціальних, трудових та інших.

Метою реабілітації є зменшення кількості ускладнень інсульту, досягнення повного або часткового відновлення втрачених неврологічних функцій, максимальної здатності хворого вести нормальний спосіб життя.

При проведенні реабілітаційних заходів необхідно враховувати, що залежно від тяжкості інсульту та індивідуальних особливостей організму психічний стан хворого може значно змінюватися. Психологічні порушення часто розвиваються через фізичні наслідки пошкодження мозку. Людина, яка пережила інсульт, може відчувати страх, занепокоєння, розчарування, гнів, смуток, роздратованість, агресію, злість на свій стан, небажання спілкуватися.

Психоемоційні розлади можуть істотно порушувати мотивації і адекватність поведінки хворого, значно ускладнюючи тим самим процес реабілітації. Крім того, хронічний емоційний стрес погіршує цереброваскулярну патологію. Все це визначає необхідність психокорекційної роботи у кожного пацієнта в процесі реабілітації [2, с. 60].

Важливого значення набуває питання удосконалення системи реабілітації пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт. Особлива увага має приділятися психологічному відновленню. Це пов'язано із тим, що інсульт проявляє сильну психотравмуючу дію на пацієнта. Після перенесеного інсульту спостерігається нестабільний психоемоційний стан, хворі не бажають спілкуватися, займатися відновленням, що може бути зумовлено зміною деяких особливостей пізнавальних психічних процесів – пам'яті, уваги, мислення та ін. Тому психологічна підтримка хворого є надзвичайно важливою.

Процес психологічного відновлення після інсульту тривалий та копіткий. Реабілітаційні програми мають одночасно кілька цілей, але вони досягаються поетапно. Насамперед необхідно подолати відсутність бажання до одужання після інсульту, провести корекцію ціннісних орієнтацій, підвищити стійкості до стресів тощо.

Програма психологічного супроводу постінсультних хворих повинна бути системною та комплексною, спрямована на формування соціальної та психологічної адаптації у хвороби, у подоланні емоційних та вольових порушень, стресових факторів хвороби, інвалідизації та соціальної депривації. Системний і цілісний підхід до особистості пацієнта з інсультом дозволяє підвищити ефективність лікування і реабілітації.

Етапи психологічної реабілітації хворого відображаються в динаміці суб'єктивних змін системи відносин особистості хворого до самого себе, до захворювання і лікування, до мікро- і макросоціуму. Етапи психологічної реабілітації мають особистісно-обумовлені орієнтири [6, с. 38].

Одним із найнеприємніших наслідків інсульту є порушення когнітивних навичок людини – здатність чітко мислити, запам'ятовувати інформацію, зосереджувати увагу й висловлювати свої думки та потреби. Оскільки відновлення когнітивних навичок та пам'яті – процес складний і тривалий, він вимагає терпіння, зусиль та регулярних тренувань.

Висновки. Отже, реабілітація після інсульту буде успішною лише у випадку її комплексності, адекватності до стану людини, яка перенесла інсульт, своєчасного початку реабілітаційних заходів, безперервності лікування, мультидисциплінарного підходу до реабілітації та великим бажанням пацієнта повернутися до нормального життя. Обов'язковою умовою повноцінного відновлення є психологічна реабілітація пацієнтів, яка дає можливість вплинути на характер після інсульту, прагнення

одужання, роботу над собою і в кінцевому підсумку – фундамент для повернення до колишнього життя.

Список використаних джерел:

1. Наказ МОЗ України "Про затвердження Стандарту медичної допомоги «Когнітивні та психологічні розлади після інсульту»" від 27.06.2023 № 1163. URL : <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-27062023--1163-pro-zatverdzhennja-standartu-medichnoi-dopomogi-kognitivni-ta-psihologichni-rozladi-pislja-insultu>.
2. Козьолкін О. А., Медведкова С. О., Ревенько А. В. Реабілітація хворих на мозковий інсульт: навч. посіб. для самостійної роботи лікарів-інтернів за спеціальністю «Неврологія», «Загальна практика – сімейна медицина», лікарів-неврологів, сімейних лікарів. Запоріжжя : ЗДМУ, 2021. 87 с.
3. Максимюк О. Ішемічний інсульт головного мозку: є надія уникнути тяжких наслідків. *Світогляд* №6, 2010. С. 46-50.
4. Міщенко В.К. Критерії прогнозу (біомаркери) відновлення у хворих, що перенесли ішемічний інсульт : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 222 «Медицина», спеціалізація «Нервові хвороби». Харківська медична академія післядипломної освіти; Харківський національний медичний університет, Харків, 2023. 198 с.
5. Наказ МОЗ України «Уніфікований клінічний протокол медичної допомоги ішемічний інсульт (екстрена, первинна, вторинна (спеціалізована) медична допомога, медична реабілітація)» від 03.08.2012 № 602. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0602282-12#Text>.
6. Чорна Д. О. Психологічна реабілітація хворих після інсульту. Збірник матеріалів студ. наукової конференції *Актуальні питання фізичної терапії та ерготерапії*. 13 листопада 2019 р. Харків. С. 38-39.
7. Юхимчук Х. В. Реабілітація хворих з інсультом. *Медсестринство*. 2018. № 3. С. 23-26.

Віктор Петренко

*студент навчально-реабілітаційного закладу
вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»*

Наталія Жиляк

*кандидат психологічних наук, доцент
навчально-реабілітаційного закладу
вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»*

ВПЛИВ МЕНТАЛЬНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ НА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЮ ПРИ ПТСР

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є однією з найбільш невідкладних психологічних проблем сучасності, що виникає як наслідок переживання особою травматичних подій, таких як природні катастрофи, військові дії, терористичні акти, важкі аварії або особистісні трагедії. Науковий інтерес до цього розладу обумовлений не лише його високою поширеністю та впливом на якість життя людей, але й значними соціально-

економічними витратами, пов'язаними з його лікуванням та соціальною адаптацією пацієнтів.

Сучасні дослідження в галузі психології та психіатрії підтверджують, що ментальні стани особи, такі як настрій, когнітивні викривлення, рівень тривожності та депресії, відіграють значну роль у формуванні, перебігу та результативності лікування ПТСТР. Ці фактори можуть не тільки впливати на схильність до розвитку розладу після травматичних подій, але й значно ускладнювати процес реабілітації, роблячи його менш ефективним або повільнішим.

На жаль, багато сучасних методик лікування та реабілітації при ПТСТР ще не достатньо враховують взаємозв'язок між різними ментальними станами та ефективністю реабілітаційних заходів. Це призводить до стандартизації підходів, що не завжди адекватно відповідають індивідуальним особливостям пацієнтів, їхнім психологічним потребам та особливостям пережитої травми.

Значимість роботи по цій тематиці, полягає в необхідності дослідити вплив ментальних станів на процеси дослідження та реабілітації при ПТСТР, що дозволить розробити більш ефективні, індивідуалізовані методи оцінки та лікування цього складного розладу. Метою є вивчення взаємодії між ментальними станами пацієнтів і методами їх реабілітації, розробка рекомендацій для психологів та медиків щодо більш точної діагностики та індивідуалізації терапевтичних підходів.

Проблема захисту ментального здоров'я надзвичайно загострилася після початку повномасштабної війни Росії проти України. Такі чинники, як участь у бойових діях або перебування в прифронтовій зоні з постійними ракетними та артилерійськими обстрілами, бомбовими ударами, перебування в окупації, значно підвищують уразливність наших співгромадян до психосоціального стресу, сприяють поширенню психічних розладів, як-от депресія, тривога, постстресові розлади тощо.

За оцінками експертів, 40–50 % населення потребуватимуть психологічної допомоги[1]. У певних групах населення кількість таких людей буде становити: 3-поміж військових та ветеранів – 1,8 млн; серед людей старшого віку – 7 млн; близько 4 млн – дітей та підлітків.

Частотність ПТСТР саме в момент надзвичайної ситуації низька. Зазвичай він починає виявлятися приблизно за шість місяців після травматичної події. Проте, якщо стресор має потужну тривалу дію (наприклад, перебування в окупації, постійні ситуації обстрілів та повітряних тривог тощо), імовірність стрімкого розвитку ПТСТР підвищується.

Лікування ПТСТР займає від місяця до півтора року за умови, що ситуацію хворого не ускладнять гострі правові, медичні та соціальні проблеми. Проте одним із симптомів ПТСТР є уникання, що утримує людей від візиту до психолога, психотерапевта чи психіатра, і стресорний розлад залишається невиявленим. Водночас ранні діагностичні та лікувальні втручання можуть знизити поширеність ПТСТР серед тих, хто зазнав психічної травми та травми.

Як висловила дружина Президента України О. Зеленська, «соціальна стигма», що поширюється на осіб з психічними хворобами або розладами. У суспільстві побутує стереотип, що *«сильні не ходять до психотерапевта чи психолога... треба тримати в собі емоції і не показувати вигляду»*[2]. Унаслідок такої установки люди часто звертаються до фахівців уже тоді,

коли хвороба вийшла за межі початкової стадії, а її лікування потребуватиме більше часу й зусиль.

Хворим на ПТСР властиві постійні думки про травматичну подію, тривожність, панічні атаки, а також утрата довіри до людей, проблеми в стосунках, зловживання алкоголем та наркотиками, суїцидальні думки[3].

На думку деяких фахівців, зокрема П. Горностая, О. Чабана, О. Хаустової, існує феномен колективної травми. Це психічна травма, яку отримала група людей будь-якого обсягу – аж до цілого суспільства, унаслідок соціальної, техногенної чи екологічної катастрофи або злочинних дій політичних, інших соціальних суб'єктів. Причини колективних травм: війни; геноцид у різних виявах; катастрофи (техногенні та гуманітарні); стихійні лиха (екологічні катастрофи); соціальні революції і перевороти (державні та військові); депортація чи вигнання великих груп людей (наприклад, за етнічною чи релігійною ознакою); обмеження свободи великих груп людей (концтабори, рабство); політичні, релігійні та інші репресії; терористичні акти, що спричинили суспільний резонанс; убивство або трагічна загибель суспільних лідерів чи кумирів. Колективна травма не обмежена в просторі, розтягнута в часі й охоплює як прямих, так і непрямих учасників подій травматизації, але об'єднаних єдиною територією, культурою, ментальністю та міжінституціональними взаємодіями. Низка досліджень колективної травми свідчить про її велике значення не лише для покоління, яке пережило цю травму, але й для наступних поколінь[4].

Розвиток певних форм ментальних порушень значно впливає на продуктивність людей, а відтак і на економіку країни – утрати від проблем, пов'язаних з психічним здоров'ям, можуть сягати 4–5% ВВП.

Згідно з даними соціологічних опитувань, 71 % українців відчувають стрес або сильну знервованість. Серед їхніх причин на першому місці – повномасштабна війна з Росією (72 %) і фінансові складнощі (44 %). З-поміж аспектів війни, які спричиняються до стресу або сильної знервованості, на першому місці перебуває безпека близьких (63 %) і втрата роботи або джерела доходу (42 %).

Поширення психічних розладів унаслідок війни становитиме для держави та суспільства проблему й після її закінчення. Для психологічної реабілітації населення знадобиться досить тривалий час. Психічні розлади стимулюють розвиток важких соматичних хвороб, які можуть мати летальні наслідки (серцево-судинні, онкологічні). Важкі психічні розлади, такі як ПТСР, призводять до соціальної дезадаптації хворого, зменшують або нівелюють його працездатність, що відбивається на сім'ї, соціальному оточенні, економіці країни.

Підсумовуючи тему впливу ментальних станів на реабілітацію при посттравматичному стресовому розладі (ПТСР), важливо врахувати що ПТСР є складним розладом, що включає емоційні, психологічні та фізіологічні компоненти. Вплив ПТСР може серйозно змінити ментальні стани особи, включаючи її емоційну стійкість, когнітивні процеси та поведінкові реакції.

Ментальні стани пацієнтів, такі як тривожність, депресія або низька самооцінка, мають значний вплив на ефективність лікування ПТСР. Вони можуть як ускладнити, так і сприяти процесу відновлення, залежно від того, як лікувальний підхід адресує ці стани.

Ефективне лікування ПТСР вимагає індивідуалізованого підходу, що враховує унікальні ментальні стани та потреби кожної особи. Це може включати комбінацію когнітивно-поведінкової терапії, EMDR, медикаментозного лікування, а також новітніх методів, таких як міндфулнес і тілесно-орієнтована терапія.

Постійне дослідження потрібне для кращого розуміння взаємозв'язків між ментальними станами і процесами лікування ПТСР, особливо в контексті розробки і тестування нових терапевтичних стратегій.

Окрім безпосереднього лікування, важливо забезпечити пацієнтам доступ до соціальної підтримки, освітніх ресурсів та інших послуг, які можуть допомогти в їхньому відновленні.

Підсумовуючи, важливо розуміти, що ефективне відновлення від ПТСР вимагає глибокого розуміння як медичних, так і психологічних аспектів розладу, і кожен випадок потребує уважного та персоналізованого підходу.

Список використаних джерел:

1. Зеленська О. Про програму ментального здоров'я: Виявилось, що «сильні не ходять до психологів». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3703135-zelenska-pro-programu-m...>
2. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://moz.gov.ua/article/health/scho-treba-znati-pro-posttravmatichni...>
3. Чабан О.С., Хаустова О.О. Медико-психологічні наслідки дистресу війни в Україні: що ми очікуємо та що потрібно враховувати при наданні медичної допомоги? URL: <http://surl.li/ihpof>

Оксана Петренко,

*студент Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

Наталія Жиляк

*Кандидат психологічних наук, доцент
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ

У контексті військових конфліктів, психологічна реабілітація постраждалих, як дітей, так і дорослих, набуває особливого значення. Арт-терапія виступає ефективним методом психотерапевтичної допомоги, що дозволяє виразити емоції, знизити рівень стресу та сприяти інтеграції травматичних переживань. Її суть полягає у терапевтичному й корекційному впливі мистецтва на суб'єкт й проявляється у реконструюванні психо-травмуючої ситуації за допомогою мистецько-творчої діяльності, виведенні переживань, пов'язаних із нею, в зовнішню форму через продукт мистецької діяльності, а також є природною формою корекції емоційного стану.[1]

З лютого 2022р. українське суспільство перебуває в умовах повномасштабної війни росії проти України і було вимушено прийняти цей

факт, вчитися виживати і вживати заходи різної направленості негайно, без досвіду. На сьогодні понад 11 млн українців були змушені переселитися в безпечніші області країни чи за кордон. Дуже багато людей, зокрема дітей, залишаються в містах та селах, у тяжких фізичних умовах, недитячих соціально-психологічних кордонах, вимушено дорослішають, зазнають психічних травм, стають жертвами страшних злочинів проти людяності і не мають змоги виїхати через загрозу життю або пошкоджену інфраструктуру.

Все більше людей мають емоційні проблеми, знаходяться в стані афективної напруги через постійне почуття безпорадності, відсутності опори у близькому оточенні. Все це призводить до виникнення психотравм. Психологічною травмою (психотравмою) називають переживання невідповідності між загрозливими факторами ситуації та індивідуальними можливостями їх подолання, яке супроводжується інтенсивним страхом, гострим відчуттям безпорадності та втрати контролю когнітивними змінами та змінами у способах регуляції афектів, що спричиняє іноді тривалі фізичні, психічні та особистісні розлади. В результаті травми в особистості змінюється звична картина світу, зникає довіра до нього (втрата відчуття що світ безпечний та справедливий), деформується система відносин з оточуючими людьми, зникає довіра до оточуючих, втрачається позитивна перспектива на майбутнє. Найчастіше серед симптомів психотравми є несподівані спогади, порушення сну, відмова від їжі, зниження пам'яті, уваги, нав'язливі думки, втрату життєвих перспектив, дратівливість, депресію, загальну тривожність, страхи, порушення спілкування, емоційні сплески, пригніченість, істерики, напади паніки, загострення емоційних чи поведінкових порушень, що були раніше, регресію. Зазначимо, що реакція на одну й ту саму травматичну ситуацію, може бути різною і мати різний вплив, це залежить, зокрема, від фізичних, соціальних та психологічних особливостей людини. Отже, і психологічна допомога має бути відповідною. [2]

Вплив бойових дій на психічне здоров'я дітей та дорослих є комплексним і багатограним, оскільки включає як негайні, так і довготривалі наслідки. Це посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривога і депресія, розлади поведінки, розлад сну, проблеми соціалізації а також зловживання психоактивними речовинами. Війна створює екстремальні умови, які можуть сильно вплинути на психіку різних вікових груп.

У сучасній психологічній практиці арт-терапія являється одним з дієвих методів у подоланні психотравмуючих симптомів. Під арт-терапією, в широкому сенсі, розуміють використання всіх видів мистецтв з лікувальною, корекційною та розвиваючою метою. До основних напрямків арт-терапії відносять: ізотерапію, ігротерапію, глинотерапію та тістотерапію, казкотерапію, мандалотерапію, колажування, метафоричні асоціативні карти, музикотерапію. Це найбільш розроблений напрямок із величезною кількістю технік, прийомів, методик. Творчість спонукає не тільки до відбиття у свідомості людини навколишньої дійсності, але і надає можливості її трансформації.

Арт-терапія є потужним напрямом психологічної допомоги особистості, це невербальна форма роботи, яка не має обмежень у використанні і часто є єдино можливими для вираження і прояснення травмуючого емоційного стану. А лікувально-корекційні ефекти арт-терапії можуть проявлятися

завдяки образотворчої діяльності навіть при відсутності подальшої вербалізації переживань, що пов'язано з дією цілого ряду терапевтичних чинників і механізмів (релаксація, катарсис, розвиток навичок самоорганізації та прийняття рішень, переживання інсайт).

Тобто, враховуючи аспекти застосування арт-терапії у військовий час, а саме створення безпечного і підтримуючого середовище для терапії з урахуванням індивідуальних потреб та переживань кожної людини відбувається лікування й корекція психічного стану за допомогою художніх засобів і творчості при розв'язанні внутрішньо- та міжособових конфліктів, кризових станів, вікових криз, психологічних травм тощо; як непряма діагностика через усвідомлення та адекватну оцінку почуттів, спогадів, переживань, самовираження, самоідентифікацію.

Арт-терапія використовує мистецтво як посередника в комунікації. Виконуючи твір, людина робить свій досвід виразним і доступним для подальшої рефлексії. Часом таким чином вона впевненіше виражає те, що їй незручно висловити. Використання малюнків у арт-терапії пояснюється тим, що в процесі малювання координується образне мислення, пов'язане в основному з роботою правої півкулі мозку, і абстрактно-логічне, за яке відповідає ліва півкуля. Малюючи, дорослий або дитина проєктує на зображенні почуття, бажання, мрії, перебудовує свої відносини в різних ситуаціях і безболісно стикається з неприємними та травматичними образами.[3]

Саме тому малювання широко використовують для зняття психічної напруги, стресових станів, при корекції неврозів та страхів. Керуючи й направляючи тематику малюнків, можна домогтися перемикання уваги людини, концентрації його на конкретних значущих проблемах. Комплексний підхід до впровадження арт-терапевтичних методик може значно підвищити ефективність психосоціальної допомоги у військовий час.

Особливості застосування арт-терапії для дітей

1) Методики арт-терапії:

- малювання та розфарбування: діти можуть виражати свої емоції та переживання через створення малюнків, що допомагає знизити рівень тривожності та страху.
- ліплення з глини або пластиліну: цей метод дозволяє дітям висловити свої почуття та емоції через тактильні відчуття.
- створення колажів: допомагає дітям організувати та структурувати свої думки та емоції, сприяє розвитку творчих навичок.

2) Психологічні аспекти:

- безпосередність і спонтанність: діти, зазвичай, менш стримані у вираженні своїх емоцій через мистецтво, що робить арт-терапію особливо ефективною.
- гра як терапевтичний інструмент: інтеграція елементів гри в арт-терапію допомагає дітям відчувати себе у безпечному та підтримуючому середовищі.
- іграшка, як терапевтичний інструмент, який допомагає дітям подолати тривогу та розвинути механізми самозахисту (дитина може носити іграшку з собою, відчуваючи підтримку та безпеку у будь-який час).

3) Цілі арт-терапії для дітей:

- зниження рівня тривожності та страху
- розвиток навичок самовираження та комунікації
- підвищення самооцінки та почуття контролю
- створення безпечного простору для вираження і обробки травматичних переживань.

Особливості застосування арт-терапії у дорослих

1) Методики арт-терапії:

- живопис та малювання: дорослі можуть використовувати ці методи для глибшого розуміння та опрацювання своїх емоцій та травм
- музикотерапія: слухання та створення музики допомагає виразити складні емоції, зняти стрес та покращити настрій
- драма-терапія: через рольові ігри та інсценування дорослі можуть пропрацювати травматичні події та покращити навички соціальної взаємодії

2) Психологічні аспекти:

- складність вираження емоції: дорослі можуть бути більш стриманими у вираженні своїх почуттів, тому арт-терапія допомагає знайти безпечний спосіб для цього
- рефлексія та самопізнання: арт-терапія сприяє глибокому самоаналізу та розумінню власних переживань і досвіду.

3) Цілі арт-терапії для дорослих:

- обробка та інтеграція травматичних спогадів
- зниження рівня стресу та тривожності
- покращення психоемоційного стану
- покращення навичок комунікації та міжособистісних стосунків.

Арт-терапія є важливим і дієвим психологічним інструментом реабілітації дітей та дорослих у військовий час, сприяючи емоційному відновленню, зниженню стресу та інтеграції травматичних переживань. Комплексний підхід до впровадження арт-терапевтичних методик може значно підвищити ефективність психосоціальної допомоги при військових конфліктах.

Список використаних джерел:

1. Тараріна О.В. Практикум з арт-терапії: скринька майстра, 2023 зс., 8с.
2. Маркова Н. В. Можливості арт-терапії у системі комплексної допомоги дітям, які постраждали від локального військового конфлікту // Підтримка та реабілітація учасників АТО в Україні: досвід та перспективи: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький, 2016. С. 110-112
3. Буркало Н. Арт-терапія в сучасній психології Психологічний журнал Том 5 №9(2019) <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.13>

Катерина Пулипенко,

д.е.н., професор,

*професор кафедри економіки та готельно-ресторанного бізнесу
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Запоріжжя, Україна*

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗАТРЕБУВАНОСТІ

У всьому світі сьогодні туризм є загально визнаним засобом відпочинку, оздоровлення, пізнання навколишнього світу, спорту. В систему туристичних заходів щорічно включаються десятки мільйонів людей. Разом з тим, дослідженню туризму як соціальному інституту, зокрема для людей з інвалідністю було приділено мало уваги [1].

Згідно вимог прийнятих ЕТАН доступний для осіб з інвалідністю туризм повинен включати: безбар'єрні напрямки: інфраструктура та споруди; транспорт: повітряний, сухопутний і на морі, підходить для всіх користувачів; висока якість послуг: досягнута навченим персоналом; розваги, виставки, атракціони: дозволяє усім брати участь у подіях; маркетинг, системи бронювання, веб-сайти і послуги: інформація доступна для всіх.

Сьогодні проблема інклюзії є вкрай актуальною, оскільки за попереднім моніторингом в Україні людей з особливими потребами, станом на 1 вересня 2023 року налічує більше 3 мільйони людей з інвалідністю. Тому було прийнято рішення про запуск проекту, який матиме шляхи вирішення цього питання. Так, в рамках нової ініціативи планується створити туристичні маршрути історичними об'єктами України, проте наразі це неможливо з декількох причин.

Туризм для людей з інвалідністю дійсно є важливим і соціально значимим напрямком у туристичній індустрії. Розвиток цього напрямку обумовлений кількома ключовими факторами, на яких ми окремо зупинимось.

Інклюзивний туризм - вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями. Саме розвиток цього напрямку є важливим та затребуваним.

Туризм для людей з інвалідністю дійсно є важливим і соціально значимим напрямком у туристичній індустрії. Розвиток цього напрямку обумовлений кількома ключовими факторами:

1. Зростання кількості людей з інвалідністю. Серед населення багатьох країн спостерігається зростання кількості людей похилого віку, що часто супроводжується зростанням кількості осіб з обмеженими можливостями. Завдяки покращенню медичних технологій, більше людей виживає після серйозних хвороб або травм, але багато з них залишаються з обмеженими можливостями.

2. Соціальна значимість та інклюзія базується на принципах рівних прав і можливостей для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних можливостей, все більше інтегруються в соціальну та політичну повістку. Суспільство все більше визнає необхідність інтеграції людей з інвалідністю у всі сфери життя, включаючи туризм.

3. Економічний потенціал країни та окремих галузей економіки (туризм, готельно-ресторанний бізнес, освіта та інше) вже орієнтований на людей з інвалідністю та їхні сім'ї, що становлять значний сегмент ринку, який готовий витратити гроші на туристичні послуги, що відповідають їхнім потребам.

Підвищення конкурентоспроможності туристичних компаній, що пропонують інклюзивні послуги, надасть можливість залучити нових клієнтів і підвищити свою затребуваність.

4. Нормативно-правова підтримка та захищеність. Дотримання міжнародних стандартів та рекомендацій, таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, що вимагають забезпечення доступності туристичних послуг. Закони багатьох країн вимагають забезпечення доступності публічних місць і послуг для людей з інвалідністю. Наявність сертифікатів, які підтверджують відповідність туристичних послуг вимогам доступності.

5. Розвиток сучасних технологій дозволяє створювати нові засоби і рішення для покращення доступності (наприклад, мобільні додатки для навігації, аудіогіди, віртуальні тури). Зростає кількість стартапів, які розробляють інноваційні продукти для людей з інвалідністю. Розробка мобільних додатків, які допомагають туристам з інвалідністю орієнтуватися та планувати свої подорожі. Віртуальні тури, які надають можливості віртуально оглянути туристичні об'єкти перед поїздкою.

Впровадження інклюзивних практик в туристичний бізнес не тільки підвищує рівень задоволеності клієнтів, але й створює додаткові можливості для бізнесу, розширюючи аудиторію та підвищуючи репутацію компанії.

6. Освітні програми та підготовка персоналу туристичної індустрії щодо взаємодії з людьми з різними видами інвалідності, щоб забезпечити високий рівень обслуговування. Розробка навчальних програм та підвищення обізнаності серед туристичних операторів і працівників щодо потреб і прав людей з інвалідністю.

7. Інфраструктурні покращення, включаючи готелі, ресторани, туристичні об'єкти, транспортні засоби, щоб зробити їх доступними для всіх. Створення середовища без фізичних бар'єрів, що дозволяє людям з інвалідністю вільно пересуватися.

Розвиток інклюзивного туризму набирає обертів по всьому світу, і справді, найбільше туристичних фірм, що надають послуги для людей з різними фізичними вадами, зосереджено в США та Європі. Іспанська Каталонія є одним з європейських лідерів по запровадженню інклюзивного туризму, адже тут утворено чимало туристичних агентств, що спеціалізуються на потребах людей з особливими потребами, облаштованих курортів, готелів та інших закладів. До того ж, хоч цей регіон вже займає передову позицію в питаннях практичного застосування інклюзивного підходу у туризмі, ця сфера продовжує розвиватися. Представники світового туристичного ринку мусили шукати нові шляхи формування доступного середовища, зважаючи на глобальне поширення пандемії COVID-19, для подорожування навіть у віртуальних умовах, для споживачів з інклюзією, зокрема. Саме тому Каталонія вважається прогресивною, бо характеризується розвиненою інтернет-мережею сайтів для інклюзивних туристів [2, с. 60]. Впровадження подібного досвіду в Україні було б

важливим кроком на шляху розвитку туристичних послуг соціального характеру в нашій державі, особливо в умовах сьогодення.

Однак, багато інших розвинутих країн також активно розвивають цей напрямок, створюючи умови для комфортного та доступного відпочинку туристів з інвалідністю. Розглянемо особливості та приклади розвитку інклюзивного туризму в різних регіонах.

Таблиця 1

Розвиток інклюзивного туризму в різних країнах світу

Країни, регіони	Особливості та підтримка	Туристичні можливості та пропозиції
США	Розвинена інфраструктура: У США добре розвинена інфраструктура для людей з інвалідністю, включаючи доступні готелі, ресторани, транспорт та туристичні об'єкти.	Агенції та туроператори: Існує безліч агенцій та туроператорів, які спеціалізуються на організації подорожей для людей з інвалідністю, такі як Accessible Travel Solutions та Flying Wheels Travel.
Європа	Європейські стандарти доступності: Багато країн Європи мають строгі стандарти щодо доступності будівель і транспорту для людей з обмеженими можливостями.	Популярні напрямки: Країни як Німеччина, Нідерланди, Швеція, та Іспанія відомі своїми зручностями для туристів з інвалідністю. Наприклад, Барселона відзначається як одне з найбільш доступних міст Європи.
Австралія	Національні програми: В Австралії діють національні програми з розвитку інклюзивного туризму. Туристичні об'єкти, пляжі, національні парки обладнані для доступу людей з інвалідністю.	Інформаційні ресурси: Існують спеціальні ресурси, такі як Australia For All, що надають інформацію про доступні туристичні об'єкти та послуги.
Азія	Підтримка уряду: Уряди багатьох азіатських країн підтримують розвиток інклюзивного туризму через законодавчі акти та програми фінансування.	Швидкий розвиток: У країнах Азії, таких як Японія, Сінгапур, Південна Корея, швидко розвивається інфраструктура для людей з інвалідністю. Японія, зокрема, активно готувалася до Олімпійських та Паралімпійських ігор 2020 року, що значно покращило доступність туристичних об'єктів.
Латинська Америка	Громадські ініціативи: Багато громадських організацій працюють над підвищенням	Покращення доступності: Хоча інфраструктура для людей з інвалідністю тут менш розвинена, країни як Бразилія

Країни, регіони	Особливості та підтримка	Туристичні можливості та пропозиції
	обізнаності та підтримкою прав людей з інвалідністю.	та Аргентина починають активно працювати над покращенням доступності туристичних об'єктів.
Африка	Міжнародні проекти: Деякі проекти фінансуються міжнародними організаціями для підвищення рівня доступності та інклюзії в туристичному секторі.	Розвиток інклюзивного туризму у деяких країнах, як Південна Африка, вже є прикладом добре розвинутої туристичної інфраструктури для людей з інвалідністю. Південна Африка має спеціальні тури, які пропонують доступ до сафари та інших природних пам'яток.
Близький Схід	Швидкий розвиток: Країни, як ОАЕ та Ізраїль, активно розвивають доступну інфраструктуру. В Дубаї та Абу-Дабі можна знайти багато готелів і туристичних об'єктів, що відповідають вимогам доступності.	Урядові ініціативи та приватні інвестиції сприяють розвитку інклюзивного туризму.

Переваги розвитку інклюзивного туризму полягають в соціальній інтеграції для забезпечення рівних можливостей для відпочинку та подорожей для людей з інвалідністю, що сприяє їх соціальній інтеграції. Туристичні компанії та дестинації, що приділяють увагу інклюзії, формують позитивний імідж та підвищують свою репутацію. Залучення нових груп клієнтів, що включають людей з інвалідністю та їхні родини, дозволяє розширити ринок туристичних послуг.

Розвиток інклюзивного туризму в умовах повоєнного стану є важливим як для відновлення економіки, так і для підтримки соціальної інтеграції та реабілітації постраждалих. Це вимагає комплексного підходу, співпраці між державними органами, бізнесом та громадськими організаціями, а також активного залучення міжнародних партнерів.

Розвиток фермерського агротуризму направлено на інклюзію можуть чудово поєднуватися, створюючи умови для людей з обмеженими можливостями насолоджуватися сільським життям і брати участь у різноманітних агротуристичних заходах. Інклюзивний агротуризм забезпечує доступність усіх туристичних послуг та заходів для людей з обмеженими можливостями, роблячи фермерські господарства місцем для всіх [2]. Його розвиток не лише покращує якість життя людей з інвалідністю, але й сприяє соціальній інтеграції, економічному зростанню та створенню нових робочих місць.

Інклюзивний туризм в Україні лише починає розвиватися, але вже зараз можна бачити позитивні приклади його впровадження. Це свідчить про прагнення нашого суспільства створити сприятливі умови для духовного розвитку, соціалізації особистості та розповсюдження загальнолюдських

етичних цінностей, зокрема розуміння та поваги до людей з інвалідністю. Проте важливим завданням для нашої держави є вирішення низки правових та соціально-економічних проблем, які перешкоджають якісному відпочинку. Це можливо завдяки вивченню та перейняттю досвіду Європейського Союзу щодо впровадження інклюзивного туризму. Першочерговою метою має бути забезпечення консолідації українського суспільства через привітне спілкування та взаємоповагу, незалежно від фізичних та розумових відмінностей.

Список використаних джерел:

1. Слатвінська Л.А., Бойко М.В. Розвиток інклюзивного туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 30 листопада - 1 грудня 2017 р. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 364 с. С. 312-314. (дата звернення 15.05.2024)*
2. Bielousova N. Comparative characteristics of the regional development of inclusive tourism in the black sea region and spanish catalonia. *Black Sea Economic Studies*. 2021. №. 68. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.68-9>. (дата звернення 15.05.2024)
3. Фермерство та агротуризм: організація, облік і оподаткування: підручник / за ред. проф. Плаксієнка В. Я., проф. Пилипенко К. А. [Пилипенко К., Прокопишин О., Ліпський Р., Гнатишин Л.] — Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 648 с. (дата звернення 15.05.2024)

Віталій Снівак

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОЇ І СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Проблема соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями в наш час набула особливого значення у зв'язку з постійним зростанням їхньої частки у загальній структурі населення.

Такі діти є однією з найуразливіших категорій суспільства. Метою соціальної політики уряду нашої країни щодо таких дітей є створення умов, за яких вони могли б користуватися тими ж самими правами й виконувати ті ж самі обов'язки, що й інші члени суспільства.

Державна допомога дітям з інвалідністю має на меті забезпечити їм належний рівень соціального захисту, покращити якість життя та сприяти їхньому розвитку і соціалізації. Уряд розуміє, що такі діти потребують особливих потреб і намагається створити умови, за яких вони зможуть реалізувати свій потенціал на рівні з іншими дітьми.

Фінансова допомога є важливою частиною державної підтримки для дітей з обмеженими функціональними можливостями та їхніх сімей. Вона спрямована на забезпечення необхідних матеріальних ресурсів для

покриття витрат на освіту, медичне обслуговування, реабілітацію та інші потреби дітей з особливими потребами.

Держава забезпечує різні види фінансової допомоги для дітей з обмеженими функціональними можливостями та їх сімей з метою підтримки їхнього благополуччя та розвитку. Ці заходи сприяють створенню рівних можливостей, забезпечують кращу соціальну захищеність та допомагають таким дітям активно інтегруватися в суспільство та реалізувати свій потенціал [1].

Хоча державна соціальна допомога дітям з інвалідністю спрямована на забезпечення підтримки цієї вразливої групи населення, існують деякі проблеми та порушення, пов'язані з виплатою державної соціальної допомоги, а саме:

1. Бюрократичні перешкоди, що може призвести до затримок у виплаті допомоги або її неправильного розрахунку.

2. Недостатнє фінансування, а саме – недостатність бюджетних коштів може призвести до тимчасового зниження або неповного фінансування виплат.

3. Відсутність індексації, що може зменшити рівень соціальної захищеності дітей з обмеженими функціональними можливостями та їх сімей.

4. Відсутність інформації – недостатня інформаційна просвіта, як правило, призводить до того, що багато сімей з дітьми з інвалідністю не знають про свої права на державну соціальну допомогу та процедури її отримання, що спричинює низьку доступність та використання цих послуг.

5. Системні проблеми – недоліки у системі соціального захисту, недостатній моніторинг, недостатня координація між різними органами влади та слабка відповідальність, можуть призвести до системних проблем у наданні державної соціальної допомоги дітям з інвалідністю.

6. Дискримінація та стигма. В окремих випадках діти з інвалідністю та їхні сім'ї зіштовхуються з дискримінацією та соціальною стигмою, які ускладнюють доступ до державної соціальної допомоги та реалізацію їх прав.

7. Неадекватна соціальна інфраструктура. Недостатній розвиток соціальної інфраструктури, такої як освітні, медичні та реабілітаційні заклади, може призвести до зниження якості життя дітей з особливими потребами та їх сімей, а також обмежувати їхні можливості щодо реалізації своїх потенціалів.

8. Проблеми з адаптацією. Відсутність ефективних програм адаптації та інтеграції для дітей з обмеженими психофізичними можливостями, особливо після досягнення повноліття, часто призводить до виникнення проблем з їхньою соціалізацією, навчанням та працевлаштуванням [3].

Однак, не слід забувати, що державна соціальна допомога є лише частковим рішенням проблем, з якими зіштовхуються діти з інвалідністю. Необхідно вживати більше заходів для поліпшення умов їхнього життя та доступу до освіти, медичних послуг та інших ресурсів, які можуть зробити їхнє життя комфортнішим та повноцінним.

В Україні існує система медико-соціальн-психологічних послуг для дітей з обмеженими функціональними можливостями, яка надає допомогу у різних аспектах життя таких дітей та їхніх родин. Ці послуги забезпечуються

в рамках законодавства про соціальний захист населення, а також регулюються відповідними нормативно-правовими актами.

Медико-соціальні-психологічні послуги для дітей з обмеженими функціональними можливостями включають широкий спектр допомоги, що включає в себе не лише медичну, а й соціальну, психологічну та освітню допомогу. Зокрема, ці послуги включають консультування лікарів-спеціалістів, реабілітаційні та ресурсні центри, які забезпечують комплексну реабілітацію дітей з обмеженими функціональними можливостями, ранню інтервенцію для дітей з порушенням розвитку, а також послуги мобільних бригад.

Медико-соціальні-психологічні послуги надаються з урахуванням потреб та особливостей кожної дитини, що дозволяє забезпечити максимальний ефект від використання цих послуг. Також важливо зазначити, що ці послуги забезпечуються як безкоштовні, так і платні, в залежності від виду та обсягу послуг. Взаємодія між різними організаціями, які надають медико-соціально-психологічні послуги для дітей з обмеженими функціональними можливостями, також допомагає забезпечити високий рівень якості цих послуг та ефективність їх надання.

Дітям з обмеженими функціональними можливостями в Україні також надаються соціальні послуги. Зокрема, це можуть бути послуги забезпечення протезування, реабілітації та лікування, а також психологічна та педагогічна підтримка. Для отримання соціальних послуг дитина повинна мати статус особи з обмеженими функціональними можливостями та бути зареєстрована у відповідному центрі з надання соціальних послуг.

Окрім цього, в Україні існують спеціальні заклади для дітей з обмеженими функціональними можливостями, де надається комплексна медико-соціально-психологічна допомога. Такі заклади надають дітям з особливими потребами можливість отримати медичну допомогу, а також навчання та професійну підготовку.

Однією з найважливіших медико-соціально-психологічних послуг для дітей з обмеженими функціональними можливостями є підтримка інклюзивної освіти. В Україні на сьогоднішній день існує законодавство, яке передбачає право на отримання якісної освіти для дітей з обмеженими функціональними можливостями в загальноосвітніх школах.

Тому одним із ключових напрямів медико-соціально-психологічної роботи є інклюзивна освіта дітей з особливими потребами. У цьому контексті, медико-соціально-психологічні послуги забезпечують різні форми підтримки дітей з обмеженими функціональними можливостями, що мають різний рівень потреб [4].

Варто зазначити, що послуги для дітей з обмеженими функціональними можливостями також включають соціальну та психологічну підтримку дитини та її сім'ї. Соціальні працівники можуть забезпечувати консультації щодо соціальних пільг, підтримувати дитину та її сім'ю у зв'язку з отриманням медичної допомоги та реабілітації, а також забезпечувати посередництво у взаєминах з установами охорони здоров'я та освіти. Психологічна підтримка також є надзвичайно важливою для дітей з обмеженими функціональними можливостями та їх родин. Соціальні

працівники можуть забезпечувати психологічну підтримку, яка допоможе зменшити стрес та тривогу у дітей та їх родин, а також підтримувати позитивне ставлення до реабілітації та інтеграції дитини у суспільство [2].

Важливою складовою надання медико-соціально-психологічних послуг для дітей з обмеженими функціональними можливостями є робота з громадськістю та формування правильної інформаційної політики. Соціальні працівники можуть сприяти створенню позитивного ставлення до дітей з обмеженими функціональними можливостями, допомагати у формуванні толерантного середовища та зменшенні стигми, пов'язаної з інвалідністю. Розуміння та підтримка з боку громадськості є надзвичайно важливою для того, щоб забезпечити повну інтеграцію дітей з обмеженими функціональними можливостями у суспільство.

Пріоритетним напрямком роботи щодо соціального захисту осіб із фізичними вадами є реабілітація.

Реабілітаційні установи забезпечують комплексну реабілітацію дітей з інвалідністю, реалізуючи ряд заходів відновлювального характеру, таких як медичні, фізичні, психологічні, педагогічні, професійні та інші.

Комплексний підхід до реабілітації означає, що кожна дитина отримує не лише фізичну допомогу, але й психологічну підтримку, навчання життєвих навичок, допомогу у соціалізації, а також допомогу в розвитку професійних вподобань. Все це спрямовано на створення передумов для інтеграції дітей з інвалідністю у суспільство.

Мета реабілітації полягає не лише у відновленні здоров'я та фізичних можливостей дітей з інвалідністю, але й в тому, щоб вони здобули навички та знання, необхідні для життя в суспільстві, вміли самостійно долати життєві труднощі й були спроможні взяти на себе відповідальність за своє майбутнє.

Тому сучасні центри реабілітації дітей з інвалідністю в Україні роблять значний внесок у досягнення цих цілей. Завдяки ним, багато дітей з інвалідністю мають можливість відчувати свою цінність, розвиватися і жити повноцінним життям.

Список використаних джерел:

1. Богданов С. Соціальний захист інвалідів. Український та польський досвід. Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2015. 93 с.
2. Бочелюк, В.Й. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 264 с.
3. Зверева І.Д. Концептуальні основи соціального захисту людей з функціональними обмеженнями. *Інвалід і суспільство. Проблеми інтеграції*. Київ, 2017. С.4-10.
4. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади. Київ: Педагогічна думка, 2015. 458 с.

Ольга Столяренко

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Григорій Кормильський

здобувач освіти
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

СПЕЦИФІКА ПРОЯВУ ДЕПРЕСІЇ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Світовий і сучасний вітчизняний досвід свідчить, що постійна загроза життю, мінливі зміни бойової ситуації, довготривалі навантаження, які часто перевершують межі людських можливостей, втрата бойових побратимів, участь у жорстокому насильстві стосовно до ворога суттєво впливають на психіку учасників бойових дій.

Сьогоднішня ситуація в Україні репрезентує нагальність та актуальність психологічних досліджень виникнення у військовослужбовців негативних психологічних станів. Важливість досліджень у цьому напрямі зумовлена, з одного боку, необхідністю попередження негативних станів, а з іншого – практично повною відсутністю характеристики особливостей вияву таких станів в українських військовослужбовців, яким доводиться виконувати різноманітні завдання в умовах бойових дій.

Дослідження негативних психічних станів військовослужбовців у бойових умовах здійснювалось цілим рядом зарубіжних та вітчизняних психологів. Серед закордонних авторів можна відмітити наукові праці таких військових психологів, як Е. Джонс, А. Егендорф, С. Веслі, Г. Кормос, Р. Лаофер, С. Мейерс, та інших. В Україні різними аспектами цієї важливої науково-прикладної проблематики займаються такі фахівці, як В. Семіченко, З. Кісарчук, Л. Литвіненко, М. Корольчук, О. Тімченко, В. Маслюк, Л. Царенко, В. Ягупов та інші.

Зважаючи на широкий спектр теоретичних та експериментальних досліджень депресії, слід зауважити, що специфіка вивчення даного феномену людської психіки переважно стосується діагностики та особливостей її прояву на певних вікових етапах становлення особистості, виокремлення загально психологічних чинників її виникнення, а також пошуку шляхів щодо її корекції. Важкість процесу дослідження вищезазначеної проблематики полягає у відсутності єдиної думки щодо природи її виникнення та специфіки її впливів на психіку в процесі здійснення професійної діяльності військовослужбовців.

Традиційно науковці виділяють основні *три групи факторів*, що впливають на виникнення депресії, серед яких біологічні, особистісні фактори та умови середовища. До біологічних факторів належать вік, стать, спадкова ознака, стан внутрішніх органів, обмін речовин; фактори середовища пояснюють соціальні і сімейні взаємини, психічні травми,

наявність соціальної підтримки, особливості сімейного виховання, особливості суспільно-політичної ситуації; особливості індивідуальних якостей людини [2, с. 14].

Військовослужбовці учасники бойових дій зіштовхуються з стресовими ситуаціями високого рівня і їм важко самостійно контролювати свій емоційний стан, вони емоційно виснажуються і постійно знаходяться в пригніченому стані, який в подальшому переростає в депресію [1, с. 139].

Учені виділяють ряд психологічних чинників, що призводять до депресії у військовослужбовців учасників бойових дій, до яких належать:

- низький рівень адаптованості військовослужбовця до нових умов перебування у військовій частині, відсутність військової готовності до строкової служби. Домінування даного чинника значно ускладнює перебіг процесу адаптації військового та сприяє розвитку внутрішньої напруги, тривоги та депресивного настрою;
- песимістичний погляд на життя, переважання негативних думок, хвилювання, підозрливості. Негативні установки та очікування військовослужбовців призводять до саморуїнвання особистісних якостей, втрати мотивації, втрати інтересу до будь-чого, що також, в подальшому призводить до депресії;
- зміна кола спілкування, що обумовлено входженням призовників до лав Збройних сил, спричиняє певний дискомфорт стосовно вимушеного спілкування, яке відбувається з новими людьми, за певним статутом, за новими правилами і у новому колективі. Все це емоційно виснажує особистість та призводить до втоми фізичної та моральної;
- надмірна тривожність, песимістичний погляд у майбутнє та страх перед невизначеністю. Перевага даного чинника призводить до емоційного вигорання та втоми;
- втрата товаришів, самозвинувачення, витіснення спогадів про дану подію, спроби уникнути власних хвилювань. Усе це лише погіршує емоційний стан військовослужбовця і призводить до виникнення депресії;
- фрустрація, що обумовлена неспівпадінням очікувань військового з реальністю, яка постає перед ним. Заготовлений шаблон поведінки не відповідає реальним ситуаціям. На фоні цього підвищується схильність до виникнення депресивного стану;
- індивідуальні психологічні особливості, що детермінують перебіг важливих для несення військової служби психічних процесів: емоційна нестійкість, вразливість, схильність до стресу тощо. Перебіг їх розвитку значною мірою впливає на формування депресії [1; 3; 5].

Аналіз психологічних чинників, що призводять до депресії у військовослужбовців учасників бойових дій, дає змогу виділити основні детермінанти виникнення у них депресивного стану: типологічно-характерологічні властивості, акцентуації характеру; особливості перцептивної сфери особистості, що виступають у ролі феномена сприйняття реальності і базуються на когнітивних процесах, оскільки саме під впливом сформованих поглядів людина вибудовує власну систему

бачення оточуючого світу, рівень пізнавальної активності та афективно-поведінкові реакції людини [3, с. 96].

Отже, психологам потрібно звертати особливу увагу на будь-які зміни особистості військовослужбовця, особливо на ті, що пов'язані з емоційною сферою. Якщо не намагатися одразу ж подолати депресію, це може призвести до негативних наслідків, адже військовослужбовці у бойових умовах піддаються впливу різного роду стресових факторів, що негативно відображаються на психіці.

Вищезазначене зумовлює необхідність розробки та впровадження практичних рекомендацій щодо попередження виникнення та зниження рівня наявної депресії у військовослужбовців-учасників бойових дій. На нашу думку, дана робота має здійснюватись у таких напрямках: особистісний, когнітивний та поведінковий, де особистісний напрямок спрямований на роботу з самооцінкою, рівнем домагань та образом «Я»; когнітивний напрямок має на меті розвиток умінь усвідомити і зрозуміти власні емоції та співвіднести їх із дійсністю; поведінковий напрямок спрямований розвиток умінь контролювати власні емоції та правильно реагувати на події.

Список використаних джерел:

1. Буряк О. О. Гіневський М. І., Катеруша Г. Л. Шляхи та методи реабілітації осіб з «військовим синдромом» та посттравматичним стресовим розладом. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2015. Вип. 3 (44). С. 137–141.
2. Волошин П. В., Шестопалова Л. Ф., Підкоритов В. С. Посттравматичні стресові розлади: діагностика, лікування, реабілітація. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2002. Вип. 3 (44). С. 12–24.
3. Лесков В. О., Грязнов І. О. Сутність і причини виникнення нервовопсихічних розладів у військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. *Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2006. Т. VIII. Вип. 3. С. 91–97.
4. Психологічна робота з військовослужбовцями-учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник / наук. ред. О. М. Кокун. Київ : НДГП ЗСУ, 2017. 282 с.
5. Лозінська Н. С. Поняття бойового стресу та його наслідки у військовослужбовців. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2018. № 3 (11). С. 150–166.
6. Мельник А. П. Особливості психологічної реабілітації військовослужбовців, які перебували в умовах бойових дій. *Психологічні перспективи*, 2016. Вип. 28. С. 176–185.

Наталія Сторожук

соціального педагога

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Марина Квітінська,

соціального педагога ВСП Кам'янець-Подільський

фаховий коледж НРЗВО «КПДІ»

ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ ТА МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається з численними викликами у сфері молодіжної політики та соціальної роботи з молоддю. Вирішення цих викликів вимагає комплексного підходу та ефективних стратегій, спрямованих на підтримку та розвиток молоді. В даній роботі розглянемо сучасний стан та проблеми соціальної роботи з молоддю та молодіжної роботи в Україні, а також перспективи їхнього розвитку.

Питання української молодіжної політики та соціальної роботи з молоддю знайшли широке відображення в наукових роботах вітчизняних науковців. В дослідженні соціальної роботи з молоддю слід відзначити внесок Безпалько О.В., Тюпті Л.Т., Іванової І.Б., Капської А.Й., Шахрай В.М. Питанням молодіжної політики в Україні присвятили свої роботи Бородін Є.І., Васильєв А.О., Головенько В.А., Донченко Т.О. Але, на нашу думку, потребують уточнення деякі аспекти здійснення соціальної роботи з молоддю в контексті реформ молодіжної політики.

Згідно Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» ця галузь соціальної роботи визначається як «професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу» [5].

Враховуючи процеси розвитку молодіжної політики в Україні, окремо слід приділити увагу такому поняттю як «молодіжна робота» - відносно нового для української наукової спільноти та суспільства в цілому. Згідно з визначенням, яке надає Рада Європи, молодіжна робота – це сукупність заходів, що проводяться з молоддю та для молоді в соціальній, освітній, культурній або політичній сферах. Основною метою молодіжної роботи є надання молодим людям можливостей формувати своє майбутнє.

Відповідно, що соціальна робота з молоддю та молодіжна робота мають багато спільних рис у своїй сутності та цілях. Основною метою обох є задоволення потреб молоді та сприяння реалізації їхнього життєвого потенціалу.

Здійснення соціальної роботи з молоддю регулюється Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», який визначає коло «об'єктів» соціальної роботи з молоддю, до якого входить молодь як загальна категорія, так і окремо включені «вразливі групи населення, з якими здійснюється соціальна робота» [5]. Стаття 5 наведеного Закону деталізує зміст соціальної роботи з молоддю, яка передбачає «оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг».

Поняття «молодіжної роботи» поки що не знайшло свого відображення в українському законодавстві, але нормативна та організаційна діяльність Міністерства молоді та спорту України фіксує тенденції до інституціоналізації молодіжної роботи в нашій країні. Триває розробка нового законодавства в молодіжній сфері [4], відбулось затвердження положення про молодіжний центр як окрему інституцію [3], що вже працює з молоддю. Системно фінансуються в межах державних молодіжних цільових програм заходи з навчання осіб, які працюють з молоддю, або так званих «молодіжних працівників» [1]. Відповідно до положення про молодіжний центр, молодіжний центр – це установа що утворюється для розв'язання питань соціального становлення та розвитку молоді. Але є певне дублювання завдань з Центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у сфері популяризації здорового способу життя та розвитку волонтерства серед молоді. В межах неформальної освіти державою підтримується навчальний курс «молодіжний працівник», але поки що «молодіжна робота» як професійна діяльність ще не закріплена в жодному нормативному документі. Не дивлячись на це, фактично молодіжні працівники вже починають з'являтися в громадах, але формально вони обіймають посади або соціальних працівників, або співробітників культури, або працюють спеціалістами профільних виконавчих органів влади.

Отже, наразі в Україні робота з молоддю як соціальною групою офіційно входить у сферу професійних обов'язків соціального працівника. Соціальна робота є важливою ланкою в системі соціального забезпечення та допомоги, вона сприяє створенню справедливого та гуманного суспільства. Спеціалісти цієї галузі не лише реагують на вже існуючі проблеми, але й працюють на попередження їх виникнення, сприяючи розвитку соціальної свідомості та активної громадянської позиції.

У висновку можна сказати, що соціальна робота відіграє ключову роль у формуванні справедливого, гуманного та інклюзивного суспільства. Вона сприяє розвитку індивідуальних та колективних ресурсів, сприяючи створенню умов для повноцінного життя всіх членів суспільства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>
2. Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 573. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 12.02.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-%D0%BF>.
3. Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р. № 1014. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 29.03.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-%D0%BF>

4. Про молодь: проект Закону. Законопроекти України: база даних/ Верхов. Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66700
5. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. 2558-III. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
6. Молодіжна політика в об'єднаних територіальних громадах. Навчальний посібник для учасників семінару програми «Молодіжний працівник». Київ. 2018, 74 с. URL: <https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/ManualYW-1.pdf> Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток.
7. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. 2998-XII. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.08.2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 12.05.2020).
8. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: Теорія і практика. Київ: ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.
9. Working with young people: the value of youth work in the European Union / Daniela Ulicna et. al. Brussel: European Commission. 2014, 209 p.

Віктор Федорчук

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут».*

Надія Белан

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Реабілітаційна психологія»
Україна, м. Кам'янець-Подільський*

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ЯК УМОВА АДАПТАЦІЇ МОЛОДІ ДО ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні нові кризові та надзвичайні ситуації пов'язані з воєнним станом та подіями в Україні. Війна вплинула на кожного українця особисто. Бомбардування міст, обстріл цивільного населення, масові переміщення та страждання людей є передумовою психологічних трансформацій. Усвідомлення реальності воєнного стану, а також розробка нових способів взаємодії з оточуючим світом і мобілізація ресурсів, необхідних для збереження власного життя, – це актуальна потреба кожного в сучасних реаліях.

У цьому контексті головним завданням прикладної психології є надання допомоги людям у подоланні негативних наслідків війни, таких як кризи, стреси, посттравматичні стресові розлади. Вирішення такої проблеми

полягає в психологічній підтримці та зміцненні резильєнтності нашого суспільства. У результаті цього виникає необхідність глибшого наукового аналізу резильєнтності та її характеристик.

Термін «резильєнс» (resilience) був введений у галузі наук про людину з механіки, що означає здатність фізичного матеріалу «відновлювати свій початковий стан». У наш час цей феномен з погляду психології трактується як стресостійкість, життєстійкість, життєздатність або стійкість до травм. Ці поняття використовуються для опису ресурсів, що допомагають подолати надзвичайні та стресові ситуації, психологічні наслідки травматичного стресу, втрат та інших негараздів [2].

На думку О.М. Кокун [1, с.16] резильєнтність – це «розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач». Психологічна резильєнтність є ключовою для підтримки психічного здоров'я та здатності до ефективного функціонування незалежно від умов. Розуміння та розвиток резильєнтності допомагає людям зберігати позитивний настрій та виявляти конструктивну поведінку, навіть у ситуаціях невизначеності.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я «резильєнтність – це здатність справлятися з важкими ситуаціями та особиста ресурсність, що може розвиватися завдяки захисним факторам (наприклад, сприятливе зовнішнє середовище та вироблення адаптивних механізмів копінгу)» [2, с.25].

Феномен резильєнтності у психології представляють у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційнозахисний механізм особистості. Особливо це важливо для студенської молоді в умовах військового стану.

Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін та ін. констатують, що в сучасних наукових дослідженнях виокремлюють два основні підходи до розуміння феномену «резильєнтність»:

1) індивідуальна характеристика (ego-resiliency), риса особистості, що захищає її від негараздів життя і виявляється через такі якості як гнучкість, спритність, винахідливість, сила й стійкість характеру, а також здатність адаптуватися до функціонування в різних зовнішніх умовах;

2) динамічний процес (resilience), в якому позитивна адаптація відбувається в умовах негараздів. У цьому розумінні резильєнтність концептуалізується як безперервний, активний процес появи чи розвитку нових сил і ресурсів адаптації та відновлення, який має нерівномірну динаміку в умовах виникнення нових ризиків.

Ми вважаємо, що війна – це найбільш стресова ситуація, якої зазнає цивільне населення в Україні. У такий період задля ефективної адаптації до мінливих умов життя в людей на рівні підсвідомості активуються внутрішні механізми самопомогги. Якщо ці механізми не є ефективними, то відбувається мобілізація ресурсів виживання, що сприяє переходу особистості на новий рівень саморегуляції.

Тому важливим для студентів в умовах воєнного стану є формування у них резильєнтності, що дозволить їм бути більш стійкими перед обличчям складних життєвих ситуацій.

Ефективним засобом протидії у надзвичайних ситуаціях є внутрішні характеристики людини. Вони являють собою сукупність стійких позитивних рис особистості, які сприяють успішному її відновленню та поверненню до нормального психічного та фізичного стану після стресових та травматичних подій. Єдиний спосіб впоратися зі складною ситуацією – це прожити та пропрацювати неприємні почуття, аби не боятися їх [3, с.227].

У контексті нашого дослідження заслуговує уваги думка О.Чиханцової та К. Гуцола, які виокремили основні фактори, що сприяють підвищенню резильєнтності особистості (студенської молоді – доповнено нами):

1) оптимізм – люди, які мають виражений здоровий оптимізм, дивляться на майбутнє з упевненістю;

2) соціальні контакти – люди, які володіють високим рівнем резильєнтності, мають здатність створювати й використовувати мережу взаємин з іншими людьми;

3) самопроєктування – такі люди працюють відповідно до власних планів на майбутнє задля втілення життєвих цілей;

4) самоставлення – володіють уявленнями про світ та власну особистість, що дозволяє їм передбачати свою соціальну ефективність та ставлення оточуючих до себе, а також контролювати міжособистісні зв'язки;

5) цілі – свідомо будують стратегії та плани на майбутнє, враховуючи відповідні цілі для досягнення поставленої мети;

6) смисли – відкривають для себе призначення та занурюються в справу, яка надає їхньому життю мету та сенс[4].

Haynes (2005) виділяє три основні риси стійких людей: соціальні особливості; емоційні особливості; когнітивні/академічні особливості. В свою чергу, соціальні особливості трактуються як обдарованість у розвитку дружніх стосунків, здатність встановлювати позитивні стосунки з іншими, володіння ефективними комунікативними навичками, що вимагають належного використання мови та знаходження допомоги, коли це необхідно; емоційні особливості – вказують на сильне почуття власної ефективності, впевненість у собі на високому рівні, високу самооцінку та прийняття себе, контроль емоцій та навик усвідомлення, швидку здатність пристосовуватися до нових ситуацій, здатність протистояти тривогам та долати перешкоди; когнітивні/академічні особливості – як висока мотивація досягнень, здатність розглядати та планувати майбутнє, раціонально боротися зі стресовими та травматичними подіями, створювати набагато більше внутрішніх атрибутів, ніж зовнішні атрибуції (щастя, здібності тощо), формування та активізація його/ її оточення знову на благо оточуючих (Karatas, Ersoy & Sakar, 2011)[Цит. за джерелом 1].

На становлення резильєнтності (студентської молоді – доповнено нами) впливають, зокрема: 1)доброзичливе ставлення до себе та своїх здібностей;2)здатність ставити реалістичні плани та втілювати їх;3)розвиток комунікативних навичок, зокрема, асертивності яквміння у ввічливий та доброзичливий спосіб відстояти себе,свою позицію, виразити свої почуття та думки, не ображаючи не порушуючи гідності інших людей); 4) культивуванняцінностей і планування життя згідно з ними; 5) розвитоквласної «системи самопідтримки»: змістовних та глибокихстосунків з Богом, із близькими людьми, з природою, а також із собою; 6) плекання надії; 7) розвиток здатності вирішуватипроблеми [5].

Отож, резильєнтність є адаптаційно-захисним механізмом особистості, який допомагає протистояти стресу, зберігаючи фізичний та психологічний стан, а також підвищує здатність до адаптації у надзвичайних ситуаціях та дозволяє успішно розвиватися студентській молоді навіть в умовах небезпеки.

Список використаних джерел:

1. Балахтар К.С. Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. URL: <https://eg.nau.edu.ua> > bitstream > NAU (дата звернення: 10.05.24).
2. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резильєнс : навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко ; за заг. ред. Н. Гусак] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НАУКМА, 2017. 92 с.
3. Федорчук В. М., Комарніцька Л. М. Психологічне забезпечення резильєнтності суспільства в умовах постійного стресу. Освітня діяльність працівників соціально-психологічної сфери: виклики сьогодення та реалії : Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2022 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2022. 240 с.
4. Чиханцова О. А., Гуцол К. В. Психологічні основи розвитку резильєнтності особистості в період пандемії Covid-19 : практичний посібник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ, 2022. 128 с.
5. Як плекати у собі резильєнтність та чому це важливо? URL: <https://fizis.net/psychologichna-gramotnist/iak-plekaty-u-sobi-rezylientnist-ta-chomu-tse-vazhlyvo/> (дата звернення: 11.01.23).

Віктор Федорчук

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут».*

Вікторія Венгерська

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності «Реабілітаційна психологія»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВИВЧЕННЯ ЧИННИКІВ ТРИВОЖНОСТІ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Під час війни значно зросла тривожність, особливо дітей. Так, за оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я в 2022 році кожна 5-та людина зазнала впливу війни, має ризик розвитку психічних захворювань. За прогнозами Міністерства охорони здоров'я України психологічної допомоги через вплив війни потребуватимуть понад 15 мільйонів українців, зокрема й частина молоді шкільного віку [4]. Тому дослідження рівня тривожності в молодших школярів є важливим фактором для поліпшення їхнього емоційного стану.

Особливо актуальною темою для вивчення є рівень тривожності в дітей молодшого шкільного віку, оскільки цей віковий період вирізняється високою соціальною адаптивністю, характеризується збільшенням вимог до дитини, до її здібностей і проявлення якостей.

Вивченням особливостей емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку займалися такі вчені, як В. Баля, А. Вавілова, С. Васківська, І. Дубровіна, Н. Лисенко, Т. Лиснянська, Р. Овчарова, С. Ставицька, Н. Сургунд та ін.

Ми ставили перед собою мету здійснити вивчення чинників прояву тривожності дітей молодшого шкільного віку.

Тривожність та її вплив на подальше життя та навчання дитини залежить від навколишніх факторів та профілактики подолань проблем, від соціального становища тощо.

Молодший шкільний вік є базовим етапом активного формування особистості. Однак підвищена тривожність, страхи негативно впливають на пізнавальні потреби учасника освітнього процесу, можуть серйозно перешкоджати його гармонійному розвитку та соціалізації, бути передумовою невротизації дитини [1].

Варто зауважити, що у початковій школі тривога дітей пов'язана з їхнім незвичним становищем, таким як нова соціальна роль учня, зміна розпорядку дня, збільшення навантаження. Молодші школярі дуже хвилюються за результати навчання, а також бояться втратити позитивне ставлення вчителя. Діти, у яких тривожність є особистісною рисою, уникають складних навчальних ситуацій, відмовляються відповідати біля дошки, починають заїкатися або говорять тихо, невпевнено тощо.

Існує багато чинників, які можуть впливати на рівень тривожності дітей. Автори Aktar, Nikolić & Bögels виділяють:

- вербальні та невербальні шляхи передачі тривоги від батьків,
- моделювання через поведінку батьків,
- стиль прив'язаності та роль батьківського виховання,
- надмірний контроль та відмова з боку батьків тощо.

Переживання тривоги для кожної дитини має свій індивідуальний прояв та допустимі межі вираження, після перевищення цих меж тривога починає виявляти деструктивний, а не конструктивний вплив.

Т. Гузанова виділила вісім основних чинників, що впливають на розвиток шкільних страхів, тривожності в дітей у початковій школі [2]:

- загальна тривожність у школі, виражена в загальному емоційному напруженні, пов'язаному з різними формами включення дитини в нову ситуацію розвитку;
- переживання соціального стресу, насамперед щодо соціальних контактів з однокласниками;
- фрустрація потреби в досягненні успіху, що гальмує розвиток домагань на успіх і досягнення високих результатів;
- страх самовираження – емоційне напруження, пов'язане із труднощами саморозкриття, демонстрації своїх можливостей;
- страх ситуації перевірки знань – переживання тривоги в ситуації перевірки (особливо публічної) знань, досягнень, можливостей;
- страх не відповідати очікуванням оточення – тривога щодо оцінки з боку значущих інших, щодо своїх результатів, учинків, ідей; через острах можливості негативних оцінок;
- низька фізіологічна опірність стресу, що підвищує ймовірність деструктивного реагування на тривожні чинники середовища;

- проблеми і страхи у відносинах з учителями – негативне емоційне тло відносин із дорослими у школі, що знижує мотивацію й успішність навчання.

На нашу думку, заслуговує уваги думка С. Ставицької, яка вважає, що умови подолання особистісної тривожності пов'язані з необхідністю нівелювання негативної дії факторів, що її зумовлюють. До них належать психологічні та педагогічні умови подолання таких основних їх форм, пов'язаних з дією даних факторів: шкільної тривожності (забезпечення дитині комфортних психофізіологічних умов перебування в школі; індивідуального підходу в навчанні й вихованні молодших школярів; створення умов для розвитку довільності, самостійності; оволодіння компонентами навчальної діяльності; вироблення критеріїв особистісного успіху; розвиток мотиву компетентності тощо); міжособистісної тривожності (культивування доброзичливості, взаємодопомоги, взаємоповаги в стосунках між учнями класу в процесі навчальної діяльності; розширення взаємної довіри, підтримки між вчителем і учнем, учнем і однокласниками; підтримання в класі атмосфери прийняття дитини, незалежно від успішності навчання тощо); самоцінної тривожності (використання по відношенню до тривожних дітей максимально розгорнутих критеріїв педагогічної оцінки; допомога в оволодінні прийомами самоаналізу; розвиток рефлексії власного "Я", адекватного рівня домагань тощо).

Знання та впровадження в практику шкільного життя цих умов дозволяє не лише подолати тривожність, а й забезпечує інтелектуальне та особистісне зростання учнів, адекватний розвиток емоційно-вольової, пізнавальної та мотиваційної сфери їхньої особистості.

Внаслідок негативного впливу надмірної тривожності та безпричинної тривоги навчання дитини в школі може бути важким та завдавати стресу.

В умовах війни тривожність дітей молодшого шкільного віку зростає через страх, небезпеку та неспокійне середовище. Діти часто відчують постійну напругу, що негативно впливає на їхню пізнавальну та емоційно-вольову сферу та поведінку в цілому. Актуальним залишається врахування чинників виникнення тривожності в молодших школярів, та забезпечення їх комфортним середовищем, де вони можуть відчувати себе не тільки захищеними, але й перебувати в сприятливому для їхнього розвитку психологічному кліматі.

Список використаних джерел:

1. Вавілова А.С. Психологічні особливості страхів у молодших школярів. URL: <http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua> > part_1 (дата звернення: 10.05.24)
2. Ковалевська А. Причини та види страхів молодших школярів // *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. № 26. Ч. 2. Херсон : РВВ КГУ, 2010. С. 238.
3. Ставицька С.О. Психолого-педагогічні умови подолання особистісної тривожності у дітей молодшого шкільного. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua> > handle (дата звернення: 10.05.24)
4. Тривожно-депресивні розлади в умовах дистресу війни в Україні. URL: <https://health-ua.com/article/71710-trivozhnode> (дата звернення: 19.11.2023 р.)

Віктор Федорчук

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут».

Аліна Роїк

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія ОПП «Реабілітаційна психологія»
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ ДО УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних реаліях життя зростає необхідність у наданні соціально-психологічної допомоги та підтримки в умовах непередбачуваних ситуацій та катастроф, які викликані війною, внаслідок чого мільйони людей стали її жертвами, особливо люди похилого віку.

Починаючи з 2014 року особливе значення для суспільства в цілому набули соціально-психологічні проблеми людей похилого віку в силу воєнних, економічних, політичних, соціально-демографічних процесів, що відбуваються в нашій країні. Крім того, на соціально-психологічний стан людей похилого віку негативно впливає втрата ними соціального статусу, соціальної адаптації тощо. Соціально-економічні реалії сьогодення, які склалися в нашій країні, вказують на необхідність створення державою умов для успішної адаптації людей похилого віку, оскільки вони знаходяться на такому етапі свого життя, коли потребують особливої уваги, підтримки і захисту. Перш за все, потрібна соціально-психологічна підтримка населення похилого віку в кризових умовах задля його захисту й збереження психічного здоров'я та психосоціального благополуччя.

Аналіз результатів наукових пошуків показав, що адаптацію спільноти (людей похилого віку – доповнено нами) до умов і наслідків воєнного стану визначено як складний, багатомірний процес взаємодії суб'єкта адаптації (спільноти / особи як члена спільноти) і середовища, яке змінюється під впливом воєнного стану, що передбачає трансформацію системних властивостей спільноти, активне освоєння нових соціальних умов, набуття засобів побудови продуктивних систем взаємодії, вироблення й застосування психологічних стратегій адаптації [4].

Науковці акцентують увагу на тому, що в умовах війни одним із важливих соціально-психологічних аспектів підтримання і захисту здоров'я людей є задоволення таких базових потреб, як потреба в безпеці, належності, любові та повазі, які задовольняються в процесі міжособистісного спілкування, і джерелом цього задоволення є люди та добрі міжособистісні стосунки [4].

Проведений аналіз проблематики дослідження в наукових джерелах показав, що проблеми соціально-психологічної адаптації людей похилого віку розкрито в дослідженнях В. Васютинського, В. Вінкова, Л. Коробки, О. Коркушко, О. Коваленко, В. Кузьмич, В. Шапаря та ін.

На засадах теоретичного аналізу проблеми розроблено концептуальну модель адаптації спільноти до умов воєнного конфлікту. Модель демонструє те, що є, з одного боку, рутинна адаптація, яка реалізується завдяки використанню випробуваних стратегій, стереотипних захисних засобів, спрямованих на самозбереження, а з другого – проактивна адаптація, яка реалізується за допомогою психологічних стратегій, які виявляються в активному пошуку нових можливостей, активізації адаптаційного потенціалу та ресурсів спільноти, у готовності та здатності до розвитку [4, С. 15].

На нашу думку, в контексті нашого дослідження заслуговує уваги американська психологічна асоціація (APA), яка розробила десять порад (подаємо в скороченому вигляді), які можуть зробити власну психіку більш адаптивною та витривалою: 1) створюйте ефективні зв'язки; 2) уникайте схильності сприймати кризи як непереконливі проблеми; 3) прийміть те, що зміни є природними і яких неможливо уникнути; 4) рухайтесь до власних – реалістичних – цілей; 5) ухвалюйте рішення, які допоможуть вам зіткнутися з вашими викликами; 6) шукайте можливості для самореалізації; 7) виховуйте позитивне сприйняття себе і своїх можливостей; 8) сприймайте події, орієнтуючись на перспективу і контекст; 9) підтримуйте обнадійливий погляд на життя; 10) піклуйтеся про себе [5].

В процесі адаптації людини похилого віку до умов нового соціального середовища велику роль відіграють фактори адаптації. Виокремлено зовнішні (соціальне середовище, в якому знаходиться літня людина) і внутрішні (індивідуальні, психологічні властивості людини та вікові зміни психіки – динаміка окремих структур особистості, а також соціально-психологічні параметри, пов'язані зі зміною соціальних ролей). Доведено, що процес адаптації людини похилого віку до умов нового соціального середовища потребував визначення механізмів адаптації – діяльність, спілкування та самосвідомість особистості. Адаптацію суб'єкта життєдіяльності необхідно розглядати як дію цілісної функціонуючої системи механізмів; повноцінне включення в діяльність та активне пристосування особистості; розширення змісту соціальних цінностей і взаємодії з іншими індивідами; усвідомлення приналежності «я» до «ми» і до соціального середовища [2, с.19-20].

75–80 % людей, які пережили травматичні ситуації, де була пряма загроза їхній цілісності та життю, згодом не розвивають посттравматичні розлади, а демонструють адаптивне пристосування і подолання наслідків травматичних ситуацій. Аарон Антоновський – ізраїльський професор медичної соціології – вперше ввів поняття «салютогенез». Це підхід, заснований на душевному здоров'ї та зверненні до ресурсів людини. Такий підхід відрізняється від патогенного, що звернений до патології і способів її лікування. За його теорією, людина, яка демонструє ефективну адаптивність, володіє «почуттям пов'язаності» з дійсністю (sense of coherence) – особистісному рисю, що показує здатність бачити світ зрозумілим, осмисленим та керованим [3].

На нашу думку, на процес адаптації істотно впливає ресурс, яким володіє людина похилого віку. Так, І. Ващенко та Б. Іваненко зазначають, що термін

«ресурс» походить від французького *ressource* – «допоміжний засіб» і є міждисциплінарним поняттям. Це засоби й умови, що дозволяють за допомогою певних перетворень отримати бажаний результат. Це стан, можливість, якою можна скористатися в разі потреби, додаткове джерело психологічної та фізичної сили й енергії. Спираючись на свій ресурс, людина здатна наважитися на дію у напрямі досягнення бажаного. Поняття «ресурс» є близьким (але не збігається за змістом) із поняттям «потенціал», який, у широкому сенсі, розглядається як «запасні» можливості. Ресурси особистості – це життєві опори, що є в розпорядженні людини і дають змогу забезпечувати певні потреби: 1) виживання; 2) фізичний комфорт; 3) безпеку; 4) залученість у соціум; 5) повагу з боку соціуму; 6) самореалізацію в соціумі. До психологічного ресурсу людина звертається у випадках нерішучості, за відчуття відсутності життєвих сил, гармонії, опори у житті, а також задля подолання важких життєвих ситуацій [1].

Отож, проблема адаптації людей похилого віку до умов і наслідків воєнного стану не обмежується тільки пошуком консенсусу всередині країни. Цей трансформаційний процес являє собою перебудову соціальних зв'язків як окремої особи, так і спільноти в цілому, що допомагає їм адаптуватися до нових соціальних умов, у яких вони опинилися, повернувши втрачені соціальні зв'язки та статус у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Ващенко І.В., Іваненко Б.Б. «Психологічні ресурси особистості в подоланні складних життєвих ситуацій». URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CpA-CnZ_RecJ:journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/download/156605/155994/341089&cd=4&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 20.11.22)
2. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.05 / Коленіченко Тетяна Іванівна; Нац. пед. універ. ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 25 с.
3. Основи роботи з травмою. URL: <https://rm.coe.int/osnovu-raboty-z-travmoi-ukr> (дата звернення: 20.11.22).
4. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації : колективна монографія / за наук. ред. Л.М.Коробки /Л.М.Коробка, В. О. Васютинський, В. Ю. Вінков та ін. ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 286 с.
5. Як самостійно працювати над психологічною стійкістю? URL: <https://life.nv.ua/ukr/blogs/dzherelo-sili-shcho-take-psihologichna-stiykist-ta-yak-jiji-dosyagti-50072053.html> (дата звернення: 20.11.22)

Анастасія Філонова

*студентка з курсу спеціальності «Соціальна робота» Запорізького
національного університету*

Олена Маловічко

*кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ В МІСТІ ЗАПОРІЖЖЯ, ЯКІ ПРАЦЮЮТЬ В СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЛЯ

Необхідність захисту прав людини призвела до зростання інтересу до проблеми домашнього насильства. Жінки та діти є найбільш вразливими і внаслідок цього, саме вони частіше стають жертвами домашнього насильства. У випадках домашнього насильства діти мають особливий пріоритет у цьому відношенні, оскільки вони не можуть захистити себе самі. Тому ця відповідальна роль покладається на найбільш обізнаних дорослих, які знаходяться поруч. Жорстоке поводження з дітьми та нехтування ними може набувати різних форм і видів, але його наслідками завжди є серйозна шкода здоров'ю, розвитку та соціальним навичкам дитини, що часто ставить під загрозу її життя і навіть призводить до смерті.

20 жовтня 2023 року під час засідання круглого столу «Механізми судового захисту дітей від домашнього насильства» Василь Богданов, начальник Управління ювенальної превенції Національної поліції України, надав статистику щодо кількості дітей, які зазнали домашнього насильства. Він повідомив, що лише у 2023 році до Національної поліції надійшло понад 216000 заяв та повідомлень про домашнє насильство, з яких 7 000 - від самих дітей; факт домашнього насильства підтвердився щодо 9 500 дітей [1]. Таким чином, проаналізувавши актуальність зазначеної проблеми, можна встановити, що ця соціальна проблема постає в суспільстві достатньо гостро.

Отже, метою даного дослідження є проведення аналізу діяльності установ, які працюють в сфері соціально-психологічної реабілітації дітей які стали жертвами домашнього насильства, задля розробки організованого підходу для підтримки постраждалих дітей.

Домашнє насильство над дітьми - це будь-який акт насильства, який було вчинено над дитиною. До основних видів зазначеного типу насильства відносять фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство [2, с.137]. Дитина, яка постраждала від домашнього насильства — це особа віком до 18 років, яка зазнала домашнього насильства або стала його свідком. Її батьки, інші законні представники, органи опіки та піклування зобов'язані надавати допомогу дитині, яка постраждала від насильства в сім'ї.

Соціальна реабілітація – це державні та соціальні заходи, які спрямовані на забезпечення відновлення соціального статусу та умов для незалежної соціальної, сімейної та побутової діяльності [3, с.583]. Методи соціальної реабілітації в основному включають в себе: звернення або запит на допомогу; контакт з жертвою домашнього насильства; оцінка експерта потреб жертви; визначення послуг, які необхідно надати постраждалій особі, відповідно до її потреб; підготовка індивідуального плану роботи;

здійснення моніторингу роботи з постраждалою особою та завершення роботи.

Процес реабілітації, зокрема соціальної, зазвичай є довготривалим процесом. Саме тому, чим раніше фахівці розпочнуть реінтеграцію дитини в суспільство, тим ефективнішим, більш ефективним та результативним буде процес реабілітації. Ті, хто працює в цій сфері, повинні розглядати всю ситуацію в цілому, а не лише окремі проблеми. Їх робота повинна базуватися на наступних принципах: конфіденційність, послідовність, комплексність, безперервність, індивідуальних підхід тощо.

В межах даного дослідження, ми змогли знайти інформацію лише про один заклад в Запоріжжя, який спрямовує свою діяльність на допомогу постраждалим дітям від домашнього насилля і це можна вважати проблемою доступності та розповсюдження інформації про заклади соціального захисту. Комунальний заклад Центр соціальної підтримки дітей та сімей "Затишна домівка" надає не тільки допомогу, а й прихисток жертвам домашнього насилля, зокрема дітям та жінкам. А надалі під час пошуку інших установ та організацій в місті Запоріжжя в цій сфері, виникли труднощі, адже немає відкритої інформації про ці заклади. Наприклад, Запорізький міський центр соціальних служб, Комунальний заклад "Запорізький обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей" Запорізької обласної ради та служба управління у справах дітей Запорізької міської ради, зазначені заклади повинні працювати в цій сфері, проте зазначено що вони надають допомогу сім'ям, які опинились в складних життєвих обставинах (СЖО). Звучить дуже абстрактно, адже до переліку СЖО входить 16 причин, а в цих закладах не прописано відповідно до якої причини можуть надавати соціальні послуги.

Відповідно до цього, можемо зробити висновок, що необхідно посилити політику відкритості та прозорості діяльності соціальних установ, щоб ці заклади створювали інформаційні сайти або сторінки в соціальних мережах, де визначили би конкретні напрямки своєї діяльності. Сьогодні система соціальної реабілітації дітей, які постраждали від насильства в сім'ї, потребує якісних змін, нових підходів і методик роботи з представниками цільової групи, задля покращення роботи із зазначеною категорією і задля мінімізації наслідків домашнього насилля.

Список використаних джерел:

1. В Україні зростає кількість випадків домашнього насильства стосовно дітей та кіднепінгу, - у Касаційному цивільному суді ВС обговорили кроки на захист прав дитини URL:<https://sud.ua/uk/news/publication/284051-v-ukraine-rastet-kolichestvo-sluchaev-domashnego-nasiliya-v-otnoshenii-detey-i-kidnepinga-v-kassatsionnom-grazhdanskom-sude-vs-obsudili-shagi-po-zaschite-prav-rebenka> (дата звернення: 12.05.2024)
2. Забезпечення запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі й торгівлі людьми: національна практика та зарубіжний досвід : матеріали III наук.-теорет. конф. (Київ, 4 груд. 2023 р.) / [редкол.: С.С. Чернявський, В.В. Корольчук, І.В. Дубівка, В.В. Литвин, Н.В. Федорівська]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 148 с.
3. «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2023. No 10 (16). Київ: 2023. 920 с.

СЕКЦІЯ IV «ПСИХОЛОГІЯ РОЗВИТКУ»

Мар'яна Буйняк

*кандидат психологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З
НОРМОТИПОВИМ РОЗВИТКОМ ТА РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ
АУТИЗМУ РАНЬОГО ВІКУ**

Розвиток системи раннього втручання, який активно відбувається в нашій країні, передбачає реалізацію цілісного комплексу психолого-педагогічних, медичних та соціальних послуг, орієнтованих насамперед на родину, яка виховує дитину з порушеннями психофізичного розвитку чи з ризиком їх виникнення. Одним із вагомих завдань раннього втручання є навчання та консультування сім'ї з питань розвитку і виховання дитини, що в першу чергу передбачає інформування батьків та інших членів родини про особливості розвитку дітей з різними категоріями психофізичних порушень.

Вивченню особливостей розвитку дітей раннього віку з психофізичними порушеннями присвячені дослідження науковців як в Україні, так і за її межами (Д. Брікер, М. Буйняк, С. Конопляста, М. Матвєєва, С. Миронова, М. Пітерсі, Л. Прохоренко, В. Ремажєвська, Т. Сіансіоло, Т. Скрипник, О. Ткач, О. Чеботарьова, Д. Шульженко та ін). У працях вчених наголошено на значущості обізнаності фахівців та батьків зі специфікою проявів порушень у розвитку в ранньому віці та її позитивному впливі на ефективність діагностичної і корекційно-розвиткової роботи.

У нашій статті ми висвітлимо особливості розвитку дітей немовлячого та раннього віку з розладами спектру аутизму (далі – РСА) у порівнянні з однолітками з нормотиповим розвитком (далі – НР) відповідно до трьох сфер – фізичного (розвиток загальної та дрібної моторики, сформованість рухових навичок), пізнавального (особливості пізнавальної діяльності, розвиток мовлення, сформованість (чи несформованість) провідного виду діяльності відповідно до віку) та соціального (комунікація та взаємодія з оточуючими, сформованість соціально-побутових навичок та навичок соціальної поведінки) розвитку [2].

Фізичний розвиток

На першому році життя фізичний розвиток дітей з НР характеризується поступовим формуванням функції прямоходіння: здатність утримувати голову у вертикальному положенні (2-4 місяці), сидіння (6-7 місяців), стояння та перші кроки (8-12 місяців). Поряд із цим вдосконалюються й функції дрібної моторики: на зміну вродженому хапальному рефлексу приходять довільне хапання (стискання) предметів, що є ознакою дозрівання моторних ділянок кори головного мозку. У віці 1-3 років дитина з НР здатна до самостійного виконання багатьох рухових навичок: впевнено й самостійно ходить, крокує по сходах, бігає, залазить на меблі (стілець, крісло, диван) та злазить з них; підстрибує, б'є ногою по м'ячу; тримає ложку, їсть нею, п'є з чашки; тримає олівець, малює прямі лінії і кола та ін.

У дітей з РСА фізичний розвиток у ранньому віці характеризується наявністю низки особливостей, а саме:

- порушення м'язового тону, слабкість тургору м'язів і шкіри;
- розвиток функції прямоходіння відбувається по-різному: в одних випадках відповідно до нормотипових показників, в інших – має місце її затримка (у часі формування сидіння, повзання, вставання);
- невпевненість ходи, її легкий регрес внаслідок невдач у виконанні рухових функцій;
- своєрідність ходи (хода навшпиньки; то маленькими кроками, то підстрибуючи; хода не згинаючи ноги в колінах та ін.);
- рухова незграбність, неритмічність;
- слабка диференційованість дрібної моторики, внаслідок чого мають місце труднощі в оволодінні навичками самообслуговування;
- наявність стереотипних, повторюваних рухів;
- бідність міміки, її невідповідність ситуації [1].

Пізнавальний розвиток

Одним із найважливіших моментів пізнавального розвитку немовлят з НР вважається виникнення слухового (у 2-3 тижні) і зорового (у 3-4 тижні) зосередження, що є основою для переходу до пізнання предметів та людей і свідчить про початок розвитку пізнавального інтересу. Протягом раннього віку відбувається бурхливий розвиток аналізаторів та пізнавальних процесів: сприймання є предметним; розвиваються всі види пам'яті (емоційна, моторна, образна, вербальна); увага мимовільна; мислення наочно-дійове. Мовлення на першому році життя проходить етапи розвитку від гуління (2-4 міс.) до появи перших слів (словниковий запас однорічної дитини з НР в середньому складає 10-15 слів, які вона розуміє, чітко співвідносить з певними предметами та вимовляє). Ранній вік є сензитивним періодом для розвитку мовлення: суттєво зростає словниковий запас; дитина спілкується за допомогою словосполучень та простих речень; вдосконалюється граматична будова мовлення, розвивається зв'язне мовлення [2; 3].

Діти з НР виразно виявляють пізнавальний інтерес до предметів та людей, які їх оточують: намагаються дотягнутися до предметів, які зацікавили; досліджують їх; демонструють комплекс пожвавлення при появі значущого дорослого та ін. Вагомим новоутворенням немовлячого віку є поява вказівного жесту, який, з одного боку, є ознакою наявності пізнавального інтересу, а з іншого – свідчить про прагнення малюка до взаємодії з дорослим. Провідним видом діяльності є предметна [2; 3].

На відміну від однолітків з НР, для дітей з РСА притаманні такі специфічні особливості пізнавального розвитку:

- відсутність комплексу пожвавлення;
- відсутність або слабкість пізнавального інтересу;
- сенсорна гіперчутливість;
- варіативність інтелектуального розвитку (від обдарованості до інтелектуальних порушень);
- специфічні особливості інтелектуального розвитку (відставання – виявляється в інтелектуальній пасивності, відсутності або виразній затримці розвитку мовлення, труднощах зосередження на певному об'єкті, порушенні цілеспрямованої діяльності; часткове

- прискорення – притаманний ранній розвиток мовлення, накопичення знань у окремих галузях, звертання уваги на форму та колір оточуючих предметів, але не на функціональні властивості, незвичайна просторова та слухова пам'ять; розпад – йому зазвичай передує період прискореного інтелектуального і мовленнєвого розвитку, розпад мовлення, пізнавальної діяльності, навичок поведінки який частіше виникає на другому році життя [1];
- специфічні особливості пізнавальних процесів (виразні порушення уваги та сприймання, порушення орієнтування у просторі; фрагментарність когнітивної (у т. ч. й перцептивної) обробки інформації; труднощі в інтерпретації інформації, яка сприймається, та розумінні її смислу; високо розвинена механічна пам'ять; негнучкість мислення, буквальне розуміння непрямого смислу почутого [1];
 - специфічні особливості мовлення (ехолалії; багаторазові повторення вголос уривків із рекламних роликів, мультфільмів або книг; дитина говорить про себе в другій або третій особі; в мовленні наявна велика кількість вигаданих слів та фраз [2];
 - відсутній вказівний жест: дитина може намагатися «використати» руку дорослого для виконання якоїсь дії чи жесту [2].

Соціальний розвиток

Провідним видом діяльності у немовлячому віці є емоційне спілкування дитини з дорослим. У процесі такого спілкування встановлюються перші соціальні контакти дитини, формується емоційна прив'язаність та закладаються основи для взаємодії з іншими людьми. У ранньому віці провідною діяльністю стає предметна, яка реалізується у триаді «дитина – предмет – дорослий», тобто також передбачає наявність ситуативної взаємодії дитини з дорослим на засадах співробітництва.

Наявність у дітей з РСА специфічних особливостей соціальної взаємодії негативно позначається на формуванні вищезазначених видів діяльності, а саме:

- на першому році життя спостерігається відсутність реакції дитини на своє ім'я;
- відсутність зорового контакту «очі-в-очі»;
- через надмірну сенсорну чутливість будь-які нові обставини, іграшки, предмети, люди викликають у дитини занепокоєння та істерики;
- дитина уникає тактильних контактів, обіймів з іншими людьми;
- дитина не виявляє емоційної прихильності до батьків та найближчого оточення, проте в окремих випадках спостерігається надмірна прихильність до матері;
- дитина віддає перевагу іграм на самоті, їй не потрібен партнер для гри;
- відсутнє прагнення до самостійності на третьому році життя;
- відсутність побутових навичок або труднощі у їх формуванні [2].

Отже, психофізичний розвиток дітей раннього віку з РСА характеризується специфічними особливостями, які мають бути враховані у сімейному вихованні цієї категорії дітей та в процесі корекційно-розвиткової роботи з ними.

Список використаних джерел:

1. Конопляста С. Ю., Косинкіна В. О. Особливості психофізичного та мовленнєвого розвитку дітей раннього віку з аутизмом. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7783>
2. Миронова С.П., Буйняк М.Г., Гаяш О.В. Методика проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з порушеннями пізнавальної діяльності: навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 172 с.
3. Сіансіоло Т., Прохоренко Л. Контрольний список сфер розвитку для діагностики та раннього втручання й корекції поведінки : навч.-метод. посіб. К., 2021. 103 с.

Ангелія Вольська

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління,
менеджменту та інклюзивної економіки
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Україна, м. Кам'янець-Подільський*

Валентина Загалевич

*голова циклової комісії соціальної роботи,
психології та фізичної реабілітації,
Відокремлений структурний підрозділ
Кам'янець-Подільський фаховий коледж
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
Україна, м. Кам'янець-Подільський*

**ТЕХНІКИ ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК
ВАЖЛИВОЇ ВЛАСТИВОСТІ ПРИ ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТНИХ
СИТУАЦІЙ**

Асертивність - це спосіб взаємодії з іншими людьми, що передбачає виразність власних думок, емоцій та потреб, при цьому зберігаючи повагу до інших, це вміння виражати свої права та почуття, не порушуючи права і почуття інших.

Для формування асертивної поведінки необхідно використовувати різноманітні асертивні прийоми, які обираються в залежності від конкретної ситуації спілкування, взаємин між учасниками та інших факторів, що впливають на цю взаємодію. Існує низка асертивних прийомів, які відрізняються, переважно, певними особливостями.

Один із широко використовуваних прийомів має назву "заїжджена платівка". Використовується він тоді, коли потрібно вимагати задоволення справедливих вимог, пов'язаних з безперечними правами. Проте важливо, щоб ці вимоги були обґрунтовані і підтримувалися відповідними правовими нормами чи регуляціями. Використання цієї техніки є доцільним у

випадках, коли ваші права визначені офіційно, наприклад, законом або правилами[2].

Цей підхід може застосовуватися для висування претензій, наполягання на виконанні обов'язків, звернення до відповідних інстанцій чи формування вимог до підлеглих згідно з трудовим законодавством. Таким чином, принцип дії "заїждженої платівки" полягає в чіткому, однозначному і лаконічному вираженні ваших вимог, незважаючи на будь-які заперечення або відмови, аналогічно голці на пошкодженій платівці.

Доречно зазначити техніку "перманентної відмови" передбачає постійне підтвердження того, чого ми не хочемо, натомість "я хочу". Ми виразно, однозначно і якомога лаконічно формуємо те, що не бажаємо (тобто "негативну" вимогу). Ця техніка не допускає відхилення від "нашої проблеми", не підтримує випадкових тем і т.д. (аналогічно до техніки "заїждженої платівки", але у зворотному напрямку) [2].

Ще однією важливою технікою є техніка "компромісу", що полягає у досягненні взаємодопомоги, коли обидва боки вважають "не в програмі" - це одна з головних завдань асертивної поведінки. З психологічної точки зору для людини значно приємніше домовитися з кимось і, в той же час, досягти своєї мети, ніж просто змусити себе досягти бажаного, а потім переживати думки про те, що інша сторона не в захопленні від результату.

Правила асертивної критики вимагають чіткого висловлення своїх побажань. Ви повинні говорити принципово про конкретні дії, а не особисті характеристики вашого партнера (такі як лінь, невідповідальність тощо). Уникайте виразів сарказму та інших форм агресії. Розвиток асертивності, як важливої особистісної риси майбутнього педагога вищої школи, передбачає усвідомлення особистістю власних схильностей та мотивацій, а також розрізнення між ними та зовнішніми впливами[4.]. Часто виявляється, що педагоги піддаються впливу зовнішніх установок, які не відображають їх справжніх цінностей, і це негативно впливає на них. Тому важливо, щоб педагоги мали можливість взяти на себе активну роль у визначенні свого життєвого шляху і відмовилися від стереотипних уявлень, щоб стати режисерами власного життя.

Дійсно технології розвитку асертивності включають різноманітні підходи та методи, спрямовані на підвищення навичок асертивного спілкування та самовираження. Визначимо деякі з них:

1. **Тренінги з асертивності**, спеціально розроблені курси, семінари або групові заняття, спрямовані на навчання учасників навичкам асертивного спілкування, включаючи вміння висловлювати свої думки, відстоювати свої права та уникати агресії чи пасивності.
2. **Рольові ігри** - вправи, які дозволяють учасникам відтворювати реальні ситуації спілкування, де вони можуть відпрацьовувати асертивні навички, такі як відмова від маніпуляцій, виразне висловлення своїх почуттів та думок.
3. **Рольові моделі** можна реалізувати через спостереження за асертивними людьми або перегляд відеоматеріалів, де демонструються позитивні приклади асертивного спілкування, може служити джерелом навчання та натхнення для інших.
4. **Психологічні тренінги**, які включають у себе методи глибинного вивчення особистісних реакцій та відчуттів, які допомагають

усвідомити власні потреби та емоції, що сприяє розвитку асертивності.

5. **Індивідуальні консультації**, тобто психологічні сесії, де фахівець працює з клієнтом один на один, допомагаючи визначити і розвинути його асертивні навички та стратегії.
6. **Техніки релаксації** включають у себе методи зниження стресу та збільшення самоповаги, які сприяють розвитку асертивності шляхом підвищення рівня впевненості в собі [4]. Ці технології можуть бути застосовані як окремо, так і в комбінації для досягнення більш ефективного розвитку асертивних навичок та властивостей особистості.

Доречно звернути увагу на кейс-технології, які при формуванні асертивності особистості застосовуються для того, щоб особа могла відчувати себе впевнено в справжній життєвій ситуації, використовуючи «ситуацію успіху» людина переноситься в такі умови, у яких опираючись на свої знання, спроможний вирішити поставлені перед ним завдання. Використання кейс-технології передбачає реалізацію взаємодоповнюючих цілей: вдосконалення комунікативної компетенції; вдосконалення соціокультурної компетенції; розвиток асертивної поведінки [3, с. 110].

Основними завданнями впровадження кейс-технологій є:

- 1) формування навичок аналізу та побудови алгоритмів вирішення реальних конфліктних ситуацій, навичок диференціації важливого від другорядного та виокремлення реальної причини конфлікту;
- 2) розвиток рефлексивних та емпатійних умінь, здатності до адекватного емоційного реагування;
- 3) моделювання варіативності можливих рішень ситуації, що склалася. [1, с.130].

Таким чином, впровадження кейс-технологій в процес навчання зробить його більш продуктивним і сприятиме ефективнішій організації самостійної роботи педагогів. На практичних заняттях з використанням кейс-технологій педагоги виявляють більше самостійності при плануванні своєї діяльності. Обираючи шляхи вирішення визначених завдань, педагоги вдосконалюють свої навички за допомогою самоосвіти, що призводить до розвитку активності особистості та формування пізнавальних інтересів компетентного фахівця.

Звернемо увагу на ще одну технологію розвитку асертивної поведінки таку, як тренінг. Соціально-психологічний тренінг (СПТ) являє собою груповий метод роботи, що дозволяє підвищити інтенсивність і стійкість виникаючих змін, максимально використовувати можливості кожного учасника. Його цінність полягає в тому, що він носить груповий характер, що значно розширює можливості розвитку якостей особистості, необхідних для роботи в колективі і підвищення рівня техніки спілкування [3].

Тренінгові заняття допомагають вирішити ряд завдань. Зокрема – це допомога учасникам тренінгу в розумінні і усвідомленні своїх мотивів, потреб і принципів поведінки, у формуванні найбільш адекватних і ефективних способів дій в складних конфліктних ситуаціях, розвиток здатності до емпатії, готовності до прийняття відповідальності за свою поведінку, оптимізування самооцінки, формування здатності до подолання труднощів [1, с. 47].

Важливо розуміти, що асертивна поведінка не означає придушення агресивних проявів або пасивний підхід до ситуацій. Навпаки, вона сприяє редукції агресивної поведінки та зменшенню можливостей для виникнення конфліктів. Асертивність допомагає людині впевнено виражати свої думки, почуття та потреби, не порушуючи при цьому прав інших людей.

Це активний підхід до взаємодії з іншими, що базується на взаємоповазі, розумінні та співробітництві. Такий підхід сприяє покращенню комунікації, збільшенню самоповаги та здатності до розв'язання конфліктів у мирний та продуктивний спосіб. Дані технології можуть бути використані для розвитку асертивності та покращення якості взаємодії з іншими людьми.

Ефективним для формування асертивності є також технології стрес-управління та позитивне мислення грають важливу роль у покращенні якості життя та впровадженні конструктивних стратегій управління конфліктами. Розуміння власних реакцій на стрес дозволяє краще контролювати їх та зменшувати негативні наслідки. Техніки позитивного мислення допомагають переглядати ситуації з більш оптимістичного кута зору, що сприяє ефективнішому вирішенню проблем.

Самовдосконалення може зробити людину більш впевненою в собі та підготувати до вирішення конфліктів без необґрунтованої реакції. Також важливою є здатність приймати конструктивний фідбек і відчувати комфорт у відкритому обговоренні своїх реакцій на конфліктні ситуації з оточуючими. Це дозволяє постійно вдосконалювати свої навички управління конфліктами та покращувати взаємини з іншими людьми.

Підсумуємо, технології соціально-психологічного тренінгу, та кейс-технології, стрес-управління та позитивне мислення можуть вважатися одними з найбільш ефективних способів навчання оптимальним взаєминам співробітників і злагодженості їх взаємодії в трудовому колективі, що має велике значення у формуванні асертивності особистості, а також для надійності професійної діяльності під час виконання поставлених завдань.

Список використаних джерел:

1. Козич І.В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 Запоріжжя, 2008. 254 с.
2. Козич І.В. Асертивна поведінка – як новоутворення процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp20/2/kozich_tezi.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
3. Мухіна Л. М. Психологічні особливості розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх учителів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 Миколаїв, 2019. 259 с.
4. Подоляк Н. М. Індивідуально-психологічні особливості асертивності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 200 с.

Оксана Глов'юк

викладач психологічних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу

Кам'янець-Подільський фаховий коледж

НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВПЛИВ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП НА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА

Важливою й визначальною фазою життєвого циклу людини вважається підлітковий вік. Даний етап охоплює період життя з 13 до 18 років та характеризується як період емансипації дитини від батьків, досягнення нею певного рівня автономії й незалежності. Підлітковий вік вважається перехідним, оскільки відбуваються значні фізіологічні та психологічні зміни, пов'язані зі статевим дозріванням і переходом у доросле життя. В цей період трансформуються набуті дитиною ставлення до світу і до самої себе, розвиваються процеси самосвідомості, самопізнання і самовизначення, які сприяють формуванню життєвої позиції. Загалом, особистісний розвиток підлітка передбачає наявність якісних та кількісних змін, які сприяють формуванню його особистості.

Соціальні зв'язки для підлітка є головним джерелом розвитку, оскільки, провідною діяльністю у цьому віці є спілкування, а лінія «симпатія-дружба» має значний вплив на формування особистості. Саме ровесники є чи не найважливішим ресурсом підтримки, завдяки якому тинейджер здатен позитивно долати вікові кризи [3; с.270].

Повномасштабне вторгнення російської федерації погіршило, а подекуди й зруйнувало соціальні зв'язки українських підлітків. Багато хто з них самих або їхніх друзів покинули звичне місце проживання, втративши зв'язок зі своєю громадою. Але необхідність набуття соціальної компетентності, підтримки, спільного переживання підліткових криз не зменшилась, а навпаки – збільшилась.

З огляду на ці особливості набуває значення фактор впливу неформальних груп на особистісний розвиток сучасного підлітка.

Неформальне об'єднання розглядають як організацію, що відрізняється високим рівнем згуртованості, особистісним характером спілкування, нечітко визначеними цілями групової діяльності та неформальним контролем, заснованим на традиціях і усвідомленні членства в групі. Такі групи утворюються на основі просторової близькості, спільності інтересів, психофізіологічних характеристик, особистої симпатії тощо. Основною метою неформальних спільнот зазвичай є спілкування, а головним внутрішнім принципом – групова солідарність.

Для неформальних об'єднань характерний поділ на «своїх» і «чужих». У зв'язку з цим важливу роль відіграє розпізнавальна символіка: зачіска, стиль одягу, прикраси, додаткові предмети. Символи можуть бути дуже різноманітними і часто запозичуються. Ще однією характерною рисою є сленг - функціональний різновид мови для спілкування в «своєму колі», що передбачає особливу манеру висловлювання та наявність типових лозунгів. У будь-якому неформальному молодіжному об'єднанні існують свої традиції, що стосуються манери поведінки, проведення спільного дозвілля,

прийняття нових членів тощо. Група також може визначати ставлення її членів до алкоголю, наркотиків, тютюну, і протилежної статі.

Сьогодні в нашій країні наявні різноманітні неформальні молодіжні об'єднання музичної, спортивної, історико-культурної, філософської, екологічної, політичної спрямованості. Вони можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на особистісний розвиток підлітка.

Розглянемо деякі з можливих позитивних впливів неформальних груп:

1. Належність до групи надає підліткам можливість визначити свою соціальну ідентичність. Підлітки знаходять спільні цінності, інтереси та переконання з іншими учасниками групи, що допомагає їм усвідомити, хто вони такі.

2. Захист у різних його проявах: психологічному, фізичному, моральному, матеріальному. Відчуття захищеності, набуте в групі, підвищує самооцінку підлітка, надає впевненість у собі.

3. Друзі та однолітки можуть бути джерелом емоційної підтримки і розуміння у складних життєвих ситуаціях. Група здатна створити безпечне середовище, в якому підліток буде відчувати себе прийнятим і зрозумілим.

4. Участь у груповій діяльності допомагає підліткам визначити свої інтереси, мрії та життєві цілі, знайти хобі, виявити свої сильні та слабкі сторони, задовольнити потребу у самостійності, що сприяє їхньому особистісному розвитку.

5. Усвідомлення себе частиною групи, набуття відповідного соціального статусу надає підліткам відчуття належності та прийняття, що важливо для їхньої самооцінки.

6. Участь у неформальних групах навчає підлітків випробовують різні стратегії спілкування, співпрацювати, взаємодіяти та розв'язувати конфлікти.

7. Підлітки здатні наслідувати поведінку членів групи або адаптувати свої цінності, щоб відповідати груповим нормам. Хоча, існує ризик групового тиску, що може впливати на поведінку підлітка та його цінності [2].

Для тейнджера норми, правила та цінності, які продукує референтна група однолітків, є особистісно значимими, а моделі поведінки прийняті в групі – еталонними та більш привабливими, ніж ті, що транслюються суспільством. Оскільки, підлітковий вік характеризується високим рівнем конформізму, тобто готовністю приймати групові норми, змінювати поведінку чи переконання відповідно до позиції групи. Так, підліток потрапляючи в асоціально орієнтовану групу, змушений підкорятися прийнятим нормам і принципам [3; с.272].

Варто зазначити, що підлітки бояться бути відкинутими своєю референтною групою, а захисні механізми щодо впливу та маніпуляції у підлітків не достатньо розвинені через нестабільність їхньої психіки та переконань.

Враховуючи те, що неформальні групи можуть мати і негативні аспекти, такі як груповий тиск, виключення, неприйняття суспільних установок, сприяння ризикованій поведінці, провокувати набуття шкідливих звичок тощо. Важливо, щоб батьки, вчителі та інші дорослі підтримували підлітків, розвивали у них навички управління груповою динамікою та прийняття ефективних рішень, сприяли залученню до суспільно корисної діяльності.

Одним з найкращих способів знайти однодумців та нових друзів серед активної молоді є участь у громадських ініціативах. Допмагаючи іншим, своїй громаді або навколишньому середовищу, підлітки розуміють, наскільки вагомими можуть бути їхні вчинки, вчаться бути більш відповідальними та цінувати те, що мають. Усвідомлюють, що незалежно від віку чи географії проживання кожен може бути корисним.

Участь у волонтерських ініціативах позитивно впливає на формування інтересів, цінностей та світогляду, дозволяє побачити світ з нового ракурсу. Це шанс здобути практичний досвід, стати частиною активної спільноти та знайти підтримку власним ідеям.

Волонтерські проєкти сприяють розвитку у тінейджерів емоційного інтелекту, емпатії, лідерських та комунікативних навичок, а також вмінню працювати в команді.

Таким чином, належність підлітка до референтної групи визначає його поведінку, діяльність, а в подальшому впливає на розвиток особистісних якостей і соціальних настанов. Неформальні підліткові угруповання провокують зміни в особистісному розвитку індивідів, і не завжди дані зміни мають позитивний характер. В умовах сьогодення варто заохочувати підлітків долучатися до суспільно корисної діяльності, що сприятиме набуттю життєвого досвіду, впливатиме на осмислення життя, визначатиме структурну організацію та змістовне наповнення ціннісно-сміслової сфери, допоможе пережити кризу підліткового віку та віднайти необхідну підтримку для адаптації до мінливих умов існування.

Список використаних джерел:

1. Мужанова Н.В. Вікові особливості смислової сфери представників неформальних субкультур. *Наука і освіта*, 2016. №5. С. 228–232
2. Лавріненко В.А. Психологічне дослідження особистісних рис підлітків-неформалів. *Молодий вчений*, 2017. №11. С. 802–805.
3. Павелків В.Р. Роль неформальної референтної групи однолітків у формуванні девіацій у підлітковому віці. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*, 2020. Том. ІХ. Вип. 13. С. 268–277
4. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія /ред. І.С. Булах. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
5. Пустовалов І.В. Модель розвитку ціннісно-сміслової сфери підлітка. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 6. С. 100–106.
6. Рева М.М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці. *Психологія і особистість*, 2015. № 2. Ч 1. С. 126–139.
7. Яновська Т.А. Психологічні особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку. *Психологія і особистість*, 2015. №2. Ч 1. С. 155–167.

Дарія Дерев'яга
курсантка 422 нг НАДПСУ імені Б. Хмельницького
м. Хмельницький, Україна

Тетяна Грубі
кандидат соціологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін НАДПСУ
імені Б. Хмельницького
м. Хмельницький, Україна

ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ ТА СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Як показує аналіз наукової літератури з проблем булінгу та його різновидів, експерти поки не можуть прийти до спільного знаменника, якими ж є найефективніші заходи щодо запобігання та протидії цьому явищу. Як показує досвід ряду європейських країн на сьогодні існують різні механізми боротьби із булінгом, серед різних вікових груп, і підлітків, зокрема.

Спеціальний уповноважений представник Генерального секретаря ООН виокремлює п'ять практик, що наразі існують у законодавстві Європи та пов'язані із кібербулінгом:

1. Держава не ухвалює спеціальних законів із протидії кібербулінгу, адже законодавством будь-якої країни передбачено норми кримінального права щодо домагань, цькування та розкриття особистої інформації.
2. Водночас існує практика включення до законодавства правопорушень, пов'язаних із кібербулінгом, таких як переслідування учнів, публікація їх інтимних фото без згоди, опосередковане домагання чи видавання себе за іншу особу в Інтернеті.
3. Закон надає жертвам кібербулінгу можливості звертатися до суду за образи через Інтернет.
4. У ряді європейських країн існує практика формування окремого інституту, до повноважень якого входять питання фіксації випадків та профілактики кібербулінгу чи інших порушень прав людини через інформаційні технології.
5. Європейське законодавство покладає значні повноваження на освітні заклади через систему просвітницьких програм, проєктів, які інформуватимуть щодо можливих засобів захисту від даного явища. Такі принципи діють у Швеції, Ірландії, Португалії, Великій Британії, тощо. Пов'язані із кібербулінгом злочини розглядаються через призму такої форми дискримінації як харасмент, тобто систематичні та повторювані небажані або образливі дії особи або групи осіб, виключно з погрозами та домаганнями [1, с. 30].

В системі шкільної освіти варто формувати правові знання і правову поведінку учнів, учити їх відповідальному ставленню до власного життя, життя та прав іншої людини, уміння розпізнавати випадки насильства та булінгу. Учням необхідно надавати інформацію про ознаки і прояви

порушень їх прав, а також наголошувати на тому, що будь-яке насильство над особою стістю переслідується законом. Ефективними для зниження ризику кібербулінгу виявилися п'ять стратегічних напрямів, узагальнених міжнародним колективом науковців Д. Кроссом, К. Лі, Х. Монксом:

- розуміння явища булінгу і кібербулінгу усіма суб'єктами освітнього процесу: працівниками школи, учнями, батьками. Він передбачає створення умов для усвідомлення швидкого розвитку новітніх технологій, можливостей і викликів, а також прояснення умов безпечного використання новацій, зокрема дітьми. В межах реалізації цього напрямку дуже важливо сформувати у свідомості учнів алгоритм звернення жертви по допомогу до дорослих. При цьому шляхи допомоги такій дитині без погіршення ситуації мають бути відомі всім учасникам освітнього процесу.
- розвиток активної шкільної політики. Коли школа бере відповідальність за подолання і запобігання кібербулінгу, то всі учасники взаємодії поступово розуміють що від них очікується позитивна поведінка, моральні дії не тільки в матеріальному світі, але й он-лайн. Мають бути засновані ефективні механізми он-лайн повідомлення про кібербулінг, звернення до яких гарантує учневі адекватну допомогу у відповідь.
- підтримка ресурсного соціального оточення. Таке оточення формується в школах, що мають свої традиції, піклуються про забезпечення позакласної активності дітей, спрямовуючи їх спільну діяльність, творчість, тощо.
- захисний, він передбачає сприяння позитивному використанню Інтернет-технологій, забезпечення доступності учнів до них із навчальною, соціальною метою, спостереження за дітьми в кіберпросторі, формування спільних Інтернет-ресурсів.
- організація співпраці школи з позашкільним середовищем, посилення зв'язків між школою сім'ями і громадою мешканців міста/села/селища [1, с. 32-34].

Профілактика кібербулінгу буде дієвою за умов, які передбачатимуть індивідуальну підтримку його жертв. Дослідники наголошують, що оптимальним є трьохрівневий підхід: загальношкільний, на рівні класу та на індивідуальному рівні. Важливо на загальношкільному рівні здійснювати систематичне опитування учнів на предмет випадків цькування та насильства. На рівні класу формувати так звані «правила класу» проти булінгу, проводити тематичні зустрічі учнів класу. А на індивідуальному рівні важливо проводити систематично бесіди з буллерами і жертвами, а також з батьками дітей-буллерів і жертв, залучати до таких бесід шкільного психолога.

Вчителі та учні, які стали свідками кібербулінгу, повинні негайно втрутитися та зробити усе можливе, щоб якомога швидше припинити цькування однокласника. Насамперед необхідно визначити причини та ймовірних учасників насильства. Якщо жертву кібербулінгу виявлено, необхідно надати йому психологічну допомогу, уважно вислухати, не демонструвати бурхливих реакцій. Учителеві чи шкільному психологу важливо також заручитися підтримкою більшості однокласників, але за умови згоди жертви кібербулінгу. Однією із найкращих стратегій подальшої

взаємодії у класі є ігнорування психологічного кривдника (булера). Дієвим також буде оформлення та звернення зі скаргою до адміністратора сторінки у відповідній соціальній мережі, а у випадку відсутності реакції до служби підтримки. Важливо документувати всі деталі інциденту (робити фото або скрін-шоти неправдивої інформації про себе, або такої що містить персональні дані, принижує честь та гідність вашу, або інших осіб). Учителю або психологу повинні допомогти жертві кібербулінгу звернутися до органів Національної поліції із заявою про вчинення адміністративного правопорушення, а в разі погроз фізичною розправою, негайно зверніться до управління/відділу протидії кіберзлочинам Департаменту кіберполіції Національної поліції України з наявними доказами (листами, поштами, фотографіями тощо) [3, с. 67].

Хоча вирішальну роль у профілактиці булінгу/кібербулінгу відіграють навчальні заклади та педагогічні працівники, проте дієво вирішувати дану проблему вони можуть лише у тісній взаємодії із батьками. Тому дуже важливо на батьківських зборах чи інших заходах інформувати їх щодо позитивних сторін та викликів в контексті використання новітніх технологій. Важливо озброїти їх знаннями про те, як запобігти кібербулінгу і як діяти у випадку нападок на дитину. Батьки повинні володіти інформацією щодо тих програм та Інтернет-ресурсів, соціальних мереж, якими користується їхня дитина, онлайн-ігри, в які вона грає, адже досить часто саме серед гравців мають місце випадки кібербулінгу. Важливо також уміти систематично моніторити психологічний стан дитини і уміти визначати випадки, коли вона стає агресором чи навпаки жертвою кібербулінгу.

Корисним та дієвим у системі запобігання та профілактики кібербулінгу є розміщення дома відповідних блокуючих комп'ютерних програм. Для цього рекомендовано використовувати спеціальне програмне забезпечення для персональних комп'ютерів, так званій «Батьківський контроль»: Windows Vista Parental Control, Windows Live Family Safety, Doctor Web. Такі програми дозволять батькам виставляти часові межі, в яких дитині можна користуватися Інтернетом та блокувати сайти з негативним контентом.

Інтернет-залежність є нехімічною залежністю, звільнитися від якої можна за допомогою кваліфікованих спеціалістів, зокрема психологів. Психологічне консультування шкільного психолога варто здійснювати на двох рівнях: індивідуальному та груповому рівнях. Індивідуальне консультування дозволяє сформувати у учнів навички самоконтролю, уміння раціонально організовувати свій час, планувати навчання та дозвілля. Групове консультування, яке передбачає колективну роботу, формує командну взаємодію, обмін думками та позитивними емоціями. Працюючи у групі, підлітки підвищують рівень навичок міжособистісної комунікації та взаємодії, набувають досвіду подолання реальних проблем, вчаться вирішувати конфліктні ситуації та брати на себе відповідальність.

Як бачимо, кібербулінг, як сукупність різних форм проявів жорстокості у віртуальному просторі, має складну природу і базується на сприйнятті підлітками законів соціальної нерівності і боротьби за самоствердження. Профілактика булінгу сприяє формуванню загальної готовності підлітка до конструктивної взаємодії з однолітками до почуттям власної гідності. Знищити повністю це явище, як і традиційний булінг, принципово

неможливо, але, використовуючи систему окреслених нами заходів, можна зменшити його деструктивні прояви.

Список використаних джерел:

1. Найдюнова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. Методичні рекомендації. Київ, 2014. 80 с.
2. Хоменко З. Агресивна поведінка дітей як передумова підліткового кібербулінгу в мережевому спілкуванні. Психологія і особистість. 2018. № 2 (14). С. 181-196.
3. Kowalski, Robin M., Limber, Susan P., Agatston, Patricia W. Cyber bullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. 218 p.

Альбіна Файн
*магістр Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»*

Наталія Жиляк
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Україна, м. Кам'янець-Подільський*

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ПІДЛІТКІВ З НАБУТИМИ ВАДАМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ: ВИКЛИКИ, ЗАВДАННЯ

Набуття вади опорно-рухового апарату у підлітковому віці стає серйозним викликом, адже це період активного розвитку, формування особистості та самовизначення. Втрата рухливості, зміна звичного способу життя, обмеження в можливостях можуть призвести до емоційних переживань, соціальної ізоляції, зниження самооцінки. Вплив фізичних вад на розвиток особистості в своїх працях розглядали видатні психологи та педагоги, а саме А. Адлер, Л.І. Божович, Л.С. Виготський, Е. Еріксон, Б.В. Зейгарник; особливості соціалізації підлітків Н.Абдюкова, Н.Вітюк, Л.Орбан-Лембрик [1]. Аналіз психологічної літератури з даної теми чітко підкреслює необхідність надання підліткам з вадами опорно-рухового апарату професійної психологічної допомоги з метою адаптації до соціального середовища, в тому числі і освітнього. Саме тому соціальна адаптація підлітків з вадами опорно-рухового апарату стає важливою складовою комплексного лікування та реабілітації.

Перед підлітком постають цілий ряд викликів у сфері соціальної адаптації. Розглянемо окремі з них.

Емоційні переживання: страх, тривога, гнів, розпач, відчуття несправедливості, сором за свою "іншість".

Соціальна ізоляція: обмеження в мобільності, труднощі з доступом до звичних місць та заходів, уникнення спілкування з однолітками через страх осуду або нерозуміння.

Зниження самооцінки: почуття неповноцінності, невпевненості у своїх силах, труднощі з прийняттям себе таким, яким є.

Стигматизація та дискримінація: упереджене ставлення з боку суспільства, стереотипи про людей з інвалідністю, обмеження в доступі до освіти, роботи, інших сфер життя.

Труднощі з самообслуговуванням: потреба в допомозі з боку інших людей, залежність від них, відчуття безпорадності.

Соціальна адаптація підлітків з вадами опорно-рухового апарату – це спільне завдання, яке потребує зусиль сім'ї, психологів, соціальних працівників, педагогів, держави та суспільства загалом. Психологу відіграє ключову роль у подоланні тих викликів, що постали перед підлітком з вадами опорно-рухового апарату. Саме психолог допомагає їм зрозуміти та прийняти свої емоції, навчитись їх регулювати та справлятися з ними [2]. Він сприяє розвинути позитивного ставлення до себе, прийняти свою особливості, допомагає підкреслити свої сильні сторони та можливості.

Важливим завданням психолога є налагодження спілкування підлітків з вадами опорно-рухового апарату з однолітками, навчити долати бар'єри, розвивати навички активного слухання та емпатії.

Невід'ємною складовою в соціальній адаптації підлітків з вадами опорно-рухового апарату є приналежності до групи, можливості не лише спілкуватися з однолітками, а й брати участь у спільних справах. Завдання психолога - допомагає йому знайти групу за інтересами, адаптуватися до нового середовища, відчути себе частиною колективу, здобути нові знання та навички за рахунок участі в різних гуртках, секціях, тренінгах. Така діяльність дає можливість підлітку з розширити свій кругозір, розвинути нові навички, відчути себе успішним та компетентним.

Психолог має допомогти підліткам шукати оптимальні шляхи вирішення складних ситуацій, розвинути навички аналізу ситуації, прийняття рішень, пошуку ресурсів та підтримки, підвищити рівень стресостійкості.

Отже, соціальна адаптація підлітків з вадами опорно-рухового апарату – це складний процес, який потребує комплексного підходу. Важливою складовою цього процесу є психологічна та соціальна підтримка, а також активна робота самого підлітка.

Список використаних джерел:

1. Бойко О.В. Психологічна реабілітація підлітків з НОРА в умовах стаціонарного відділення. Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Серія: Педагогіка і психологія. 2022. Випуск 1. С. 22-27.
2. Психологічна допомога URL: <https://psychologist.com.ua/vazhlyvist-psyxologichnoi-pidtrimki-pidlitkam-pid-chas-podrostkovix-kriz-yak-dopomogti-vashomu-pidlitku/> (дата звернення: 15.04.2024).

Марина Колісник

*викладач кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

На сучасному етапі значно зріс інтерес до інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітню середу. Очікується, що найближчим часом відбудеться перехід від поодиноких випадків успішної інтеграції до більш широкого застосування такого підходу в навчанні та вихованні в усій системі освіти. Цей підхід отримав назву інклюзивної освіти (від французького "inclusif" — включає в себе, та латинського "include" — роблю висновок, включаю) і описує процес навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах. Інклюзивна освіта — це розвиток загальної освіти, яка має на меті забезпечити доступність освіти для всіх шляхом адаптації до різних потреб усіх дітей, включаючи дітей з особливими потребами.

Цей підхід намагається розробити гнучкі методи викладання та навчання, щоб задовольнити різноманітні потреби дітей. Найчастіше інклюзія сприймається як навчання дітей з інвалідністю в загальноосвітніх школах разом з їх однолітками. Інклюзивне навчання дає дітям можливість розвивати соціальні відносини через безпосередній досвід. Основною ідеєю інклюзивного навчання є прийняття індивідуальності кожного учня, що означає організацію навчального процесу таким чином, щоб задовольнити особливі потреби кожної дитини. Освітній процес за інклюзивного підходу дозволяє учням набувати необхідних компетенцій відповідно до освітніх стандартів. Для людей з особливими освітніми потребами необхідно забезпечити певні умови, без яких навчання буде ускладненим.

Інклюзивний підхід сприяє більш тісній взаємодії всіх учасників освітнього процесу (дітей, батьків, педагогів і персоналу). Спільна співпраця створює унікальне середовище і культуру, де всі учасники є рівноправними і взаємопов'язаними. Цінності, які поділяють учні та персонал школи, враховують особливості кожної дитини або дорослого, що впливає на ставлення як до дітей, так і між дорослими, сприяючи щирій повазі до талантів і особливостей кожної людини.

Що стосується вищої освіти, цей процес є складнішим. Професійне співтовариство педагогів має гнучко пристосовуватися до змін в запитах суспільства на якість освіти. Однак, багато педагогів не готові працювати з учнями з особливими освітніми потребами, що зумовлено недостатньою підготовкою фахівців та неготовністю установ приймати таких учнів. У вищих навчальних закладах діє «щадна модель» прийому, конкурсу і відбору «особливих» абітурієнтів, з чітко визначеним переліком професій, які не завжди враховують бажання та інтереси дітей. Специфіка обраних спеціальностей часто обмежується медичним діагнозом.

Основне завдання полягає в тому, щоб зробити вищу школу більш чутливою до дітей з обмеженими можливостями, надавши їм більшу свободу вибору професій, які їх цікавлять.

Одним із головних напрямків діяльності у цьому контексті є усунення різних бар'єрів в освіті на основі соціального підходу до студентів. Соціальний підхід передбачає рівноправність усіх студентів та надання їм рівних стартових можливостей для отримання якісної освіти, забезпечуючи рівні права та можливості для всіх учнів. Психологічні особливості цього підходу полягають у тому, що якщо студент не може виконувати певну функцію через свій діагноз, проблема розглядається не в організації дії, а у здатності студента її виконати. У такій ситуації студент змушений адаптуватися до існуючого середовища замість того, щоб рівноправно брати участь у житті навчального закладу.

Інтеграційний підхід передбачає більш глибоке розуміння середовищ, через які необхідно провести студента. Він включає якісний супровід студента, при якому супроводжуючий відстежує потреби студента і своєчасно переміщує його в середовище, яке більше відповідає його можливостям і завданням розвитку. Люди, які супроводжують учня, знаходяться разом з ним в одній середовищі, спостерігаючи за його розвитком, а адаптаційні завдання включаються як етапи у загальний освітньо-виховний процес.

Перевагою інклюзивної освіти є створення сприятливих умов для швидкої соціалізації та індивідуалізації студентів у широкому сенсі. Соціалізація розглядається як прояв індивідуального і творчого потенціалу кожного студента. Основою такої індивідуалізації є можливість кожного учня рухатися до освітнього стандарту своїм шляхом, не знижуючи загального рівня освіти.

Такий принцип змінює не зміст, а методи та шляхи навчання. Різноманітність методів і шляхів навчання, націленість на підвищення освітнього рівня студента - ось те, до чого слід прагнути. Тільки це дозволить гнучко вибудувувати індивідуальний освітній маршрут кожного студента, включеного в цей процес. Тому для освітнього закладу принципово важливо забезпечити взаємодію фахівців різних рівнів: вони повинні тісно співпрацювати з кожним конкретним студентом. Найскладніша проблема у цьому контексті - інтеграція професійних знань.

Сьогодні дітям з особливостями розвитку вже не обов'язково навчатися в спеціалізованих установах; навпаки, вони можуть отримати більш якісну освіту і краще адаптуватися до життя в звичайних школах або вузах. Адміністрація та педагоги приймають абітурієнтів з особливими освітніми потребами незалежно від їх соціального стану, фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку, і створюють для них умови на основі психолого-педагогічних прийомів, орієнтованих на потреби цих дітей.

Для цього насамперед необхідно підготувати фахівців, які на різних освітніх рівнях допоможуть дітям отримати необхідні знання. З огляду на значну варіативність індивідуального розвитку дітей, освітня установа передбачає кілька моделей спільного навчання - від постійного до епізодичного, зі збереженням у всіх випадках необхідної спеціалізованої психолого-педагогічної допомоги. Для цього слід створити модель психолого-педагогічного супроводу та індивідуальні освітні маршрути для таких учнів, де на кожному освітньому етапі надаватиметься необхідна допомога фахівцями.

Специфіка дітей з особливими освітніми потребами така, що вони можуть потребувати відпусток за станом здоров'я. У таких випадках їм може бути надана "дистанційна допомога" або здійснено дистанційне навчання.

Деякі порушення можуть призвести до значних психічних страждань, але вони не повинні визначати життя майбутніх спеціалістів. Розуміння та прийняття такого підходу дозволяє підвищити самооцінку людей з обмеженими можливостями та надає їм право на рівні можливості. Цей підхід має величезне значення для системи вищої освіти, і позитивний досвід, який набути у кожному вузі, буде використовуватися на користь інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Мірошніченко Н. В. Соматоформні розлади (клініка, діагностика, патогенетичні механізми, принципи відновлюючої терапії): [дис. ... д. мед. н.]. Харків, 2006. 385 с
2. Панок В. Г. Основи практичної психології: [підруч. ; вид. 2-ге, стереотип.]. Київ: Либідь, 2001. 536 с.
3. Татенко В. О. Суб'єктно-вчинкова парадигма в сучасній психології. Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 316–358.

Людмила Комарніцька

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри професійної та спеціальної освіти
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Слово «резильєнтність» походить з англійської мови і означає «стійкість», «пружність». Стієкість – це здатність долати стрес і долати важкі життєві періоди конструктивним шляхом. Резильєнтність – це вроджена динамічна характеристика людини. Хоча стійкість переважно вважається вродженою, її можна «пропрацювати», тобто розвивати. Наявність такої можливості у людини підтверджено останніми дослідженнями.

Термін «стійкість» прийшов у психологію з фізики. У фізиці під ним розуміють здатність пружного тіла після зовнішнього механічного тиску повертатися у вихідний стан, тобто відновлювати свою попередню форму. У психології під стійкістю розуміється вміння зберігати стабільність у складних ситуаціях, вміти виходити з них без серйозних психічних розладів, вміти добре адаптуватися до негативних змін. За Е. Міллером, стійкість – це здатність швидко відновлювати фізичну і душевну силу [7, с. 241].

У сучасній вітчизняній психології немає єдиного підходу до опису феномена резильєнтності. Можна навіть натрапити на різні його написання, наприклад, резильєнтність, резильєнтність, резилентність, резелентність, резилієнс та ін. [2, 4].

Проблему стійкості в психології як окрему теоретико-емпіричну тему почали досліджувати в 1970-х роках з вивчення «дитячої життєстійкості». В даний час поняття «стійкість» активно розглядається в системі позитивної психології. Життєстійкість досліджується шляхом опису особистості людей, які змогли досягти успіху в житті, незважаючи на складні життєві обставини, і створити позитивне психологічне благополуччя.

Питання формування та розвитку стійкості у молодого покоління є однією з недостатньо розроблених проблем. Життєстійкість, як психологічна риса, розвивається в результаті налагоджених міжособистісних стосунків у соціальному середовищі, але слід зазначити, що ця риса не може бути абсолютною і постійною в мінливому світі. Тобто стійкість як процес є еволюційним. Розвиток декількох теорій, пов'язаних з цією темою, означає, що стійкість має еволюційний характер.

Існує більше десяти теорій резильєнтності. Вони відрізняються одна від одної за тим чи іншим описом. Однак є один аспект, який об'єднує їх. Справа в тому, що всі розроблені теорії розуміють резильєнтність як динамічний процес, який може змінюватися в часі та просторі. Перетворення поняття стійкості в одну з найважливіших теоретичних і науково-практичних проблем психології пов'язане з ім'ям професора Анни Мاستен з Інституту розвитку дитини Університету Міннесоти (США). Дослідження А. Мастен спрямовані на вивчення факторів, що посилюють розвиток стійкості в психіці підлітків і юнаків та в сім'ях.

Деякі вчені у своїх роботах вказують на те, що «життєздатність» та «резильєнтність» є поняттями-синонімами [5, с.162]

В останні роки фокус досліджень резильєнтності змінився. Сьогодні стійкість розглядається в різних контекстах. Поряд з індивідуальною життєстійкістю активно вивчається і групова життєстійкість. Вивчення організаційної життєстійкості сім'ї чи бізнесу має важливе практичне значення.

Психологічна резильєнтність означає здатність швидко оговтуватися, коли зустрічаєшся з неприємними подіями в житті. Не втрачати спокій і самовладання в екстремальних ситуаціях означає, що людина має добре сформовані характеристики стійкості. Рівень резильєнтності можна визначити в стресових для людини ситуаціях (смерть близької людини, розлучення сім'ї, фінансові проблем, хвороба тощо).

Резильєнтність розглядається як результат протистояння. З одного боку факторів ризику, а з іншого боку захисних факторів. Чим сильніше фактор ризику, тим сильніше мають бути виражені і захисні фактори. Також багато дослідників зосереджували свою увагу на тому, якою саме є резильєнтна людина, які характеристики та якості їй притаманні.

На думку К. Болтона, людина може вважатися резильєнтною тоді, коли після впливу несприятливих факторів, вона зможе проявити позитивну адаптацію в своєму житті, тобто буде мати подальший здоровий психологічний розвиток [6].

Виділяють такі характеристики резильєнтності:

1. Із теоретичної точки зору – це позитивні особистісні якості, позитивна стійка мотивація та успішна адаптація в складних життєвих умовах.

2. Із практичної точки зору – це супротив до рушійних впливів, тобто це ефективний захист власної особистості при сильному тиску навколишнього середовища.
3. Побудова повноцінного, соціально-адаптованого життя в складних умовах [1].

До основних видів стійкості відносяться:

1. Фізична стійкість
2. Психічна стійкість
3. Емоційна стійкість
4. Соціальна стійкість.

Стійкі люди мають наступні характерологічні якості: хороші комунікативні навички, внутрішній локус контролю, високий емоційний інтелект, наявність реалістичних і стабільних планів у житті та здатність бачити себе не як «жертву», а як «воїна».

Як зазначалося вище, життестійкість означає здатність швидко відновлювати фізичні та психологічні сили після психічних потрясінь, які трапляються у житті. Стійкість також можна визначити як внутрішні захисні фактори, які сприяють витривалості та стабільності.

Дж. Річардсон пропонує розділити історію дослідження проблеми резильєнтності на наступні три етапи:

1. Дослідники першого етапу окремо вивчали характерологічні якості (тобто захисні фактори) осіб, які виявляють позитивну реакцію на складні життєві умови.
2. Представники другого етапу досліджували резильєнтність у контексті копіювання (подолання) труднощів і змін у житті.
3. Дослідники третього етапу проаналізували мотиваційну структуру груп та індивідів, які спонукають до самовираження в житті.

Життестійкість – це психічна реакція на все, від незначних розчарувань у повсякденному житті до серйозних життєвих проблем. Варто зазначити, що стійкість досліджується як процес, а не як риса особистості.

Резильєнтність була розроблена як окрема конструкція професором Каліфорнійського університету С. Мадді. С. Мадді вважає, що життестійкість є системою переконань про себе, про оточуючий світ, про стосунки з цим світом. При цьому, він не ототожнює поняття «резильєнтність» та «життестійкість».

С. Мадді виокремлює ознаки життестійкості та життєздатності. Він вважає, що життестійкість людини виражається в її хоробрості та мотивації, в умінні вистояти перед стресорами відповідно до сили їх впливу. Але при цьому життестійкість не дає людині змоги оговтатися від впливу стресу, на відміну від життєздатності. С. Мадді вказує на те, що шлях до життєздатності – це життестійкість, що підвищує потенціал життєздатності в складних життєвих умовах [3, с. 54].

У результаті проведених досліджень вченими визначено основні фактори, що сприяють формуванню, вдосконаленню та зміцненню резильєнтності. До них належать:

1. Здатність будувати реалістичні плани та здійснювати цілеспрямовані дії для їх реалізації;
2. Позитивна самооцінка та впевненість особистості у власних силах і можливостях;

3. Комунікабельність і навички вирішення проблем;
4. Контроль емоцій, імпульсів і потягів. Таким чином, можна сказати про те, що більша частина підходів до визначення резильєнтності акцентує увагу на здатності людини відновлюватися після стресових впливів, при цьому повертаючись не до вихідного, передстресового стану, а покращуючи його. Але при цьому деякі дослідники вважають резильєнтність певною характеристикою особистості, яка може бути притаманна тій чи іншій людині.

Список використаних джерел:

1. Ваништендаль С. «Резильєнтность» или оправданные надежды. Раненый, но не побежденный. Женева : Бисе, 1998. 80 с.
2. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія*. 2018. № 3 (14). С. 26-64.
3. Лапіна М. Д. Теоретичні аспекти дослідження особистісних ресурсів протидії стресу. *Соціологія та соціальна робота*. 2019. С. 48-59.
4. Лукомська С. О. Тренінг життєстійкості особистості. *Психологія людини: свідомість і реальність*: зб. матеріалів VIII Міжнарод. наук.-практ. конф. (30–31 жовтня 2018 року, Ніжин). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, С. 147- 150.
5. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2016. № 6 (2). С. 160- 165.
6. Bolton K. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. *Kristin Whitehill Bolton. University of Texas at Arlington*. 2013. P.118.
7. Miller E. D. Reconceptualizing the role of resiliency in coping and treatment. *Journal of loss and trauma*. 2003. № 8. P. 239-246.

Яна Крушевська

*здобувачка вищої освіти, група П-11б
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
Кам'янець-Подільський, Україна*

Олександр Шевчук

*викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
Кам'янець-Подільський, Україна*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ПІДЛІТКІВ

У сучасному цифровому світі соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя, особливо серед підлітків. З їх допомогою молодь досліджує самовираження, соціальну інтеракцію та формування особистісної ідентичності. Однак, поряд із численними перевагами,

постають і потенційні ризики для психічного здоров'я, які не можна ігнорувати. Дослідження вказують на зв'язок між інтенсивністю використання соціальних мереж і зростанням рівнів тривожності, соціальної ізоляції, депресії та інших психологічних проблем у підлітків.

Включно з глибокими індивідуальними біологічними, соціальними та психологічними змінами, які відбуваються в підлітковому віці, це важкий життєвий етап, який вимагає змін у поведінці, пов'язаній зі здоров'ям, що впливає на багато соціальних взаємодій. Як основна форма соціалізації, Інтернет є невід'ємною частиною повсякденного життя багатьох підлітків.

Підлітковий вік є важливим перехідним періодом для індивідів від дитинства до зрілості, і їхній психологічний і поведінковий розвиток легко піддається впливу зовнішнього середовища. З популярністю Інтернету та поширенням електронних ігор підлітки стають основною групою користувачів однак, при цьому постає проблема інтернет-залежних підлітків.

Що ж таке соціальна ізоляція і як вона впливає через соціальні мережі на психічне здоров'я підлітків?

Соціальна ізоляція, стан, коли людині бракує почуття соціальної приналежності, справжньої взаємодії з іншими та повноцінних стосунків. Насамперед пов'язана з підвищенням захворюваності та смертності. Наприклад, соціальну ізоляцію порівнюють з ожирінням з точки зору можливого зв'язку з негативними наслідками для здоров'я. Відомо, що соціальна ізоляція також пов'язана з неприродним підвищенням рівня кортизолу, і ці відхилення від норми можуть порушити сон, імунну функцію та когнітивні функції. Соціальна ізоляція також впливає на експресію генів, негативно впливають на судинне та психічне здоров'я.

До 90% молодих дорослих користуються соціальними мережами, і більшість користувачів відвідують їх принаймні раз на день. Зокрема, інтенсивне залучення до соціальних мереж спричиняє «ефект порівняння», де підлітки постійно порівнюють себе з ідеалізованими зображеннями своїх однолітків, що негативно впливає на їхню самооцінку і психологічний стан. Дослідження, проведене Центром дослідження психологічних розладів, підтверджує, що час, проведений у соціальних мережах, корелює із збільшенням відчуття самотності та соціальної ізоляції серед молоді.

Більше того, занурення у віртуальну сферу платформ соціальних мереж може призвести до відчуття, що фактичне спілкування та зв'язок зі світом втрачено. Серед підлітків, надмірне користування Інтернетом може бути причиною шкідливого виснаження, яке згодом може вилитись у симптоми депресії. Та підлітки, які проводять багато часу в Інтернеті, можуть почати відчувати себе відірваними від реального життя, що ускладнює встановлення здорових стосунків з іншими людьми.

Зазначимо також, що соціальні мережі є розсадником кібербулінгу та інших форм цифрового насильства. Ті, хто піддається впливу цих негативних онлайн-явищ, можуть відчувати стрес і занепокоєння, що негативно впливає на їхній психічний стан. Такі випадки можуть суттєво вплинути на психічне здоров'я підлітків, тому вимагають ретельного обстеження та відповідних заходів втручання.

Депресія та розлади сну мають тісний зв'язок. Для того, щоб отримати діагноз «великої депресії», людина повинна продемонструвати щонайменше

п'ять із дев'яти критеріїв, пов'язаних із симптомами депресії, причому один із цих критеріїв включає порушення сну.

Потенційним психозічним механізмом, який міг би пролити світло на несприятливий вплив надмірного використання Інтернету на режим сну, є уявлення про те, що використання комп'ютера вночі викликає стан підвищеного збудження, як наслідок, порушуючи необхідні процеси релаксації, необхідні для сну.

Ще одним важливим фактором, який слід враховувати, є обмежене регулювання контенту, який споживають підлітки на платформах соціальних мереж. Через характер цих віртуальних просторів, де кожен може вільно ділитися інформацією, стає складно перевірити точність інформації, з якою вони стикаються. Цей необмежений потік міфів, неправдивої інформації та фейкових новин може мати згубний вплив на психічне благополуччя підлітків, викликаючи почуття паніки, страху та невпевненості щодо свого майбутнього.

Також, участь у комп'ютерних іграх підвищує просторову ефективність і розвиває емблематичну та візуальну увагу серед підлітків. Тим не менш, надмірне використання Інтернету може призвести до погіршення стану сірої речовини в мозку, що призведе до негативного впливу на концентрацію, пам'ять, здатність приймати рішення та цілепокладання.

Соціальні мережі мають значний вплив на психічне здоров'я підлітків, причому цей вплив є як позитивним, так і негативним. Одним з найбільш цікавих аспектів цього впливу є явище "FOMO" (Fear of Missing Out), або страх пропустити щось важливе, що є дуже актуальним для підліткового віку.

FOMO – це відчуття тривоги, що виникає, коли людина вважає, що інші мають більш цікаве або веселе життя. В контексті соціальних мереж, підлітки постійно перевіряють свої акаунти, щоб не пропустити новини чи події, про які посять їхні друзі. Це призводить до зниження самооцінки та підвищення рівня тривожності, оскільки молодь починає порівнювати своє життя з ідеалізованими зображеннями життів інших.

Цікавий аспект FOMO полягає в тому, що це явище стимулює підлітків більше залучатися до соціальних взаємодій онлайн, але водночас зменшувати їхнє задоволення від реального життя. Це, в свою чергу, сприяє збільшенню відчуття самотності та ізоляції, навіть якщо вони "підключені" цілодобово.

Дослідження показують, що підлітки, які проводять більше часу в соціальних мережах, частіше відчують симптоми тривоги та депресії. Наприклад, постійне порівняння себе з іншими може призвести до розвитку комплексу неповноцінності, невпевненості в собі та почуття невдачі. Важливо враховувати цей аспект взаємодії підлітків із соціальними мережами, оскільки психічне здоров'я є важливою складовою загального здоров'я підлітків.

Дослідження серед студентів по використанню соціальних мереж дало наступні результати, опитано понад 100 здобувачів вищої освіти віком 17-22 роки:

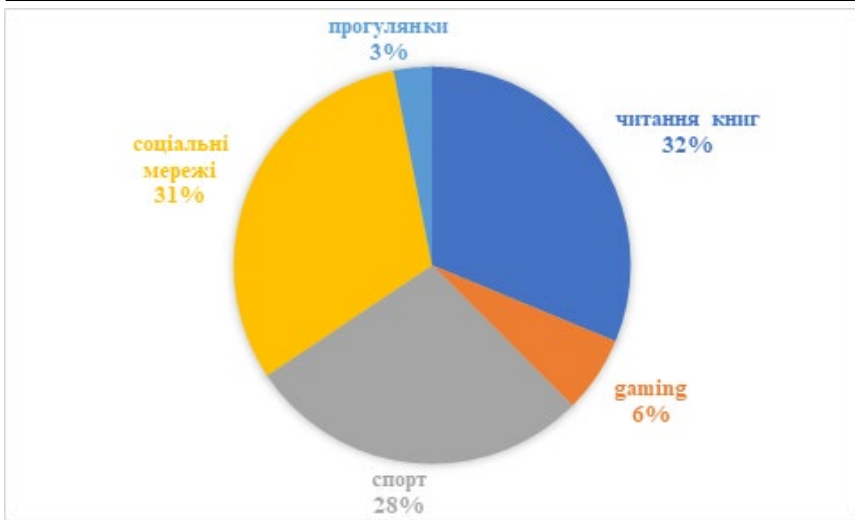

Рис. 1 Як я проводжу дозвілля

На зображенні подано кругову діаграму, яка відображає розподіл захоплень серед здобувачів вищої освіти віком 17-22 роки. Згідно з діаграмою, читання книг займає 32%, що є найпопулярнішою діяльністю серед опитаних. Спорт також є значущим заняттям, займаючи 28%. Соціальні мережі приходять третіми з часткою 31%, що свідчить про значний відсоток часу, який студенти проводять онлайн. Gaming (відеоігри) і прогулянки становлять відповідно 6% і 3%.

Це має прямий вплив на психічне здоров'я підлітків, оскільки заняття різними видами діяльності мають різні психологічні ефекти. Читання книг, наприклад, часто асоціюється з розширенням знань, зменшенням стресу та підвищенням емпатії. Спорт покращує фізичне здоров'я, підвищує настрій та допомагає боротися з депресією. В той же час, великий відсоток часу, проведеного в соціальних мережах, пов'язаний зі згаданими ризиками, такими як FOMO, тривожність і вплив на самооцінку.

Соціальні мережі відіграють значну роль у житті сучасної молоді, займаючи третину інтересів студентів вищих навчальних закладів. Цей факт підкреслює потребу більшої уваги до якості контенту, який молодь споживає, та його потенційного впливу на їхнє психічне здоров'я. Явище FOMO та ефект порівняння, які пов'язані з використанням соціальних мереж, спричиняють негативні психологічні наслідки, включаючи низьку самооцінку, збільшення рівнів тривожності та почуття самотності. Важливість балансування цифрового життя з іншими активностями, які сприяють позитивному психічному стану. Читання книг та фізична активність, які також користуються популярністю серед опитаних, використовуються як стратегії для покращення психічного здоров'я та загального самопочуття.

Соціальні мережі можуть сприяти формуванню інтернет- та соціально-мережевої залежності. Необхідність постійно перевіряти новини, огляди та публікації може призвести до неконтрольованої втрати часу в мережі. Це

може вплинути на поведінку поза Інтернетом, знизивши успішність у школі, спорті та інших сферах життя.

Отже, встановлення балансу для підлітків у їхньому використанні соціальних медіа не завадить — вони також повинні брати участь у діяльності, яка сприяє зростанню критичного мислення та аналізу онлайн-інформації і це дозволить їм уникнути когнітивної шкоди.

Враховуючи отримані результати та зростання використання соціальних мереж, важливо розробити комплексний підхід до зниження потенційно шкідливого впливу інтернет-середовища на підлітків. Залучення освітніх інституцій, батьків та самої молоді до процесу осмисленого споживання цифрового контенту є ключовим у формуванні здорової психічної поведінки і стійкості. Також можна створити відкритий довірливий форум, де молодь зможе розповідати свої онлайн-зустрічі, це допоможе вирішити проблеми, пов'язані з їхнім досвідом в Інтернеті.

Як правило, вирішення проблем, пов'язаних із негативним впливом соціальних медіа на психічне здоров'я підлітків, потребує колективного підходу з боку всіх зацікавлених сторін — від державних органів, закладів масової освіти, аж до сім'ї та молоді. Лише за допомогою залучення ресурсів і розвитку ми можемо сприяти створенню здорового та безпечного середовища для молодих людей у цій цифровій сфері.

Список використаних джерел:

1. Twenge J. M., Campbell W. K. Increases in depressive symptoms, suicide-related outcomes, and suicide rates among U.S. adolescents after 2010 and links to increased new media screen time. *Journal of Abnormal Psychology*, 127(1), 2018. P. 1-19.
2. Primack B. A., Shensa A., Sidani J. E., Whaitte E. O., Yi Lin, I., Rosen, D., ... Miller E. Social media use and perceived social isolation among young adults in the U.S. *American Journal of Preventive Medicine*, 53(1), 2017. P.1-8.
3. Woods H. C., & Scott H. Sleepy teens: Social media use in adolescence is associated with poor sleep quality, anxiety, depression and low self-esteem. *Journal of Adolescence*, 51, 2016. P. 41-49.
4. Cain N, Gradisar M. Electronic media use and sleep in school-aged children and adolescents: A review. *Sleep Med.* 2010;11:735–742.
5. An J, Sun Y, Wan Y, Chen J, Wang X, Tao F. Associations between problematic internet use and adolescents' physical and psychological symptoms: possible role of sleep quality. *J Addict Med.* 2014;8:282–287.
6. An J., Sun Y., Wan Y., Chen J., Wang X., Tao F. (2014). Associations between problematic internet use and adolescents' physical and psychological symptoms: possible role of sleep quality. *J. Addict. Med.* 8, 282–287. doi: 10.1097/ADM.000000000000026

Маргарита Кудінова

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи
комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

Анна Бременко

здобувач 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна

**ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДІТЕЙ-БІЖЕНЦІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ
АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ**

Війна – це завжди трагедія, що завдає незгойних ран та руйнує долі мільйонів людей. Війна в Україні спричинила масштабну гуманітарну кризу, змусивши мільйони сімей покинути свої домівки в пошуках безпечного притулку. Серед тих, хто опинився в лавах вимушених переселенців, найбільш вразливою групою є діти. Згідно з даними ЮНІСЕФ, лише Польща прийняла близько 1,5 мільйона українських дітей-біженців, а сотні тисяч інших знайшли притулок у Молдові, Німеччині, Румунії, Словаччині, Чехії та інших країнах Європи. Опинившись в абсолютно нових умовах, на чужині, діти вимушені адаптуватися до незнайомої культури, традицій, способу життя. Вони переживають стрес, тривогу, страх, почуття самотності та незахищеності. Травматичний досвід війни є руйнівним для їхньої психіки та негативно впливає на розвиток особистості в цілому.

Дана робота передбачає дослідження проблеми психоемоційного стану дітей-біженців та висвітлення впливу травматичного досвіду війни на їхню психіку.

М. Маркова, О. Піонтковська, А. Соловійова у своїй статті «Вплив вимушеного переміщення на психоемоційну сферу дитини» зауважують, що діти-біженці є психологічно вразливою групою, адже вони стикаються не лише із загальними проблемами, які притаманні для усіх переселенців, а також зазнають впливу тих чинників, які негативно впливають на їхнє емоційне самопочуття [4].

Є. Мигашко та Н. Тимошенко зазначають, що діти-біженці є психічно неоднорідними та можуть мати різні прояви порушень у психоемоційній сфері. Проте в них усіх проявляються ознаки значного впливу травматичних подій, насильства і втрат. Також ці діти частіше ізолюються від оточуючих порівняно з однолітками, які не є біженцями [5].

Н. Пророк, досліджуючи питання психології дітей-біженців, вказує на те, що дітям, які пережили психологічну травму, спричинену воєнними діями, насильством тощо, вкрай важко зрозуміти, що з ними сталося. Дослідник вважає, що, насамперед, це пов'язано з їхніми віковими особливостями, що проявляються через недостатню соціальну, фізіологічну та психологічну зрілість. Через це діти часто не можуть зрозуміти суть ситуації, яка склалася – вони просто запам'ятовують її, а також емоції, переживання, які вона викликала. Як наслідок, сприйняття дитиною

реальності характеризується хаотичністю, безладністю, руйнуванням «структури світу» в якому вона проживає [9].

І. Нестайко, Н. Сеньовська вважають, що якщо дитина-біженець не здатна пристосуватися та адаптуватися до нового етнічного середовища, з нею відбуваються зміни негативного характеру, а саме:

- зміна її психологічного стану;
- погіршення фізичного самопочуття;
- неприйняття себе та власних проблем;
- руйнація соціальних установок;
- зміна погляду на світ та оточуючих.

Щодо емоційного фону дітей-біженців, як зазначають дослідники, він характеризується емоційною напруженістю, схильністю до безпричинної зайнятості неважливими проблемами, дратівливістю, високим рівнем тривожності [7].

Є. Мигашко та Н. Тимошенко аналізуючи дослідження закордонних колег-психологів вказують на те, що діти-біженці, які потрапляють в нові умови та мають можливість розпочати нове життя, починають формувати зовсім інше ставлення до самих себе та оточуючих:

- у їхній поведінці часто проявляється підвищена збудливість, агресивна реакція на будь-які зовнішні подразники;
- вони страждають безсонням, можуть скаржитись на погіршення пам'яті, відчувають труднощі від час спілкування з іншими людьми;
- у них присутні проблеми у навчанні та поведінці у закладах освіти;
- вони потребують комплексної допомоги спеціалістів для врегулювання їхнього стану [6].

Психологи-дослідники Н. Зборовська, Ю. Максименко, О. Морозова-Йоханнесен, В. Петренко зазначають, що під час проведених досліджень було виявлено, що у дітей-біженців:

- присутні низька самооцінка та вищий рівень стресу й тривожності за основними показниками;
- присутня дезадаптація, спостерігається хаотичний характер активності;
- поширені симптоми депресії та тривоги;
- спостерігаються проблеми зі сном та харчуванням;
- часто їм сняться пережиті події, а саме: смерть близьких, знайомих та катастрофічні руйнування від ворожих ракет [2, 3, 8].

О. Блинова стверджує, що для дітей-біженців виразними можуть стати проблеми, які характеризуються:

- порушеннями у психоемоційному стані здоров'я, а саме: погіршенням комунікативного спілкування з оточуючими, появою дратівливості, агресивності, високим рівнем тривожності, плаксивості, відсутністю довіри до інших, появою відчуттів самотності, емоційної відстороненості, ізольованості та власної неповноцінності;
- проблеми пов'язані із спілкуванням, а саме: відсутність адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість щодо оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих, небажання комунікувати з іншими дітьми, непорозуміння з дорослими;

- порушеннями у родинних взаємовідносинах, адже у випадку зміни соціальної ситуації та перерозподілу обов'язків у сім'ї діти часто змушені «включатися» в дорослі проблеми, до яких вони можуть бути зовсім не готовими;
- ускладненим процесом соціалізації, що проявляється через порушення шкільної дисципліни [1].

Проблеми дітей-біженців також можна представити через такі компоненти:

- фізіолого-психологічні, характеризуються розладами особистісного здоров'я, поганим самопочуттям, труднощами у концентрації уваги, проблемами під час спілкування, неадекватними навичками взаємодії у новому середовищі, відсутністю соціальної довіри, підвищеною тривожністю тощо;
- педагогічні, характеризуються труднощами під час прийняття норм і правил задля організації власної навчальної діяльності, які пропонує приймаюча сторона, поганим знанням або незнанням мови, невідповідністю рівня підготовки до вимог, які існують у країні перебування тощо;
- соціальні, характеризуються беззахисністю дитини під час ситуації переселення, зниженням соціального статусу та ресурсів біженців, низький рівень матеріального забезпечення сім'ї, відсутністю необхідних документів для того, щоб в подальшому отримувати освіту, нетолерантним ставленням спільноти, яка приймає біженців;
- культурні, характеризуються незнанням, неприйняттям нової культури, плутаниною у ціннісних орієнтаціях, самоідентифікацією як громадянина певної країни, тривогою, страхом через ймовірну втрату власної самобутності [1].

Підсумовуючи теоретичний аналіз проблеми психоемоційного стану дітей-біженців, можна зробити наступні узагальнення:

- діти-біженці належать до психологічно вразливої групи, адже зазнали впливу травматичних подій війни; вони мають різноманітні психоемоційні розлади порівняно з однолітками, які не пережили подібного досвіду;
- через вікові особливості, недостатню зрілість психіки дітям дуже важко зрозуміти сутність ситуації, яку вони пережили. Їхнє сприйняття реальності характеризується хаотичністю, безладністю, руйнуванням життєвих орієнтирів;
- потрапляючи у нове середовище, діти-біженці можуть відчувати психологічний дискомфорт, погіршення фізичного самопочуття, неприйняття себе, руйнацію соціальних установок та світогляду. Часто спостерігаються підвищена збудливість, агресивна поведінка, безсоння, проблеми з харчуванням;
- в емоційному фоні дітей-біженців превалюють емоційна напруженість, дратівливість, висока тривожність, низька самооцінка, симптоми депресії та стресу. Вони можуть переживати почуття самотності, емоційну відстороненість та ізольованість.

Отже, діти-біженці потребують комплексної допомоги різнопрофільних фахівців: психологів, педагогів, соціальних працівників. Необхідно

розробляти спеціальні програми психологічної реабілітації, створювати сприятливі умови для подолання наслідків травматичного досвіду. Лише об'єднавши зусилля, ми зможемо допомогти дітям-біженцям впоратися з викликами, зберегти їхнє ментальне здоров'я та забезпечити гармонійний розвиток особистості.

Список використаних джерел:

1. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація дітей із родин вимушених переселенців. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Збірник наукових праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 2(49). 2019. С. 19–30.
2. Зборовська Н.А. Особливості організації навчання українських дітей-біженців у Баварії: збірка тез *Всеукраїнського науково-практичного семінару в рамках фестивалю Тижня науки (20 травня 2022 року)*. Київ : ФОП «Симоненко О.І.», 2022. С. 32–34.
3. Максименко Ю., Морозова-Йоханнесен О. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 69(5). 2022. С. 90–97. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-69-5-90-97> (дата звернення: 10.05.2024).
4. Маркова М.В., Піонтковська О.В., Соловійова А.Г. Вплив вимушеного переміщення на психоемоційну сферу дитини. *Український вісник психоневрології*. Вип. 4 (93). 2017. URL: <https://uvnpr.com.ua/upload/iblock/90f/90f6e7291895e9e68b5dbcb6c1a20c4e.pdf> (дата звернення: 11.05.2024).
5. Мигашко Є., Тимошенко Н. Соціально-психологічні особливості біженців. Київ. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5565/1.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
6. Мигашко Є., Тимошенко Н. Соціально-психологічні особливості біженців. Київ. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5565/1.pdf> (дата звернення: 13.05.2024).
7. Нестайко І., Сеньовська Н. Соціальна адаптація дітей-біженців у результаті війни в польському суспільстві. *III Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»*. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41133/2/MCTD_2023_Nestaiko_ISocial_adaptation_of_refugee_19-21.pdf (дата звернення: 14.05.2024).
8. Петренко В.Є. Психологічна корекція тривожності старшокласників різних типів загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 23 с.
9. Пророк Н.В. Особливості посткризової психологічної діагностики дітей. *Освіта України в умовах військового конфлікту на Донбасі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Лисичанськ : ФОП Чернов О.Г., 2017. С. 157–161.

Геннадій Кучеров

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ВПЛИВ СІМ'Ї НА ЕМОЦІЙНУ СФЕРУ ДИТИНИ

Становлення особистості людини протікає за умов впливу безлічі чинників: вплив умов життя, обстановки, оточення, стану здоров'я тощо. Життя людини безперервно пов'язане з оточуючими людьми, а життя дитини – з сім'єю та закладом освіти. Здавалося б, очевидно, що сім'я впливає на становлення та розвиток особистості дитини, проте не завжди легко зрозуміти, як це відбувається, що необхідно робити, як попередити появу помилок.

Сім'я займає особливе місце в житті дитини і вона вбирає все, що вона може дати їй: в ній вона засвоює основи взаємин, ставлення до навколишнього світу, способи досягнення бажаного, цінності тощо. Не дивно, що діти часто повторюють модель поведінки своєї батьківської сім'ї.

Що ж відбувається щодня у сімейній системі і як це впливає на емоційний стан та розвиток дитини?

На емоційний стан дитини впливають взаємини у сім'ї загалом та взаємини дитини з членами сім'ї зокрема. Дитина навчається емоційним реакціям у своїх батьків та у представників найближчого оточення. Якщо мама з татом вирішують приховувати свої почуття та емоції від інших, дитина теж це зрозуміє, якщо батьки нескінченно виплескують на оточуючих все, що у них на душі, ту ж стратегію візьме на озброєння і їхня дитина. Важливо пам'ятати, що діти навчаються у дорослих основним моделям взаємодії з навколишнім світом та людьми. Те, як батьки користуються своїми емоціями, обов'язково піде в скарбничку способів емоційного реагування їхньої дитини. Важливо вчити дітей гармонійно поводитися зі своїми почуттями та переживаннями. І для цього самим батькам насамперед важливо вміти безпечно та екологічно для себе та оточуючих проживати свої емоції, приймати їх та справлятися з ними грамотно. Це дозволить уникнути придушення дитиною власних емоцій, формування некоректних способів їхнього прояву, дозволить сформувати високу емоційну компетентність, яка послужить основою розуміння власних станів і оточуючих [1].

Маленькі діти не завжди усвідомлюють, що відбувається з їхніми почуттями та емоціями, вони не можуть назвати те, що з ними відбувається, тому розвиток емоційної компетентності дитини починається з того, що батьки кажуть їй прості фрази: «Я бачу, ти радієш», «Ти зараз такий засмучений!», «Розумію, тобі прикро та неприємно, що так вийшло». Важливо і те, як батьки поводяться з емоціями малюка, відмахуються і знецінюють їх («Заспокойся, що ти розплакався через нісенітницю!») або приймають їх, допомагають усвідомити і грамотно прожити («Ти засмутився, давай поговоримо про те, що сталося»).

У підлітковому віці діти усвідомлюють, які емоції вони відчувають, але стикаються з труднощами самоконтролю та саморегуляції. На цьому віковому етапі відбувається зіткнення з безліччю переживань, але специфічні структури мозку, що відповідають за контроль над емоційними станами ще не розвинені належним чином. Тому і виникає ситуація, коли дитина відчуває емоції, але не може з ними впоратися і ми спостерігаємо бурі та вибухи. У такі моменти дуже важливе батьківське розуміння та прийняття, любов і бажання бачити те, що стоїть за емоційним станом сина чи дочки [2].

Не менш важливо і те, про яке ставлення до дитини сигналізують батьки. Дітям дуже важливо відчувати себе коханими, які приймаються. Тому емоційне ігнорування, депривація, знецінення почуттів та переживань дитини можуть призвести до відстороненості, почуття самотності, порушення контакту з оточуючими, труднощів у дорослому житті і навіть до психічного нездоров'я.

На емоційний стан дитини постійно впливають і сімейна обстановка. Здавалося б, дитина ніяк не може вирішити сімейні труднощі, це справа дорослих, то чому ж вона переживає? Але справа в тому, що діти безпомілково розпізнають стан дорослих і тонко вловлюють якість взаємин між людьми, особливо між батьками. Сімейні негаразди, напруга батьків діти «зчитують» і відчувають занепокоєння, тому що світ навколо них здавався їм небезпечним. Що буде, якщо батьки посваряться, що буде, якщо проблеми батьків на роботі не вирішаться?

Неможливо перерахувати все, чому діти навчаються у своїх батьків або способи, якими батьки усвідомлено чи несвідомо впливають на розвиток дітей.

Сім'я відіграє у набутті дитиною життєвого досвіду. Дуже важливо розмовляти з дітьми та пояснювати їм те, що відбувається. Діти з широким діапазоном знань і досвіду будуть краще за інших адаптуватися в новій обстановці і позитивно реагувати на зміни, що відбуваються навколо. Заохочення батьками пізнавальної та творчої активності дитини, визнання успіхів дитини, допомагають розвиватися її інтелектуальним та творчим здібностям.

Спілкування в сім'ї впливає на формування світогляду дитини, що дозволяє їй виробляти власні норми, погляди, ідеї. Розвиток дитини також залежатиме від того, як у сім'ї влаштовано комунікацію. Спілкування має бути зрозумілим, прямим, повинен виключатися когнітивний дисонанс (незбіг між вербальною та невербальною інформацією).

Сім'я виступає важливим чинником у формуванні дисципліни та поведінки у дитини. Батьки впливають на поведінку дитини, заохочуючи чи засуджуючи певні типи поведінки, і навіть застосовуючи покарання чи допускаючи прийнятну для себе ступінь свободи у поведінці. Дитина навчається у батьків тому, що їй слід робити, як поводитися. Однак у бажанні прищепити дитині дисципліну важливо не перетнути тонку грань між навчанням дитини безпечній поведінці та порушенням її особистих кордонів.

І звичайно не можна забувати про тактильний контакт. Тілесні відчуття також є для нас величезним джерелом інформації. Ніжні дотики, обійми

батьків допомагають дитині впоратися з емоційною напругою, знижують рівень стресу та тривоги, сприяють гармонійному розвитку.

Таким чином, важливо розуміти, що кожна сім'я унікальна, і емоційна сфера дитини визначається багатьма чинниками. Однак, сім'я має неабиякий вплив на розвиток емоційного життя дитини. Позитивна та підтримуюча сімейна обстановка, комунікація, розуміння та любов є засадничими аспектами, що сприяють емоційному благополуччю дитини.

Список використаних джерел:

1. Георгінова Л. Вплив сім'ї на емоційну сферу особистості дитини. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/649>
2. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2015. 136 с.

Іларія Мельник

здобувачка вищої освіти

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

Україна, м. Кам'янець-Подільський,

Олександр Шевчук

викладач кафедри цифрових, освітніх та соціо-економічних технологій,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

Кам'янець-Подільський, Україна

ВПЛИВ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ НА РАНЬОМУ ТА ДОШКІЛЬНОМУ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ

Після свого народження людська дитина є несвідомою, безпомічною і безсловесною істотою, цілком залежною від дорослих у виживанні. Психічні прояви та фізичні реакції новонародженого є простими, адаптація до світу лише починається. Внаслідок тривалої соціалізації дитини та розгортання її психічного розвитку відбувається становлення зрілої, автономної та автентичної особистості [2].

Же після завершення раннього дитинства (до 3 років) людська дитина входить у дошкільний вік(з 3-6,7 років), період активного пізнання світу та формування соціальних навичок. У цьому віці дитина стає більш самостійною, її мовлення розвивається, і вона починає активно взаємодіяти з однолітками. Психічні прояви стають складнішими, а фізичні реакції більш координованими. Завдяки продовженню соціалізації та інтенсивному психічному розвитку, дитина поступово набуває здатності до критичного мислення, емоційної саморегуляції та творчої діяльності [3].

Психічний розвиток – процес накопичення кількісних та якісних прогресивних змін психіки, що зумовлюють формування особистості. Таким чином, психічний розвиток є процесом, так як має динамічний характер – розпочавшись ще до народження дитини, розгортається та триває, за думкою більшості вчених, все життя людини. В ході психічного розвитку

відбувається накопичення кількісних та якісних перетворень психіки, які забезпечують формування і функціонування особистості [2].

Мультіплікаційні фільми не випадково улюблені дітьми різного віку. Яскраві, видовищні, образні, з одного боку, і прості, ненав'язливі, доступні з іншого, мультики, близькі за своїми розвиває, виховним можливостям казці, грі, живого людського спілкування. Персонажі мультіплікаційних фільмів демонструють дитині найрізноманітніші способи взаємодії з навколишнім світом. Вони формують у малюка первинні уявлення про добро і зло, еталони гарного і поганого поведіння. Через порівняння себе з улюбленими героями дитина має можливість навчитися позитивно сприймати себе, справлятися зі своїми страхами і труднощами, шанобливо ставитися до інших. Події, що відбуваються в мультфільмі, дозволяють підвищувати обізнаність крихти, розвивати його мислення і уяву, формувати його світогляд. Таким чином, мультфільм - це ефективний засіб виховання дитини.

Але не всі мультфільми, так корисні для наших дітей. На жаль, багато трансльовани сьогодні мультфільми побудовані психологічно, педагогічно чи етично безграмотно і можуть мати небезпечні для дитини наслідки,

Ознаки «шкідливого мультика», від перегляду якого варто відгородити дитину:

- Головні герої мультфільму агресивні, вони прагнуть завдати шкоди оточуючим, нерідко калічать чи вбивають інших персонажів, причому подробиці жорстокого, агресивного ставлення багаторазово повторюються, детально розкриваються. Наслідком перегляду такого мультфільму може стати прояв жорстокості, безжалісності, агресії дитиною в реальному житті.
- «Погана» (не правильне) поведінка героїв мультфільму ніким не карається. Персонажа, що порушує загальноприйняті правила, ніхто не шльопає, не ставить в кут, не говорить, що так робити не можна. У підсумку, у маленького телеглядача закріплюється уявлення про допустимість подібних форм поведінки, знімаються табу, розхитується еталони гарного і поганого вчинку, допустимого і неприйняттого поведінки.
- Демонструються небезпечні для життя дитини форми поведінки, повторювати які у реальній дійсності недоцільно, нерозумно і навіть просто небезпечно. Перегляд таких прикладів для наслідування може обернутися для дитини зниженням порога чутливості до безпеки, а значить потенційними травмами.
- Використовуються несимпатичні, а часом навіть потворні герої. Для дитини зовнішність ляльки-мультишки має особливе значення. Позитивні персонажі повинні бути симпатичними або навіть красивими, а негативні - навпаки. У випадку, коли всі персонажі жахливі, потворні, страшні незалежно від їх ролі, у дитини немає чітких орієнтирів для оцінки їх вчинків. Крім того, коли дитина змушений наслідувати, ідентифікувати себе з несимпатичним головним героєм - неминуче страждає внутрішнє самовідчуття малюка.

Діти – істоти відкриті й добрі і усмоктують в себе все, як губка. А тепер уявіть собі, що може випробувати маленький чоловічок після сорока хвилин

перегляду мультіка, головна ідея якого бійки, битви, погоні, перетворення на мутантів і чудовиськ, кров, вибухи та інші «принади»? Для чого маленьким дитячим вушкам вислуховувати лайку та образи, якими обсипають один одного герої мультфільму? Про які здорових посмішці і сміх може йти мова? Що у всьому цьому пізнавального і повчального? Такий перегляд може лише «збагатити» лексику дитини нецензурними виразами, розвинути такі почуття, як злість і агресія. Дорослий, психічно здорова людина - і той зазнає неприязнь від побаченого і почутого. Після такого можна не дивуватися появі боязні темноти, страху залишатися на самоті, жорстокості в грі і агресивної поведінки в житті і багатом іншим «результатами» [1].

Список деяких шкідливих мультфільмів для дітей:

- «Південний парк» (*South Park*) – цей мультсеріал відомий своїм грубим гумором, насильством та вульгарністю, що абсолютно не підходить для дітей.
- «Сімпсони» (*The Simpsons*) – хоча цей серіал популярний серед підлітків і дорослих, його сатиричний зміст, сарказм і часті сцени з неприйнятною поведінкою можуть бути невідповідними для молодших глядачів.
- «Гріффіни» (*Family Guy*) – серіал містить багато чорного гумору, насильства та сцен сексуального характеру, що робить його невідповідним для дітей.
- «Щасливі три друзі» (*Happy Tree Friends*) – хоча мультфільм виглядає мило, він насичений сцени жорстокості та насильства.
- «Рік і Морти» (*Rick and Morty*) – цей мультфільм для дорослих включає сцени насильства, вульгарність і дорослі теми.
- «Телепузики» (*Teletubbies*) – хоча цей серіал створений для найменших дітей, деякі експерти критикують його за низьку освітню цінність і монотонність, що може негативно впливати на розвиток мови та уваги (Hochu.ua).
- «Спанч Боб Квадратні Штани» (*SpongeBob SquarePants*) – деякі психологи стверджують, що швидкий темп та хаотичність мультфільму можуть негативно впливати на концентрацію дітей молодшого віку, а також пропаганда гомосексуалізму.
- «Том і Джері» (*Tom and Jerry*) – заборонений до показу до 16 років через сцени насильства і нанесення каліцтва без осуду і співчуття до жертви [4].

Список корисних мультіків для дітей:

- «Валл-І» – розповідає про турботу про навколишнє середовище і значення дружби.
- «Думками навиворіт» – допомагає дітям зрозуміти свої емоції та важливість їх вираження.
- «Ліло і Стіч» – про важливість сім'ї та прийняття один одного такими, якими ми є.
- «Таємниця Коко» – розповідає про сімейні цінності та культурну спадщину.
- «Історія іграшок» – навчить про дружбу, відданість і дорослішання.
- «Душа» – знайти своє покликання та сенс життя.

У кінці кінців, психічний розвиток є невід'ємною частиною формування особистості кожної людини, починаючи з перших мить життя і триваючи протягом усього її існування. Поступово, через взаємодію з навколишнім світом та сприйняттям різноманітних впливів, ми збагачуємо свій внутрішній світ, набуваємо нових знань та навичок, а також формуємо свої уявлення про себе та навколишній світ. Мультфільми, у свою чергу, виступають не лише яскравими розважальними шедеврами, але і важливими педагогічними інструментами, які сприяють розвитку дитячої уяви, формуванню цінностей та культури міжособистісних відносин. Тому, враховуючи потужний вплив мультфільмів на психічний розвиток дитини, можна зробити висновок, що правильно обрані мультфільми можуть стати важливою складовою виховного процесу та сприяти формуванню здорової, гармонійної та автентичної особистості.

Список використаних джерел:

1. Вплив мультфільмів на дитину. URL: http://www.lesia-yaschenko.ck.sch.in.ua/pro_shkolu/dopovidi/dopovidj_na_temu_vpliv_muljtfiljmiv_na_ditynu/
2. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с. URL: <https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2021/05/Вікова-психологія-3.pdf>
3. Токарева Н.М., Шамне А. В. Основи вікової психології : навчально-методичний посібник. Кривий Ріг, 2013 283 с. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1757/1/%D0%92%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf
4. Христина Оліярник. Заборонені мультфільми URL: <https://misto.ridne.net/thread-9247.html>

Ліана Онуфрієва

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та практичної психології,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОВИМ РОЗЛАДОМ

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є серйозним психологічним станом, який розвивається у військовослужбовців внаслідок переживання надзвичайно травматичних подій під час бойових дій. Цей розлад характеризується хронічною тривожністю, повторюваними спогадами про травму, униканням ситуацій, що нагадують про травматичні події, а також іншими симптомами, які суттєво знижують якість життя військовослужбовців та їх здатність адаптуватися до мирного життя.

Зважаючи на те, що війна на території України триває з 2014 року, питання психологічної реабілітації військовослужбовців з ПТСР набуло

особливої актуальності. Багато військових повертаються додому з важкими психологічними травмами, які вимагають негайного та ефективного втручання для запобігання розвитку серйозних психічних розладів і соціальної дезадаптації.

Психологічна реабілітація військовослужбовців з ПТСР включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення психічного здоров'я, адаптацію до мирного життя та відновлення соціальних функцій. Важливими елементами цього процесу є психотерапія, медичне лікування, соціальна підтримка та реінтеграція в суспільство. Наукові дослідження підтверджують, що своєчасне надання психологічної допомоги значно знижує ризик хроніфікації ПТСР та сприяє успішному поверненню військовослужбовців до нормального життя [1].

Одним із найцікавіших аспектів психологічної реабілітації військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) є використання інноваційних методів терапії, які включають технологічні досягнення та творчі підходи до лікування.

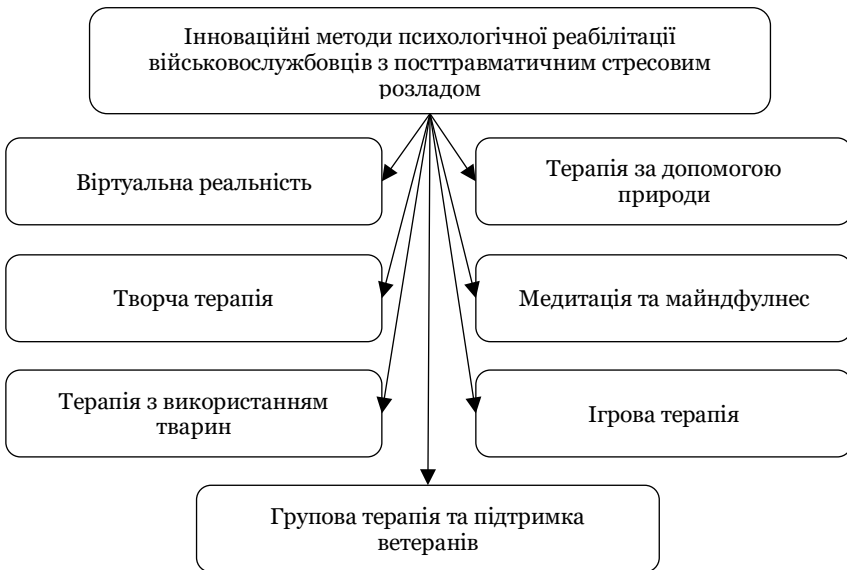

Рис. 1. Методи психологічної реабілітації військовослужбовців з ПТСР

Психологічна реабілітація військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) набирає нових обертів завдяки впровадженню інноваційних методів терапії, які використовують сучасні технології та творчі підходи. Одним із найцікавіших методів є застосування віртуальної реальності (VR), яка дозволяє створювати контрольовані середовища, де військові можуть поступово переживати травматичні спогади у безпечній обстановці. Це значно знижує рівень тривоги та сприяє ефективнішому подоланню психологічних травм.

Інший перспективний напрямок – творча терапія, яка включає мистецтво, музику та літературну творчість. Військові, малюючи картини або пишучи вірші, можуть виражати свої емоції, знижувати стрес і покращувати свій емоційний стан. Такий підхід допомагає їм глибше розуміти власні переживання і знаходити внутрішню гармонію [2].

Терапія з використанням тварин, зокрема собак і коней, також виявилася надзвичайно ефективною для військовослужбовців з ПТСР. Спілкування з тваринами забезпечує емоційну підтримку, знижує рівень тривоги і покращує соціальні навички. Тварини допомагають створити відчуття безпеки та спокою, що є важливим для успішної реабілітації.

Не менш цікавим є вплив природи на психічне здоров'я військових. Проведення часу на природі, заняття кемпінгом, риболовлю або прогулянки в лісі сприяють зниженню стресу, покращують настрій та фізичне відновлення. Такий підхід допомагає військовим відчувати зв'язок з природою та знайти внутрішній спокій.

Групова терапія та підтримка з боку інших ветеранів також відіграють важливу роль у реабілітації. Спілкування з людьми, які мають схожий досвід, створює почуття спільності та підтримки, допомагаючи військовим відчувати, що вони не самотні у своїх переживаннях. Це значно підвищує їх мотивацію та сприяє успішному подоланню труднощів.

Медитація та майндфулнес допомагають військовим зосередитися на теперішньому моменті, знижують рівень тривоги та сприяють релаксації. Ці практики особливо корисні для тих, хто страждає від нав'язливих спогадів та гіперзбудження.

Ігрова терапія, зокрема настільні ігри та відеоігри, також знаходить своє місце у реабілітації. Вона сприяє розвитку соціальних навичок, зменшує тривогу та надає можливість відволіктися від стресових думок. Використання цих інноваційних методів у поєднанні з традиційними підходами до терапії може значно підвищити ефективність реабілітації військовослужбовців з ПТСР, допомагаючи їм повернутися до нормального та здорового життя.

Психологічна реабілітація військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) є надзвичайно важливим напрямком у сучасній психотерапії, який потребує комплексного підходу та інноваційних методів. Використання технологій віртуальної реальності, творчої терапії, терапії з використанням тварин, а також природотерапії, групової терапії, медитації та майндфулнесу, ігрової терапії демонструє високу ефективність у зниженні рівня стресу та поліпшенні психічного здоров'я військових.

Ці методи допомагають військовослужбовцям відновити емоційну рівновагу, покращити соціальні навички та адаптуватися до мирного життя. Важливим є також створення підтримуючого середовища, яке сприяє зниженню тривожності та підвищенню мотивації до подолання травматичних переживань.

На основі проведених досліджень можна зробити висновок, що поєднання традиційних та інноваційних методів терапії значно підвищує ефективність реабілітаційних програм. Своєчасне та адекватне втручання допомагає військовослужбовцям з ПТСР повернутися до повноцінного життя, знижуючи ризик хроніфікації розладу та покращуючи їхню якість життя.

Отже, психологічна реабілітація військовослужбовців з ПТСР повинна бути пріоритетом у системі охорони здоров'я та підтримки ветеранів, з огляду на складність та багатогранність цього розладу. Необхідно продовжувати дослідження в цій галузі, щоб розробити ще більш ефективні методи та підходи, які допоможуть нашим героям подолати наслідки бойових дій і знайти шлях до внутрішнього спокою та благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Горбунова В. Перша допомога людям, що мають складнощі із психічним здоров'ям: 5 простих кроків, які можуть змінити якість життя URL: <https://www.mh4u.in.ua/hochu-dopomogty-blyzkym/persha-dopomoga-lyudyam-shho-mayut-skladnoshhi-z-psyhichnym-zdorovyam-5-prostyh-krokv-yaki-mozhut-zminyty-yakist-zhyttya>
2. Кіреєв М. Медична і психосоціальна підтримка ветеранів у реінтеграції до цивільного життя: на які проблеми вони наголошують і що пропонують. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytyca/3862250-medicna-i-psihsocialna-pidtrimka-veteraniv-u-reintegracii-do-civilnogo-zitta-na-aki-problemi-voni-nagolosuut-i-so-proponuut.html>

Людмила Романовська

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т.Сосновської Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІДЛІТКАМ

Підлітковий вік супроводжується численними психологічними викликами, такими як емоційні труднощі, поведінкові проблеми та соціальні конфлікти. У цей період важливо забезпечити своєчасну психологічну підтримку, яка сприятиме емоційному благополуччю та особистісному розвитку підлітків.

Міжнародні джерела визначають арттерапію як один з напрямів креативної терапії мистецтвом (creative art therapies), поряд з терапією музикою, рухом та драматерапією. Кожен з цих напрямів використовує творчу активність особистості як впливовий фактор, зазвичай в межах основної модальності, через яку особистість себе проявляє: образотворче мистецтво, рух, танець, театральне мистецтво чи музику. Такий моноmodalний підхід переважає на Заході і активно використовується у роботі з підлітками. Але в останні роки набувають поширення інтегративні форми арттерапії, які поєднують застосування кількох модальностей одночасно, що ще більше підвищує її ефективність не тільки у роботі з дітьми та підлітками але й у підготовці фахівців у цій галузі [6, с.98].

Українська арттерапевтична асоціація трактує арттерапію як систему психологічних та психофізичних впливів, що базуються на використанні

образотворчої діяльності особистості та розвитку терапевтичних відносин. Цей метод може бути застосований для лікування та профілактики різних порушень розвитку, зняття напруги та тривожності, підвищення самооцінки, корекції порушеної поведінки та психосоціальної дезадаптації, а також для реабілітації осіб з психічними та фізичними порушеннями. Основна мета арттерапії полягає у досягненні вищої якості життя та розвитку людського потенціалу [4, с. 60].

Щодо історії становлення та розвитку арттерапії в незалежній Україні, варто зазначити, що її коріння можна відстежити в дисертаційних дослідженнях І. Дмитрієвої, У. Дутчак, І. Кузави, Л. Куненко, З. Ленів, І. Лисенкової, О. Наконечної, О. Філь, І. Чернухи та інших вчених. Ці дослідження присвячені впливу мистецтва та художньо-творчої діяльності на гармонійний розвиток дитини, виявляючи потенціал психокорекційних та психотерапевтичних методів у цій сфері [7, с.400].

Західні арттерапевти глибоко досліджували можливості арттерапії у роботі з підлітками, що відображається у значній кількості теоретичних і практичних напрацювань. Багато засновників арттерапії, такі як В. Ловенфельд, Е. Кейн, Е. Крамер, М. Лібман, Д. Вудз, Р. Сільвер, Ш. Макніф, Б. Мун та інші, починали свою професійну діяльність із роботи з підлітками, закладаючи основи сучасних підходів до цього методу. Їхні дослідження показали, що арттерапія сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню позитивного образу "Я" та підвищенню самооцінки, покращенню навичок міжособистісної комунікації, зниженню рівня стресу, тривожності та агресії, а також психосоціальної адаптації підлітків.

Аналіз сучасних досліджень вказує на позитивні результати арттерапії при вирішенні різних психологічних завдань серед підлітків. Основні сфери застосування арттерапії включають емоційний розвиток, профілактику девіантної поведінки, реабілітацію після психічних травм, роботу з залежностями (алкогольною, наркотичною, ігровою), а також профілактику екстремістської поведінки. [3, с. 212].

Сучасними дослідженнями доведено, що окрім вирішення безпосередньо психологічних завдань, заняття арт-терапією надають позитивний вплив і на інші сфери життя підлітків. Так, відзначається підвищення успішності у школі, покращення дитячо-батьківських стосунків у сім'ях. Також відбувається значний розвиток творчих здібностей у підлітків навіть з особливими потребами, що дозволяє їм проявляти себе у мистецьких виставках та театральних постановках, здобувати нагороди у конкурсах [2, с. 120].

Підтверджено, що арттерапія має позитивний вплив на розвиток таких умінь та навичок, як здатність розпізнавати та описувати свої почуття та почуття інших, а також керувати своїми емоційними станами [5, с. 17].

Як зазначає С. Вільдгрубе, ефективний вплив засобів арттерапії на емоційний розвиток підлітків досягається за рахунок трьох основних факторів психотерапевтичного впливу: фактору художньої експресії, фактору психотерапевтичних стосунків та фактору інтерпретації та вербального зворотного зв'язку. Було також підтверджено, що за допомогою методів арттерапії успішно формується цілісність особистості підлітків,

вирішуються внутрішньо-особистісні та міжособистісні конфлікти, кризові стани, проводиться робота з різним рівнем особистої тривожності, розвивається креативне мислення. [1, с. 45].

Окрім того, арттерапія включає в себе різноманітні творчі методи, такі як малювання, скульптура, музика, танець та інші форми виразної діяльності. Ці методи дозволяють підліткам виражати свої почуття та емоції у безпечній і підтримуючій атмосфері, що сприяє розвитку самопізнання та самовираження.

Також важливою складовою арттерапії є індивідуалізований підхід до кожного клієнта, що дозволяє адаптувати арттерапевтичні методи до конкретних потреб та можливостей особистості. Це сприяє підвищенню ефективності арттерапії та досягненню більш значущих результатів у розв'язанні психологічних проблем, що виникають у підлітковому віці.

Отже, арттерапія є одним із ефективних методів психологічної допомоги дітям у пубертатний період. Цей метод використовує мистецтво як інструмент для вираження та опрацювання внутрішніх переживань, що дозволяє підліткам безпечно взаємодіяти зі своїми емоціями. Арттерапія допомагає розвитку креативного потенціалу, підвищенню самооцінки та покращенню комунікативних навичок, що є важливими аспектами гармонійного розвитку дітей підліткового віку.

Список використаних джерел:

1. Вільдгрубе С.О. Вплив специфічної соціальної ситуації на самоставлення підлітків, які перебувають в умовах соціальної депривації. Проблеми сучасної психології. К. 2013. Т. 22. С. 45-56.
2. Вознесенська О.В. Арт-терапія у роботі практичного психолога. Львів. Мова. Шк. Світ. 2007. 120 с.
3. Лялюк Г.М. Особливості формування ціннісних орієнтацій депривованих підлітків. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. 2012. № 2 (2). С. 206-212.
4. Основи арт-терапії. Л.В. Підлипишина. Київ. Марич. 2009. 60 с.
5. Шевченко Н.Ф. Гіперфункція тривожності у підлітків: превентивна стратегія. Практична психологія та соціальна робота. Київ. 2007. №7. С. 17 – 22.
6. Фірсова Л.С. Арт-терапія в педагогічній роботі. Київ. 2011. 98 с.
7. Хіля А. Арт-терапія як об'єкт наукового дослідження у працях зарубіжних та вітчизняних учених Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 5 (59). С. 400-401

Оксана Старик

викладач I категорії

Відокремленого структурного підрозділу

Кам'янець-Подільський фаховий коледж

Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»,

м. Кам'янець-Подільський, Україна

ВИХОВАННЯ ПОЗИТИВНИХ ЕМОЦІЙ У СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА»

У сучасних умовах формування громадянського суспільства та перебігу трансформаційних процесів в освіті, науці, економіці та політиці України гостро постає питання забезпечення рівних прав і свобод усіх категорій населення. На чималу увагу у цьому контексті заслуговують люди з обмеженими можливостями, а особливо діти.

Аналізуючи роботи таких вчених, як П. М. Таланчук, Г. В. Оникович, С. Богданова, І. Д. Зверева, І. Б. Іванова, Р. І. Кравченко, Н. А. Бастун, Н. Софій, І. Єрмаков, М. І. можна зробити висновок, що проблеми людей з особливими потребами стали не лише проблемою для них самих та їхніх родин, а й суспільства і держави загалом [1].

Вивчення української мови безпосередньо впливає на розвиток та корекцію пізнавальних можливостей студентів з особливими потребами. Тому весь час потрібно здійснювати пошук нових методів і прийомів для активізації процесу засвоєння мовних знань та формування мовленнєвих умінь. Одним із дієвих методів є виховання позитивних емоцій у студентів з особливими потребами під час вивчення дисципліни «Українська мова».

Виховання позитивних емоцій у студентів з особливими навчальними потребами під час занять з української мови може бути дієвим за допомогою різноманітних методів і прийомів:

Індивідуалізація навчання: індивідуальний підхід до кожного студента з урахуванням їхніх особливостей, інтересів та рівня навчання, враховуйте індивідуальні переваги студентів щодо сприйняття інформації - це допоможе забезпечити позитивний досвід навчання для кожного.

Створення сприятливого середовища: забезпечте дружню, підтримуючу атмосферу на заняттях. Дозволяйте студентам висловлювати свої думки та досвід, підкреслюйте їхні досягнення. Використовуйте позитивне підкріплення, таке як похвала та винагороди. Це допоможе підтримувати мотивацію студентів і збільшувати їхню впевненість у власних здібностях.

Використання інтерактивних методів: Включайте різноманітні методи навчання, такі як рольові ігри, групові дискусії, творчі завдання тощо, щоб зробити навчання цікавим та захоплюючим. Сприяйте співпраці та взаєморозумінню серед студентів, створюючи можливості для спільних проєктів та командної роботи. Це допоможе підвищити взаємодопомогу та підтримку між ними.

Фокус на досягненнях: спрямовуйте увагу на позитивні досягнення студентів, навіть якщо вони дрібні. Відзначайте прогрес та зусилля, надаючи студентам відчуття власної успішності.

Створення безпечного середовища: забезпечення атмосфери в групі, де кожен студент відчувається захищеним, прийнятим та підтриманим.

Розвиток соціальних навичок: надання можливостей для спілкування та співпраці з іншими студентами, щоб зміцнити їх соціальні навички та відчуття приналежності. Забезпечення можливостей для вираження емоцій, розуміння їхніх потреб та надання підтримки у разі стресових ситуацій [3].

Використання позитивних моделей поведінки: демонстрація та пошук позитивних ролей та взірців, які студенти можуть наслідувати.

Завжди потрібно пам'ятати, що головне завдання - виховувати сильного духом члена суспільства, який володіє потрібними навичками, здатного на рівні зі здоровими людьми брати участь у житті суспільства. Крім того, потрібно не зупинятися на досягнутому, а шукати нові форми навчання і виховання, які б допомогли здобувачам освіти з особливими потребами інтегруватися не лише в середовище однолітків, а й у суспільство.

Список використаних джерел:

1. Навчання і виховання в інклюзивному освітньому просторі: теорія та практика: тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 листопада 2020 року). Хмельницький: Хмельницький інститут соціальних технологій Університету „Україна”, 2020. 101 с.
2. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць / за ред. В.В. Засенка. Київ: ТОВ «Наша друкарня», 2019. Вип. 15. 364. с.
3. Півторак М. В., Пасічник Н. С., Цвид-Гром О. П. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія / за заг. ред. Я. В. Новака. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с.
4. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі: монографія. Київ: Університет «Україна», 2015. 436 с.

Ольга Столяренко

*кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Анна Беляк

*здобувачка вищої освіти
Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Соціокультурні зміни, які відбуваються у сучасному українському суспільстві по-різному впливають на процес соціалізації підростаючої особистості: значно підвищуються вимоги до її культурного і морального рівня, до поглиблення й розширення світогляду дитини, розвитку таких умінь і здібностей, які забезпечували би не лише її адаптацію до нової соціальної реальності, а й сприяли свідомому вибору власного життєвого шляху. Такі установки хоча й передбачають різновекторність життєдіяльності людини, але значно ускладнюють процес соціалізації у дитячому віці, особливо спричинюючи проблеми в сфері соціальної взаємодії та дитячих соціальних взаємин.

Кардинальні зміни історично сталих соціальних орієнтацій у наш час призводять до формування у підростаючої особистості деформованого ціннісного світогляду, хибних уявлень про позитивний соціальний процес, стимулюють прояви агресивності, цинічного ставлення до соціальних та моральних цінностей суспільства [2, с. 62]. На жаль, притаманна сьогодні девальвація моральних цінностей порушує гуманістичні засади співіснування особистості в соціумі, призводить до негативного тиску на неї суспільства, продукуючи недосконалі форми комунікації, способи мислення і поведінки. Як наслідок, утруднюється процес соціалізації дитини молодшого шкільного віку, уповільнюється, а іноді й набуває негативної спрямованості процес накопичення нею соціального досвіду і формування ціннісних установок.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення успішної соціалізації дітей молодшого шкільного віку як потенційної соціальної групи, спроможної за належних умов сприяти в найближчому майбутньому розбудові по-справжньому демократичної, правової держави, громадянського суспільства, основним елементом якої є морально і соціально розвинена особистість. На цьому важливому етапі особистісного розвитку відбувається активний процес становлення особистості, а міжособистісні відносини є найбільш ефективним засобом управління розвитком особистості. Завдяки включенню в суспільно значущу діяльність навчання, відносини дитини молодшого шкільного віку з ровесниками та дорослими стають змістовнішими і складнішими, що об'єктивно опосередковується змістом цієї діяльності та новоутвореннями

молодшого шкільного віку. Потреба початкової освіти у розробці психологічно обґрунтованої системи виховних впливів для формування соціалізації молодших школярів стоїть у наш час досить гостро. Отже, вивчення цієї проблеми започатковано запитамі суспільства в цілому і завданнями виховання підростаючого покоління зокрема.

Соціальне середовище має суттєвий вплив на зростаючу особистість молодшого шкільного віку і, відповідно, реалізує його у двох аспектах: організованому і неформальному, які характеризуються суттєвим взаємозв'язком і взаємозумовленістю [1; 2; 4]. Тобто, чим вужча зона організованого впливу (вплив педагогів та батьків), тим ширшим є простір неформального, стихійного формування і розвитку молодшого школяра.

Завдяки вихованню суспільство використовує можливість показати прийнятий ним спосіб життя: правила і норми моральної поведінки, культуру побуту, праці, дозвілля, взаємини громадян і держави. Усе це актуалізує необхідність визначення і запровадження в педагогічну практику умов, які би забезпечували дієвість виховання та сприяли успішному перебігу загального соціалізаційного процесу. Надзвичайно важливе місце серед таких умов належить взаємодії сім'ї та школи, що сприяє узгодженню і корегуванню виховних впливів, які надходять від батьків і вчителів як головних агентів соціалізації молодших школярів.

Проблеми розвитку і соціалізації особистості, насамперед її соціальної складової, особливостей взаємодії природних, соціальних й особистісних чинників, розгляд діалектики об'єктивного і суб'єктивного у минулому вивчали такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г.Костюк, М. Бобнева, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Петровський.

Серед сучасних українських і зарубіжних дослідників, які звертаються до визначення сутності соціалізації у дитячому віці, окреслення особливості її перебігу в умовах сьогодення, варто згадати таких психологів, як І. Бех, Н. Дембицька, М. Коць, О. Лютак, В. Москаленко, І. Мудрак, С. Розум, Л. Столяренко, В. Циба, соціальних психологів: Л. Музичко, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Федоренко, соціальних педагогів: О. Безпалько, А. Капська, Г. Лактіонова, А. Мудрик, педагогів: В.Семиченко, М.Савчин, І. Грязнов, В. Кравець, Н. Лавриченко.

Теоретико-прикладні ідеї соціалізації дітей молодшого шкільного віку, різні фактори оптимізації цього процесу розкрито в роботах Г. Авер'янової, В. Москаленко, Т. Герлянд (соціальний розвиток особистості в молодшому шкільному віці), І. Звереві (навчання молодших школярів життєвим навичкам), Л. Канішевської (формування у дітей соціальної зрілості), О. Кузьменка (соціальне становлення особистості в умовах соціально-педагогічної системи), В. Іванова, П. Ключа (соціальне виховання молодших школярів у мікросоціумі), Р. Пріми (соціалізація молодших школярів засобами родинно-побутового виховання).

Критеріями соціалізованості особистості дослідники визначають зміст сформованих у неї цінностей, способу життя, соціальну ідентичність (групову, загальнолодську), рівень незалежності, впевненості й самостійності, ініціативність, соціальну поведінку, яка схвалюється певним суспільством й організованим ним соціальним середовищем.

У науковій літературі, яку представляють Л. Бойко, Н. Бугаєць, В. Вершинін, О. Докукіна, В. Зікратов, Л. Обухова, Л. Панфілова,

О. Повалій, В. Постовий, О. Кухта, А. Свиридов, Н. Толстоухова, І. Хоменко, сформульована ідея про важливість організації взаємодії сім'ї і школи як дієвого чинника виховання дитини молодшого шкільного віку, покликаною сприяти її успішній соціалізації.

Важливим підсумком проведених досліджень стало обґрунтування положення про сучасне дошкільне і молодше шкільне дитинство як процес соціалізації взаємин дітей і дорослих, опосередкованих їх спільною діяльністю.

Теоретичний аналіз вітчизняних досліджень з проблеми соціалізації особистості у дитячому віці дає підставу зробити наступні узагальнення:

1. Виявлення умов, особливостей та механізмів формування позитивних міжособистісних взаємин дітей молодшого шкільного віку в умовах НУШ є особливо актуальною проблемою, тому що на цьому важливому етапі розвитку дитини відбувається активний процес становлення особистості, а міжособистісні взаємини є найбільш ефективним засобом управління розвитком особистості.

2. Аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що наявні підходи до визначення змісту соціалізації можна розподілити на дві основні групи. Перша з них об'єднує концепції, в яких соціалізація розглядається як односторонній процес засвоєння індивідом пануючих у суспільстві моральних норм, цінностей, завдяки чому відбувається його входження в суспільство, пристосування до нього. Дослідники ж другої групи акцентують увагу на важливості не лише адаптації дитини до соціального середовища, а й активній взаємодії з ним. Саме другий з окреслених підходів виявляє сутність соціалізації.

3. Встановлений взаємозв'язок соціалізації і виховання на ранніх етапах онтогенезу. Будучи спеціально організованим і педагогічно спрямованим, виховання є невід'ємною складовою процесу соціалізації, що дає змогу коригувати і збагачувати соціальний досвід дитини.

Список використаних джерел :

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2014. 227 с.
2. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія: актуальність поняття і завдання. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип.5. Серія: Психологічні науки Кам'янець-Подільський* : ПП Медобори-2006, 2021. С.54–62.
3. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами : Методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2016. 426 с.
4. Люблинська Г. О. Дитяча психологія. Київ : Вища школа, 2014. 354 с.
5. Максименко С. Д. Молодий школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин. *Початкова школа*, 2016. № 8. С. 2–5.

Оксана Чайковська

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної психології,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

Галина Білошніченко

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 «Психологія»,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Дослідження морального вибору підліткового віку є однією з актуальних проблем, що потребує комплексного підходу. Зросла потреба у глибокому теоретичному та практичному дослідженні психологічних чинників, які впливають на моральний вибір особистості підліткового віку. До цих чинників можна віднести: зниження важливості моральних норм та цінностей у суспільстві; лібералізацію моральних стандартів серед учнівської молоді; неузгодженість між власними моральними принципами та загальноприйнятими нормами; зміщення акценту на розвиток інших цінностей (національна свідомість, патріотизм, сімейні цінності та ін.) у зв'язку із соціально-політичною ситуацією в країні тощо.

Сучасні підлітки знаходяться в постійному оточенні масового потоку інформації, яка має значний вплив на їхнє сприйняття світу. Медіа простір впливає на формування громадської думки, перебіг політичних процесів, соціалізацію особистості, її моральний світогляд, культурні пріоритети тощо. ЗМІ, популярні серед підлітків соціальні мережі (Instagram, Tik Tok, Telegram-канали) та інші, стали невід'ємною частиною повсякденного життя учнівської молоді. Ці платформи не обмежені цензурою і часто відображають різноманітні точки зору та цінності. Вони мають негативний вплив на здійснення морального вибору в підлітковому віці.

У зв'язку з вищезазначеними проблемами, стає важливим дослідження розвитку моралі у підлітків, зокрема, виявлення та аналіз її психологічних детермінантів у процесі здійснення моральних виборів. Це питання стає актуальним для сучасних науковців і привертає їх увагу.

Дослідження, проведені як зарубіжними вченими (Ф. Аквінський, Ж.-П. Сартр, З. Фрейд, Е. Фромм, Л. Кольберг, М. Блетт, Х. Ремшмідт), так і вітчизняними (І. Бех, І. Булах, С. Максименко, Н. Бігун, О. Матвієнко та інші) вказують на те, що моральний вибір розглядається як акт, що має свою мету та є раціональною діяльністю. Його розглядають як важливу складову особистості, що впливає на моральний розвиток в цілому і визначає етичні стандарти молодого покоління.

Теоретичний аналіз показує, що науковці розглядають моральний вибір як важливу та цілеспрямовану характеристику особистості, яка має велике значення для формування моральних цінностей у молоді.

Психологічні детермінанти морального вибору представляють собою внутрішні фактори особистості, що впливають на спрямованість її моральних рішень. Дослідники, такі як С. Максименко, М. Боришевський, І.

Маноха, Н. Павлик розглядають ці детермінанти як моральні цінності, що визначають моральність та поведінку людини.

С. Максименко вважав, що ключовим критерієм психологічного здоров'я людини є її позитивне емоційно-ціннісне ставлення до себе та світу. Згідно з його дослідженнями, психологічно здорова особистість має здатність до самостійного формулювання цілей та усвідомленого прийняття рішень. Така особистість також характеризується розвинутою моральною сферою, високим рівнем стресостійкості, здатністю до побудови довірливих взаємин та вмінням ефективно вирішувати життєві проблеми [2].

У своїх дослідженнях М. Боришевський акцентував увагу на значенні моральних цінностей для формування особистості. Він підкреслював, що процес особистісного розвитку пов'язаний з усвідомленням моральних принципів. Науковець вважав, що здатність особистості до морального вибору залежить від рівня осмислення й усвідомлення моральних цінностей. Цей процес він трактував як складний і суперечливий, оскільки включає порівняння цінностей різних ієрархічних рівнів [1].

Н. Павлик, досліджуючи моральні цінності, наголошувала на взаємодії особистих моральних уявлень, характеристик особистості та її ціннісних установок. Ці фактори спільно створюють психологічні умови, які мають прямий вплив на сприйняття та реалізацію моральних виборів. Вчена підкреслювала, що основою моральності людини є її конкретні дії. Під час морального вибору особистість прагне захищати справедливість у відносинах між суб'єктами діяльності, враховуючи загальні інтереси та дбаючи про благо суспільства. У такі моменти виявляється її чутливість та такт у стосунках з іншими. Н. Павлик зауважувала, що ці якості формуються на основі моральної свідомості, доброзичливих почуттів і гуманістичного мислення [3].

Отже, на підставі проведеного теоретичного аналізу можна стверджувати, що розвиток моральної сфери особистості підлітків суттєво залежить від рівня сформованості її ціннісної сфери. Уявлення про загальнолюдські цінності та моральні принципи відображають різні аспекти її морального розвитку й визначають моральний вибір.

Список використаних джерел:

1. Боришевський М.Й. Залежність розвитку альтруїзму особистості від спрямованості її самосвідомості. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ, 2000. Вип.20. Ч.1. С. 45–51.
2. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей. *Авторські програми з психології*. Київ: Шкільний світ, 2002. С. 4–10.
3. Павлик Н.В. Психологія гармонізації характеру в юнацькому віці: монографія. Київ: Логос, 2015. С. 366–383.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

А		Є	
Агрес Оксана	85	Єременко Анна	274
Б		Ж	
Бачинська Олена	16	Жиляк Наталія	218
Безпалько Людмила.....	98	Жиляк Наталія	221
Белан Надія	238	Жиляк Наталія	262
Беляк Анна	291	З	
Білошниченко Галина	294	Завадська Ірина	130
Боденчук Вікторія	187	Загалевиц Валентина.....	252
Боровисюк Таїса	95	Заточня Аліна	44
Буйняк Мар	249	К	
Бучок Анастасія	46	Кавуза Соломія	167
В		Камінський Сергій.....	46
Валіцька Людмила	65	Катеринич Анна.....	211
Валіцька Людмила	98	Квітінська Марина	236
Василас Ольга	103	Клапків Юрій	49
Венгерська Вікторія	241	Козак Раїса	133
Височанська Юлія	215	Колісник Марина	264
Войнича Лілія	14	Комарніцька Людмила	266
Волощук Марина	107	Комарніцька Оксана	136
Вольська Ангелія	19	Коновал Михайло.....	33
Вольська Ангелія	252	Коркушко Олег	51
Вольський Олександр	19	Кормильський Григорій.....	233
Г		Крушевська Яна	269
Гапоненко Лариса	202	Кудінова Маргарита.....	274
Гарбарець Ірина.....	21	Кучер Роман	54
Гераймович Богдана	14	Кучеров Геннадій	278
Гераймович Віолета	14	Кушнір Володимир	56
Герасимова Тамара	23	Кушнір Людмила.....	56
Глов'юк Оксана	256	Л	
Гльос Ірина.....	26	Лаврук Наталія	60
Гнатишин Людмила.....	34	Лаврук Олександр.....	60
Годнюк Ірина	29	Лесик Микола	140
Годнюк Ірина	34	Любезна Ірина	213
Годованюк Альона.....	23	Любченко Олександр.....	63
Гордєєва Інна	110	М	
Грубі Тетяна	259	Маловічко Олена.....	247
Гуменюк Інна	112	Марунчак Оксана	142
Гуменюк Ірина.....	33	Марчак Тетяна.....	145
Д		Маршалок Тарас.....	65
Давиденко Сергій	37	Мельник Вероніка	147
Данилевич Леся.....	115	Мельник Іларія	280
Демченко Ірина	208	Мельник Людмила.....	150
Дерев'яга Дарія	259	Мельник Юлія	152
Деревенко Євгенія.....	118	Михайлова Інна	158
Дмитрієва Оксана	121	Михальська Світлана	124
Докучина Тетяна	124	Михальська Юлія	215
Дужева Олена.....	127	Михальський Анатолій.....	161

Мосора Лариса.....	67	Столяренко Ольга.....	193
Н		Столяренко Ольга.....	233
Нежид Юлія.....	70	Столяренко Ольга.....	291
О		Сторожук Наталія.....	236
Онуфрієва Ліана.....	283	Сушарник Алла.....	83
П		Сушарник Ярослав.....	83
Паламар Олена.....	165	Т	
Палилюцько Оксана.....	193	Тимків Андрій.....	85
Перхач Людмила.....	167	Толуб'як Віталій.....	87
Петренко Віктор.....	218	Топорівська Ярослава.....	11
Петренко Оксана.....	221	Топорівський Святослав.....	11
Пещанюк Надія.....	127	Тріпак Мар'ян.....	11
Пилипенко Катерина.....	225	Ф	
Попадюк Анна.....	73	Фаїн Альбіна.....	262
Присакар Володимир.....	170	Федорчук Віктор.....	238
Прохорова Валентина.....	75	Федорчук Віктор.....	241
Р		Федорчук Віктор.....	244
Ревнюк Наталія.....	208	Філонова Анастасія.....	247
Рибак Сергій.....	173	Х	
Роїк Аліна.....	244	Хлібороб Андрій.....	51
Романовська Людмила.....	286	Ч	
Рурак Олена.....	161	Чайковська Оксана.....	294
С		Чаркіна Олена.....	202
Савків Уляна.....	63	Чупрінчук Олена.....	196
Савків Уляна.....	75	Ш	
Савків Уляна.....	78	Шевченко Володимир.....	199
Савків Уляна.....	140	Шевчук Наталія.....	90
Свирида Ольга.....	80	Шевчук Олександр.....	269
Семенець Андрій.....	175	Шевчук Олександр.....	280
Сидор Галина.....	78	Шевчук Юрій.....	92
Сидорук Людмила.....	179	Шикерява Тетяна.....	29
Сиротюк Ганна.....	16	Н	
Складанівський Олег.....	182	Harbarets Kateryna.....	205
Скрипник Анатолій.....	187	М	
Скрипник Анатолій.....	190	Мухhailyk Artur.....	156
Співак Віталій.....	229		
Старик Оксана.....	289		

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ІННОВАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТИ,
ЕКОНОМІКИ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗІЇ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СОЦІУМУ***

***Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної
конференції***

Електронне видання